T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

ŞER'İYYE SİCİLLERİNE GÖRE KIBRIS'TA TOPLUM YAPISI (1839-1856)

Doktora Tezi

Celâl ERDÖNMEZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bayram KODAMAN

ISPARTA, 2004

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER I

ÖNSÖZ IV

ÖZET IX

ABSTRACT XI

KISALTMALAR XIII

BİRİNCİ BÖLÜM 1

A- OSMANLI TÜRKLERİ'NİN FETHİNE KADAR KIBRIS ADASI 1
B- KIBRIS ADASI'NIN FETHİ VE OSMANLI İDARESİ 8
1- XIX. Yüzyıla Kadar Kıbrıs 8
2- Tanzimat Döneminde Kıbrıs İdaresi 14
a- Tanzimat ve Kıbrıs'ta Uygulanması 14
b- Muhassıllık 20
c- Kaymakamlık 24
d- Muhtarlık 26
e- Şer'iyye Mahkemesi 29

İKİNCİ BÖLÜM 36

KIBRIS'TA ETNİK YAPI VE NÜFUS 36

A- ETNİK YAPI 36
1- Müslümanlar 36
2-Kıbrıs'ta Gayrimüslim Toplum 37
a- Rumlar 37
b- Maruniler 39
c- Museviler 40
d- Ermeniler 41
e- Linobambakiler 42
f- Diğer Unsurlar 44
B- 1839-1856 DÖNEMİNDE KIBRIS'TA NÜFUS 45
1- Kıbrıs'ta Nüfus Yapısında Etkili Olan Faktörler 50
a- Salgın Hastalıklar 50
b- Çekirge İstilaları 54
c- Merkezden Adaya Yapılan Sürgünler 56
2- Adada Nüfus Hareketleri ve Kontrolü 66
3- Kıbrıs'tan Göçler 69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 71

TOPLUMSAL İLİŞKİLER 71

A-MÜSLÜMANLAR ARASI İLİŞKİLER 71
1- Arazi Anlaşmazlıkları 71
2- Akarsu Anlaşmazlıkları 74
3- Mal Değişimleri 77
4- Alacak-Verecek İlişkileri 82
5- Cinayet ve Yaralamalar 83
6- Ölüm ve Miras 93
7- Vasiyet ve Kayyum 96
8- Şahitlik 97
9- Vakıflar 98
B- GAYRİMÜSLİMLER ARASI İLİŞKİLER 102
1- Arazi ve Su Anlaşmazlıkları 102
2- Mal Değişimleri 107
3- Alacak- Verecek Davaları 111
4- Cinayet ve Yaralamalar 114
5- Ölüm-Miras 118
6- Vasî- Kayyum 122
7- Şahitlik 123
8- Kefillik ve Borca Karşılık Menkul ve Gayrimenkul Rehin Verme 125
9- Vakıflar 126
C-TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLER 127
1- Din Değiştirme 127
a- İhtida 127
b-İrtidat ve Tenassur 146
2- Alacak- Verecek İlişkileri 152
3- Gayrimenkul Mal Alım Satımı 153
4- Cinayet ve Yaralamalar 155
5- Bedel-i Sulh 158
6- Şahitlik 159
7- Vasîyet 161
8- Vekillik 161
9- Evlilik 162

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 164

AİLE 164

A-EVLENME 165
B- BOŞANMA 169
C- KADIN 173
1- Müslüman Kadın 176
2- Gayrimüslim Kadın 179
D- ÇOCUK 180
1-Vasî Tayini 181
2-Nafaka 185

E- AİLELERİN REFAH SEVİYELERİ 186
1- Müslüman Ailelerin Refah Seviyesi 186
2- Gayri Müslim Ailelerin Refah Seviyesi 202
3- Müslim Ailelerin Çocuk Sayıları 215
4- Gayrimüslim Ailelerin Çocuk Sayıları 216
F- KÖLE VE CARİYELER 217
SONUÇ 220
BİBLİYOGRAFYA 222

ÖNSÖZ

Tarih öncesi devirlerden itibaren yerleşmeye sahne olan Kıbrıs adası Akdeniz'deki stratejik önemini daima korumuştur. Adanın Akdeniz havzasına hakim bir mevkide yer alması günümüzebölgedeki kadar devletlerin ilgi odağı olmasına yol açmıştır. Bugüne değin Anadolu, Suriye, Kuzey Afrika ve Avrupa'da kurulan devletler ada üzerinde hakimiyet kurmuşlardır. Günümüzde Ortadoğu'nun yeniden Dünya siyasetinin merkezine oturmasıyla, Kıbrıs adası yeniden güç merkezlerinin ilgi odağı haline gelmiştir.

Kıbrıs adasının Doğu Akdeniz'de sahip olduğu stratejik konumu, tarihi boyunca istila ve fetih hareketleriyle karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Tarih öncesi devirlerden itibaren bir çok devlet burada hakimiyet kurmuş, adayı idaresi altına almıştır. Türklerin adayı fethine kadar muhtelif tarihlerde Kıbrıs'ta egemenlik kuran devletler, burayı ana vatanlarının bir parçası haline getirmemişlerdir. Pek çoğunun adadaki hakimiyet ve toplumsal varlığı merkezi devletlerinin siyasi ömrüne paralel olmuştur. Yani Kıbrıs Türk fethinden önce hiçbir millet tarafından vatan muamelesi görmemiştir. İstilacı kavimler zaafa düşüp güç kaybedince Kıbrıs'taki siyasi ve toplumsal varlıkları da sona ermiştir. Ancak Kıbrıs'ı terk eden her kavim burada kendi kültür ve medeniyetinden izler bırakmıştır. Bu da Kıbrıs kültürünün zenginlik kaynağı olmuştur.

1571'de adayı fetheden Osmanlılar, siyasi seleflerine nazaran adayı vatan toprağının bir parçası olarak görmüşlerdir. Bu sebeple adada fetih tamamlanır tamamlanmaz Anadolu'nun muhtelif eyaletlerinden yeterli sayıda Türkmen nüfus Kıbrıs'a getirilip iskân edilmiştir. Adaya yerleştirilen Türkler, burada Osmanlı Devleti'nin diğer eyaletlerinde görülen klasik Osmanlı toplum örneğini adada oluşturmuşlardır.

Osmanlı devrinde Kıbrıs'a Türkmen nüfus yerleştirme siyaseti XVIII. yüzyıla kadar belli aralıklarla devam etmiştir. Bu durum Osmanlılar devrinde Kıbrıs adası ile demografik irtibatın daima canlı tutulduğunu göstermektedir.

Türkiye 1974 yılında uluslararası hukuk dairesinde Kıbrıs'taki anayasal düzenin yeniden ihyası adına adaya müdahale etmiş ve hemen ardından buraya yeni

Türk göçmenler gönderiilmiştir. Bu göçmen ailelerden birine mensup olmamız dolayısı ile Kıbrıs daima ilgi odağımızda yer almıştır. Ada tarihine duyduğumuz yakın ilgi ve sempati bu çalışmayı yapmamızdaki esas itici faktör olmuştur. Kıbrıs üzerine eğilmemizde etkili olan diğer bir husus, özellikle yabancılar tarafından daha XX. yüzyılın başlarından itibaren ciddi anlamda bir tarih bilgisi külliyatı oluşturulduğunun görülmüş olmasıdır. Buna karşılık Kıbrıs tarihinin Türkiyeli akademisyenlerin ilgisini çekmesi ve doktora seviyesinde çalışmalara konu olması için maalesef XX. yüzyılın sonlarının gelmesini beklemek gerekmiştir.

Yabancı tarihçiler eserlerini, adada görev yapan konsolosların kendi ülkelerine gönderdikleri raporlar ve bir sebeple adaya yolu düşen seyyahların eserlerinden istifade ederek ortaya koymuşlardır. Kıbrıs hakkında ortaya koydukları eserler, bu yönüyle eksik ve çoğu zaman da yanlı olmak durumuyla karşı karşıya kalmıştır.

Günümüzde uluslararası siyasi dengelerin tam da merkez noktasına yerleşmiş bulunan "Kıbrıs Meselesi" yüzeysel ve duygusal verilerle değil, tarihin derinliklerinde yaşanmış toplumsal olaylar üzerinden ortaya konularak çözülmesi zarureti ortadadır. Adada yaşayan Türk ve Rum toplumlarının geçmişte hangi şartlar altında ne türlü ilişkiler içinde oldukları ve bunları bir arada tutan kimyanın teşhis edilmesi gereklidir. Toplumların tarihi geçmişlerinin ortaya konulması ile adada gelecekte kurulması muhtemel bir barış dengesinin ne derece mazi köklerinden beslenip beslenemeyeceğinin ortaya konulması şarttır. Ancak bu şekilde bilimsel verilere dayanarak ortaya konulacak toplum profilleri siyasi manevra üretiminde kullanılıp işe yarayacaktır. Öte yandan daha önce Kıbrıs hakkında yapılan çalışmalar adada Osmanlı idaresi döneminin aydınlatılmasında önemli bir boşluğu doldurmuş, ancak bizim incelediğimiz 1839-1856 dönemi üzerine bir çalışma yapılmamıştır. İşte biz de ada tarihinin Osmanlı idaresi devrine denk gelen son yüzyılının ilk çeyreğini ortaya koymak istedik. Bu şekilde, Osmanlılar tarafından fethedilmesinden itibaren XIX. yüzyıl başına kadar Osmanlı arşiv vesikaları ve şer'iyye sicillerine dayanılarak

ortaya konulan Kıbrıs tarihinin son yüzyılı ile bütünleşmesinin sağlanması amaçlanmaktadır[1].

Tez dönemimizin Osmanlı modernleşme sürecinin ilk evresini kapsaması konuyu daha önemli kılmaktadır. Modernleşen Osmanlı toplum ve devlet anlayışının Kıbrıs'ta yaşayan toplumlar üzerinde değişiklik yaratıp yaratmadığı yanında, modern değerlerin henüz toplumların ayrışmasına yol açıp açmadığının izlenmesine de fırsat bulunacaktır. Çalışma sonucunda Ortodoks Hristiyan Rumlar ile Sünni Müslüman Türklerin Osmanlı "pax-ottomana"sı içerisinde, dini, dili ve etnisitesi "öteki" olan bir toplumun bir arada yaşamanın en güzel örneğini oluşturduğu gözler önüne serilmektedir. Zira 1829 yılında cereyan eden Yunan bağımsızlık hareketleri dahi ada toplumunda derin ayrışmaya yol açmamıştır.

Kıbrıs'ta Osmanlı devrinde cereyan eden toplum yapısı ve toplumlar arası ilişkileri, en yetkin belgelerle destekleyen kaynaklar şüphesiz şer'iyye sicilleridir. Son zamanlarda sosyal tarih araştırmalarında görülen sayıca artış, bu kaynakların keşfi ve tarihçiler tarafından kullanımıyla doğrudan alakalıdır. Kıbrıs, şer'iyye sicillerinin hem varlığı hem de günümüze sağlıklı bir şekilde ulaştığı eyaletlerden birisidir. Lefkoşa'da ikamet etmekte olan Osmanlı kadısı tarafından görülen davaların zabıtları ve merkezden adaya gönderilmiş her türlü evrakın kaydedildiği bu defterler, toplumların devlet karşısında, kendi içlerinde ve toplumlar arası ilişkilerinin boyutlarını ortaya koyacak çok sayıda malzeme içermektedir. Bu sebepten çalışmamızın ana kaynağını, Kıbrıs Şer'iyye sicilleri oluşturmaktadır.

Kıbrıs Şer'iyye sicillerinin orijinal nüshaları Lefkoşa'da Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde muhafaza edilmektedir. Defterlerin bir kısmının fotokopi suretleri de Girne'de bulunan Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi bünyesinde yer almaktadır. Bu çalışmanın ortaya çıkmasında zikredilebilecek en büyük zorluk,

[1] XVIII. yüzyıl boyunca Kıbrıs adasının idarî, toplumsal ve ekonomik hayatı, yapılan çalışmalarla ayrıntılı bir şekilde ortaya konulmuş ve ada tarihinin bu devresi hakkında önceden yapılan çalışmalarda önemli bir eksiklik olarak görülen Osmanlı belgelerinin kullanılması çalışmaların kıymetini arttırmıştır. Böylece Kıbrıs tarihinin Osmanlı devri bizzat resmi belgeler kullanılmak suretiyle ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı Kemal Çiçek, *Zimmis (Non Muslims) Of Cyprus İn The Sharia Court: 1110/39 A.H. / 1698-1726 A.D*., University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham 1992. Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi bilim Dalı basılmamış doktora tezi, İstanbul 2002. Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti*, Gazi Magosa 2000.

Vakıflar arşivinde bulunan nüshaların temininde çekilen bürokratik sıkıntılardan kaynaklanmıştır.

Şer'iyye sicilleri, müslüman ve gayrimüslim kişilerin dava kayıtlarının tutulduğu defterlerden oluşur. Osmanlı millet sistemine göre, her millet sadece ceza hukuku dairesine giren meselelerini kadı huzuruna getirmekle mükelleftir. Bunun dışında kalan medeni hukuk meselelerinin çözümü tam anlamıyla kiliselere verilmiş imtiyazlar içerisinde yer almaktadır. Kendilerine tanınan imtiyaza rağmen, adada yaşayan gayrimüslimler çok defa ceza hukuku dışında kalan meselelerini de kadı huzurunda çözüme kavuşturdukları görülmüştür. Konu Kıbrıs çalışmalarında özellikle üzerinde durulmayı hak edecek kadar önemlidir. Bu husus aydınlatıldığından yabancı tarihçilerin ifade ettikleri gibi, Rumların Osmanlı idaresi tarafından ezilip sömürüldükleri yolundaki ifadelerinin tamamen dayanaksız kaldığı görülmektedir.

"Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)" isimli çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bilinen en eski devirlerinden itibaren XIX. yüzyıl ortalarına kadar Kıbrıs tarihinde görülen değişim ve dönüşümler kısaca ortaya konulmuş, Ada'nın Osmanlılar tarafından fethi ve burada kurulan idari-adli sistem üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde Kıbrıs'taki etnik yapı, nüfus ve nüfus hareketleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde toplumsal ilişkiler ele alınmıştır. Müslüman ve gayrimüslim toplumlar ayrı ayrı ele alınarak; önce her grup kendi içerisinde, ardından da toplumlar arası ilişkiler değerlendirmeye tabi tutulmuşlardır. Çalışmanın dördüncü bölümünde aile, evlenme, boşanma ve çocuk konuları işlenmiştir.

Çalışmanın her aşamasında engin tecrübeleri ve değerli tavsiyeleri ile çalışmayı yönlendiren hocam ve danışmanım Sayın Prof. Dr. Bayram KODAMAN'a teşekkürlerimi sunarım. Tezin başından beri görüşleri ile katkıda bulunan Sayın Prof. Dr. Fahrettin TIZLAK'a; çalışmalarım esnasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Zafer GÖLEN'e ilgilerinden dolayı şükranlarımı sunarım. Doktora tez konusunun tespit edilmesi aşamasında kıymetli tavsiyelerini esirgemeyen Sayın Prof.

Dr. Kemal ÇİÇEK ve Sayın Prof. Dr. Mehmet Akif ERDOĞRU'ya da teşekkürü bir borç bilirim.

Celâl ERDÖNMEZ

ISPARTA-2004

ÖZET

Osmanlı tarihi üzerine yapılan çalışmaların son yıllarda sosyal tarih disiplini üzerinde yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu durum şer'iyye sicillerinin kullanımını zaruret haline getirmiştir.

Kıbrıs Şer'iyye sicilleri, Kıbrıs Tarihinin Osmanlı idaresi devri toplum yapısına ışık tutan en zengin malzeme kaynağıdır. Kıbrıs Adası ve şer'iyye sicilleri, yerli akademik çalışmaların ilgi alanına girmesi göreceli olarak geç kalmak eksikliği bir yana 1992'den itibaren doktora düzeyinde çalışmalara konu olmuştur. Kıbrıs şer'iyye sicillerine dayalı yapılan doktora tezleri ile ada'nın XIX. Yüzyıl öncesi sosyo-ekonomik yapısı ortaya konulmuştur. *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)* başlıklı doktora çalışması ile Ada'nın Tanzimat devri toplum yapısı ortaya konulmuş olacaktır.

Çalışmamız dört ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kıbrıs Adası'nın Osmanlı idaresi öncesinden önceki durumu ve Fetihten sonra adada kurulan idari ve toplumsal yapı tez dönemimize kadar kısaca ele alınmıştır. Devlet bünyesinde köklü değişikliklerin başladığı Tanzimat yıllarının genel karakteristik özellikleri bu bölümde ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde *Kıbrısta Nüfus ve Nüfus Hareketleri* başlığı altında adadaki etnik yapı, nüfus, sağlık, adaya yapılan sürgünler ve nüfus hareketlerinin kontrolü ele alınmıştır.

Toplumsal İlişkiler başlıklı üçüncü bölümde adadaki toplumların kendi içlerinde ve karşılıklı cemaatler arasında gerçekleşen ilişkileri arazi ve akarsu kullanımıyla ilgili meseleler, mal transferleri, cinayet ve yaralama olayları, şahitlik, kefillik, vekillik, vasiyet vakıf, ihtida, irtidat ve tenasur olayları, köle ve cariyelik kurumları işlenmiştir.

Aile başlığı altında müslim ve gayri müslim aileler ayrı ayrı ele alınarak, evlenme, boşanma, kadın, çocuk sayıları, çocukların hukukunu koruyucu tedbirler ve ailelerin refah seviyeleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu konu dördüncü bölümde ele alınıp incelenmiştir.

Tez çalışmamız ile Kıbrıs adasında bir arada yaşayan müslim ve gayrimüslim toplumların, 1839-1856 yılları arasında etnik kökenleri, dil ve din farklılıklarını ayrışmanın değil bir arada yaşamanın insani malzemeleri halinde kültürel zenginlik olarak tuttukları görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kıbrıs, toplum, müslim, gayrimüslim, zımmi, şer'iyye sicili, Tanzimat.

ABSTRACT

It can be seen that the recent studies on the Otoman history has focused on the social history discipline. This sutiation has made the use of sherei register books a necessity.

The Cyprus sherei register books are the richest source of the social structure of the Cyprus history under the Otoman reign. The Cyprus Island and the sherei register books have been subject to the doctoral theses since 1992 besides there has been a late recognition in acedemic studies. In the doctoral theses, depending on the Cyprus sherei register books the pre- XIX. century socio-economic structure of the Island were revealed.

This study is consisted of an introduction and three sections. In the introduction the situation of the Cyprus Island before the Otoman reign and the social and administrative structure in the island after the conquest were briefly touched upon. The general characteristic features of the Reform (Tanzimat) age when the radical changes began to take place in the govarnment structure took place was discussed in this section.

In the second section, under the title of population and population movements in Cyprus the subjects of ethnic structure, population, health, exiles to the island, and the control of population movements in the Island were discussed.

In the thirth section under the title of Social Relations, the relations among each other and other comunities of the societies in the island, foundation, convertions to Islam, convertions out of Islam and slavery and the precautions taken towards the protection of the social structure were discussed.

Under the title of Family the muslim and non-muslim families, women, child numbers, precautions towards protecting the children rights and the wealth level of families were discussed.

In this thesis it has been seen that the muslim and non-muslim comminities living together in the Cyprus island hold the etnicity between the years of 1839-1856,

language and religious diversities as a cultural richness rather than as the basis of diversification.

Key Words: Cyprus, community, muslim, non-muslim, zımmis, court register diaries, the Reform Age (Tanzimat).

KISALTMALAR

Age., age.,:	Adı geçen eser.
Agm., agm.,:	Adı geçen makale.
Agt., agt.,:	Adı geçen tez.
B:	Recep.
Bkz., bkz.,:	Bakınız.
C.	Cilt.
C:	Cemaziyelâhir.
Ca:	Cemaziyelevvel.
Çev.:	Çeviren.
Ed.:	Editör.
İA:	İslâm Ansiklopedisi.
KŞS:	Kıbrıs Şer'iye Sicili.
L:	Şevval.
M:	Muharrem.
N:	Ramazan.
R:	Rebiyülâhir.
Ra:	Rebiyülevvel.
s.:	Sayfa.
S:	Safer.
sad.:	Sadeleştiren.
Ş:	Şaban.
Vol:	Volume
Yay. Haz.:	Yayına hazırlayan.
Z:	Zilhicce.
Za:	Zilkade.

BİRİNCİ BÖLÜM

A- OSMANLI TÜRKLERİ'NİN FETHİNE KADAR KIBRIS ADASI

Tarih kaynaklarında Kıbrıs adasının isminin nereden geldiği konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan en fazla kabul göreni adada bulunan bakır madenlerinin bu isme beşiklik ettiği şeklindeki görüştür[1]. İşte bu maden yatağına sahip olması adayı İlk çağlardan itibaren iktisaden cazip hale getirmiştir.

Jeolojik zamanlarda bir çöküntü sonucu Anadolu'dan ayrıldığı ve bu şekilde ada şeklini aldığına inanılan Kıbrıs'ın ilk yerleşiklerinin kimler olduğu konusunda kesin bilgiler yoktur. Ancak birlikte Antopolojik bulgular ilk yerleşimcilerin Anadolu kökenli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmalarda adadaki demografik yapının kökeninin Türkiye olduğu gerçeğinin coğrafi verilerle de desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir[2]. Gerçekten de adanın jeolojik yapısı, iklim özellikleri bu iddiaları doğrulamaktadır.

Arkeolojik veriler adada ilk hayat izlerinin günümüzden yaklaşık 7800 yıl geriye gittiğini göstermektedir. Bu durumda adada, Neolitik, Kalkolitik, Tunç, Demir çağları yaşanmıştır[3].

Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs, tarihi boyunca Akdeniz havzasında egemenlik kuran devletlerin ilgisini çekmiştir. Doğu-batı ticaret yollarının kesiştiği yerde bulunmasından kaynaklanan stratejik konumu adanın tarih öncesi devirlerden itibaren istilalara uğramasına neden olmuştur. Kıbrıs bir çok kavime ev sahipliği yapmıştır. Adanın Anadolu ile olan coğrafi yakınlığı, iki bölge arasında sıkı ilişkilerin olmasına yol açmıştır. Aynı zamanda güney Anadolu ve Suriye sahillerini kontrol edecek mevkide bulunması, bu ülkelere sahip olan devletlerin Kıbrıs'ı topraklarına katmak istemelerine sebep olmuştur. Kıbrıs Osmanlılar tarafından fethedildiği 1571 yılına kadar, Eski Mısır, Hitit, Miken,

---

[1] Halil Fikret Alaysa, *Tarihte Kıbrıs*, Lefkoşe 1988, s.1.

[2] Hamit N. Pamir, "Güney Anadolu Dağları İle Kıbrıs Adasının Münasebeti", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s. 1-6. (Bundan sonra *MBKTK* şeklinde geçecektir); Cevat Gürsoy, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", *MBKTK*, s. 41-48.

[3] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.2.

Fenike, Asur, Pers, Makedon, Roma, Bizans, Arap, İngiliz, Lüzinyan, Ceneviz ve son olarak da Venedik hakimiyetinde kalmıştır[4]. Adı geçen devletler adada kendi izlerini bırakarak bugünkü Kıbrıs toplumunun ilk çekirdeğini oluşturmuşlardır. Adada renkli bir siyasi tarih mozaiği oluşmasında etnik kökeni birbirinden farklı toplumların yanında Putperestlik, Zerdüştlük, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi farklı inanç sistem ve dinlerinin de etkisi olmuştur. Bugün Kıbrıs'ta bütün bu geçmişin izlerini görmek mümkündür.

Ada en uzun süre Roma ve Bizans hakimiyetinde kalmıştır. Kıbrıs'ta M.Ö 58'de başlayan Roma hakimiyeti, İmparatorluk M.S 395'de ikiye ayrılıncaya kadar devam etmiştir. Bu tarihten 1192 yılına kadar adada Geç Roma, Erken Hıristiyanlık ve Bizans Devirleri yaşanmıştır. Arap istilaları sonrası kopmalar hariç tutulacak olursa, yaklaşık 800 yıl devam eden Bizans egemenliği adanın sonraki tarihi seyrinde derinden etkili olacak izler bırakmıştır.

Roma İmparatorluğu'nun Kıbrıs valisinin 46 yılında Hıristiyanlık dinini benimsemesi Kıbrıs tarihinde yeni bir devrin başlangıcı olmuştur[5]. Bu tarihte adaya gelen St. Paul ve St. Barnabas adada bulunan Roma Valisi Sergius Paulus'a Hırıstiyan dinini kabul ettirdiler[6]. Ada Hıristiyan bir vali tarafından yönetilen ilk bölge haline gelirken Hıristiyanlık da resmi din hüviyetine kavuşmuştur.

Roma idaresi altında adada Hıristiyanlığın yayılması neticesinde, Kıbrıs'ta bulunan çok sayıda Yahudi 115 yılında Romalılara karşı isyan ettiler. İsyan sırasında 240.000-250.000 Kıbrıslı'nın Yahudiler tarafından öldürüldüğü ifade edilmetektedir. Yaklaşık 2 yıl içinde bastırılan Yahudi isyanından sonra Senato emriyle Yahudiler adadan sürüldüler ve uzun zaman adaya girmelerine izin verilmedi. Yahudilerin bu şekilde Kıbrıs'tan çıkartılmasıyla oluşan serbest ortamda adada Hıristiyanlığın yayılması devam etmiştir[7].

---

[4] Vergi Bedevi, *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa 1965, s.14-38.

[5] Bu devir hakkında bir inceleme için bkz., Hatice Palaz Erdemir, "Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs (M.Ö. 88-M.Ö. 25)", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I, Gazi Magosa 2000, s. 199-208.

[6] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.9.

[7] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.55; Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.9. Vergi Bedevi, burada zikredilen rakamların oldukça mübalağalı olduğunu kaydetmiştir. Ancak o dönemde 350.000 civarında olan ada nüfusunun Yahudi isyanı sebebiyle hayli azaldığı da kabul edilmektedir. Bkz., Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.56.

Kıbrıs Roma egemenliğinde bulunduğu dönemlerde Kilikya (Çukurova)'ya bağlı bir vilayet olarak idare edildi. Roma eyaletlerinin imparator ve senato arasında bölüşülmesinden sonra ada idaresi imparatorluğa kaldı ve askeri valiler bu dönem boyunca adayı idare ettiler[8].

Roma İmparatoru Teodosius, 395 yılında imparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayırdı. Kıbrıs, coğrafi konumu gereği Doğu, yani Bizans İmparatorluğu'na bağlandı. 395 yılından itibaren Doğu Roma (Bizans) egemenliğinde kaldığı süre içerisinde Kıbrıs'ta Hıristiyanlık yayılmış ve Kıbrıs Ortodoks Kilisesi[9] kurulmuştur[10]. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Bizans devrinin ilk yıllarında, Salamis Başpiskoposu Epifanis I tarfından kurulmuştur. Acak kilisenin kuruluşu, adada yaşayan Hıristiyanlar arasındaki menşe ve inanç farklılıklarının doğruduğu ihtilafları daha da arttırmıştır. İmparator Teodosius, Ortodoks kilisesinin üstünlüğünü sağlayabilmek için duruma müdahele ederek Başpiskoposa itaat etmeyenlerin sürgün edileceğine dair emir yayınlayarak Ortodoks kilisesinin üstünlüğünü sağlamıştır. 431 yılında Salamis Başpiskoposunun ölümü üzerine, Antakya patriği yenilenecek seçimde Efes Konsülünün de reyinin alınmasının şart olduğunu ifade eder. Ancak Kıbrıslılar buna itiraz ederler ve neticede Başpiskopos seçilen Region Efes'e giderek Kıbrıs Kilisesinin bağımsızlığını onaylatır. Böylece, Bizans imparatoru'nun da taraf olduğu Başpiskopos seçimi etrafındaki tartışmalar neticesinde Kıbrıs Ortodoks kilisesinin bağımsızlığı tanınmış ve Hıristiyanlık dini ve kültürü adada yayılmıştır. Aynı dönemde Yunanca resmi dil haline getirilmiştir[11]. Böylece esas menşei Anadolu, Mezopotamya, Suriye ve Mısır olan Kıbrıs halkı zamanla kimliklerini kaybederek Ortodokslaşmışlardır. Osmanlı idaresi devrinde zımmî statüsünde idare edilecek Rum toplumun kökenleri sözü edilen bu toplumlardur[12].

Kıbrıs, 632 yılından itibaren Müslüman Arapların ilgi alanlarına girmiştir. Hz. Ebubekir zamanında başlayan ilk fütuhat hareketi, donanma yetersizliği

---

[8] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.9.
[9] Kıbrıs Ortodoks Kilisesi tarihi hakkında bkz., J. Hackett, *A History of The Orthodox Church of Cyprus*, New York 1972.
[10] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.10.
[11] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.60.
[12] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e.*, s.10.

sebebiyle Kition'un fethiyle sınırlı kalmış, ada tamamen fethedilememiştir. 638 yılında Şam, Antakya, Kudüs, Suriye, Filistin ve Mısır İslâm devletinin hakimiyetine girmiştir. 647 yılında İslâm fütuhatı yeniden Kıbrıs'a yöneldi. Emevi Halifesi Hz. Osman zamanında Şam valisi olan Muaviye büyük bir donanma desteği ile Kıbrıs'ı fethetmiştir[13]. Kıbrıslıların önceden Bizans'a ödemekte olduğu yıllık 7.200 altın vergiyi Müslümanlara ödemeleri ve Kıbrıs'ta bulunan yöneticilerin Bizans ile işbirliği yapmamaları şartıyla barış yapılmıştır[14]. Ancak anlaşma şartlarının ihlal edilmesi sebebiyle 653 yılında yeniden başlayan Arap akınlarıyla ada tamamen fethedilmiş ve Suriye'den göç ettirilen Müslüman halk buraya iskan edilmiştir. Kıbrıs'ta Müslüman Arap egemenliği 964 yılına kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren ada yeniden Bizans hakimiyetine girmiştir[15]. Yaklaşık üç asır devam eden İslâm hakimiyeti devrinde Kıbrıs'ta üretimin ve ticaretin artmıştır[16].

Adada Bizans idaresinden ikinci kopma Bizans Valisi İsaac Comneneus'un 1184 yılında ada yönetimini ele geçirip bağımsız Kıbrıs İmparatorluğu kurmasıyla başlamıştır. 12 yıllık bu dönemde Kıbrıs halkı ağır vergilerle ezilmiş ve fakirleşmiştir.

Haçlı seferleri neticesinde Akdeniz ticaretinin Suriye limanlarına kayması sebebiyle bir süre atıl kalan Kıbrıs adası, Kudüs'ün Müslümanlarca fethedilmesinin ardından yeniden ilgi alanı haline geldi. III. Haçlı seferi sırasında kurulan Kıbrıs Haçlı Krallığı zamanında (1192) Kıbrıs'ta İngiliz idaresi başladı. Ancak Kral I. Richard ele geçirdiği adada fazla kalmayarak burayı Templier Şövalyelerine sattı. Yerli halkla iyi ilişkiler kuramayan şövalyeler Kıbrıs'ı yeniden İngilizlere devrederler. İngiltere kralı adayı bu defa Kudüs eski kralı Guy de Lüzinyan'a satar. Adada 1192 yılında başlayan Lüzinyan hakimiyeti 1489 yılına kadar devam eder[17]. Lüzinyanlar 1197 yılında Kıbrıs Krallığı'nı kurdular. Adada bir yandan nüfusu arttırma gayreti içinde olurken diğer yandan da halkın ödediği vergi miktarını

---

[13] Halil Fikret Alaysa, *a.g.e*., s.11.
[14] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.63.
[15] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.10.
[16] Gülay Öğün, "Kıbrıs'ta İslâm Hâkimiyeti Ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu*, Gazi Magosa 1991, s.29-30; Besim Darkot, "Kıbrıs", *İ.A.* İstanbul 1965, s.672; Sir George Hill, *The History of Cyprus*, C.I, Cambridge, 1940.
[17] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.15.

azalttılar. Fransızca bu dönemde Kıbrıs'ta resmi dil oldu[18]. Lüzinyanların Kıbrıs yönetiminde sergiledikleri olumlu idare anlayışı Suriye ve Filistin'de kurulan Haçlı devletlerinin Müslümanlarca ortadan kaldırılması sonucunda yurtsuz kalan çok sayıda Haçlı, Lüzinyan devrinde adaya göç ettmesinde etkili oldu[19].

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin Bizans hakimiyeti devrinde kurulmasından sonra bu manada adada görülen ikinci dinî faaliyet Lüzinyan idaresi devrinde Lefkoşa merkez olmak üzere Latin Başpiskoposluğu'nun kurulmasıdır. 1260 yılında Papa Alexander tarafından Kıbrıs Lâtin Başpiskoposu'nun adanın tek dinî lideri ilan edilmesi Ortodoks yerli halk tarafından tepkiyle karşılandı[20].

Lüzinyan egemenliği sırasında Akdeniz ticaretinde etkili olan Cenevizliler 1372 yılından itibaren adada hakimiyet kurmaya çalıştılar. Ancak onların etki sahası özellikle Magosa şehriyle sınırlı kaldı[21].

XV. yüzyılın ilk çeyreğinde Kıbrıs Memlüklerin ilgi sahasına girdi. Memlük akınları neticesinde 1426'da Lüzinyanlar Memlük üstünlüğünü kabul ettiler. Ancak Memlüklüler adaya yerleşmeyip yıllık 8.000 düka vergi almakla yetindiler[22].

Kıbrıs 1489'da Venedikliler tarafından ele geçirilmiştir. Venedikliler, tıpkı Lüzinyanlar gibi Memlüklülere yıllık 8.000 düka vergi ödemeye devam etmişlerdir. Söz konusu vergi Memlük Devleti'nin Osmanlılar tarafından sona erdirildiği 1517 yılından itibaren Osmanlılara verilmiştir[23].

Katolik Venedik idaresi devrinde yerli Ortodoks halk maddi ve manevi olarak ezilmiştir. Bu devrede Ortodoks kilise ve papazlarının ayrıcalıkları kaldırıldığı gibi, kilise mallarına da el konulmuştur. Venedik idaresi devrinde, Lüzinyan egemenliğinden devralındığı şekilde adada kurulu feodal düzenin devamı sağlanmıştır. Yerli halkın üzerindeki mali mükellefiyetler arttırılmıştır[24].

---

[18] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.72.
[19] Gülay Öğün, *a.g.m.*, s. 31.
[20] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.16.
[21] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.18.
[22] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.19.
[23] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.93.
[24] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.20.

Venedik idaresi devrinde (1489 – 1571) ada bir yerleşim yerinden ziyade, askerî ve ticarî sömürge ya da koloni şeklinde kullanılmıştır. Adayı ellerinde tuttukları süre içerisinde Venediklilerin adadaki yerli halktan azamî derecede faydalanmak ve bu duruma yönelik Türk tehdidine karşı askeri tahkimatı arttırmak gayreti içinde oldukları görülmektedir[25]. Kıbrıs'ta Lüzinyanlılar devrinde Latin Piskoposluğunun kurulmasıyla başlayan ve Venedik idaresi devrinde de devam eden iki Hristiyan mezhebi arasındaki sürtüşme, yerli Ortodoksların ezilmesiyle sonuçlanmıştır[26]. Ancak daha sonra adada kurulacak Osmanlı idaresi bu tür çatışmaları ortadan kaldıracak ve ada barış ve huzura kavuşacaktır.

Görüldüğü gibi adada en uzun hüküm süren Romalılar ve Bizans devirleri istisna tutulacak olursa Kıbrıs'ta hakimiyet kuran devlet ve toplumlar burayı genellikle ana vatanlarının bir parçası olarak görmemişlerdir. Bir çoğu kendi merkezi devletinin hayatı sona ermeden Kıbrıs'tan çekilmiştir. Buna karşılık Osmanlı idaresi, Osmanlı Devleti hukuken ortadan kalkıncaya kadar Kıbrıs adasında kalmaya devam etmiştir. Bu da Kıbrıs'ı ele geçiren devlet ve toplumlar içerisinde Osmanlı ve münhasıran da Türklerin burayı kendi anavatanlarının bir parçası olarak gördüklerine işaret eder.

Türklerin Kıbrıs adası ile ilgilenmeleri Anadolu Selçuklu Devleti sınırlarının Akdeniz kıyılarına ulaşmalarıyla başlar. 1220 yılında Selçuklu Hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında ülkede milletlerarası ticareti geliştirmek maksadıyla Kıbrıs Kralı'na imtiyazlar verilmiştir[27]. Bu imtiyaz anlaşmasıyla her iki ülke tüccarlarına karşılıklı olarak diğer ülkede güvenle ve serbest ticaret imkanı tanınmıştır[28].

Türkiye Kıbrıs ilişkileri Aydınoğulları, Karamanoğulları ve Hamidoğulları gibi sahil şehirlerini ellerinde tutan beylikler devrinde de devam etmiştir[29]. Bütün

---

[25] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazi Magosa 2000, s.16.
[26] Nuri Çevikel, *a.g.e.*, s. 19 (Bundan sonra *Kıbrıs Eyâleti* şeklinde geçecektir).
[27] Osman Turan, "Orta Çağlarda Türkiye Kıbrıs Münasebetleri", *Selçuklular ve İslâmiyet*, İstanbul 1980, s. 225-226; Gülay Öğün, "Kıbrıs'ta İslâm Hâkimiyeti Ve Selçuklular Zamanında Kıbrıs İle Ticaret İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Gazi Magosa 1991, s. 29-35; Abdülkadir Yuvalı, "Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasi Ve Ticari İlişkileri", *a.g.e.*, s. 32; Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s.74-80.
[28] Osman Turan, *a.g.e.*, s. 226-232. Gülay Öğün, *a.g.m.*, s. 33; Abdülkadir Yuvalı, *a.g.m.*, s. 41.
[29] Osman Turan, *a.g.e.*, s. 236.

bunlar Türklerin Osmanlı devrinden önce de Kıbrıs adası ile yakından ilgilendiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Kıbrıs'ın, 1472 yılında Venedik, Rodos Şövalyeleri ve Uzun Hasan tarafından oluşturulan ittifak içerisinde yer almasıyla, ilk kez Osmanlı Devletiyle karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Bir süre sonra da Osmanlı Devleti tarafından Memlüklülere sefer hazırlıkları esnasında, Kıbrıs'taki Venedik idaresinden Osmanlı donanması için adada üs talebine olumsuz cevap alınmıştır[30]. Osmanlı-Kıbrıs husumeti bu olaylardan sonra gelişerek devam etmiş, Sultan Bayezid zamanında adaya akınlar yapılmıştır.

Mısır (1517) ve Rodos'un (1522) Osmanlı topraklarına katılması ile Akdeniz egemenlik altına alınmaya başlanmıştır. Ancak fiilen Osmanlı egemenliğine alınmış bulunan Akdeniz havzasının güvenliğinin sağlanması için Venedik hakimiyetinde bulunan diğer adaların da alınması gerekecektir. Zira Venedik, adalara sahip olmanın kendisine kazandırdığı stratejik avantajla Osmanlı egemenliğini tehdit etmektedir.

Anadolu, Mısır ve Suriye toprakları Osmanlı sınırlarına dahil edilince Kıbrıs tam da bu bölgelerin ortasında, Venedik hakimiyetinde bir Hıristiyan kalesi görünümü almıştır. İşte bu sebeple gerek siyasi ve stratejik gerekse ekonomik ve nihayet dini sebeplerle adanın Osmanlı topraklarına katılması kaçınılmaz olmuştur. Önceki tecrübelerden Venedik idaresinin Osmanlı devletinin zor anında düşmanca tavır takınacağı bilinmektedir. Zira daha 1471'de Osmanlı-Karamanoğulları mücadelesinde Karamanoğulları'na askeri destek vermekten geri kalmadığı bilinmektedir. İşte bu sebeple Kıbrıs adasının Venedik gibi tehditkâr bir devletin idaresinde olmasının Osmanlı Doğu Akdeniz egemenlğini daima tehdit edeceği anlaşılmaktadır.

Kıbrıs Avrupa- Asya arasındaki ticaret yolu üzerinde yer almaktadır. Akdeniz'de korsanlık faaliyetlerinde bulunan kişilerin üs olarak tercih ettikleri adalar içerisinde Kıbrıs da yer almaktadır[31]. İstanbul-İskenderiye arasındaki ulaştırma

---

[30] Vergi Bedevi, *a.g.e.*, s. 92.
[31] *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi III ncü Cilt, 3 ncü Kısım Eki Kıbrıs Seferi (1570-1571)*, Ankara 1971, s.11.

korsan faaliyetleri yüzünden sekteye uğramakta, Osmanlı bundan zarar görmektedir. İnalcık bu durumu fethin esas sebeplerinden görmektedir[32].

Müslüman Araplar tarafından adaya yapılan seferlerde verilen şehitler içerisinde Hz. Muhammed'in halası Ümmüharam'ın da bulunması, adayı Osmanlılar nazarında dinî bir cazibe merkezi haline getirmiştir[33]. Mısır Memlük Devleti Osmanlılar tarafından ortadan kaldırılınca, bunların önceden Mekke ve Medine halkına bağışladıkları yıllık Kıbrıs haracının yerine ulaştırılması işi de Osmanlılara kalmıştır.

B- KIBRIS ADASI'NIN FETHİ VE OSMANLI İDARESİ

1- XIX. Yüzyıla Kadar Kıbrıs

Osmanlıların Kıbrıs adasıyla ilgileri Fatih Devri'ne kadar uzanmaktadır. Ancak fetih için 1571'in gelmesi beklenecektir. Fetih konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'ya rağmen Padişah II. Selim'in onayıyla fetih için uygun şartlar oluşmuştur[34].

Kıbrıs fethiyle görevlendirilen Lala Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı Donanması üç filo halinde ve farklı zamanlarda İstanbul'dan ayrılmıştır[35]. 2 Temmuz 1570 tarihinde Limasol Kalesi'nin alınmasıyla başlanan harekat, 1 Ağustos 1571'de Magosa Kalesi'nin[36] teslim alınmasıyla tamamlanmıştır.

Kıbrıs adasının fethi tamamlandıktan sonra ada Kıbrıs Beylerbeyiliği adı altında Osmanlı idari taksimatına katılmış, Rumeli Beylerbeyiliği'nden sefere katılan

---

[32]Halil İnalcık, *a.g.e.*, s.21.

[33] 638 yılında gerçekleşen fetih hareketinde Kıbrıs'ta şehit düşen Ümmüharam bint-i Milhan Ensarî'nin şehit olduğu yere, sonradan Türkler tarafından bir cami ve türbe yapılıp ziyaretgâh haline dönüştürülmüştür. Kendisinin Hz. Muhammed'in halası olduğu rivayetleri bu cami ve türbenin adada yaşayan Türkler nazarında mukaddes görülmesinde etkili olmuştur. Bkz., Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.11.

[34] Halil İnalcık, "Kıbrıs Fethinin Tarihî Manası", *Kıbrıs ve Türkler,* Ankara 1964, s.21; Vergi Bedevi, Peçevi Tarihi'ne istinaden fetvanın metnini yayınlamıştır. Bkz. Bedevi, *a.g.e.*, s. 98.

[35] Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi bilim Dalı (basılmamış doktora tezi), İstanbul 2002, s. 9.

[36] Ata Atun, "Venedik Kayıtlarından Magosa Kalesi Kuşatması 1571", *Toplumsal Tarih*, Sayı 103, İstanbul 2002, s.40-44.

Avlonya sancak Beyi Muzaffer Paşa ilk Kıbrıs Beylerbeyi olarak tayin edilmiştir[37]. Kıbrıs Beylerbeyiliği fetihle birlikte tedricen topraklarının büyük kısmı ada dışından bağlanmak suretiyle oluşturuldu. Ada topraklarının Beylerbeyilik olacak kadar geniş olmaması sebebiyle Anadolu Beylerbeyiliği'nden Alâiye, Karaman'dan İçel, Zülkâdir'den Sis ve Halep Beylerbeyiliği'nden Tarsus sancakları buraya bağlanmıştır. Şam Beylerbeyiliği'nden Trablusşam Sancağı da Kıbrıs Beylerbeyiliğine bağlanmışsa da vergi tahsilatının güçlüğü sebebiyle kısa süre sonra ayrılmıştır[38]. Lefkoşa Beylerbeyiliğin Paşa sancağı olurken, Magosa, Girne ve Baf sancak haline getirildi. İdari taksimatın ardından askerî, malî ve hukukî müesseseler oluşturuldu[39].

Klasik Osmanlı fetih siyaseti Kıbrıs adasında da tatbik edilmiştir. Bunun ilk adımı olan arazi, nüfus ve emlak tahriri yapılmıştır[40]. Ada önceleri tamamen padişah hassı olarak telakki edilmiş, bu sebeple beylerbeyi, defterdar gibi yöneticilere has olarak verilmemiştir. Bu görevlilere has yerine, ada hazinesi gelirinden yıllık maaş (saliyane) bağlanmıştır. Buna göre Kıbrıs Beylerbeyine senelik 1.100.000 akçe verilmektedir. Bunun 800.000 akçesi Kıbrıs hazinesinden, 200.000 akçesi Adana ve Tarsus sancakları gelirlerinden ve geri kalan 100.000 akçesi de Kıbrıs'taki kale muhafızlarının ada dışında tasarruf ettikleri timarlarından karşılanmıştır[41].

Kıbrıs Eyaleti'ne dahil olup da Anadolu'da bulunan Alaiye, Tarsusu, İçel ve Sis sancakları mirî araziye dahil olduklarından bu dört sancaktan Kıbrıs'a getirilen yeniçeri ve diğer askerlere tımarlar tevcih edilerek tımar sistemi uygulanmıştır. Bu

---

[37] Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı basılmamış Doktora Tezi, Malatya 1998, s. 85. Ayrıca bkz. Şenol Çelik, "Kıbrıs Seferi Sonrasında Kıbrıs Adası İle İçel Kıyılarının Korunmasına Yönelik Çalışmalar ve Hristiyan Korsanların Buralara Saldırıları", *Journal for Cyprus Studies,* 4/3, Gazi Magosa 1998, s.289-301.

[38] Recep Dündar, *a.g.t.,* s.86.

[39] Kıbrıs'ın Türkler tarafından fethi diplomat ve tarihçi Joseph Von Hammer tarafından, Venediklilere daha önceden verilmiş bulunan ahidnamelere dayanılarak gayrimeşru sayılmıştır. Ancak devrin uluslar arası siyaset anlayışının bugünkü gibi evrensel olmadığı ve ahidnamelerin hukuki-siyasi niteliğinin tek yönlü verilen hakları içermesi sebebiyle meşru sayılacağı konusunda doyurucu bir çalışma için bkz. Nuri Çevikel, "1570-1571 Türk Fethi İle Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Journal for Cprus Studies*, 3/4, Gazi Magosa 1997, s.357-398.

[40] Halil İnalcık, "Otoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s. 64.

[41] Recep Dündar, *a.g.t*, s.88-89.

durumda Kıbrıs Eyaleti kısmen salyaneli kısmen de mirî olarak idare edilmiştir[42]. Eyalet sancakları Alaiye, İçel, Tarsus, Sis, Lefkoşa, Girne, Magosa, Baf, Tuzla ve Hırsofi'dan oluşmakta ise de 1571-1640 yılları arasında Eyaletin yönetimi bir beylerbeyi ve üç sancakbeyi tarafından sağlanmıştır. Ancak 1640 yılından itibaren, sancakbeyilerinin yıllıklarının fazlaca yekün tutması, adada baş gösteren kıtlık dolayısı ile halkın buradan göçmesi neticesinde nüfus azalması gibi sebeplerle sancakbeylikleri lağv edilmiştir. Lefkoşa'daki Beylerbeyilik ise devam etmiştir[43]. Kıbrıs adası içerisindeki idari taksimat ise, Lefkoşa başkent olmak üzere, Tuzla, Limasol, Piskobu, Gilan, Evdim, Magosa, Karpas, Mesarya,Pendaya, Omorfa, Girne, Kukla, Lefke, Baf ve Hırsofi Kazaları şeklindedir[44].

Kıbrıs Eyaleti'nin idari statüsü zaman içerisinde değişiklikler göstermiştir. Bunda Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'de Venediklilerle devam eden mücadeleleri sebebiyle ticaretin durması, çekirge salgını ve diğer doğal afetler sebebiyle hayatın zorlaşması, ve adadan göçler gibi faktörlerin etkisi olmuştur. Nüfsusu azalan ada beylerbeyilik salyanesini veremeyecek duruma geldiğinden 1670 yılında beylerbeyilikten kaptan paşalığa ilhak edilmiştir. Bu da fazla sürmemiş ada önce Vezirazam hassı sonra da Divan-ı Hümayuna'a bağlı muhassıllık haline getirilmiştir[45].

Kıbrıs Adası 1703 yılına kadar Kaptan Paşa tarafından tayin edilen mütesellimler tarafından idare edildi. Mütesellimler Kıbrıs bedel-i nüzul vergisinden karşılanmak üzere 15.000 akçe aylık almaktaydılar. Kaptan Paşa ise ada gelirinden maişet adıyla kendi payını almaktadır. 1703 yılı itibarı ile III. Ahmet ada idaresini Kaptan Paşa'dan alarak sadrazamlara has olarak vermiştir. Gerçekte ise ada yönetimi mütesellimin elinde kalmaya devam etmiş, bunun yanında mütesellimlere ek olarak sadrazam tarafından tayin edilen muhassıl yönetime dahil olmuştur[46]. 1785 yılından itibaren Kıbrıs'ın yönetimi sadaretten alınarak doğrudan Divân-ı Hümayun'a bağlı bir muhassıllık haline getirilmiştir. Kıbrıs'ta kurulan muhassıllık idaresi 1839 yılına kadar devam etmiştir. 1839-1861 yılları arasında ise ada Cezâyir-i Bahr-i Sefid

[42] Recep Dündar, *a.g.t.*, s. 89.
[43] Recep Dündar, *a.g.t.*, s. 89-90.
[44] Ali Efdal Özkul, *a.g.t*, s. 14.
[45] Recep Dündar, *a.g.t.*, s. 90.

Eyâleti'ne bağlı bir sancak haline getirilerek idaresine kaymakam tayin edilmiştir[47].

Kıbrıs adası fethedildikten sonra buranın şenlendirilmesi çalışmalarına başlanmış ve Anadolu'nun muhtelif eyaletlerinden Türk nüfus adaya nakledilerek iskana tabi tutulmuştur[48]. İlk olarak 21 Eylül 1572 tarihinde Anadolu, Rum (Sivas, Tokat, Amasya), Karaman ve Dulkadır kadılarına birer sürgün fermanı yazılmış ve fermanın birer sureti de İçel, Bozok, Alaiye ve Teke sancakları kadılarına gönderilmiştir[49].

İlgili emrinde, ada toprağının çok bereketli olduğu, iklimin ılıman ve ziraat için yeterli suyun bulunduğu, göçmenlerden iki yıl vergi alınmayacağı gibi hususlar vurgulanmıştır. İlk emirde 5.720 hanenin adada iskânının kararlaştırıldığı ifade edilmektedir[50]. Emir gereği adaya hallac (yatak yorgan ustası), haffaf (ayakkabı ustası), çilingir, aşçı, demirci, tellâk , ayakkabıcı, tüfekçi, debbağ (derici), tüccar, keçeci, nalbant, marangoz, taşcı, cüllah (çul dokuma ustası), talib-i ilm, imam, hayyat (terzi), muytab (kıl dokuyan, kıldan eşya yapan usta), ve çiftçiler olmak üzere çeşitli mesleklerden kişiler gönderilmiştir. Bütün bunlarla birlikte 1571 yılında başlayan adaya nüfus gönderme faaliyeti yüzyılın sonuna kadar devam etmiş ve adaya iskânı plânlanan 12.000 aileden 8.000'i yerleştirilebilmiştir. Bu da her hane yaklaşık beş kişi olarak düşünülürse 40.000 kişi demektir[51].

İlk iskan teşebbüslerinin ardından adaya nüfus transferi XVII. ve XVIII. yüzyıllarda da devam etmiştir. Ancak bu dönemlerdeki çalışmalarda adaya gönderilenler genellikle yerleşik ahaliye zarar veren konar göçer aşiretler olmuştur[52].

---

[46] Ali Efdal Özkul, *a.g.t*, s. 15.

[47] TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.20.

[48] Kıbrıs'ın fethindne sonra adada meydana gelen toplumsal değişim hakkında bkz. Nuri Çevikel, "1570-1571 Türk Fethi İle Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Journal for Cprus Studies*, 3/1, Gazi Magosa 1997, s. 39-68; Mehmet Demiryürek, "Belgeler Ve Sözlü Tarih Çalışmaları Işığında Fetihten Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Sayı 103, İstanbul 2002, s. 44-49.

[49] Mehmet Akif Erdoğru, "Beyşehir Ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XI, İzmir 1996, s. 9.

[50] Mehmet Akif Erdoğru, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi Ve ilk İskân Teşebbüsü (1570-1571), *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Gazi Magosa 1991, s. 47.

[51] Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi Ve ilk İskân Teşebbüsü (1570-1571), *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Gazi Magosa 1991, s. 60.

[52] Yusuf Halaçoğlu, *a.g.m.*, s.60-61.

Osmanlı Devleti Kıbrıs'ta yaşayan yerli Ortodoks Rumlar lehinde de yeni düzenlemeler getirmiştir. Öncelikle adada Venedik devrinden beri uygulanmakta olan ağır vergi uygulamaları kaldırılarak nisbeten daha hafif olan Osmanlı vergi sistemi yürürlüğe konmuştur[53]. Ardından Venedik idaresi devrinde kaçan yerli halkın geri dönmesi de sağlanmıştır. Kıbrıs'ta yaşayan yerli halk ve Anadolu'dan getirilip iskan edilen adanın yeni sakinleri imparatorluğun diğer yerlerinde cari olan vergilendirme sistemine dahil edildiler.

Ortodoks Başpiskoposluğu'nun Venedik tarafından gasbedilen hakları iade edilmiş, adada yaşayan Ortodoks Rumların temsilcisi durumuna getirilmiştir[54]. Osmanlı millet statüsüne dahil edilen Rumlar tebaa statüsünde yaşamaya başladılar. Kendilerine tapusu ile toprak verilmek suretiyle daha önceden köle olarak çalıştıkları toprakların sahipleri haline getirildiler[55].

Adada idari taksimatın yanında onunla paralel olarak adliye teşkilatı da oluşturulmuştur. Bilindiği gibi Osmanlı adli sistemi taşralarda kadıların davalara baktıkları şer'i mahkemeler aracılığıyla işlemektedir. Osmanlı idaresi boyunca merkez kaza olması nedeniyle Lefkoşa mahkemesi merkezi bir adli merci olarak işlemiş, bunun yanında her bir kazada naibler görev yapmışlardır.

XVIII. yüzyıl boyunca adada Osmanlı idaresinin sorunsuz işlediği görülmektedir. Millet sistemi dairesinde idare edilen Kıbrıs halkı içerisinde din, dil, milliyet farklılıklarından kaynaklanan problemler yaşandığına dair bir kayıt arşivlere yansımamıştır. Tersine, adada kurulan Osmanlı merkezi idaresi ile gayrimüslim reayanın her türlü ilişkilerinin düzenlenmesi ve sürdürülmesiyle görevli Rum saray tercümanlarının sahip oldukları imtiyazlarını kendi cemaatleri aleyhine kullanması söz konusu olmuştur. Saray tercümanı olan Dragomanlar Osmanlı idaresi boyunca ellerindeki imtiyazı kişisel servet sahibi olmak yönünde kullanmışlardır. Osmanlı idaresi gayrimüslim cemaate baskı kurmak bir yana, cemaatlerin kendi temsilcileri elinde ezilmelerini önlemeye çalışmıştır.

---

[53] Halil Fikret Alasya, *a.g.e.*, s.20.
[54] Halil Fikret Alaysa, "Osmanlı Hükûmeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s. 131-133.
[55] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti ,* Gazi Magosa 2000, s. 23.

Kıbrıs tarihi boyunca eksik olmayan doğal afetler, çekirge salgınları ada toplumunu etkilemiştir. Doğal afetler arkasından gelen kıtlık yılları ada nüfusunu derinden etkilemiştir. Bu yıllarda nüfusun önemli bir kısmı adadan göç etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan ekonomik olarak adanın önceki devirlerinde olduğu gibi Osmanlı idaresi devrinde de kendi kendisine yeterli olmadığı, dışarıdan zahire takviyesiyle ayakta kaldığı görülmektedir. Özellikle kıtlık yıllarında bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır.

Toplum içerisinde her türlü medeni ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürüldüğü de görülmektedir. Rumlar ve Türkler taşra ve merkezde aynı mahalle ve köylerde karma halde yaşamışlardır. Köy ve mahalle hayatının neticesi olarak karşılıklı ticari ilişkiler de kurmuşlardır. Ticari ilişkilerin yanında insanların birbirlerine kefil olmaları, borç alacak ilişkilerine girmeleri de güveninin işareti olarak değerlendirilmelidir.

Türkler ve gayrimüslimler arasında cereyan eden ticari faaliyetlerde hemen her malın alım satımı yapılmıştır. Buna arazi, bağ, bahçe, dükkan gibi gayrimenkul malların transferi de dahildir. Bu konuda bir sınırlama çalışma dönemimiz olan Tanzimat devrine kadar yoktur. İlgili dönemde de devlet tarafından bu konularda bir kısıtlama söz konusu olmamıştır.

Ada nüfusunu oluşturan asli iki unsur Müslim ve gayrimüslim cemaatler arasında en renkli toplumsal ilişki şekli ihtida hareketleridir. Kendi dinlerinden vazgeçen gayrimüslimler kendi rızaları ile Müslüman olmaktadırlar. Bu konuda gerek Osmanlı idaresinin, gerekse adada onun temsilcisi Kıbrıs eyâlet yönetiminin asla bir zorlaması söz konusu olmamıştır. Bu konuda tek bir şikayet kaydının olmamsı adada kurulan Osmanlı idaresinin adalet ölçülerini gerçekten de isabetli tutturulduğunu göstermektedir. Zaten ihtida eden zımmilerin sonraki toplumsal hayatlarındaki yerleri takip edildiğinde bunlara asla standart dışı bir imtiyaz tanınmadığı, normal Müslim reaya statüsünde değerlendirildikleri görülmektedir.

Kıbrıs'ta yaşayan toplumun her zümresinin medenî, ticarî, adlî ve cezaî meseleleri ve bu konularda aralarında çıkan anlaşmazlıkların çözüm mercii kadı makamı olmuştur. Kıbrıs'ta görev yapan kadılar İslam hukukunu adada

uygulamışlardır. Kanun uygulamaları tam bir adalet dağıtımı şeklinde cereyan etmiştir. Merkez, Kıbrıs kadıları hakkında kendisine iletilen en küçük şikayeti dahi değerlendirip gerekli tedbiri almıştır.

Kıbrıs toplumunun muhtelif unsurları, Kıbrıs şehirlerinde aynı mahallelerde ve köylerde müşterek bir hayat sürmüşlerdir. Birlikte yaşama tecrübesi ile de gündelik hayatın her döneminde benzerlikler ve aykırılıklar yerli yerine oturmak suretiyle varlığını korumuştur. Yani Müslüman Türk gündelik hayatını cami merkezli düzenlerken, Hıristiyan Rum da kilise merkezli düzenlemiştir. Karşılıklı evlilikler, ticari ilişkiler, adî davalar ve daha bir çok konuda iki toplum sürekli aynı yerde olmuşlar ve karşılıklı ilişkiler kurmuşlardır.

Kıbrıs'ta farklı din, dil ve milliyetlere mensup toplumların meydana getirdikleri toplumsal yapı, bu unsurların birbirleriyle ilişkilerine engel teşkil etmemiştir. Bunun tam tersini adada görmek mümkündür. Bunun mekan üzerinde zorunlu kılındığını gösteren en basit örneği, miras davaları kayıtlarında karşımıza çıkan tarla, bahçe, bağ davalarını içeren kayıtlar olsa gerektir. Bir Müslümana ait olan tarlanın sınırında Hristiyan köylüsünün arazisinin başladığı çok sayıda örnek vardır. Bu durumda Kıbrıs köy toplumu en azından birlikte yaşamanın fiziki zeminini oluşturmuştur. Zira, tarlanın ekilip dikilmesi, ürün yetişinceye kadar gözetilip korunması ve nihayet hasat zamanı bu komşu insanlar aynı makanda bulunmak durumundadırlar. Üzerinde çalıştığımız defterlerde bu konuya örneklik edecek çok sayıda kayıt vardır. Aynı şekilde tereke defterlerindeki çok sayıda alacak verecek ve kefalet bilgisi içeren kayıtlar da bu durumu desteklemektedir.

2- Tanzimat Döneminde Kıbrıs İdaresi

a- Tanzimat ve Kıbrıs'ta Uygulanması

Kıbrıs idaresinin 1832 yılında geçici bir süre Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa eline geçtiği bilinmektedir[56]. Bu dönemde Kıbrıs'ı ziyaret etmiş olan Seyyah Engel, Mehmet Ali Paşa'nın Mısırdan sonra Suriye, Girit ve Kıbrıs'ı da kendi ülkesine

[56] Besim Darkot, "Kıbrıs", *İA*, C. 6, İstanbul 1965, s. 675.

katmak gayreti içerisinde olduğundan bahsetmektedir[57]. Mehmet Ali Paşa'nın Kıbrıs'ta fazla kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu olay hakkında üzerinde çalıştığımız sicil defterlerine bir kayıt yansımamıştır. Ancak, 38 numaralı defterde bir adet ferman kaydı görülmektedir. Bu kayıtta, Mehmet Ali Paşa'nın isteklerinin Avrupa devletlerinin destekleriyle bertaraf edildiği, bütün bu uygunsuz görülen davranışlarının devlete zarar verdiği ifade ederek, Osmanlı Devleti aleyhinde yürütülen olumsuz propagandaya karşı eyaletlerde halkın uyarılması istenir[58].

Ada idaresi genel olarak istikrarsızlık göstermekle birlikte, 1839'a kadar Divan-ı Hümayun'a bağlı bir muhassıllık olarak kaldı. 1839 yılında Tanzimat'ın uygulamaya konulmasıyla Cezâyir-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir sancağa dönüştürülüp idaresine kaymakam ünvanlı bir mutasarrıf tayin edildi[59].

1839 yılında başlayan yeni dönemin en karakteristik özelliği gelecekte yapılacak köklü reformların temelini oluştran Tanzimat'ın ilan edilmiş olmasıdır. Burada, devlet ve toplum hayatını derinden etkileyecek yeniden yapılanma sürecini oluşturduğundan son derece önem arzeden Tanzimat'ın genel karakteristiklerinin ortaya konması gerekmektedir. Devlet tarafından oluşturulan idari ve yasal çerçevenin toplumsal hayatı yakından etkilediği bilindiğinden hareketle burada genel bir değerlendirme yapmak uygun görülmektedir.

Tanzimat, bir çok anlamı taşımasına rağmen özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde yapılan ıslâhat için kullanılır ve aynı zamanda bu ıslâhatın yapıldığı devri ifade eder. Osmanlı Devleti'nin tüm kurumlarıyla köklü bir değişim sürecine girmesine yol açacak olan dönem, 3 Kasım 1839 tarihinde başlar, 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilânıyla son bulur. Bu süreyi II. Meşrutiyetin ilan tarihi 1908 yılına veya Saltanatın kaldırıldığı 1922 yılına kadar da uzatanlar mevcuttur. Tanzimat'ın kapsadığı bu zaman dilimini uzatmak veya kısaltmak araştırmacının konuya bakış açısıyla alâkalıdır[60].

---

[57] Claude Delaval Cobham, *Excerpta Cypria: Materials For A History of Cyprus*, Cambridge 1908, s. 462.
[58] KŞS, 38/130-1; KŞS, 38/130-2. (20 Ağustos 1840)
[59] TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.20.
[60] Ahmet Cevat Eren, "Tanzimat", *İ.A*., İstanbul 1979, C.XI, s.709; Cemil Birsel, "Tanzimat'ın Harici Siyaseti", *Tanzimat I*, İstanbul. 1940, s.693.

Tanzimatın XIX. yüzyıl Osmanlı siyasî ve kültür hayatı üzerinde derin etkileri olması, konu hakkında farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Batılı yazarların çoğunluğu Tanzimat'ı; Osmanlı devletinin kesin olarak Batılılaşmaya başladığı dönem olarak kabul ederler. Bu şekilde tanzimata yüklenen anlamların Osmanlı Devletine Avrupaî bir görünüm vermek için yapılan çalışmaların tümü[61]; Osmanlı devletinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması için Batı'nın desteğini almaya yönelik bir adım[62]; hürriyetlerin ilk kabulü ve Osmanlı halkına tanınan ilk garantiler gibi geniş bir yelpazeye yayıldığı görülmektedir[63].

Türk araştırmacıların Tanzimat tanımları, eski idare usulünün yeni idare usulüne çevirme[64]; Osmanlı devletini Avrupaya yaklaştıracak bir ıslâhat hareketi[65]; mecburi bir kültür değişmesi; Türkiye'de meşrutî bir idarenin kurulmasına, İslam Hırıstiyan alemlerinin birbirlerine yaklaşmasına ve barışmasına zemin hazırlayan bir kültür ve ıslâhat hareketi[66]; idarî ve hukûkî yapının ıslahı, kanun ve düzen getirilmesi[67] ve nihayet temel müesseseleri bozulmuş olan Osmanlı Devletinin yepyeni bir medeniyetle yükselen ve taaruza geçen bir Avrupa'nın ezici üstünlüğü karşısında yeniden teşkilatlâtlanma teşebbüsünün kat'î safhası olarak kabul etmek[68] arasında geniş bir dağılım göstermektedir[69].

Çalışma dönemimiz açsından değerlendirdiğimizde, Tanzîmât fermanı, can, mal ve namus güvenliğini yazılı teminat altına alması açısından önemlidir[70]. Can güvenliği insan haklarının en yükseği olarak kabul edilmiştir. Hiç kimse kânunda

---

[61] Bu konudaki muhtelif tarifler için Bkz. Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanının Tahlili", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.32.
[62] Lewıs, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1996, s.107; Hammer, *a.g.e.,* C.IX, s.396.
[63] Engelhart,*Tanzimat*, çev. Ayla Düz, İstanbul 1976, s.32.
[64] Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*, sad. Enver Koray, Ankara 1985, s.40.
[65] Yavuz Abadan, *a.g.m.,* s.33.
[66] Ahmet Cevat Eren, *Tanzimat,* s.710.
[67] İlber Ortaylı, "Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Ankara 1985, C.VI, s.1545.
[68] Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992, s.2.
[69] Tanzimat Fermanına yönelik değerlendirmelerin toplu bir yorumu için bkz. Kazım Yetiş, "Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989, s.107-134; Coşkun Çakır, "Bir Reform Hareketi Olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlânı, Tepkiler Ve Uygulanması", *Türkler*, C. 14, s. 698-715; Bülent Özdemir, "Mevcut Literatür Ve Bakış Açıları Üzerine Bazı Düşünceler: XIX. Yüzyıl Osmanlı Reformlarını Nasıl İncelemeliyiz", *Türkler*, C.14, s. 572-580; Enver Koray, *Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzîmât*, İstanbul 1991, s.6.
[70] Mustafa Nuri Paşa, *Netayic III-IV*, s.288.

belirtilmiş olan suç ve cinayeti işlemedikçe ve kendisine yüklenen suçu ve cinayeti işlediği mahkeme kararı ile sabit ve mahkemece karara bağlanmadıkca suçlu sayılmayacaktır. Can ve mal emniyeti sağlandığı takdirde herkesin işiyle gücüyle uğraşacağı devletine ve milletine faydalı olacağı düşünülmüştür. Mal emniyeti olmayınca kimsenin devletine ve milletine ısınamadığı, sürekli endişe ve kaygı içinde yaşadığı, aksi durumda ise milletin kalkınması için çalışacağı belirtilmiştir. Bu itibârla can ve mal emniyeti hükümlerinin mahiyetce medeni haklar zümresine girmeleri normaldir. Fakat bu haklar, yapılacak lüzumlu kânunların esas maddelerini teşkil edince devlet teşkilat ve gayesiyle muayyen bir garanti kazanıyor demektir. Yani devlet keyfi olarak kişinin can ve mal emniyetine dokunmayacaktır. Bu suretle uygulanacak programın ana hatları çizilmiş oluyordu[71].

Suçluların davaları şer'î kanûnlarına göre herkesin önünde incelenip hüküm verilmedikce hiç kimse hakkında gizli, açık idam ve zehirleme gibi işlemler yapılmayacağı teminat altına alınmıştır. Hiç kimse başkasının ırz ve namusuna el uzatamayacak, herkes mal ve üne tam bir serbestlik ile mâlik ve mutasarrıf olacak, kimse kimsenin işine karışmayacaktır. Suçluların miras hukukları ferman ile garanti altına alınarak, suç işleyenlerin malları devlet tarafından müsadere edilerek mirascıları haklarından mahrûm bırakılmaycaktır[72].

Osmanlı tebaası olan müslümanlar ve diğer milletlerin Tanzimat hükümlerinden istisnasız faydalanmaları için can, ırz, namus meselelerinde şeriat hükmü gereğince bütün memleket halkına tam garanti verilmiştir. Bu madde şüphesiz yabancı devletlerin **"**reâyayı koruma bahanesi" ile Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmalarını önlemek için konlmuştu. Fermanın dine aykırı bulunan noktası budur. Ferman, gayri müslimlere, müslümanlarla eşit haklar tanıdığı için dine aykırı olarak nitelendiriliyordu[73].

---

[71] Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*,s.42 ; Yavuz Abadan, *"*a,g,m", s.50-53.

[72] Halil İnalcık, *Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı*, s.352; Reşat Kaynar, *a.g.e*. s. 179. Özellikle miras konusunda devletin son derece hassas davrandığı görülmektedir. Mirasçısı olmadan ölenlerin malları Kıbrıs örneğinde, devlet temsilcisi, muhassıl ve mal müdürü tarafından hazine adına alıkonulmakta ve mirasçıların ortaya çıkması ile birlikte de kendilerine iade edilmektedir. Bu konuda kıbrıs muhassılı ve Lefkoşa Naibi'ne yazılan 3 Zilkade 1255 tarihli emr-i ali nüshası için bkz. *KŞS*, 38/87-1.

[73] Engelhartd konuya ilişkin olarak: "*Türk toplumunun soyluluk fikrinden ve Avrupa toplumlarının anladığı anlamda ayrıcalıklı sınıflardan uzak demokratik bir kuruluşa sahip olduğu hepimizce biliniyor. Fakat siyasal organizasyondaki eşitliği dini yasalar sürekli reddetmiş, hatta hıristiyanların*

Tanzimat'a yöneltilen tepkilerden konumuz açısından en kaydadeğer olanı, şüphesiz kiliseden gelmiş olandır. Kilise kanun önünde eşitlik prensibini bir nevi hukuki dayatma olarak algılamıştır. Etnik ve dini farklılıkların ortadan kaldırılmasıyla, millet sistemi dairesinde bir nevi özerk hukuk alanına sahip olan kilise, bu imtiyazını kaybetmekle yüz yüze kalmıştır. Osmanlı tebası olan herkesin din farkı gözetilmeden eşitliği prensibi tanzimatın en belirgin hukuki ve toplumsal yönünü bu şekilde temsil etmektedir.

Tanzimat Fermanı, kendisine yöneltilen her türlü eleştiriye rağmen uygulamaya konulmuştur. 1840 senesi başlarından itibâren baş-şehir ve baş-şehre yakın olan eyaletlerde Tanzîmât Fermanı'nın tatbikine başlanmış, bir müddet sonra da eyaletlere talimat gönderilerek mâli, idarî sahalarda lüzûmlu görülen ıslâhatın ne suretle uygulanacağı bildirilmiştir[74].

1839 tarihi ile başlayan yeni dönem Kıbrıs idaresinde de değişiklikleri gündeme getirmiş, yapılan reformlar adada da uygulanmaya çalışılmıştır[75]. 3 Kasım 1839'da ilan edilen ferman imparatorluğun bütün eyaletlerine duyuruldu[76]. Fermanda öngörülen düzenlemeler ile devletin taşra ve merkez idaresi önceki dönemlere nazaran ciddi bir değişim sürecine girmiş oldu. Ancak Tanzimat fermanı imparatorluğun her eyaletinde eş zamanlı olarak uygulanamadı. Bunun muhtelif sebepleri vardır. Her şeyden önce, toplum ve devlet hayatında köklü değişikliklerin olmasından ziyade meydana gelecek değişikliklerin oluşturduğu korku bu fermanın uygulamasında karşılaşılan ilk sıkıntıdır. Öte yandan diğer ciddi sıkıntı ise taşralarda yıllardır gelenekselleşmiş bulunan idare anlayışı ve buna dayalı olarak meydana gelmiş mahalli güç merkezlerinin muhalefetleridir.

---

aşağılanmalarını hayırlı bir eser olarak göstermiştir. 1839 tarihli ferman bu geleneksel inanışı bir hamlede yıkıyor" diye yazmıştır. Engelhartd, *a.g.e.*,s.82-83; Bu konuya eleştirisel bir bakış için bkz. Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*, s.51-52. Tanzimatta gayrimüslimlerin durumu hakkında bir değerlendirme için bkz. Salahi R. Sonyel, "Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989, s.339-351.

[74] Ahmet Cevat Eren, *Tanzîmât*. s. 720, Bu tedbirler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kaynar, *a.g.e*, s.226-232; Tam metin için bkz. "a.g.m", s.394.

[75] Tanzimatın Kıbrıs'ta uygulanmasına dair bkz.Haydar Çoruh, "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimatın Uygulanması", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I, Gazi Magosa 2000, s. 295-306.

[76] Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa Ve Tanzimat*, Ankara 1991.

Kıbrıs, Tanzimat fermanına karşı gelmeyen ender eyaletlerdendir. Zira 1839'da ilan edilen ferman, öncelikli bölgeler içinde yer alan Kıbrıs'a ulaştığında ciddi tepkilerle karşılaşıldığına dair sicillerde bir kayıt yoktur. Ancak burada Tanzimat hükümlerinin yürürlüğe girmesi bir yıl gecikmiştir. Bunun sebebi Kıbrıs Valisi Tal'at Paşa ve Ada ileri gelenlerinin Lefkoşa Eyalet Meclisinin teşekkülü sırasında meclis azalıklarına kendilerine yakın adamları seçtirmeleridir.

8 Kasım 1839 tarihinden itibaren Tanzimat'ın Kıbrıs'ta da uygulanacağına dair yazışmaların başladığı görülmektedir. Nitekim söz konusu emirlerin ilki yazıldıktan bir ay kadar zaman sonra, 13 Mart 1840 tarihinde Lefkoşa'ya ulaşmıştır[77]. Tanzimat fermanının tam metni Lefkoşa siciline kaydedilmiştir. Tanzimat'ın uygulanmasına dair 13 Mart 1840 tarihi'nde gönderilen yazı, adada Tanzimat usullerinin uygulamaya konmasını emretmektedir. Bu cümleden olarak öncelikle vergi meselesinin ele alındığı görülmektedir. Özellikle gayrimüslimlerin ödedikleri cizyelerinin toplanmasının kayıt altına alınması ilgililere emredilmektedir. Bunun için de cizye makbuzu uygulanmasına geçilmesi istenmektedir[78].

Tanzimat'ın ilanını zorlayan dahili faktörler içerisinde vergi meselesinin yanında, mürur-ubur nizamı uygulamalarının sahte belgelerle sekteye uğratılmasınının da etkisi olduğu görülüyor. Tanzimat uygulamaları içerisinde öncelikle halledilmeye çalışılan meseler içerisnde bu iki mesele de yer almıştır[79].

Sahte belgeler ile seyahatin, cizye tahsilatında sorunlara sebep olduğundan mutlaka kontrol altına alınmasıiçin çabalanmıştır. Bunun için de reyaya kocabaşılarının kendi zümrelerinin seyahatlarını kayıt altında tutmaları emredilmiştir[80].

Bu konuda, dönem açısından yeni sayılacak bir uygulama, mürur tezkirelerinin artık mahkemeler tarafından değil, kazalarda görev yapacak defter nazırları tarafından verileceğidir. Defter nazırlarının görevleri kazaları dahilinde cereyan eden nüfus hareketlerini kayıt altına almaktır. Söz konusu uygulamalar sadece gayrimüslimler için değil, aynı zamanda Müslüman halk için de geçerlidir.

---

[77] *KŞS*, 38/66-1.
[78] *KŞS*, 38/66-1.
[79] *KŞS*, 38/96-1.

Defter nazıları ve kocabaşılar, seyahat edecek kişileri kefile bağlamak suretiyle izin verecekler ve bunların kayıtlarını tutacaklardır[81].

b- Muhassıllık

II. Mahmud zamanında iltizamla yönetilen bir kısım hazine gelirlerinin doğrudan alınmaya başlandığı bilinmektedir. Öte yandan 1831 genel nüfus sayımından hemen sonra mal-mülk yazımı da yapılarak, Tanzimat reformları ile gerçekleştirilmek istenen mali düzenlemenin temelleri de atılmıştır. Bu mali düzenlemeler neticesinde muhassılıklar oluşturulmuştur. 25 Ocak 1840'ta hazırlanan nizâmname ile muhassılların atanma ve çalışma usulleri belirlenmiştir[82].

Muhassıllık uygulamasına göre, hazineye ait bütün gelir kaynaklarının defterleri muhassıllara verilmiştir. Ancak aşar gelirleri bunun dışında tutulmuştur. Muhassıllar tayin edildikleri sancak merkezlerinde bir de muhassıllık meclisi teşkil ederek görev yapmışlardır.

Muhassıllık uygulaması ile, İmparatorluğun kuruluşundan beri hem malî hem de idarî-askerî görevler yüklenmiş olan vali, sancakbeyi ve mütesellimlerin malî yükümlülükleri kalmamış oluyordu. Sancak gelirleri muhassıllar aracılığıyla toplanarak, önceki idarecilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmalarının önüne geçilmek istenmişti. Ancak uygulamada bu gerçekleşemedi, muhassıllık uygulaması başarısızlıkla sonuçlandı. Bu başarısızlıkta muhassıllık görevine tayin edilen kişilerin, eski mültezimlerle yakın ilişkileri olanlar arasından seçilmiş olmaları etkili olmuştur. Nitekim Tanzimat Fermanı'nın üzerinde önemle durduğu iltizam meselesine çözüm bulmak amacıyla getirilen muhassıllık uygulaması 1842 yılı başlarında yürürlükten kaldırılmıştır[83].

Eyaletlerde Tanzimat'ın uygulanması muhassılların görevleri arasında sayılmaktadır. Söz konusu muhassılların, *usûl-i tanzimat-ı hayriyeye vukûf ve ma'lûmatı aşikâr* kişiler arasından seçilmelerine çalışılmıştır. Nitakim, 4 Ekim 1840

---

[80] *KŞS*, 38/96-1.
[81] *KŞS*, 38/96-1.
[82] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.209.
[83] Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.210,211.

tarihinde, selefi Osman Bey'in azledilmesiyle Kıbrıs muhassıllığı görevine tayin edilen Mehmed Tal'at Efendi'nin bu sıfata uygun görüldüğü anlaşılıyor[84].

Tanzimat'ın eyaletlerde ilk uygulamaya konulmasıyla eyalet merkezlerinde meclis-i memleketlerin oluşturulduğu bilinmektedir. Kıbrıs Meclisi'nin de bu şekilde oluşturulmasına eski muhassıl Osman Efendi zamanında teşebbüs edilmiş; fakat meclise aza seçimi sırasında usulsüz davranışları görüldüğünden Tanzimat uygulaması burada gecikmiştir. O yüzden 1841 Martına kadar adada eski usul devam ettirilmiştir. Kıbrıs eski muhassılı Osman Bey'in meclis azalığı tayininde dikkatli davranmadığı, hatta adam kayırdığına dair işaretler görülmüştür. Meclis azalıklarına islâm ve reâya arasından ehil olmayan kişileri tayin ettiği görülmüştür. Zımmi toplumu temsilen meclis azası tayin edilen kişiler hakkında kendi cemaatlarına mensup zımmiler tarafında haklarında şikayetler olması, seçimin Tanzimat'ın ruhuna aykırı bulunmasına ve iptaline sebep olmuştur. Söz konusu zımmiler ada kocabaşılarından Aci Gergeri ve Abiro nâm zımmilerdir. Bunlar hakkında ahali ve fukara malını diledikleri gibi kullandıkları hakkında şikayetler vardır[85].

Öte yandan Lefkoşa Meclisine aza olması muhassıl tarafından sağlanan bir kişi reâyadan bir işçinin ölümüne sebep olmuştur. Bunların yanında ahali ve fukaraya baskı yapıldığı müslim ve reâya bazı kişilerin Meclis-i Vâlâ'ya şikayetçi olmaları üzerine ortaya çıkmıştır[86]. Neticede bu tür davranışların devlet tarafından onaylanması mümkün görülmediğinden Osman Bey muhassıllık görevinden azledilmiştir.

Kıbrıs'ta Tanzimat uygulamasının gecikmesine sebep olan hadise, Kıbrıs eski Muhassılı Osman Bey zamanında oluşturulan eyalet meclisine girecek azaların ahali ve rayânın katılımı ile seçilmemiş olmasıdır. Bu sebepten adada meclis azalarının yeniden seçimleri ve diğer yandan kur'a usulü ve diğer meselelerin halledilmesi görevi yeni kaymakama verilmiştir[87].

Kıbrıs Kaymakamı Tal'at Bey, Lefkoşa'da mecliste görev yapacak azaların seçimini Tanzimat usulüne göre seçimle tespit etmesi görevini alır. Öte yandan,

---

[84] *KŞS*, 38/141-1.
[85] *KŞS*, 38/142-1.
[86] *KŞS*, 38/142-2.

adada bulunan bazı müste'men tüccarların yasak olmasına rağmen, usulsüz şekilde gayrimenkul edinmeleri meselesiyle de yakından ilgilenmesi istenir[88].

Tanzimat uygulamaları içerisinde Kıbrıs Kaymakamı Tal'at Bey'e verilen diğer bir görev de adada bulunan emlâkın miri, vakıf, muaf ve gayrimuaf olanlarının ayrılarak geri kalanların vergilerinin tespiti ve tahsiline dikkat etmesi olmuştur. Bu şekilde, gerek müste'men yani yabancı devlet tebası olup Osmanlı devleti içerisinde ticari imtiyazlar alan kişiler ve gerek her kimin elinde olursa olsun vakıf, miri ve manastır emlâkı dışında kalan bütün emlakin tahriri ve vergilendirilmeleri yapılacaktır[89].

Adada muhassıl değişikliğinin gündeme gelmesiyle sonuçlanan süreç, müslim ve gayrimüslim toplum içerisinde bazı görevlilerin de uygunsuz hareketler içinde bulunduklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu hengamede Kıbrıs Başpiskobosu ve Lefkoşa naibi de haklarında çıkan dedikodu sebebiyle azledilmişlerdir[90]. Bütün bunlara bakarak Tanzimat Dönemi'nde görevinde kusurlu görülen üst düzey idarecilerin de tasfiyesiyle yeni bir dönem başlamıştır.

18 Nisan 1852 tarihinde Cezayir-i Bahr-i Sefid eyâleti valisi Halil Ref'et Paşa ve Kıbrıs muhassılı Edhem Paşa'ya yazılan emirnâme Tanzimat'ın mali finansman sorununa da işaret etmektedir[91].

Tanzimat uygulamaları için gereken 350.000 kise iâne-i umûmiye olarak memleketten toplanacaktır. Kıbrıs hissesine düşen miktar ise, her bir şahıstan 1 hisse alınmak üzere 32.914 hisse olarak tayin edilmiştir. Bu hisselerin Kıbrıs'ta yaşayan ahali ve Tebaa-i Devlet-i Aliyye'den taksim edilerek toplanması görevi Kıbrıs muhassılına verilmiştir.

Tanzimat'ın uygulamaya konulduğu bölgelerin mali işlerini ve zabtiye hizmetlerini yürütme görevi muhassıllara verilmiştir. İdare edilen yerin büyüklüğüne göre müşir ve ferik rütbesindeki kişilerden de muhassıl tayin edildiğine dair örnekler

---

[87] *KŞS*, 38/141-1.
[88] *KŞS*, 38/141-1.
[89] *KŞS*, 38/141-1.
[90] *KŞS*, 38/143-1.
[91] *KŞS*, 42/195-2.

görülmektedir[92]. Öte yandan Kıbrıs adası'na ferik rütbeli kişiler muhassıl gönderilmiştir. Tanzimat devri başlarında adada sık sık muhassıl değişikliğine gidildiği görülmektedir. 13 Temmuz 1839 tarihinde Asakir-i Şâhane ferikliği rütbesiyle Trablusgarb Beylerbeyi Hüseyin Paşa[93], 26 Nisan 1839 tarihinde Asakir-i Şâhane ferikliği rütbesiyle Osman Hayri Paşa[94], 24 Nisan 1840 tarihinde Osman Bey[95], 22 Kasım 1841'de Mehmed Talat Efendi sonrasında Hacı Mehmed Ağa[96] ve İsmail Paşa[97], 31 Mayıs 1843 tarihinde Abdullatif[98] Kıbrıs Muhassılı olarak görülmektedirler. Bu tarihte adaya muhassıl tayini Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti valisi Müşir Sukûtî Paşa'nın emriyle gerçekleşmiştir. 14 Nisan 1850-6 Aralık 1850 tarihlerinde Vezir Hâfız Ahmed Paşa[99], 4 Mart 1851 tarihinde vezir Hafız Ahmed Paşa[100] Kıbrıs muhassıllığında görülmektedirler. 22 Ocak 1852 Edhem Paşa[101] , 5 Ocak 1855 tarihinde vezir Cemâleddin Paşa[102], 21 Haziran 1855'de Rumeli Beylerbeyi Payesiyle Kıbrıs Ceziresine, Osman Paşa[103] atandı. 21 Ekim 1855 tarihinde Kıbrıs idaresinin Kaymakam ünvanıyla Vezir Cemâleddin Paşa tarafından yürütüldüğü görülmektedir[104]. 13 Temmuz 1857 tarihinde ise adaya gönderilen yazılarda Kıbrıs, Cezâyir-i Bahr-i Sefid'de bir ada şeklinde zikredilmektedir[105].

Kıbrıs muhassıllarının bazan görevden alındıkları bazan da kendi istekleriyle görevlerinden azledildikleri görülmektedir. Mehmed Talat Efendi hasbe'l icâb azledilirken[106], İsmail Paşa kendi isteğiyle görevinden azledilmiştir[107].

Bütün bunlar göz önüne alındığı zaman Tanzimat devri ortalarında, ülke genelinde idari yapıda gözlenen yeniden yapılanma sürecinin Kıbrıs'ta da yaşandığı

---

[92] *KŞS*, 38/129-2.
[93] *KŞS*, 38/ 38-1.
[94] *KŞS*, 38/47-1.
[95] *KŞS*, 38/129-2.
[96] *KŞS*, 38/222-2.
[97] *KŞS*, 38/222-2.
[98] *KŞS*,42-17-1.
[99] *KŞS*, 42/97-1.
[100] *KŞS*, 42/132-1.
[101] *KŞS*, 42/186-1.
[102] *KŞS,* 44/19-1. *KŞS*, 44/32-1
[103] *KŞS*, 44/38-1.
[104] *KŞS*, 44/21-21.
[105] *KŞS*, 44/140-2.
[106] *KŞS*, 38/222-2.
[107] *KŞS*,42-17-1.

anlaşılmaktadır. Ada'nın idari olarak Cezâyir-i Bahr-i Sefid Eyâletine bağlı olarak idari işlerinde kaymakam ünvanlı mutasarrıf, mali işlerde de muhassılların görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Ancak bütün bunlar, belki de devrin bürokrasisinin tam olarak yerleşmemiş olmasından kaynaklanan yazışma kusurları sebebiyle tam olarak izlenememektedir. Tabii ki burada zikredilen yazışmalar, sicillere yansıyan yazışmalardır.

Bazı belgelerde adadaki en yüksek dereceli idareci'ye kaymakam ünvanıyla da yazılar yazıldığı görülmektedir. İstanbul'dan Lefkoşa'ya 1 Nisan 1853 tarihinde gönderilen yazı Kıbrıs Kaymakamı Şerif Paşa'ya hitaben yazılmıştır[108].

c- Kaymakamlık

Tanzimat devrinde ülke yönetimi Eyalet-Sancak-Kaza olarak üç ana birime ayrılmıştır. Sancak, Tanzimat öncesinde olduğu gibi asıl birim olmakla birlikte, kazalara birer müdür tayin edilmesi sonucunda, eyaletin bir alt birimi olmanın yanı sıra en küçük idari birim olma niteliğini yitirmiştir. Muhassıllığın kaldırılması ile birlikte yapılan düzenleme sonucu 1842 yılı başlarından itibaren yeni idari bölünme, Tanzimatın uygulandığı yörelerde yürülüğe girmiştir[109].

Tanzimat öncesi sancak yöneticisi olan mütesellimin görevlerini üstlenen kaymakamlık, günümüze dek aynı isimle varlığını korumuştur. Tanzimat devrinden itibaren görülen kaymakamlık, bu devir öncesi vali ya da mutasarrıfların kendi yerlerine geçici bir süre için atadıkları kimselerden tamamen farklı bir kurumdur. Kaymakamlar, doğrudan Dahiliye Nezâreti'ne bağlı olup, tayin ve diğer özlük işleri burada yapılırdı. Ancak valilere karşı sorumlu olup, bağımsız olarak önemli kararlar alıp yürütme yetkilerine sınırlama getirilmiştir.

Kaymakamlar, 1849 yılından sonra Sancak Meclisi adını alacak eyalet meclisine benzer bir kurul yardımı ile sancağı yönetirler. Bu meclisin başkanıdırlar. Sancak Meclisi, Kaymakam, mal müdürü, hakim, tahrirat ve mal başkâtipleri ve müslümanlarla gayrimüslim toplumların temsilcilerinden oluşmaktaydı. Meclisler, haftanın belli günlerinde toplanarak sancağın yönetim, maliye, eğitim ve belediye

[108] *KŞS*, 42/234-1.

hizmetleri ile ilgili meseleleri görüşüp karara bağlarlardı. Bütün bu alanların dışında, özellikle şer'iyye mahkemelerini ilgilendiren davalar dışında kalan meselerle ilgili davalar da bu meclisler tarafından görülmektedir[110].

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta görev yapan en yüksek dereceli idareci kaymakam ünvanına sahiptir. Sicillere yansıyan yazışmalarda nadiren Kıbrıs valisinden bahsedilmektedir. Ada idaresinin Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti valisine bağlı olduğu görülmektedir. 20 Nisan 1853 tarihli kayıt Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti valisi vezir İsmail Paşa ve Kıbrıs Kaymakamı Şerif Paşa'ya hitaben yazılmıştır[111]. Yani ada, bu dönemde Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaleti valiliğine bağlı bir kaymakam tarafından idare edilmiştir.

Tanzimat devri başlarında ve daha sonra muhtelif zamanlarda adaya gönderilen yazıların Kıbrıs Kaymakamı'na hitaben yazıldığı görülmektedir. 1 Nisan 1842 tarihli bir belgeden, yeni nizam gereği bütün Bahr-ı Sefid (Akdeniz) adalarının idarelerinin sadarete tevcih edildiği ve Kıbrıs Kaymakamı'nın buradan tayin edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu tarihte adaya Mustafa Paşa Kaymakam tayin edilmiştir[112].

Kıbrıs Kaymakamları daha önceden 7.500 kuruş maaş alırken 16 Ekim 1843 tarihinden itibaren maaşlarına zam yapılarak 9.000 kuruş maaş almaya başlamışlardır[113]. Bunun yanında kaymakamlık idaresinde belirli bir istikrarsızlık olduğu düşünülmektedir. Zira, Kıbrıs'ta görev yapan Kaymakamların sık sık azledilerek değiştirildikleri görülmektedir. Nitekim bu tarihten itibaren ada Kaymakamı olarak Edhem paşa görülürken[114], 26 Şubat 1845 tarihinde Hacı Ahmed Mesrur Ağa tayin edilmiştir. Hacı Ahmed Mesrur Ağa'nın Kıbrıs Kaymakamlığı'na tayin edildiği görülen belgede ayrıca kendisine havale edilen işlerden de

---

[109] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.236.
[110] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.236.
[111] *KŞS*, 42/259-1.
[112] *KŞS*, 39/21-1.
[113] *KŞS*, 39/114-2.
[114] *KŞS*, 39/114-1-2.

bahsedilmektedir. Buna göre, adada göreve başlar başlamaz selefinin hesaplarını yeni baştan kontrol edip İstanbul'a yazması kendisinden istenmektedir[115].

27 Kasım 1848 tarihinden itibaren Lefkoşa kaymakamlığına Es-Seyyid Mustafa Zuhdi tayin edilmiştir[116]. Daha önce tayin edilen Kaymakamlarla ilgili yazışmalarda Kıbrıs ceziresi kaymakamlığına tayin edildikleri görülürken, bu belgede kaymakamlığın görev yeri Lefkoşa olarak kaydedilmiştir. Bu durum, yazışmalar sırasında ayrıntılara pek dikkat edilmediği şeklinde yorumlanabilir. Öte yandan Tanzimat devri başlarında idari yapının sürekli bir değişim süreci içerisinde olmasının da bu tür yazışmalara sebep olması muhtemeldir..

d- Muhtarlık

Tanzimat'ın taşrada uygulanması mali ve idari yapıda yeni düzenlemelerin uygulamaya konmasıyla gerçekleşmiştir. Bunlar, eyalet merkezlerinde eyalet meclisleri, kaza merkezlerinde kaza ve nahiyelerde de nahiye merkezlerinin kurulmasıdır. Öte yandan bu dönemde taşrada muhtarlık teşkilatının da kurulduğu bilinmektedir[117]. Nitekim 15 Mayıs 1839 tarihi itibarı ile Kıbrıs'ta da muhtarlık teşkilatları kurulmaya başlanmıştır[118]. 30 Eylül 1839 tarihinde Lefkoşa Tophane Mahallesi'nde marifet-i şer ve mahalle ahalisi marifetiyle Attar Mehmed Efendi muhtar tayin edilmiştir[119]. Bunun hemen ardından Lefkoşa mahallelerinde muhtar ve imam tayin edilenlere defter nazırı Hacı Hüseyin ağa tarafından muhtarlık ve imamlık mühürleri verilerek görevlerine başladıkları görülmektedir[120].

Öte yandan Lefkoşa mahallelerinden Mahmud Paşa, Nevbethâne, Tobhane, Ebu Kavik Paşa, İbrahim Paşa, Abdi Çavuş, Tahte'l-Kal'a, Ömeriye, Haydar Paşa,

---

[115] *KŞS*, 40/25-1. Kıbrıs'ta görev yapan muhassıl ve kaymakam gibi üst derece yöneticilerin burada, muhtelif bölgelerden gayrimenkul satın aldıkları görülmektedir. Zikredilen kaymakam Lefkoşa'da Köşklüçiftlik'te 837,5 dönüm arazi satın almıştır.
[116] *KŞS*, 41/211-1.
[117] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.38.
[118] *KŞS*, 38/35-1,2; Kemal Çiçek, "Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu", *XII. Türk Tarih Kongresi kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2000, s.1254.
[119] *KŞS*, 38/35-2.
[120] *KŞS*, 38/36-1.

Karamanizade, Cami-i Cedid mahallelerine birer imam, muhtar-ı evvel ve muhtar-ı saniler seçilmiştir[121].

Muhtarların önde gelen görevleri mahallelerinde güvenliğin sağlanması idi[122]. Bu maksatla kendilerine bir takım yetkiler verilmiştir. Muhtarlara verilen yetkilerden birisi de ahalinin bir yerden başka yere gidişini tezkere vermek suretiyle kayıt altına almaktır. Mahalleye dışarıdan gelenler izin belgesi almışsa, niçin geldikleri, nerede ve kaç gün kalcakları sorulup durumu uygun görülenler defter nazırına bildirilerek kalması için izin istenir. Durumu şüpheli görülen kişiler ise geri gönderilmek üzere durumları o bölgenin idari amirlerine haber verilir. Böylece kazalar arasında gidip gelen kişiler kayıt altına alınmış olurdu[123]. Ecnebilerden Kıbrıs'ta kira veya olarak ev satın alıp yerleşmek isteyenlerin de kefile bağlanmak suretiyle nüfus defterlerine kaydedilmeleri muhtarlara verilen sorumluluklar arasındadır[124].

Muhtarlar, görev yaptıkları mahallelerine gelen ve buradan ayrılan herkesi kayıt altına alacaklardır. Başka şehir veya kasabadan gelen yabancı, o mahallede oturmak, yerleşmek niyetindeyse kalacağı ev saptanır, mahalle halkından birisi ona kefil edilir. Daha sonra mahalleye yeni gelen kişinin ismi mahallenin nüfus defterine kaydedilir, defter nazırına bildirilerek şehir defterine de geçmesi sağlanırdı. Mahalleden göç etmek isteyenler de aynı muameleye tabi tutulurlardı. Bunun yanında seyahata çıkmak veya iş için başka şehre gitmek isteyenler, bağlı bulundukları mahalle muhtarından mühürlü bir pusula almak zorundaydılar. Mürür tezkiresi almak için bu mühürlü pusulalar gerekliydi[125].

Tanzimat uygulamaları içerisinde muhtarlık teşkilatları önemli görevleri yerine getirmişledir. Mahallelerinde ölen kişilerin kayıttan düşülerek nüfus nazırına bildirilmesi, köy ve mahalle halkının devlete ödemekle yükümlü oldukları vergilerin toplanıp ilgililere teslim edilmesi de muhtarlara verilen görevler arasında

---

[121] *KŞS*, 38/36-1.
[122] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.39.
[123] *KŞS*, 38/34-1.
[124] *KŞS*, 38/35-2.
[125] Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.39.

görülmektedir. Özetle muhtarlar, Tanzimat devri boyunca devlet ve mahalle halkı arasında iletişimi sağlamışlardır[126].

Eyalet merkezlerinde vali veya mutasarrıfın başkanlık ettiği meclisler oluşturulmuştur. Bu meclislere gayrimüslim cemaat temsilcileri de üye olmuşlardır. Meclisler, eyaletin idaresiyle ilgili işlerin görüşüldüğü ve onaylanmak üzere merkezi hükümete sunulmaya hazır hale getirildği kurumlar olmuştur.

Kaza merkezlerinde eyalet meclislerinin küçük bir nüvesi kurulmuş ve kaza yönetimi kaza müdürleri ile meclisin yetki alanlarına devredilmiştir. Kaza meclisleri, mali ve idari işlerin görüldüğü yerlerdir. Kaymakamlar bu meclislerde başkanlık etmişlerdir. Kaza müdürleri de Tanzimatın ilk yıllarında bu meclislerde mali işleri yürütmüşlerdir.

Tanzimatın uygulandığı eyaletlerde bu tarz bir taşra idare yapısı oluşturulmuştur. İlan edildiği tarihte diğer eyaletlerle birlikte Kıbrıs adasına da ulaşan ferman hemen uygulanmaya başlanmış ve yukarıda bahsedilen idari yapı Kıbrıs'ta da oluşturulmuştur. Kıbrıs'ta bahsedilen eyalet meclislerinin oluşumu ve seçilen üyeler hakkında kayıtlar sicillere yansımamıştır. Ancak, söz konusu Meclisin oluşum aşamasında adada görevli idrecilerin ve adanın ileri gelenlerinin meclise kendi adamlarını seçtirdikleri iddiaları yüzünden burada Tanzimat uygulamalarının kısa süreli gecikmeyle başladığı yukarıda zikredilmişti.

Öte yandan kaza idarelerinin görüleceği kaza meclisleri ve burada görev alacak kişiler ve memuriyetleri hakkında da doğrudan bilgiler defterlere yansımamıştır. Ancak bunlardan her hangi bir mesele dolayısı ile bahseden belgelerden adada bu meclislerin kurulup işlediği rahatlıkla görülebilmektedir. Mesela 29 Eylül 1848 tarihinde Limasol kaza meclisi ve müdürlerinin adli davalarla ilgili bir araya geldikleri görülmektedir[127]. Aynı şekilde 1856 yılı ortlarında kaydedilen bir belgede Limasol Kaza müdürü Mehmed Emin Efendi ve naibinin isimleri geçmektedir[128].

---

[126] Musa Çadırcı, *a.g.e.*, s.39-40.
[127] *KŞS*, 41/202-2.
[128] *KŞS*, 44/106-3.

Tanzimat devrinde taşrada kurulan idari düzen bir anlamda merkezde kurulan Meclis-i Vâlâ'ya benzemektedir[129]. Adli ve idari işleri bir arada görmektedir. Ancak burada özellikle vurgulanması gereken husus, bu meclislerin yargılama görevinden başka, esas olarak taşrada şer'iyye mahkemelerinde görülen ve ilamı kendilerine gönderilen cinayet ve diğer davaların İstanbul'a ulaştırılmasında aracı görevi gördükleridir[130]. Zira Tanzimat devri idarcilerinin temin etmeye özellikle söz verdikleri herkesin can, mal ve ırzının korunması taahhüdü gereği, Meclisi-i Vâlâ bir üst mahkeme, temyiz mercii olark düşünülmüştür. Eyalet meclisleri de eyalet içinde şer'iyye mahkemeleri açısından bir nevi üst mahkeme'ye geçişte ara kurum olarak görev yapmıştır.

e- Şer'iyye Mahkemesi

Osmanlı İmparatorluğu'nda hukukla ilgili bütün meseleler, İslâm hukukunun öngördüğü kurallar çerçevesinde şer'iyye mahkemelerinde görüşülüp karara bağlanmaktadır. Bu mahkemelerde yalnız kişiler arasındaki anlaşmazlıklar değil, şehir ve kasabaların belediye işleri, alım-satım işlemleri, vekâlet, veraset gibi geniş kitleleri ilgilendiren gündelik meseleler de kayıt altına alınmıştır[131].

1571 yılında fethi tamamlandıktan sonra adada kurulan adliye sistemi başlangıçta 13 kaza bölgesi esas alınarak oluşturulmuştu[132]. Daha sonraki devirlerde bu yapı varlığını devam ettirmiştir. Kıbrıs'ta uygulanan adli sistem Tanzimat devri boyunca yapısını korumuştur. Ada adli olarak Rumeli Kazaskerliği içserisinde yer aldığından, buraya gelen kadılar Rumeli Kazaskerliği tarafından göreve tayin edilmişlerdir. Öte yandan Lefkoşa naibliği *bervech-i arpalık* olarak Rumeli Kazaskerliği tarafından yönetilmiştir[133].

Osmanlı adli sisteminin ve hukuk uygulamalarının en iyi takip edildiği kaynaklar kuşkusuz şer'iye sicilleridir. Mahkemelerde görülen davalara ait zabıtlar ve yapılan her türlü ticari, medeni, iktisadi işlemler ve bunun yanında merkezin ilgili

---

[129] İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000, s.70.
[130] Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s.192-193.
[131] Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.79.
[132] M. Akif Erdoğru, "The Judicial Court In Ottoman Cyprus (1580-1640), *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, İzmir 2001, s.9.
[133] *KŞS*, 38/140-1.

kaza birimine gönderdiği emirler bu sicillere kaydedilir. Sicillerin tutulması ve muhafazası kadıların sorumluluğu altındadır[134].

Ancak adada zımmilerin yoğun olması sebebiyle buraya gönderilen kadıların özellikle Rumca bilen kişiler arasından seçimine özen gösterildiği anlaşılıyor. Öte yandan çoğu zaman adaya doğrudan ada kadılığını üzerine alan kişiler değil, onların görevlendirdği naiblerin gittiği bilinmektedir. 1839-1856 döneminde Kıbrıs kadılığı 75.000 kuruş karşılığında ilgililere verilmekedir.

Kıbrıs naibi Lefkoşa'da ikamet etmektedir. Davaları burada görür. Ancak yargılama mekanın görülecek davanın türüne göre değişik yerlere taşınabildiği de görülmektedir. 1841 yılında Ceza kanunu yürürlüğe gidikten sonra çok defa davaların mutasarrıf konağı, muhassıl konağı, kaymakam konağında ve meclis-i livaya mahsus oda'da[135] da görüldüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan Lefkoşa mahkemesinin muhtelif yerlerde duruşma yapmasına rağmen müstakil bir binası olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim 5 Mayıs 1847 tarihinde, Lefkoşa mahkemesinin dahili ve harici odaları ve sundurmasının uzun zamandır bakımsız kaldığı ve tamire muhtaç hale geldiği ifade edilerek buraların tamiri için gereken masrafa İstanbul'dan onay istenmektedir. İlk keşifte tespit edilen 16.532 kuruşun tamirin gerçekleşmesine yetmediği[136] ve toplam masrafın 24.998 kuruşa ulaştığı tamir süresince tutulan kayıtlardan anlaşılmaktadır[137].

Kıbrıs'ta gayrimüslim nüfus bulunması burada görev yapacak mahkemelerde dil sorununu gündeme getirmiştir. Gayrimüslimlerin davalarının görülmesi sırasında elbette bunların Türkçe bilmeleri beklenemeyeceğinden mahkemeye geldiklerinde

---

[134] Osmanlı adli sistemi, şer'iye sicillerinin oluşumu ve içerdikleri belge çeşitleri ve özellikleri hakkında bkz. Ahmet Akgündüz, "İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri Ve Şer'iye Sicilleri", *Türkler*, C. 10, Ankara 2002, s. 54-68. Mahkemelerin Tanzimat devrindeki durumları ve adli sistemde Tanzimat sonrasında görülen düzenlemeler hakkında bkz.Ekrem Buğra Ekinci, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", *Yeni Türkiye*, S. 31, Ankara 2000, s. 764-773; Sedat Bingöl, "Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu", *Yeni Türkiye*, S. 31, Ankara 2000, s. 751-763.

[135] Örnek olması açısında bkz. *KŞS*, 44/108-1; *KŞS*, 44/110-2.

[136] *KŞS*, 41/31-2; *KŞS*, 41/81-2.

[137] *KŞS*, 42/13-1.

Türkçe bilmeyen gayrimüslimlerin davaları mahkeme tercümanları aracılığı ile görülmüştür[138].

Zımmilerin islam toplumu içerisinde, gündelik hayatlarında şekli bir düzenleme getirilmiş olması, bunun uygulamada da aynen gerçekleştiğini göstermiyor. Özellikle Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler söz konusu olunca, gerek seyyahların verdikleri bilgiler ve gerekse arşiv kayıtları burada yaşayan zımmilerin kısıtlamalar konusunda oldukça rahat olduklarını göstermektedir. Hatta Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların ifadelerine göre, kıyafet konusunda bir kısıtlamanın burada olmadığı söylenebilir[139]. Kıbrıs'ta yaşayan zımmi toplum açısından, gündelik hayatları üzerinde kısıtlama sayılabilecek tek uygulamanın, yabancı seyyahların raporlarına göre, Lefkoşa ve Magosa'da sur içinde ata binmelerinin yasaklanmış olmasıdır. Bu yasağın en katı şekilde, askeri bölge olması açısından, Magosa'da uygulandığı görülmektedir[140].

Osmanlı mahkemelerinin İslâm hukuku çerçevesinde oluşturulduğu ve yargılamanın Hanefi mezhebi dairesinde işlediği bilinmektedir. Müslüman ve gayrümüslim halk birlikte bu hukuk sistemi dairesinde meselelerine çözüm aramışlardır. Öte yandan özel hukuk dışında kalan ceza davaları da yine bu hukuk dairesinde işlemiştir[141]. Genel olarak Tanzimat devrinde hukuk alanında yeni düzenlemelere gidildiği bilinmekle beraber, araştırma dönemimizde de bu durumun devam ettiği görülmektedir[142].

Lefkoşa naibliğinin hasılatının düştüğü zamanlarda, diğer kazalarda görev yapan naiblerin kendi hasılatlarından buradaki açığı kapatmaları gelenek haline gelmiştir. Ancak 20 Eylül 1849 tarihinde, Lefkoşa naibinin Kıbrıs Valisi aracılığıyla

---

[138] Kemal Çiçek, "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", *Toplumsal Tarih, V/30,* İstanbul 1996, s. 47.
[139] Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s. 30.
[140] Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s. 30.
[141] Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. 10, s. 69. Osmanlı Hukukunun yapısı, işleyişi, ceza yargılamaları konusunda bkz., M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı Ve Yapısı", *Türkler*, C. 10, s. 15-19; Mustafa Avcı, "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler*, C. 10, s.91-106.
[142] Tahsin Fendoğlu, "Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler Ve Hukuk Düalizmi", *Türkler*, C. 14, s. 727-738.

İstanbul'a ilettiği isteğinden, bu ödemelerin kesildiği ve Lefkoşa naibinin bunun yeniden başlatılmasını istediği anlaşılmalatadır[143].

Tanzimat devri başlarından itbaren Es-seyyid Osman İzzi Efendi[144], Hafız Hasan Efendi[145], Hüseyin Efendi[146], Es-Seyyid Feyzullah Dede[147], Es-Seyyid Mustafa Zekî Efendi[148], Es-Seyyid Asım Efendi[149], Mevlânâ Es-Seyyid Mehmed Celâl Efendi[150], Yakub Asım Efendi[151] ve Mevlânâ Hacı Fehim Kıbrıs naibliği görevini yürütmüşlerdir.

13 Eylül 1855 tarihinde Lefkoşa naibliğine tayin edilen Mevlânâ Es-Seyyid Mehmed Celâl Efendi'ye bir süre sonra 13 Kaza, Gilân, Evdim, Ebkıbo (?), Lefke, Omorfa, Baf, Kukla, Hırsofi, Mesarya, Tuzla, Karpas, Magosa ve Girine de verilmiştir[152].

Kıbrıs'ta Paşa sancağı Lefkoşa'dan başka diğer kazalarda da kadılıkların kurulduğu biliniyor. XVII. Yüzyıl ortalarında Rumeli kadılıklarının gelirlerine göre yeniden sınıflandırlması esnasında tutulan kayıtlarda Lefkoşa, Limasol, Lefke, Baf, Mesarya, Hırsofi, Girine, Evidim, Omorfa, Magosa, Gilan, Karpaz, Piskobi, Değirmenlik ve Şeker-hâne kadılıklarının kaydedildiği görülmektedir[153].

Bu kadılıklardan Değirmenlik hariç hepsinin de Kıbrıs'ta bulunduğu ifadesine yer verilirken, Değirmenlik Akdenizde bir adada şeklinde kaydedilmiştir. Biz bunun Kıbrıs Kazaları içerisinde yer alan Değirmenlik olduğunu düşünüyoruz. Şeker-hâne kadılığı da Kıbrıs'ta bulunan kadılıklar içinde sayılmakla birlikte, sonraki dönemlerde bu ismin kullanımından vaz geçildiği düşünülmektedir[154].

---

[143] *KŞS*, 42/35-1.
[144] *KŞS*, 38/140-1.
[145] *KŞS*, 39/161-2.
[146] *KŞS*, 40/105-3.
[147] *KŞS*, 41/1-1.
[148] *KŞS*, 42/1-1.
[149] *KŞS*, 42/228-1.
[150] *KŞS*, 44/47-1. Bir süre sonra Limasol naibliği de kendisine verilmiştir. Bkz. *KŞS*, 44/47-2.
[151] *KŞS*, 44/101-1.
[152] *KŞS*, 44/47-3.
[153] M. Kemal Özergin, "Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1988, s.270-315.
[154] M. Kemal Özergin, agm, s. 293.

Üzerinde çalıştığımız sicil defterlerinde çok defa, Magosa naibi, Girne naibi, Limasol naibi[155] vs gibi, hemen hemen bütün Kazaların naiblikerinden ve bunların her hangi bir davada verdikleri kararlardan bahsedildiği görülmektedir. Özellikle kendi kaza bölgelerinde meydana gelen cinayet ve miras davalarında ilk duruşmaların buralarda yapıldığı anlaşılıyor. Ancak maalesef söz konusu bu naibliklerden elimize ulaşan her hangi bir müstakil sicil defteri henüz tespit edilememiştir[156].

Kadılara yaptıkları görevleri karşılığında maaş verilmez. Bunlar gördükleri davalardan aldıkları resm-i kısmet ile geçinirler. İlgili dönemde kadıların alacakları resm-i kısmet bedeli miras davalarında kuruşta 1 para olarak tespit edilmiştir[157]. Ancak bazı zamanlarda meşru harç bedellerinin üzerinde ücret talep etmeleri şikayete konu olmaktadır.

Lefkoşa naibinin nikah akdi ve tereke taksimleri esnasında ahaliden fazla ücret talep ettiği görüldüğünden bu konuda ikaz edilmiş, ve bu konudaki ücretler yeniden hatırlatılmıştır. Buna göre, evlenecek kişi bakire ise 3 kuruş, dul ise 2 kuruş harç almaları gerekmektedir. Öte yandan gayrimüslimler içerisinde gerçekleşen ölümler de kocabaşıları aracılığıyla kadıya bildirilecektir[158].

Kadıların yaptıkları adli işlemlerden harç aldıkları ifade edilmişti. Kısas kararı verilen davalarda ilâm harcı alınmamaktadır. Ancak dava tarafların sulh olmasıyla diyete bağlandığı taktirde 2 kuruşta 1 para almalarına karar verilmiştir[159].

---

[155] Örnek olmak üzere bkz. *KŞS*, 44/106-3.

[156] Kıbrıs Şer'iye sicillerinden 54 adet defterin asıl nüshaları Lefkoşa'da bulunan Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir. Öte yandan Girne'de bulunan K.K.T.C. Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde ise söz konsu defterlerin ancak bir kısmının fotokopi nüshaları ve Vakıflar Envanerinde olmayan 10 adet daha defterin asıl nüshaları vardır. Tarafımızdan yapılan incelemede bu defterlerin bir kısmının özellikel Girne ve köylerinde gerçekleşen olayları kapsadığı görülmüştür. Ancak çalışma dönemimizin sonrasına ait olduklarından kullanılmamışlardır. Bu defterlerin arşiv kayıtları yoktur. Görevlilerden birinin refakati ile görülebilen bu defterlerin varlığından Nuri Çevikel de bahsetmektedir. Bkz. Nuri Çevikel, "KKTC Milli Arşivi Şer'iye Sicilleri", *Toplumsal* Tarih, Sayı 78, İstanbul 2000, s.19. Kıbrıs şer'iye sicilleri hakkında diğer bir çalışma için bkz. Kemal Çiçek, "Lefkoşa Kadı Sicilleri", *Tarih ve Toplum,* XVII/98, İstanbul 1992, s. 126-127.

[157] *KŞS*, 44/103-2-3. Burada zikredilen belge, kadıların gördükleri davalardan alacakları ücretierli ihtiva etmektedir.

[158] *KŞS*, 42/82-1. (19 Ocak 1850)

[159] *KŞS*, 42/148-1. (18 Ağustos 1851)

Kadı mahkemelerinde yargılama, davalı veya vekilleri ile hakim arasında, açık ve sözlü yapılır. Özel hukuk alanına giren sövme, hakaret, adam öldürme ve yaralama gibi suçların mahkeme önüne gelmesi, şikayete bağlıdır; tarafların bizzat şikayetçi olmaları gerkir. Bunun yanında, kamu hukukunun ihlali sayılan hırsızlık ve kazif (zina iftirası) suçlara bakılması da şahsi dava açılmasına bağlıdır. Topluma karşı işlenen suçlarda ise her hangi bir şikayete gerek duymadan dava kendiliğinden var kabul edilir ve hakimin işe el koyması için bir dava açılması şartı aranmaz[160].

Osmanlı ceza hukuku uygulamalarında, zımmilerin kendi dinlerince suç sayılmayan içki içmek ve zina gibi konularda, ancak kamu düzenini ihmal etmedikleri sürece müslümanlarla eşit olmadığı bilinmektedir. Osmanlı ceza kanunnamesinde, zımmilere verilecek cezalanın müslümana verilecek olanın yarısı olarak tayin edilmesi, zımmilerin kadı mahkemelerini tercih etmelerinde bir sebep olarak değerlendirilebilir[161]. Nitekim ceza kanunu uygulamalarıyla ilgili yazılar hemen Tanzimat devri başlarında Kıbrıs'a iletilmeye başlanmış[162] ve tam metin Lefkoşa sicil deferlerine işlenmiştir[163].

Zımmilerin, ev ve arazi transferlerinin kaydıyla ilgili davalar dışında kadı mahkemesine gitmeleri hukuki zorunluluk değilken, kadı mahkemelerini tercih ettikleri bilinmektedir. Nitekim çalışma dönemimiz 1839-1856 yılları arasında bir çok gayrimüslim kadı mahkemesine müracaat ederek davalarının çözümünü sağlamışlardır[164].

---

[160] Abdülaziz Bayındır, *a.g.m.*, *Türkler*, C. 10, s. 70.
[161] Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemelesinden Kadı Mahkemesine Zımmilerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 33.
[162] *KŞS*, 38/207-3;*KŞS*, 40/71-1; *KŞS*, 41/49-1; *KŞS*, 41/49-13.
[163] *KŞS*, 41/49-2.

[164] Zımmilerin kadı mahkemelerini tercihlerine diğer bir örnek için bkz. A. Nükhet Adıyeke, "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 77-95.

İKİNCİ BÖLÜM

KIBRIS'TA ETNİK YAPI VE NÜFUS

A- ETNİK YAPI

Kıbrıs, coğrafi konumu sebebiyle tarihi boyunca çok sayıda kavmin ilgisini çekmiştir. İşte bu uzun macerası boyunca adanın etnik coğrafyası da oluşmuştur. Adayı bu haliyle dinler ve kavimler mozayiği saymak abartı olmayacaktır. Tanzimat devrinde adada Türkler ve Rumlardan oluşan hakim iki etnik unsur vardır. Bunların dışında, tarihi mirasın birer parçası olarak, az sayıda Maronit, Ermeni ve Yahudilerin de yaşadıkları bilinmetkedir. Ada toplum yapısının tespitinde bu iki ana unsur belirleyici olacaktır. Kıbrıs'ın etnik yapısının en ilginç simaları olan Linobambakiler ise etnik yapıyı daha da zenginleştirmişlerdir. Sayıları az olmakla birlikte, adada bulunan köleleri de ilave etmek gerekmektedir.

1- Müslümanlar

Klasik Osmanlı toplum düzeninin çekirdeği aynen adaya taşınmış ve burada da Türk toplum yapısı tesis edilmiştir. Müslüman Türk toplumu Kıbrıs sahil şehirlerine yerleştirilmişlerdir. Mağusa ve Lefkoşa surları içinde yalnızca Türk ailelerin yaşamasına izin verilmiştir. Bunun yanında iç bölgelerde kalan kaza merkezleri ve köylere de Türk nüfus yerleştirilmiştir.

Lefkoşa başta olmak üzere şehirlerde yerleşen müslüman halk buralara Klasik Osmanlı şehirleri görünümü kazandırmışlardır. Vakıf müessesesi adada sosyal amaçlı kurumların oluşumunu hızlandırmıştır. Eski kiliselerden bir kısmı camiye çevrilirken yenileri de inşa edilmiştir. Şehir merkezlerinde çarşı, han, hamam gibi toplumsal kullanıma açık müesseseler oluşturulmuştur. Kıbrıs'ın fiziki görünümünün Türkleşmesi sağlanmıştır.

Adaya yerleşen Türkler burada gündelik hayatlarını devletin iktisadi yapısı içerisinde devam ettirmişler, mal sahibi olmuşlar, miras bırakmışlar, vakıf kurmuşlar, evlenip boşanmışlar, bahçelerini işlemişler, ticaret yapmışlar, vergi

yükümlülüklerini yerine getirmişler, birbirleri ve diğer etnik unsurlarla her türlü sosyal ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

2-Kıbrıs'ta Gayrimüslim Toplum

a- Rumlar

Osmanlı tebası olan gayrimüslimler hukuken zımmi sayılırlar. Zımmiler din ve etnik kökenleri ile tanımlanarak genel bir kimlik ile devlete bağlıdırlar. Osmanlı devletinde zımmilerin hukuki statüleri İslam hukuku çerçevesinde belirlenmiştir.

Hz. Muhammed zamanında ana hatlarıyla ortaya konan ve ondan sonra gelen halifeler taarfından büyük ölçüde uygulanan zimmet kurumu, İslam devleti ile Ehl-i kitap olan Hıristiyan ve Yahudiler arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre, zımmiler, kendi dinlerini değiştirmeye zorlanmaksızın İslam devletinin vatandaşı olarak kabul edilmekte, can ve mal emniyetleri ile vicdan ve ibadet hürriyetleri teminat altına alınmış olmaktadır[1]. Bu korunma karşılığında zımmilerin İslâm devletine karşı yükümlülükleri cizye ödemektir. Zımmilerle olan ilişkilerin hukuki düzenlemeleri ilk defa Hz. Ömer tarafından Suriyeli Hıristiyanlarla yaptığı anlaşma ile başlamış ve bu daha sonraki düzenlemelere kaynaklık etmiştir.

Zımmiler üzerinde kısıtlama olarak değerlendirilebilecek uygulamaların asıl amacının İslam ülkesinde bulunan müslümanları daha üstün duruma getirmek ve nüfuz ve baskılarıyla müslümanlarca hakaret sayılacak tutum ve davranışlarından alıkoymaktır. Bu sebeple zımmilere özellikle giyim ve renk farklılığı ile ifade edilen farklı bir görünüm kazandırılmıştır. Zımmilere gündelik hayatlarında getirilen kısıtlamalar, çocuklarına Kur'an öğretmemeleri, kendi rızasıyla müslüman olacaklara engel olmamaları, müslümanlara karşı saygılı olmaları, elbise ve binek hayvanlarının şekil ve görüntüleriyle müslümanlara benzememesi, kılıç, hançer veya her hangi başka silah taşımamaları, inşa ettikleri evlerinin müslümanlarınkinden yüksek olmaması gibi kısıtlamalardır[2].

---

[1] Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemelesinden Kadı Mahkemesine Zımmilerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s. 32.

[2] Kemal Çiçek, "Osmanlılar ve Zımmiler: Papa Pavlos'un İslama Hakareti Ya da Renklere İsyanı", *Toplumsal Tarih*, V/25, İstanbul 1996, s. 29.

Zımmilerin islam toplumu içerisinde, gündelik haytlarında şekli bir düzenleme getirilmiş olması, bunun uygulamada da aynen gerçekleştiğini göstermiyor. Özellikle Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler söz konusu olunca, gerek seyyahların verdikleri bilgiler ve gerekse arşiv kayıtları burada yaşayan zımmilerin kısıtlamalar konusunda oldukça rahat olduklarını göstermektedir. Hatta Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyahların ifadelerine göre, kıyafet konusunda bir kısıtlamanın burada olmadığı ifade edilmektedir[3].

Kıbrıs toplumunu oluşturan en önemli gayrimüslim unsur Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebine bağlı bulunan Rumlardır. Ada nüfusu içerisinde, Türk topluma nispetle daima nüfus fazlalığına sahip olmuşlardır. Belgelerde genellikle Rumlardan zımmi olarak söz edilmektedir. Rum cemaatinin Kıbrıs adasındaki varlığı çok eskilere dayanmaktadır. Adada Roma İmparatorluğu devrinde yaşayan yerli halk ve dışarıdan imparatorluğun muhtelif coğrafyalarından gelip yerleşen insanlar zamanla Romalı anlamında Rum sıfatıyla anılır olmuşlardır. Kıbrıs Türkleri'nin Türkiye ile olan etnik bağlarının aksine ada Rumlarının bugünkü Yunanistan ve Yunan toplumu ile doğrudan bir etnik bağları yoktur. Bunlar adanın Roma İmparatorluğu idaresi devrinde Hristiyanlaştırılan ve daha sonra da Bizans İmparatorluğu döneminde Yunan kültür dairesinin etkisi altında kalarak asli kimlikleri yerine Yunan kimliğine sahip olmaya başlayan eski halkların devamıdırlar[4].

Özellikle Osmanlı fethinden sonra Ortodoks kilisesine tanınan haklar Bizansla kıyaslanamayacak derecede evrensel (ekumenik) boyuta yükseltilmiştir. Kilise kendisine tanınan dini, ekonomik ve hukuki imtiyazlarla adadaki Rum cemaat üzerinde daima etkili olmuş, Osmanlı idarecileri ile yerli Rum cemaatı arasındaki ilişkiler çok defa kilise vasıtası ile sağlanmıştır. Osmanlılar döneminde Rum cemaatı her hangi bir baskıya maruz kalmadığı gibi, ekonomik ve demografik bir gelişme kaydetmişlerdir. Bunun en güzel kanıtı XIX. yüzyılda nüfus üstünlüğünün hâlâ

[3] Kemal Çiçek, *a.g.m.*, s. 30.

[4] Kıbrıs Rum toplumu içerisinde yakın zamanlarda etkili olmuş siyasi görüşlerden biri ağırlıklı olarak Kıbrıslı Rum kimliğinin işlenmesi şeklindedir. Yunanistan merkezli Enosis idealine karşılık adanın Kıbrıslılara kalmasını öngören bu tavırın bir benzeri de kanaatimizce Rum fikirlerinin etkisi ile Kuzey'de de görülmektedir. Bu durumda Kıbrıslılık bir nevi millet gibi algılanmaya çalışılmakta ve Rum ve Türkler bu pota içerisinde ifade edilmeye çalışılmaktadır. Ancak bu şekilde bir ifadelendirmenin etnik ve sosyolojik yapıları izah etmekten çok siyasi bir endişe taşıdığı düşünülmektedir.

Rumlarda olmasıdır. Bu durum onların her hangi bir asimilasyon politikasına tabi tutulmadıklarını göstermesi bakımından da önemlidir. Mesela, 1839-1856 yılları arasında zorla Müslümanlaştırma olduğuna dair tek bir kayıt yoktur.

b- Maruniler

Adada yaşayan etnik unsurlardan birisi olan Maruniler[5] nüfus sayısı itibarı ile Rum toplumundan çok küçüktür. Copham, adayı ziyaret eden seyyah Dandini'yi kaynak vererek Kıbrıs'ta yaşayan Marunilerin Lübnan bölgesinden adaya geldiklerini, Lefkoşa'da bir kiliseleri bulunduğunu ve adanın çeşitli bölgelerinde toplam 19 köy veya çiftliğe sahip olduklarını kaydeder[6].

Maruniler hakkında şer'iyye sicillerinde az sayıda kayıt vardır.Defterlerde kayda rastlanmamasının sebebi, hukuken zımmi sayılan bu insanlarla Osmanlı yönetiminin ayrıca ilgilenmek ihtiyacı hissetmemiş olmamasıdır[7]. Ancak XVIII. yüzyıl sicillerinde yalnızca bir adet belge tespit edilmiştir. Lefkoşa Karamanî-zâde Mahallesinden Mariya isimli Maruni kadın, evini aynı mahalle sakinlerinden peder Minoil'e vekili aracılığıyla satmıştır[8].

1839-1856 yılları arasında iki ayrı kayıtta geçen kişilerin Maruni olma ihtimalleri vardır. Esasında zımmi statüsünde olduklarından özellikle dinleri ayrıca yazılmasına teorik olark gerek olmayan bu kişilerin bu şekilde yazılmasının sebebinin bu olduğu düşünülmektedir. 4 Nisan 1856 tarihli ev satışı hakkındaki bir kayıtta, "*tebaa-i devlet-i aliyyeden Bahçeci Haralambi veled-i Hıristoğlı nâm hristiyan*" ifadesi yer almaktadır[9]. Aynı belgede "*Dimitri veled-i Ebkeri ve Mihail veled-i İlyas Hıristiyanlar*" ifadesi de yer almaktadır. Buradaki isimlerden özellikle Mihail veled-i İlyas'ın adından dolayı Maruni olma ihtimali çok yüksektir. Zira bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Girne Kazasına bağlı Koruçam

[5] Günümüzde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bunlara Maronit denilmekte ve valıklarını hala devam ettirmektedirler.
[6] Cobham, *Excerpta Cypria*, s. 182; Ali Efdal Özkul, "Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002, s.121.
[7] Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti,* s.213. Burada ismi geçen Mariya'nın hangi veriye dayanılarak Maruni kabul edildiği zikredilmemiştir.
[8] Özkul, *a.g.t.*, s. 121.
[9] *KŞS*, 44/113-1.

Köy'ünde yaşamakta olan Marunilerin isimleri arasında bu ve benzeri isimlere rastlanılmaktadır.

c- Museviler

Kıbrıs toplumunu oluşturan ehl-i kitap, yani zımmi grup içerisinde sayıca en küçük grup Yahudilerdir. Musevilere her hangi bir şekilde kısıtlama söz konusu olmamasına rağmen adada ücra köşelerde ve dağınık halde bulunmaktaydılar[10].

Museviler adada bir millet teşkil etmişlerdir. Osmanlı millet sistemi dairesinde her millet anlaşmazlıklarını kendi mahkemelerinde çözebilme hakkına sahiptir. İdari ve adli yetkililerin hiçbir müdahalesi olmadan kendi kültürlerini Osmanlı toplumu içerisinde korumuşlardır. Kendilerine sağlanan hoşgörü ortamında Osmanlı yöneticilerine güven beslemiş, bunun doğal sonucu olarak davalarını kendi rızalarıyla Osmanlı mahkemelerine getirmişlerdir[11]. Öte yandan, haham mahkemelerinin katı kurallı olması yüzünden Musevilerin kadı mahkemelerini tercih ettikleri de bilinmektedir. Bu sadece ticari davalarda değil, miras, evlilik ve boşanma gibi sosyal konularda da gözlenmektedir. Hatta Yahudi hahamları bu yolu seçen cemaat mensuplarını aforoz etmekle tehdit etmişlerdir[12].

1839-1856 yılları arasındaki sicillerde bulunan birkaç kayıt dışında bu dönemde Museviler hakkında belge yoktur[13]. Museviler hakkında rastlanılan kayıtlardan iki tanesi ihtida kaydıdır. Buna göre 27 Eylül 1844 tarihinde Abraham veled-i Hanna Lefkoşa'da[14] ve 25 Ekim 1855 tarihinde de Hayem isimli Yahudi Karpas Kazası Ayaniko Köyü'nde ihtida etmişlerdir[15].

---

[10] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti,* s.213.
[11] Osman Çetin, Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s.29.
[12] Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000, s.454.
[13] Musevilerin Osmanlı Toplumundaki durumları hakkıdna bkz. Sabri Sürgevil, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler", *Türkler,* C.10, Ankara 2002, s.251-260.
[14] *KŞS*, 39/164-3. Müslüman olduktan sonra kendi isteğiyle Mehmet ismini almıştır.
[15] *KŞS*, 44/48-1. Müslüman olduktan sonra Mehmed Hüdâverdi ismini almıştır.

d- Ermeniler

Kıbrıs'ın toplum yapısının şekillenmesinde katkısı olan diğer bir gayrimüslüm cemaat da Ermenilerdir[16]. Osmanlı Devleti'nde yaşadıkları bölgelerde nüfus itibarı ile çoğunluk teşkil etmedikleri[17] gibi, Kıbrıs'ta da az sayıda bulunmaktadırlar. Ancak, kayıtlarda Ermenilerden "*Ermeni tâifesinden"* diye bahsedilmiş olması, en azından bir millet örgütlenmesi oluşturacak sayıya sahip olduklarını göstermektedir[18]. Liderleri İstanbul'daki Ermeni Patrikliğine bağlı Murahhasalardır. Rumlara verilen dini hakların aynısı Ermenilere de verilmiştir[19].

Ermeniler yoğun olarak Lefkoşa'da kiliselerinin bulunduğu Karamanî-zâde, Ermeniyan, Nevbethâne, Tophane ve Debbağhane Mahalleleri'nde yaşamaktaydılar[20].

Kıbrıs'ta yaşayan Ermeniler arasında her türlü sosyal ve ekonomik ilişki, Osmanlı idrecileri tarafından müdahale edilmeksizin gerçekleşmiştir. Mesela Ermeni mahallesi sakinlerinden Artin veled-i Haci Simon, Ermeni kilisesi mütevellisi ve Avrupa tüccarı Artin veled-i Begos'a kilisenin karşısında bulunan evini 15.000 kuruş karşılığında satmıştır. Evinin parası kilise vakfı malından ödenerek evin bu yolla kilise vakfına dahil edilmesi sağlanmıştır. Öte yandan bu satış işlemlerinde mahkemede şahit olarak hazır bulunan 11 kişiden 5 tanesinin Ermeni oldukları görülmektedir[21].

Debbağhane Mahallesi'nden Aci Soro bint-i Aci Oğas'ın Ermeni tâifesinden olduğu tereke kaydına yansımıştır. Kendisinin mirası kocası Aci Kirkor veled-i Bergos, kızı Maryam ve akrabaları Artin veled-i Karabet ile Agop Veled-i Abkara'ya kalmıştır[22]. Aynı dönemde kayıtlara geçen bir diğer tereke kaydı da Ermeni Simya

---

[16] Ermenilerin Kıbrıs ile ilgilenmeleri Ortaçağlara kadar eskiye dayanmaktadır. Bkz. Johannes Zeilinger, "The Frankish-Armenian Raid on Cyprus in 1156)", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000, s.209-222.
[17] İlber Ortaylı, "Osmanlı Ermenileri", *Yeni Türkiye*, Sayı 38, Ankara 2001, s. 630.
[18] *KŞS*, 42/19-5; Nuri Çevikel, "18. Yüzyıl Osmanlı Kıbrısı'nda Ermenilerin Durumunda Dair Bazı Tesbitler", *Yeni Türkiye*, Sayı 38, Ankara 2001, s.710-718.
[19] Ali Efdal Özkul, Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750), s. 58-59.
[20] Özkul, *a.g.t.*, s.57; *KŞS*, 41/29-2.
[21] *KŞS*, 41/35-1.
[22] *KŞS*, 38/119-1.

bint-i Oğannis'e aittir. Simya'nın mirası kocası Oğannis veled-i Sali, anası Maryam bint-i Tomas ile oğlu Ağakim arasında paylaştırılmıştır[23].

Nevbethâne mahallesinde ikamet eden Hina bint-i Artin'in mirası oğulları Nikos, Karabet ve Oğannes'e intikal etmiştir[24].

Adada gözlemlenen ihtida olaylarında bazen Ermeni şahısların da söz konusu oldukları görülmektedir. Daha XVI. yüzyıl gibi erken zamanlarda Kıbrıs'ta yaşayan Ermenilerden bazı kişilerin ihtida ettikleri görülmektedir. Mesela, 1593'de Mesarya Kazası'ndan Ermeni kadın Hüsna ihtida etmiştir[25]. İlaveten Maroye bint-i Mihalaki isimli ve aslen İstanbullu olan bir Ermeni kadını 5 Mart 1850 tarihinde Kıbrıs'ta ihtida ederek Fatıma ismini almıştır[26].

Kıbrıs'ta yaşayan Ermenilerin ticari işlerle ilgilendikleri ve Rumlarla bu konuda iş yaptıkları görülmektedir. Mesela 1842'de Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Ermeni İstefan veled-i Kure ve Aci Kirkor veledi-i Ohakim isimli Ermeni, Tüccar Hristoğli veled-i Aci Vasîli'den alacakları olan toplam 1.018 kuruşu ödeyemediği için üç ay hapis cezasına çarptırılmıştır[27].

e- Linobambakiler

Kıbrıs adasında yaşayan bir gurup halk, seyahatname ve yabancı kaynaklarda Linobambaki şeklinde ifade edilmektedir. Kaynaklar bunlar hakkında adada yaşadıklarına dair bilgiler aktarılmakla birlikte nüfuslarının ne kadar olduğuna dair kesin bilgiler vermemektedir. Bunlar hakkında elimizdeki sicil kayıtlarında doğrudan veya dolaylı bir kayıt bulunmamaktadır. Daha önce Kıbrıs şer'iyye sicilleri üzerinde çalışan araştırmacılar da bunlar hakkında bilgi veren kayıtlara rastlamamışlardır. Linobambaki topluluğu Venedik idaresi döneminde adaya gelmiş, zamanla dinlerini inkar ederek gerektiğinde hristiyan ve gerektiğinde müslüman gibi davranmış bir topluluk hüviyetine bürünmüştür. Son zamanlarda bazı yazarlar tarafından

[23] *KŞS*, 38/174-2.
[24] *KŞS*, 38/175/2.
[25] Dündar, *a.g.t.*, s.395.
[26] *KŞS*, 42/19-5.
[27] *KŞS*, 39/12-1. Burada zikredilen Ermenileriden birinin hacı olması kayda değer.

Linobambakiler denilen toplumun nüfuslarının spekülatif bir şekilde abartıldığı görülmektedir[28].

Linobambaki adı ile anılan bu insanların 1571'de Osmanlı Fethi esnasında Magosa'dan çıkarılan Venedik ve Fransızlardan oluştuğu ve Türklerin baskısından kurtulmak için atalarının dininden vaz geçip müslüman olan kişiler olduğu ileri sürülmektedir[29]. Bir kısmı da Katolik kilisesine bağlı kaldığından, Katolik ve Ortodoks kilisesi arasında bu unsurlar nedeniyle tartışmalar devam etmiştir. İki kilise de bunları kendine bağlı saymıştır.

Görünüşte Türk oldukları halde aslen Ortodoks kilisesine bağlı fakat kanunen Hristiyan da değillerdir. Zira askere gitme yükümlülüğü gündeme geldiğinde cizye ödedikleri, ancak yine de Osmanlı idaresinin bunları Türk kabul ettiği anlaşılmaktadır[30]. Ancak bu da sorun olmaktadır, zira Linobambakiler askerlik bedeli istendiğinde Türk, askere çağırıldıklarında da Rum olduklarını iddia etmişlerdir. Evlenme ve vaftiz işlemlernin kilisede yapılmasına rağmen, adlarını her iki dinin tepkisini çekmeyecek Yakup, Yusuf, Musa gibi isimler arasından seçmişlerdir.

Adada İngiliz idaresinin başladığı dönemlerde, bazı İngiliz kayıtlarında Linobambaki olma ihtimali yüksek kişilerin adlarının geçtiği görülmektedir. Mesela bu kayıtlarda adları geçen Mustafa Binordo, Hasan Sasetti, İbrahim Batta, Sultan Gatto, Osman Yusuf Verde gibi kişiler Linobambakilerin yoğun olarak yaşadıkları Luruicina Köyü'nde yaşamaktaydılar[31].

---

[28] Focus dergisinde temmuz 2004 sayısında yayınlanan imzasız bir yazıda XX. yüzyıl başlarında adada yaşayan Linobambakilerin sayısının 10 bine ulaştığı ifade edilmektedir. Yazıda Linobambakiliğin bugün adada pek konuşulmak istenmeyen bir sır olduğu ifade edilmektedir. Bunların adada uzun zaman varlıklarını korumaları göze batmadan barış içinde yaşamaları da söz konusu yazıda 16. yüzyıldan itibaren adada yerleşen Türklerin Alevi inancında olmaları ile açıklanmaktadır. Bu iddiaların bilimsel temeli olmadığından tenkide tutulmalarına gerek duyulmamıştır. Ancak burada zikredilmesinin sebebi, adada toplum yapısının izahında baş vurulan bir yöntem ve eğilimi kaydetmek gereği duyulmasıdır. Öte yandan söz konusu yazıda ada nüfusunu oluşturan en önemli unsurun bunlar olduğu yolunda imalar vardır. Bkz. "Tüm Bilinmeyen Sırları İle 8000 Yıllık Kıbrıs Tarihi", *Focus Popüler Bilim ve Kültür Dergisi*, Sayı: 2004/07-112414, İstanbul 2004, s.47-49.

[29] Haşmet Muzaffer Gürkan, *Bir Zamanlar Kırbns'ta*, Lefkoşa 1996.

[30] Haşmet Muzaffer Gürkan, *a.g.e.*, s.37-41. Di Cesnola, Cyprus, Its Ancient Cities, Tombs and Temples, London, 1877, s.185-186; W.H.Dixon, British Cyprus, London, 1880, s.308; Sir Ronald Stors and Bryan Justine O'Brien, *A Handbook of Cypr*us, London, 1930, s.54'den naklen.

[31] Focus dergisi, s. 48.

Ada'da İngiliz idaresinin başladığı yıllarda Baf kasabası civarında görülüen Hasan Bulliler olayına adı karışan kişiler arasında, Hüsyin Mehmet Kataliona, Hayrettin Bastardos, Aliye Hüseyin Pota, Mehmet Prastides, Mehmet Yatros, Mustafa Kuspi, Mustafa Yeroturgo, Mehmet Kazulis'in de bu gruptan olma ihtimalleri yüksektir[32].

Linobambakiler Lefkoşa ile Larnaka arasında nakliyecilik yaparak geçinmekteydiler. Bugün Kiracı Köy olark bilinen Athienou başta olmak üzere civar köylerde, Pile Burnu ile Greko Burnu arasındaki Paralimni Gölü'nün güneyinde bulunan Leo Petro Köyü'nde yaşamaktaydılar. Kaynaklar sayılarını yaklaşık 1.200 olarak vermektedir. Günümüzde bu toplumun artık Türk ve Rum toplumları arasında asimile olmuş olduğu düşünülmektedir.

f- Diğer Unsurlar

Adada bunların dışında kalan gruplar da vardır. Bunlar ticaret için adada bulunan yabancı ülke uyruklu kişiler olduğu gibi, Kıbrıs'ta yerleşmiş yabancılar da olabilmektedir. Mesela Dürziler bunlardan biridir. Lefkoşa Arabahmet Paşa mahallesi sakinleri'nden Şerife Hatun'un kocası Abdurrahman Efendi bir Dürzidir[33]. Bu kayıttan sslen Lübnan asıllı bir kavim olan Dürzilerden Kırbs'a gelip yerleşenler olduğunu çıkarmak mümkündür.

Sardunya tebası olan kişiler de adada yaşamaktadırlar. Girne Kazası'nda Kapudan Benaradi veled-i Yofuru bunlardan biridir. Ailesi de Kıbrıs'ta yerleşmiş olduğu anlaşılan Benaradinin Erkeri, Siva ve Kostanti isimli üç oğlu ve Yaso isimli bir kızının olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır[34].

Adada bu dönemde İran Devleti tebalıların bulunduğu da anlaşılmaktadır. 23 Aralık 1843 tarihli mahkeme ilâmında, Çerçici Derviş Hüseyin isimli kişinin, daha önceden İstanbul'da ticaret yaptığı İstanbullu iki tüccara olan 6.140 kuruş borcunu ödemeden firar edip Kıbrıs'a yerleştiği anlaşılmaktadır[35].

---

[32] Dönemin Baf bölgesi polis komutanı M.Ch. Kareklasın İngiliz valisine sunmak üzere hazırladığı raporun Türkçeye çevrilmiş hali için bkz. Mehmet Demiryürek, *Hasan Bulliler'in Suç Faaliyetleri*, Lefkoşa 2001.
[33] *KŞS*, 44/65-2.
[34] *KŞS*, 43/41-2.
[35] *KŞS*, 39/133-1.

Adada Suriyeliler de vardır. Nabluslu Ahmed bin Mehmed'in Limasol Kazası'na bağlı köyler arasında Çerçicilik yaparken öldürüldüğü bilinmektedir. İlaveten Hasan adlı biri de Lazkiye asıllıdır ve Limasol Kazası Gani Köyü'nde yaşamaktadır. Aslen Şam'lı olan Mehmed de aynı şekilde Gani Köy'ünde yaşamaktaydı[36].

Ahmed bin Mehmed'in öldürülme olayına şahitlik eden Hacı Hasan da aslen Mısır kökenlidir. Lefkoşa'da ikamet etmektedir[37].

Adada yaşayan ve aslen buralı olmayan kişilerden bazıları hangi ülke tebası oldukları ile değil de sadece etnik kökenleri ile kaydedilmişlerdir. Aslen diyar-ı ahardan olup 10 senedir Baf kasabasında yaşayan Derviş Abdussselâm bin Abdullah evlâd-ı Arapdan diye kayıtlara geçmiştir[38].

Kıbrıs'ta yaşayan kişiler arasında Cezayir[39], Bosna[40] ve Çerkes[41] kökenli kişilerin de bulunduğu görülmektedir.

B- 1839-1856 DÖNEMİNDE KIBRIS'TA NÜFUS

Ada olması sebebiyle Kıbrıs nüfusunun sürekli dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Türk Fethi'ni takiben yapılan ilk tahrir işlemlerinde elde edilen sayı yıllara göre inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Rakamlardaki farklılık ada nüfusu hakkında Osmanlı resmi vesikalarının kesin sayılar vermemesi, ve özellikle de 1831 nüfus sayımına kadar sayımların yapılış felsefesinden kaynaklanmıştır.

Önceki dönemlere ait nüfus verileri tahrir defterlrinden elde edilebilmektedir. Ancak Osmanlı tahrirlerinde maksat öncelikli olarak devletin asker ve vergi potansiyelinin tespitine dair veriler elde etmektir[42]. Bu durumda ancak vergiye esas olan erkek nüfus sayıma dahil edilmekte, kadın ve çocuk nüfus bunun dışında

---

[36] *KŞS*, 41/202-2.
[37] *KŞS*, 41/202-2.
[38] *KŞS*, 44/155-2.
[39] *KŞS*, 42/133-1.
[40] *KŞS*, 42/284-2.
[41] *KŞS*, 42/87-1.
[42] Osmanlı nüfus sayımları hakkında geniş kapsamlı bir çalışma için bkz.Yunus Koç, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Nüfus Yapısı (1300-1900), *Yeni Türkiye*, S. 32, Ankara 2000, s. 599-614.

tutulmaktadır[43]. O yüzden bu bilgilerden adanın toplam nüfusu hakkında kesin sonuçlara varılamamakta, büyük doğrulukla da olsa sadece tahmin yapılabilmektedir. İlaveten tahrirler XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılda sağlıklı olarak yapılamadığından tahrir kaynakları da güvenilirliklerini yitirmişlerdir. XIX. yüzyılda Kıbrıs'ta (10 Cemaziyelâhir 1241/20 Ocak 1826) bir tahrir yapılmıştır. Ancak tahrir genel nüfus sayımı hüviyetinde değil adadaki sipahileri tespite yönelik olarak yapıldığından nüfus değerlendirmesine tabi tutulamamıştır[44].

Ada nüfusuna dair en kesin veriler şüphesiz 1831 nüfus sayımı sonuçlarıdır. 1831 sayımı modern anlamda nüfus sayımlarından farklı olmakla birlikte Osmanlı Devleti tarafından yapılmış ilk sayım olarak bilinmektedir[45]. 1831 nüfus sayımını özelliği müslim ve gayrimüslim erkek nüfusun sayısını belirlemek amacıyla yapılmış olmasıdır. Öncelikle adada yaşayan erkekler sayılmış, evli kadınlar, dullar, kızlar ve adada görevli askerler bu sayım dışında tutulmuştur[46]. Nüfus kayıtları müslim ve gayrimüslim olmak üzere iki başlık altında tasnif edilmiştir[47].

1831 sayımı sonuçları üzerinde Halil İnalcık tarafından yapılan bir değerlendirmede, müslüman erkek sayısı 14.983, gayrimüslim erkek sayısı 29.140 ve toplam 44.206 olarak verilmiştir[48].

1831'de erkek çocuk ve iş göremez yaşlılar da sayılmış olduğundan adada yaşayan müslim ve gayrimüslim erkek nüfüsu tam olarak gösterilmiştir.

---

[43] Halil İnalcık, "A Note On The Population of Cyprus", *Journal for Cprus Studies*, 3/1, Gazi Magosa 1997, s.3-11.

[44] BOA, *Tapu Tahrir Defteri*, nr: 0958.

[45] Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik Ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul 2003, s. 56. Ancak sayın Karpat bu isimlendirmenin doğruluğunun kuşkuyla karşılanması gerektiğini ifade etmektedir. *a.g.e.*, s.57.

[46] M. Akif Erdoğru, "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi", Sayı XII, İzmir 1997, s.81 (Bundan sonra *Nüfus Sayımı* olarak gösterilecektir).

[47] Bu nedenle bazı araştırmacılar adları Rumca olan köylerde yaşayan halkın tamemen Rum olduklarını iddia etmişlerdir. Bkz., Theodore Papadopulos, *Social and Historical Data on Population (1570-1881)*, Nicosia 1965 isimli çalışmasından naklen Erdoğru, *Nüfus Sayımı*, s.83. Halbuki Erdoğru bunun yanlış olduğunu, Rum ismi taşıyan bir çok köyde Türklerin de yaşadığını ispatlamıştır. Nitekim Girne bölgesinde Temloz, Kirni, Agirda, Kazaifani, Harca gibi köy isimleri Türkçe değil iken, bu köylerin tamamının Türklerle meskun olduğu görülmektedir. Bkz., a.g. mlf., *Nüfus Sayımı*, s.83.

[48] Halil İnalcık, "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964, s. 43 (Bundan sonra *Kıbrıs'ta Nüfus* olarak geçecektir).

Gayrimüslim nüfus sayısına adada bulunan az sayıda Ermeni ve Maruni de dahildir[49].

İnalcık, Rum yazar Kyriazes'in, 1821-1826 yılları arasında Mora İsyanı'nın Kıbrıs'ta yaşayan Rumlar üzerinde de etkili olduğu ve Osmanlı idarecilerinin aldığı sert tedbirler sebebiyle 20-25 bin Rumun bu sebeple adadan ayrılmış oldukları şeklindeki ifadeleri abartılı bulmaktadır. Yunan İsyanı nedeniyle bazı Rumların ayrıldığı doğrudur. Tahminimizce bunların sayısı 1.000-1.500 civarındadır. Zira 1830'da oluşturulan reaya Meclisi o zaman adada vergiye tabi Rum sayısını 15.006 olarak vermektedir. Hemen bir yıl sonraki 1831 sayımında ortaya konulan 16.420 sayısı bu durumu açıkça ortaya koymaktadır[50]. Öte yandan Mora isyanı dolayısı ile adadan giden rumların geri döndürülmeleri için Osmanlı idarecilerinin ciddi tedbirler aldıkları bilinmektedir.

Aşağıdaki tabloda H. 1246 (1831) tarihli Kıbrıs nüfus defterleri esas alınarak Kazalara ve dinlerine göre ada nüfusunun dökümü ve yüzdelik oranları görülmektedir[51].

KAZÂ	MÜSLİM	%	**GAYR-İ MÜSLİM**	%	TOPLAM
KIBRIS (GENEL TOPLAM)	15.585	34.4	29780	65.6	45.365
LEFKOŞA	3.511	60.8	2.264	36.2	5.775
DAĞ	396	15.6	2.149	84.4	2.545
DEĞİRMENLİK	578	18.6	2.523	81.4	3.101
OMORFA	586	23	1.935	77	2.521
DİBKARPAS	696	37	1.171	63	1.867
MAGOSA	372	26	1.604	74	1.436
LİMASOL	480	22	1.745	78	2.225

[49] Halil İnalcık, *Kıbrıs'ta Nüfus*, s. 43.
[50] Halil İnalcık, *Kıbrıs'ta Nüfus* , s.44.
[51] TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.93.

PİSKOPİ	408	41	596	59	1.004
GİLAN	288	23	968	77	1.256
EVDİM	484	42	669	58	1.153
BAF-KUKLA	1.462	39	2.324	61	3.786
LEFKE	637	26	1.922	74	2.595
TUZLA	1.785	32	3.766	68	5.551
MESARYA	1.966	38	3.160	62	5.126
HİRSOFİ	1.108	48	1.194	52	2.302

1831 nüfus sayımı verilerine göre ada Lefkoşa, Dağ, Değirmenlik, Omorfa, Dipkarpas, Magosa, Limasol, Piskopi, Gilan, Evdim, Girne, Baf-Kukla, Lefke, Tuzla, Mesarye, Hırsofi olmak üzere 16 Kazaya ayırmıştır[52]. Nüfusun Kazalara göre dağılımı müslim ve gayri müslim olarak verilmiştir. Toplam nüfus 15.585 müslim (%34.4) ile 29.780 (%65.6) gayrimüslim olmak üzere 45.365 kişidir[53]. Burada özellikle vurgulanması gereken konu 1831 nüfus sayımında müslim ve gayri müslim nüfusu ortaya çıkartıp bu sayede asker ve vergi potansiyelini tespit etmek amaçlandığı için sadece erkeklerin kaydedildiğidir. Kadın ve çocuklar sayım dışı bırakılmıştır.

Tanzimatın Kıbrıs'ta uygulanması sürecinde, Kıbrıs Muhassılı bulunan Talat Efendi de adada nüfus sayımı da yaptırmıştır. 1841 yılında yapılan bu sayımda elde edilen verileri değerlendiren La Lacroix'e göre adada toplam 110.000 kişi

---

[52] TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı Ve Türk Vakıfları)*, Ankara 2000, s.93-127.

[53] Tanzimat uygulamaları için gereken 350.000 kise iâne-i umûmiye olarak memleketten toplanacaktır. Kıbrıs hissesine düşen miktar ise, her bir şahıstan 1 hisse alınmak üzere 32.914 hisse olarak tayin edilmiştir. Bu hisselerin Kıbrıs'ta yaşayan ahali ve tebaa-i devlet-i aliyye'den taksim edilerek toplanması görevi Kıbrıs muhassılına verilmiştir. Burada zikredilen 32.914 hissenin aynı şekilde 32.914 kişiyi ifade etmesi bu dönemde ada nüfusunun tespitinde son derece önemli bir veri olarak görülmektedir. Zira burada bahsedilen kişiler Müslim ve reâya olarak yetişkin vergi mükelleflerini ifade ettiğinden 1831 sayımıyla arada yaklaşık 12.000 kişilik bir fark vardır. Bu farkın erkek çocuk nüfustan kaynaklandığını tahmin etmekteyiz. Veriler değerlendirildiğinde sayım sonuçlarının tutarlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bkz., *KŞS*, 42/195-2.

yaşamaktadır. Bunların 76.000'i gayrimüslim, 33.000'i müslim olarak görülmektedir. Gayrimüslim nüfusun 13.000'i Maruni, 500'ü Katolik Avrupalı, 150'si Ermeniydi[54]. Ancak dizgi hatası yoksa 13.000 Maruni rakamı o tarih için mümkün değildir. Hata yapıldığı toplam nüfus ve dağılımı hesaplandığında ortaya çıkar. Maruni nüfusun 350 kişi civarında olduğu rakamsal değerlendirmeden anlaşılmaktadır.

1842 yılında İngiliz Konsolosu J. Lilburn'un verdiği rakamlara göre ise ada nüfüsu 30.000 Türk, 70.000 Rum, 450 Maruni, 400 Katolik ve 100 Ermeni'den oluşmaktadır. Bu durumda Kıbrıs nüfusunun toplam 100.950 kişiden ibaret olduğu anlaşılmaktadır[55].

Elimizde ayrıntılı nüfus istatistikleri olmadığı için adadaki nüfusun artış veya azalma hızı, yoğunluğu ve yaş guruplarına dağılımı hakkında yorum yapmak güçleşmektedir. Öte yandan tereke defterlerinde ölen kişilerin yaşlarından bahsedilmemesi de bu güçlüğü desteklemektedir. Her şeye rağmen, toplumların genel nüfusları ve elde edilen ölüm rakamları üzerinden değerlendirmeler yapmak mümkün gözükmektedir.

1839-1856 yılları arasını kapsayan Tereke defterlerinden elde edilen sonuçlara göre, ailelerin çocuk sayıları Müslim ve gayrimüslimlerde değişmektedir. Müslüman toplum içerisinde her aileye ortalama 2.26 çocuk düşmektedir. Bu durumda bir Müslim aile 4.26 kişi olarak kabul edilebir. Öte yandan gayrimüslim ailelerin ortalama 3.14 oranında çocuğa sahiptiler. Bu da her bir gayrimüslim ailenin ortalama 5.14 kişiden oluştuğunu göstermektedir.

Eldeki veriler değerlendirildiğinde 1839-1856 yılları arasında Kıbrıs nüfusunun toplam 112.000 kişi civarında olduğu görülmektedir. Nüfusun 70.000'e yakınının Gayrimüslim, 40.000'e yakınının müslüman olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusa 1000-1500 kişilik bir Maruni ve Ermeni gibi diğer grupları da eklemek mümkündür.

---

[54] İnalcık, *Kıbrıs'ta Nüfus*, s.47.
[55] Halil İnalcık, *Kıbrıs'ta Nüfus*, s.48.

1- Kıbrıs'ta Nüfus Yapısında Etkili Olan Faktörler

Kıbrıs adasında tarihi süreç içerisinde durağan bir değişim söz konusudur. Bu hem ada nüfusunun dayandığı etnik unsurlar hem de aynı etnik unsur içerisinde sayıca azalma ve artma eğilimleri için geçerlidir. Ada'da nüfusu etkileyen en önemli faktörler doğal afetler ve salgın hastalıklardır.

Kıbrıs'ta Tanzimat devrinin hemen öncesine yakın yıllarda üst üste iki defa kıtlık yaşanmıştır. 1835 yılı bahar döneminde kuraklıktan kaynaklanan kıtlık adada etkili olmuştur. Bu kıtlık neticesinde özellikle hububat ve zahire sıkıntısı çekildiği görülmektedir. Öte yandan üç sene sonra, 1838 yılında Kıbrıs'ı etkisi altına alan kuraklık da fiyatları yükseltmiştir[56].

a- Salgın Hastalıklar

Tarihin her döneminde kitleler halinde toplumların yok olmasına yol açmış kolera ve veba gibi hastalıklar çok eski zamanlara dayanmaktadır. Önceleri hastaların ve hastalık görülen bölgelerin tecrid edilmesi şeklinde görülen basit uygulamalar zamanla genişletilmiş ve XIX. yüzyıla gelindiğinde karantina teşkilatının doğmasına kadar devam etmiştir[57].

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Avrupa ülkelerinde çok sayıda ölüme sebep olan kolera salgınları, tıp bilimindeki gelişmelere paralelel olarak etkili mücade yöntemlerini beraberinde getirdi ve ülkeler sağlık işlerini müstakil kurumlar dairesinde görmeye başladılar. Bu durum Osmanlı üzerinde de etkili olmuş, önceleri 1831 yılında İstanbul Boğazı ve 1835 yılında Çanakkale boğazı'nda uygulanan karantina tedbirleri, zamanla bütün ülkeye yaygınlaştırılmıştır.

Şer'i ve idari olarak bir dizi tartışmaların ardından taşıdığı hayati önem üzerine nisan 1838 tarihinde karantina meclisi resmen kurulmuştur[58]. Tanzimat Fermanı'nın ilan edildiği 3 Kasım 1839 tarihinden sonra Karantina Meclisi faaliyetlerine devam etmiştir[59]. Tanzimat devri idarecileri, daha önceden 1828-1831

---

[56] Orhan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", Türkler, C. 10, s. 722.
[57] Gülden Sarıyıldız, *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, Ankara 1996, s.1.
[58] Gülden Sarıyıldız, *a.g.e.*, s. 5-9; KŞS, 41/213-1; M. Yavuz Erler, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler Ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler*, C.13, Ankara 2002, s.764.
[59] Daniel Panzac, *a.g.e.*, s. 223;

ve 1834 yıllarında Şam, Basra ve Anadolu vilayetlerinde görülen veba salgınlarının can kaybına sebep olması üzerine bu bölgelerde Karantinahânelerin kurulmasına karar verdiler. 1839'dan itbaren İstanbul başta olmak üzere Edirne, İzmir, Bursa, aydın Erzurum, Antalya Isparta, Konya, Adana, Sinop bölgelerinde karantinahaneler oluşturuldu. Ancak alınan tedbirlere rağmen Tanzimat devri ortalarında bazı Anadolu şehirlerinde veba ve kolera salgınları görülmüştür[60].

Tanzimat devrinde meydana gelen veba ve kolera salgınlarının halk üzerindeki etkilerinden birinin iç göçe yönelmek olduğu görülüyor. Hastalığın görüldüğü şehirlerde yaşayan halk bilinsizce bulunduğu yeri terkedip daha güvenli bölgelere kaçmaktadır. İzmir bölgesinde 1831, 1837 ve 1849 salgınlarının büyük ölçüde nüfus kaybına ve yarımadadaki bir çok Türk köyünün tamamen boşalmasına sebep olduğu bilinmektedir.

Hastalık görülen yerlerde yaşayan halk ilk çare olarak korku ile başka bir yere gitmekte, bu şekilde ortaya çıkan iç göçler, hastalığın da gidilen yerlere taşınmasıyla, toplum üzerindeki olumsuz etkisinin daha da artmasına sebep olmaktadır. Nitekim 1848'de İzmit ve Hanya'da görülen kolera sebebiyle halk İzmir, Manisa, Kuşadası gibi yerlere kaçmıştır[61]. Devlet idarecileri ise göçleri durdurmak ve ahaliyi eski yerine döndürmeye çalışmaktadır.

Anadolu şehirlerini etkileyen salgın hastalıkların Kıbrıs nüfusu üzerindeki olumsuz etkilerine daima dikkat çekilmiştir. Nitekim ondokuzuncu yüzyılda Akdeniz dünyasını derinden etkileyen veba salgını Kıbrıs'ı da etkilemiştir[62].

Kıbrıs'ta toplumu etkileyen salgın hastalık veba yanında bazen koleranın da ölümlü vakalara sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır. 1832 yılında Kıbrıs'ı ziyaret eden seyyah Delaroiere, Larnaka'da bulunduğu sırada şahit olduğu kolera ölümlerinden bahsetmektedir. Seyyahın, hac dönüşü görüştüğü bir müslüman hacıdan naklettiğine göre, hac kervanda bulunan bir çok Kıbrıslı koleradan ölmüştür[63].

---

[60] Mehmet Yavuz Erler, *a.g.m.*, s. 764.
[61] Mehmet Yavuz Erler, *a.g.m.* s.764.
[62] Bu konuda geniş kapsamlı bir çalışma için bkz. Daniel Panzac, *OsmanlıİmparatorluğuÕnda Veba 1700-1850*, İstanbul 1997.
[63] Claude Delaval Cobham, *Excerpta Cypria: Materials For A History of Cyprus*, Cambridge 1908, s. 460.

1835 ile 1838 yılları arasında Osmanlı ülkesini etkileyen veba salgının, 1839'dan itibaren etkisini yitirmeye başladığı ifade edilmektedir. Ancak bir yıl sonra 1840'ta yeniden görülür ve 1844'te de etkili olur[64].

1835 yılında görülen vebanın Kıbrıs'ta hayli etkili olduğu ifade edilirken rakam verilmez. Ancak Daniel Panzac, adada görevli Fransız konsolosunun raporlarına dayanarak Lefkoşa şehrinin nüfusunun üçte birini kaybettiğini kaydeder. Öte yandan, ada nüfusu üzerinde vebanın yaptığı öldürücü tahribatın bu dönemde nüfusun onda birinden sekizde birine çıktığına dair bilgiler aktarılmaktadır[65].

Kıbrıs'ta bu teşkilatın kurulmuş olduğu açıkça görülmesine rağmen, 1840 tarihli ilk kayıt ile 1848 tarihli son kayıt arasında geçen 8 yıllık bir dönemde salgın hastalıkların ne derece etkili olduğu konusunda sicillere bir bilgi yansımamıştır.

Kıbrıs'a salgın hastalıklar genellikle deniz yoluyla gelen gemi ve yolcularla taşınmaktadır. Öte yandan bir bölgede ortaya çıkan salgın hastalıklar ve özellikle vebanın beşeri faktörlerle diğer bölgelere taşındığı bilinmektedir. Beyrut ve Yafa'ya olan yakınlığı ile birlikte bu liman şehirlerinden Kıbrıs'a ulaşan gemiler ve yolcuların beraberlerinde hastalık taşıyacakları kuşkusuzdur[66].

Veba görülen yerlerde karantina teşkilatı kurulabilmesi ve burada hastalığın kontrol altına alınabilmesinin yetişmiş elemana ihtiyaç doğurduğu ve bunun sıkıntısının çekildiği bilinmektedir. Bu sebeple karantina uygulamaları hakkında bilgi sahibi olan Corci Lapir isimli kişi, Karantina Nazırı Mehmed Lebib'in teklifiyle Kıbrıs'ta karantina teşkilatını kurmakla görevlendirilmiştir[67]. 1840'da İstanbul'dan Kıbrıs Muhassılı Osman Bey, adanın umur-ı zabıtasına me'mur Edhem Paşa, Kıbrıs Naibi ve müftisi ve Azay-ı Meclisine hitaben yazılan bir emirle burada karantina tedbiri alınması istenmiştir[68]. Kıbrıs'ta karantina teşkilatının kurulması ve işleyişi hakkında sicillere yansıyan 6 kayıttan birisi, burada teşkilatın kurulması, birisi

---

[64] Bütün bunlardan, Tanzimat devri öncesinde, vebanının Kıbrıs'ı etkilediği ortaya çıkmaktadır. Hatta bununla ilgili olarak vebanın, özellikle Suriye tarafından Larnaka limanına gelen gemilerle taşınması, 1817 yılında burada bir karantina kurulmasında etkili olmuştur. Bkz., Daniel Panzac, *a.g.e.*, s.103.
[65] Daniel Panzac, *a.g.e.*, s.187-188, 192.
[66] *KŞS*, 38/101-1.
[67] *KŞS*, 38/101-1.
[68] *KŞS*, 38/101-1. (4 Nisan 1840)

uygulanacak karantina yöntemleri, üç tanesi karantina müdürü değişikliği ve bir tanesi de görevlendirilecek tabiplerin imtihana tabi tutularak seçilmeleri hakkındadır.

Vebaya yönelik karantina tedbiri almak oldukça masraflı bir işti. Öte yandan taşrada rutin dışı şekilde ortaya çıkan problemlerin çözümüyle ilgili olarak yapılan masrafların o bölgede yaşayan halktan karşılanmıştır. Mesela Kıbrıs karantinasının ilk müdürü Corci Lapir'e memuriyeti süresince 2.000 kuruş maaş bağlanmıştır. Karantina idaresine aylık 1.000 kuruş ücretle bir doktor görevlendilmiştir. İdari işlerde görevlendirilecek yazıcı, bekçi ve filikakeşanlar da Corci'nine emrine verilerek Kıbrıs'a ulaşmaları sağlanmıştır[69].

Tanzimat devri idarecilerinin, başta veba olmak üzere toplum hayatını son derece yakından etekileyen sağlık problemlerinin çözümünü her hangi bir olaydan çok daha öncelikli değerlendirdikleri görülmektedir. Bu nedenle Kıbrıs'ta kurulacak karantina idaresinin işlemesinde mahalli idarecilerin son derece titiz davranmaları, karantina heyetine yardımcı olmaları istenmiştir. Kıbrıs'ta görev yapan idarecilerin, karantina görevlilerinin ada içerisinde ve ada dışında uygulayacakları tahfiz usulüne müdahele etmeleri yasaklanarak bunların işlerine yardımcı olmaları da özellikle emredilmiştir. Devletin karantinaya verdiği önemle orantılı görülen bir tedbir, mahalli idarecilerden karantina idaresiyle ilgili emirlere uymayanların cezalandırılacaklarının altı çizilmiştir[70].

Karantina uygulamalarının düzenlendiği nizamname son derece ayrıntılı hazırlanmıştır. Söz konusu nizamname, karantina uygulancak bölgelerde hasta kişi, eşyaları, yaşadığı ev, hastalık görülen bölgelerden diğer bölgelere geçiş, taşınan mallar ve saire konusunda son derece ayrıntılı düzenlemeler içermektedir.

Nizamname tıbbi tedbirlerden ayrı olarak, mahalli idarecileri bir nevi karantina idarecilerin emirleri altına sokmakta, hatta verecekleri talimatlara uymadıkları halde cezalandırılacaklarını ifade etmektedir. Ancak son bölümde bu durumun diğer taraf açısından da işletileceği ifade edilerek, mahalli idareciler ile karantina idaresi birbirlerinin kanun dışına çıkmasını engeleyecek tedbirlerle donatılmışlardır. Zira görevinde özellikle maaş dışında ücret talep eden karantina

[69] *KŞS*, 38/101-1.

memurları mahalli idarecilerin ihbarı ile derhal görevden alınacaklardı. Mesela Kıbrıs Karantina idaresinin başında bulunan Mösyö Logir, Kıbrıs Muhassılı Mehmet Talat Paşa'nın talebiyle, *usul-i karantinaya mugayir* hareketleri sebebiyle görevinden azledilmiştir[71].

Kıbrıs çok önemli bir geçiş noktası olduğundan ada halkını salgın hastalıklardan korumak amacıyla karantina müdürlüğü yapacak kişilerin seçiminde hassas davranılmıştır. Mesela Mösyö Logir'den sonra Kıbrıs karantinasına Sakız adası karantina memuru olan Ferid getirilmiştir[72]. Kıbrıs'ın *mahall-i cesim* bir yer olması, öte yandan her taraftan gemilerin ve yolcunun gelip gitmesi sebebiyle adada uygulanmakta olan *usûl-i teffizin* gerektiği gibi yerine getirilmesi için gayret ve dirayetli bir kişinin yeniden burada görevlendirilmesi söz konsu olduğundan Ferid'in yerine Galos karantina müdüri Raşid tayin edilmiştir[73].

Karantina uygulamalarının devam ettiği bölgelerde görev yapacak karantina müdürleri gibi, tabiplerin de uygunsuz davranışları önlenmeye çalışılmıştır[74].

b- Çekirge İstilaları

Kıbrıs'ta tarihin değişik dönemlerinde çekirge istilaları görülmüştür[75]. XVIII. yüzyıl boyunca adada çekirge salgınları ve susuzluktan kaynaklanan kıtlıklar meydana gelmiştir. Bu tür kıtlık yıllarında devlet adalılara yardım olarak bir yandan zahire yardımı yapmakta diğer yandan da ödemekle yükümlü oldukları vergileri ertelemektedir[76].

Çekirge istilalarının Kıbrıs'ta toplumsal yapı üzerinde etkisi en yoğun hissedilen doğal afetlerden biri olduğu görülmektedir. Adada çekirgelerle mücadeleden XIV. Yüzyıl ortalarında bile bahsedilmesi bunu göstermektedir. Çekirge istilasının önlenmesiyle ilgili adada değişik zamanlarda farklı yöntemler kullanıldığı ve en son 1869 yılında kesin sonuç alındığı görülmektedir[77].

---

[70] *KŞS*, 38/101-1.
[71] KŞS, 38/182-1. (24 Ocak 1841)
[72] KŞS, 39/ 76-1.
[73] KŞS, 39/76-1.
[74] *KŞS*, 42/16-1.
[75] Özkul, *a.g.t.*, s.70.
[76] Özkul, agt, s. 71; Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti*, s.119-120.
[77] Özkul, *a.g.t.*, s.72.

Çekirge sürülerinin ilk ortaya çıktıkları yer genellikle Kıbrıs dışında görülmektedir. Özellikle Çöl çekirgelerinin Sudan üzerinden Kıbrıs'a ve ardından Anadolu'ya ulaştıkları anlaşılmaktadır[78]. Kıbrıs Güney'den kuzeye yönelen çekirgelerin geçiş yolu üzerinde bulunduğundan olumsuz etkilenmektedir. Deniz üzerinden geçişleri ise doğudan esen güçlü rüzgarların etkisiyle olmaktadır[79].

Öte yandan XIX. yüzyıl içerisinde İmparatorluğun değişik bölgelerinde çekirge istilalarına ve ziraat yapılan alanlar ve haliyle toplum üzerindeki olumsuz etkilerine rastlanılmaktadır[80]. Yüzyılın başından itibaren Adana, Beyşehri, Seydişehir, Bergama, Erzurum, Kütahya, Aydın, Uşak, Ayvalık ve Şam, Urfa, Halep ve Selanik bölgelerinde çekirge istilaları görülmüştür[81].

Çekirge istilaları doğrudan ziraat yapılan alanlara zarar verdiğinden istilanın arkasından kıtlık başgöstermekte bu da ahalinin başka yerlere göç etmek zorunda kalmasına sebep olmaktaydı. Bu yüzden devlet bir yandan göç ile başka yerlere giden ahaliyi eski yerlerine döndürmeye çalışırken diğer yandan da vergilerinin ertelenmesi yoluna gitmekteydi. Kıbrıs'taki uygulama da bu şekilde olmuştur.

1839-1844 seneleri arasında Kıbrıs'ta 5 yılı aşkın bir süre çekirge istilası hüküm sürmüştür Çekirge istilası nedeniyle halk perişan olmuş ve çok zor anlar yaşamıştır[82]. İstila karşısında idareciler halkın karşı karşıya zor durumdan kurtarılması için kendi çaplarında ve imkanları ölçüsünde tedbirler geliştirmişlerdir. Fakat pek başarılı olamamışlardır.

Çekirgeler, Mart ayı başlarında ortaya çıkmaya başlamaktaydılar. Bu sebeple, Marttan önce toprağa bıraktıkları yumurtaların toplanıp imha edilmesi bu dönemde kullanılan yöntem olarak görülmektedir. Bu işlemlerin yapılması Kıbrıs'ta bir nevi vergi mükellefiyeti gibi düşünülmüştür. Lefkoşa Meclisi'nin, çekirge tohumunun beher kıyyesi için bir fiyat tespit ederek Kıbrıs ahalisine tevzi etmeye çalıştığı, bunun için de merkezin onayını almak için çaba sarfettikleri anlaşılmaktadır[83].

---

[78] Mehmet Yavuz Erler, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler Ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler,* C. 13, Ankara 2002, s. 763.
[79] Özkul, *a.g.t.*, s.72.
[80] Mehmet Yavuz Erler, agm, s.763-764.
[81] Mehmet Yavuz Erler, agm, s.763-764
[82] *KŞS*, 39/142-1.
[83] *KŞS*, 39/142-1.

Ancak buna rağmen yumurtaların tam anlamıyla imha edilemediği durumlarda, çekirgeler uçmaya başlamadan önce yok edilmeye çalışılmaktaydı. Mücadelenin parasal maliyeti olduğundan bu iş için ödenek ayrılması gerekmiş, doğal olarak Maliye Nezâreti devreye girmiştir. Yapılan yazışmalarda Maliye Nezâreti'nine mücadele yöntemini uygun bulduğu anlaşılmaktadır. Maliye Nezâreti tarafından çekirge ile mücadelede edilecek masrafın mahallin ahalisi arasında tevzi ve taksim edilmesi, toplancak böceklerin de uygun fiyat üzerinden satın alınması ilgililerden istenmiştir. Ancak mahalli idareciler, bu şekilde ortaya çıkan bir doğal felaket karşısında, *ahali ve reâyaya bir gûna cebr ve i'tisâf vukû'a getirilmemesi* konusunda uyarılmaktadyrılar[84].

Kıbrıs halkının çekirgelerle mücadele yöntemi Meclis-i Vâlâ'ya dahi konu olmuştur. Meclis-i Vâlâ'daki görüşmelerde, çekirge ile mücadelenin, yumurtadan çıktıktan sonra da yapılabileceği ifade edilmiştir. Mücadelenin doğrudan arazi sahibi olanları ilgilendirdiği, onlar arasında arazi ve miktarına göre tevzi edilmesinin, dolayısı ile arazi ve emlâki olmayan ahaliden istenmesinin doğru olmaycağı ilgililere yazılır[85]. Burada devletin bir yandan doğal afet neticesinde içine düştüğü acizlik, diğer taraftan da *ahâli ve reâya bir gûna ta'addi ve rencide vukû'a getirlimemesi* arasında sıkıştığı görülmektedir.

Toplanan çekirgelerin ne şekilde itlaf edeileceği de burada karara bağlanır. Buna göre, toplanan çekirgelerin ateşte yakılmasının uygun olmayacağını başka bir suretle itlaf edilmesi ilgililere emredilmiştir[86].

Yazışmalar sebebiyle, söz konusu Mart ayı başları geçmiş, geç kalınmış, olay ciddi boyutlara ulaşmıştır. Buna bağlı olarak adada kıtlık yaşanmıştır.

c- Merkezden Adaya Yapılan Sürgünler

Kıbrıs'a fetihten sonra adayı Türkleştirmek maksadıyla Türkmen nüfus gönderilmiş ve iskana tabi tutulmuştur. Bu dönemde adaya gönderidflen kişiler her ne kadar sürgün olarak ifade edilseler de zikredilen sürgün, ceza anlamında sürgünden farklıdır. Tamamen Türkmen nüfus aktarımı manasında kullanılmıştır. Bu

---

[84] *KŞS*, 39/142-1.
[85] *KŞS*, 39/142-1.

yolla adadaki müslüman nüfus artırılmaya çalışılmış, fakat istenilen netice elde edilememiştir. Bizim burada zikredeceğimiz sürgünler ise, klasik manada cezalandırma maksadıyla yapılmış olan sürgünlerdir.

Kıbrıs'ın bir ada olması, ceza verilen kişilerin kolayca firar etmelerini engelleyeceğinden Kıbrıs ve bunun gibi birkaç ada[87] daha Osmanlı devleti tarafından bir nevi cezalandırma mekanı olarak kullanılmıştır.

Ada fiziki yapısı ve kalelerinin varlığı sebebiyle hemen her kategoride suçluyu ağırlamıştır. Ancak buraya gelen suçlular her zaman devlet tarafından gönderilmiş değillerdi. Daha XVI. Yüzyıl sonlarında, camilerden halı hırsızlığı yapan bir kişi, muhtemelen kanun takibinden kurtulmak için, hemşehrileri tarafından Kıbrıs'a gönderilmek istenmiştir[88].

Yine XVII. Yüzyıl ortalarında meşhur Kadızâdeliler hareketinin önde gelenleri Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa tarafından Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdi[89].

XVIII. yüzyılda Anadolu'da bulundukları bölgelerde kanun dışı uygunsuz hareketleri görülen konar-göçer aşiretlerin sürüldükleri yerler içerisinde Kıbrıs da vardı[90]. XIX. yüzyıla gelindiğinde aşiretlerin sürgün edilmesi uygulamasından vazgeçilip belli bölgelerde iskân edildikleri bilinmektedir. Çalışma dönemimizde Kıbrıs'a aşiret sürgünü yapılmamıştır[91].

1839-1856 yılları arasında 113 kişi belli sürelerle kalmak şartıyla Kıbrıs'a sügün edilmiştir. Bunlardan bir kısmı hapishane manasında *kal'a-bend*[92] ve adada her hangi bir yerde ikamet etmek üzere *cezire-bend*[93] olarak buraya gönderilmişlerdir. Magosa ilgili dönemde sürgünlerin en fazla gönderildiği yerdir.

---

[86] *KŞS*, 39/142-1.
[87] Rodos, Sakız, İstanköy bunlardan bir kaçıdır. *KŞŞ*, 42/123-1; *KŞS,* 44/156-1.
[88] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s. 171.
[89] Suraiya Faroqhi, *a.g.e.,* s. 74.
[90] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretleri İskân Teşebbüsü*, İstanbul 1963, s.112; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.141; "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Siyaseti", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu,* GaziMagosa 1991, s.60.
[91] Celâl Erdönmez, "Tanzimat Devrinde Aşiretlerin İskân Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, Isparta 1999, s.239-264.
[92] *KŞS*, 38/213-1.
[93] *KŞS*, 39/12-3.

Öte yandan suçluların bir kısmı Kıbrıs'ta yaşayacakları yere refakatçi eşliğinde gönderilmiştir[94].

Tanzimat fermanıyla teminat altına alınan herkesin suçuna göre ve ayrıcalık tanınmaksızın cezalandırılacağı prensibine tam anlamıyla uyulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu cümleden olmak üzere suç işleyen pek çok askeri üst düzey görevli sürgün cezası verilerek Kıbrıs'a gönderilmişlerdir.

30 Aralık 1854 tarihli belge adaya sürülenlerin bazen vezir rütbeli kişiler olabileceğini de gösteriyor.Asakir-i Hassa-i Nizâmiye müşirlerinden Abdi Paşa, Ahmed Paşa, Ferik Ali Rıza Paşa, önce bab-ı askeride teşkil edeilen komisyonda, daha sornda da Meclis-i Vâlâ'da muhakeme olunarak, Ordu-yu Hümayunun Arba bölgesinden güneyine sevki esnasında askeri kurallara uymadıkları gerekçesiyle askerlik görevlerinden alınarak beşer sene müddetle Magosa'ya sürülmüşlerdir[95].

Askeri operasyonlar sırasında meydana gelen silahlı çatışmalarda kusuru görülen askerlerin bir kısmı da sürgün olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir. Selanik Eyaleti Valisi Vezir Osman Paşa ve Kıbrıs Adası Mutasarrıfı Osman Paşa'ya 5 Temmuz 1855 tarihinde yazılan yazıda, Selanik taraflarında Yunan eşkıyaları ile girilen silahlı çatışmada 28 Kocabaşı ve reayanın ölümüne sebep oldukları gerekçesiyle Başıbozuk askerlerine kumanda eden Hasan ve Mahmud Beyler altışar yıllığına Rodos adasına ve Karadağ askerlerinden Canbazoğlu Kıbti Ali ve Yahya isimli iki kişi de Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir[96].

Askeri görevlilerin yanında idari görevde bulunan kişiler de sık sık Kıbrıs'a sürgün edilmişlerdir. Devlet memurları içerisinde Kaza müdürlerinin çoğunluğu teşkil ettiği görülmektedir. Mesela Rumeli Eyaleti Perlope Kazası müdürü Mustafa Bey, üzerinde bulunan Kaza ahalisinin aşar bedeli olan 70.185 kuruşu zimmetine geçirdiği; Rumili Mutasarrıfı Arif Paşa'nın hazinedârı Mahmud Bey de ahaliden rüşvet aldıkları gerekçesi ile, Mahmudun Kıbrıs, Mustafa'nın da Rodos adasına müebbetle sürülmesine karar verilmiştir[97]. Bunlar yaklaşık 11 ay sonra gerek

---

[94] *KŞS*, 38/63-1; *KŞS*, 41-92-1.
[95] *KŞS,* 44/32-1; *KŞS*, 39/12-2; *KŞS*, 41/85-2; *KŞS*, 41/169-2.
[96] *KŞS,* 44/39-1.
[97] *KŞS,* 42/123-1. (16 Aralık 1850). Kaza müdürlerinin genellikle bu tür zimmet ve irtikap işlerine karştıkları bilinmektedir. Gerçi ilk yıllarda bunların yolsuzluklarına sebep olarak görevlerini meccanen yapmaları sebep gösterilmekteyse de ilerleyen zamanlarda kendilerine aylık maaş da

ailelerinin fakru zaruret içine düşmesi ve gerekse üzerlerinde kalan zimmet ve irtikablarının geri evlerine dönmedikçe tahsili mümkün olmaycağı gerekçeleri ile 22 Mart 1852 tarihinde affedilmişlerdir[98].

Adaya sürgün edilen kişiler içerisinde zımmi cemaatlara mensup kocabaşıların olduğu da görülmektedir. Bunlardan birisi Rodos Adası kocabaşılarından İstadri'dir. İstadri, Rodos'ta bulunan ve Yunan tebasından olan Atnas isimli kişinin evini gece vakti altı adamı ile basıp darb ettiği gerkçesi ile Kıbrıs'a sürgün edilmiştir[99].

Devlet memurları arasında görülen kavga neticesinde birbirini darbedenler de adaya gönderilmiştir. Mesela Biga Sancağı Karecik Kazasında Müdür vekili olan Belkincili Hasan ile meclis azalarından Süleyman ve Eşref Bey'in akrabalarından zabtiye neferi İsmail, Yusuf, Mustafa, Mustafa'nın hizmetkarı Hasan, Mehmed, Mehmed Ali, eski müdür Kadri'nin oğlu Ahmed, ve diğer altı kişi, gece vakti Kaza Müdürü Mustafa Hulusi Efendi'nin konağını basarak kendisini darp ettikleri gerkçesiyle üçer sene müddetle Sakız ve Kıbrıs'a sürülmüşlerdir[100].

Tarsus Kaza Meclisi azalarından Mısırlızâde Ali isimli kişi, uygunsuz hareketleri ile halkı rahatsız ettiğinden müebbet Kıbrıs'a sürgün edilmiştir[101].

Biga Sancağı Ezine Kazası Müdürü Hasan halkatan topladığı nakliye ücretini zimmetine geçirdiği, Labsekili Monla ise halktan tayinat-ı askeriye adına halktan akçe ve zahire topladıkları ve askeriye adına yaptıkları hizmetler sırasında rüşvet aldıkları gerekçesiyle birer sene müddetle Kıbrısa sürülmüşlerdir[102].

Kaza müdürlerinden başka, bulundukları bölgelerde yolsuzluk yaparak halk üzerinde baskı kuran ve devleti zarara uğratan kişilerden bazıları da Kıbrıs'a sürülmektedir. Diyarbakır Nahiyelerinde Subaşılık yapan toplam 11 kişinin, bu sebeplerle ömür boyu Kıbrıs'a sürülmelerine karar verilmiştir. Bunlara ceza

---

bağlanmıştır. Burada zikredilen Mustafa Beye hazineden aylık 3.000 kuruş maaş ve memuriyeti dolaysı ile 6 aylık seüre için toplam 40.000 kuruş harcırah verilmiştir. Sürgün cezasından önce bunların da geriye teslimi istenmekteyse de gerçekleştirilememiştir.. Kaza müdürlükleri ve giriştikleri yolsuzluklar hakkında bkz. Celâl Erdönmez, "Âyânlıktan Kaza Müdürlüğü'ne Abdülcebbarzâdeler Ve Yolsuzlukları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 140, İstanbul 2002, s.183-190.

[98] *KŞS,* 42/202.1.

[99] *KŞS*, 42/132-1.

[100] *KŞS,* 42/234-1.

[101] *KŞS,* 44/8-1.

verilirken işledikleri suçlardan vazgeçmeyecekleri hakkında bir kanaat oluşması yanında *havalî-i merkumenin gün be gün istikrar-i emniyet ve kâmilesi matlûb ve melzûm-i şâhane* olması sebepleriyle bulundukları yerlerden sürülmeleri uygun bulunmuştur[103].

Devlet memurları içerisinde bazen alt seviyeden görevliler de Kıbrıs'a sürülmüşlerdir. Mesela 7 Nisan 1842 tarihinde, Şam Eyaleti Sema Kazası zabtiyesi sabık Kocabaş Ahmed Ağa, cinayet sebebiyle *cezire-bend* olark Kıbrıs'a gönderilmiştir[104].

Tanzimat devrinde ortadan kaldırılması üzerinde en hassasiyetle durulan suçların başına gelen zimmet ve irtikap suçu işleyenlerden Kıbrıs'a gönderilenler olmaktadır. Mesela Edirne'de öşür toplamakla görevli Hacı Nabi Bey, halkın ödemesi gereken miktarın üzerine 57.000 kuruş zam yaparak tahsil etmiştir. Edirne'de mahkeme edildiği zaman ancak 3.100 kuruşun yaptığı masraflara sayılabileceği, geri kalan 53.900 kuruşu kendi adına topladığı anlaşıldığından 6 ay müddetle Kıbrıs'a sürgününe karar verilmiştir[105].

Kıbrıs'a sürgün edilen kişiler içerisinde üst düzey bürokratlar da bulunmaktadır. Tanzimat Fermanı'nda devletin özellikle teminat altına aldığı işkencenin önlenmesine dair yasağı çiğneyen devlet memurlarına sahip oldukları makam ve mevkiye bakılmaksızın müsamaha edilmediği anlaşılmaktadır. Mesela 17 Mayıs 1847 tarihinde Yanya Müşiri Vezir Hafız Mehmed Paşa ve Lefkoşa naibine gönderilen ferman bu konu hakkında bilgi vermektedir. Vezir Ahmed Paşa'nın Kethüdası Hacegândan Zeki isimli şahıs, Yanya'da meydana gelen isyan sırasında, işkence yasağını ihlâl ettiği gerekçesiyle mahkeme edilmiştir. Bu tür *hilâf-ı rıza ve mugayir-i nizâm harekât-ı nâ marziyeye ibtidar* eden kişilerin ceza kanunu gereği sürgün ve hapis cezalarına çarptırılmaları öngörüldüğünden, kendisinin Kıbrıs adasına sürgününe karar verilmiştir[106].

Devlet memurlarından görevleri esnasında belge sahteciliği yapanların da Kıbrıs'a sürüldüğü görülmektedir. Mesela resmi tezkire üzerinde sahtekarlık yapan

---

[102] *KŞS,* 44/19-1. (5 Ocak 1855).
[103] *KŞS,* 41/174-1. (2 Haziran 1848).
[104] *KŞS*, 39/12-3.
[105] *KŞS*, 41/44-1. (20 Aralık 1846).
[106] *KŞS*/41-92-1.

Arzuhalci Mustafa isimli kişi altı ay müddetle 8 Şubat 1856 tarihinde Kıbrıs'a sürülmüştür[107].

Kıbrıs'ta bir süre sürgünde kalan kişiler içerisinde Arap Şeyhleri de görülmektedir. Şam Eyaleti müşiri Necip Paşa, daha önceden bazı cinayetlerinden dolayı Kıbrıs'a kal'a-bend[108] olarak sürgün ettirdiği Duma köyü şeyhlerinden Ebu Emin ve Mehmed Salih'i yaklaşık 8 ay sonra, uslandıkları gerekçesiyle salıverilmelerini Kıbrıs Muhassılından rica etmektedir[109].

20 Temmuz 1842 tarihinde, Ali Muhsin Efendi ve Derviş Efendi isimli Şerîflerin uygunsuz hareketleri sebebiyle ikamet etmek üzere Kıbrıs'a sürgün edildikleri görülmektedir[110].

Kıbrıs bu dönemde ulema kökenli kişilere de ev sahipliği yapmıştır. Kudüs eski Müftüsü Ömer Efendi ile Mahkeme başkatibi Mehmed Efendi, *rızâ-yı âlî ve mugayir-i irâde-i seniyye-i hazret-i Pâdişahi harekete cür'et* ettikleri gerekçesiyle ikamet etmek üzere Kıbrıs adasına gönderilmişlerdir[111].

Tanzimat devrinde oluşturulan müesseselerden olan muhtarlıklar içerisinde çıkan kavgaların neticesinde, bazı muhtarların sürgüne tabi tutuldukları görülmektedir. 5 Temmuz 1845 tarihli bir sürgün emrinde Adana Eyaleti'ne bağlı Ocaklu Köyü ikinci muhtarı ve adamlarının Kıbrıs'a sürgün dildikleri görülmektedir. Muhtar Vanisioğlu Hasan uygunsuz hareketleri sebebiyle muhtarlıktan azledilip yerine getirilen Karabeyzade İbrahim'in evini gece vakti basarak mal ve eşyasını gasbetmiş, o sırada bir kişiyi kurşun ile vurmuş ve birkaç kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur. Kendisine bu olaylarda akrabalarından olan Çay Köyü muhtarı İmam Bey ve Hasan da yardımcı olmuşlardır. Muhtar Vanisoğlu'nun üzerinde aynı zamanda Çay Köyü mal-ı müretebatından hayli miktarda nakit de bulunmaktadır. Muhtar Vanisoğlu Hasan 3, kendisine yardım edip fesat çıkaran İmam Bey Hasan 2'şer yıl kalmak üzere Kıbrıs Adası'na sürgün edilmişledir[112]. Burada adı geçen suçlu kişiler, Kıbrıs'a gönderildikten yaklaşık 11 ay sonra, Adana Valisi'nin de

---

[107] *KŞS,* 44/65-1.
[108] *KŞS*, 38/213-1.(20 Temmuz 1841).
[109] *KŞS*, 38/194-1. (6 Mart 1842).
[110] *KŞS*, 39/17-3.
[111] *KŞS*, 39/18-1. (16 Mayıs 1842).
[112] *KŞS*, 40/62-1.

isteğiyle, ailelerinin *sefil ve sergerdân ve merhameti şayan* oldukları gerekçesi ile affedilmişlerdir[113].

Adaya sürgün edilen devlet memurları ve işledikleri suçlar göz önüne alındığı zaman, memurların da sıradan ahali gibi kanun önünde sorumluluk taşımaları açsından önemlidir. Tanzimatın ortadan kaldırmak endişesinde olduğu rüşvet ve irtikap suçlarından kaynaklanması, devletin bu konularda tolumsal yozlaşmayı ortadan kaldırmak istediğini göstermektedir.

Adaya bazen cinayet işleyen zımmilerin sürgün edildiği de görülmektedir. Mudanya Kazası'na bağlı Terliye Köyü'nden Boyacı İstirati ve oğlu Foti, *mugayir-i tavrı-ı raiyyet hareket ve efsat-ı ahali misillü envay-ı fesahat* işler yaptığından önce evlad ve ıyalleriyle birlikte Mihalic'e sürülmüştür. Bir süre sonra affdildince etrafına topladığı Çamçakıroğlu Tanaş ve Kafaoğlu Palaş isimli kişilerle aynı kazaya giden ipek memurlarını katletmişlerdir. Burada bulunan köy kocabaşısını da darp etmişlerdir. Bunlar ve kendilerine yardımcı olan kişiler, sadrazam kavaslarından Hacı Mehmed Kavas refakatinde Kıbrıs'a sürülmüşlerdir. Suçları ağır görüldüğünden, Kıbrıs'ta yerleştirilmeleri ve affedildiklerine dair ferman çıkmadan başka bir yere gitmelerine kesinlikle izin verilmemesi gerektiği Kıbrıs Muhassılına emredilmiştir[114].

Tanzimat devri ceza uygulamalarında devletin bir nevi popülerleşmeye doğru eğilim gösterdiği söylenebilir. Zira yukarıda adı geçen kişiler hakkında yaklaşık 8 ay sonra, 28 Ağustos 1840 tarihinde Lefkoşa naibine yazılan emirde, bunların ailelerinin, Padişaha arz-ı hâl sunarak zarurete düştükleri gerekçesiyle merhamet diledikleri ve bu sebeple de affedildikleri yazılmaktadır. Ancak affedilmeleri, şayet bir daha uygunsuzluk yapmayacaklarına dair söz verip güvenilir kefil göstermeleri şartına bağlanmıştı. Öte yandan bunların salıverilmeleri için Bursa'da 4 nefer kocabaşı ve Metropolitlerin de kefil edilmeleri gerektiği emredilmektedir[115].

Sürgün emirlerinin bazı durumlarda eyalet müşirleri tarafından da verildiği görülmektedir. hatta aynı müşirler sürgün için adaya gönderdikleri kişilerin affına ricacı da olmaktadırlar.

---

[113] *KŞS*, 41/14-1. (M. 22 Eylül 1846).
[114] *KŞS*, 38/85-1. (7 Aralık 1839).
[115] *KŞS*, 38/91-2.

Kıbrıs'a sürgün edilen kişiler içerisinde hırsızlık yapan kişiler de vardır. 15 Nisan 1848 tarihinde Dersaadet Zabtiye Müşiri Vezir Mehmed Paşa ile Kıbrıs Kaymakamı İsmail Adil Paşa ve Magosa Naibine[116] yazılan emirde, hırsızlık yaptıkları için Kumlalı Bekçi İbrahim, Kastamonulu Gözlemeci Bekir, Kahveveci Mehmed, Zenci Zeycan, Merkebciler Kethüdası Hacı Mustafa'nın kölesi Zenci Selim, Derviş Hüseyin, Kopuz Mehmed, Seyyid Ahmed, şâbb-ı emred[117] Mustafa, Sayes Tanas, Sayes Nikola, Kahveci Tolci Kentome, Kahveci Tabima Kirkor isimli sabıkalılar, bir daha *Dersaadet'e ayak basmamak üzere* Kıbrıs Adası'na sürülmüşlerdir[118].

7 Haziran 1848 tarihli belgeden, mahkumiyet kararları verildikten 45 gün sonra, burada zikredilen kişilerden Kumlalı Bekçi İbrahim, Zenci Zeycan, ve Sayes Nikola vefat ettiğinden geri kalanlar adaya gönderilebilmişlerdir[119].

Yukarıdaki sürgün bahsinde adı geçen kişiler içerisinde devlet memurları, kahveci, köle ve Ermeni ve Rum olduğu düşünülen kişilerin bulunmasının yanında, XIX. yüzyıl ortalarında imparatorluk toplumunda yüzkızartıcı suçların işlenme yönünü gösterirken diğer yandan konumuz açısından ise bu tür kişilerin adaya gönderilmiş olmalarıdır.

İşlenen suçların mutlaka cezalandırılmasına rağmen, cezaların suçlular üzerinde pek de caydırıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Devlet bu şekilde suçundan dolayı hapsedilip, cezası bittiğinde tahliye edilen, fakat yeniden suç işleyen şahısları bulundukları yerlerden uzaklaştırmak istemektedir. Bu işlemin gerçekleşmesi için en uygun yerlerin başında şüphesiz Kıbrıs Adası görülmektedir. Mesela 27 Mart 1848 tarihinde Zabtiye Müşiri Mehmed Paşa, Kıbrıs Kaymakamı İsmail Adil Paşa ve Magosa Naibi'ne gönderilen ferman suretinde aslen Safranbolu Sancağı Çarşamba Kazası köylerinden Kayabaşı sakinlerinden Nısfoğlu Ali veled-i Mehmed bu kişilerdendir. Ali, daha önceden işlediği hırsızlık suçu karşılığında İstanbul'da üç sene *pranga-bend* olunmuş, cezası bitince tahliye edilmiş, fakat tekrar Sanduk

[116] Kıbrıs adası Kazalarında naibler bulunduğu bu yazıdan da anlaışlmaktadır. Ancak Lefkoşa kadılığı dışında bu tür naibliklerin sicil defterlerinin varlığı maalesef bilinmemektedir.
[117] Henüz sakalı ve bığığı çıkmamış olan genç. Bkz. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s.1166.
[118] *KŞS*/168-1; *KŞS*/169-3.
[119] *KŞS*/41/169-4.

Kazası'nda hırsızlık yapmıştır. Meclis-i Vâlâ, kendisinin Magosa'ya sürülmesi uygun bulunmuştur[120].

Tanzimat Fermanı'nın toplumsal yönü her şeyden önce halkın din farkı gözetilmeksizin can, mal ve ırzlarının teminat altına alınması ve hukuki bir eşitlik oluşturma gayretidir. Ceza kanunun uygulamaya konduğu süre boyunca taşra mahkemelerinde verilen cezaların, onaylanmak üzere Meclis-i Vâlâ denetimine tabi tutulması halkın yerel idarecilerin keyfi uygulamalarından korunması endişesinden kaynaklanmaktadır. Öte yandan ikinci defa hırsızlık suçuyla mahkeme önüne çıkarılan Nısfoğlu Ali'nin Magosa'ya sürgün edilmesine karar verilirken cezanın caydırıcılığı ile bireyi ıslah etmek ve esas önemlisi de toplumun huzurunu korumak endişesidir. Bu durumda devlet çok defa *emniyet-i ahali*'yi sağlamaya çalışmaktadır, ki bu tam anlamıyla Tanzimat Fermanı'nın ruhuna da uygun düşmektedir.

Hırsızlık suçundan dolayı adaya sürgün edilenler içerisinde zımmiler de vardır. Erzurum'dan Kassaboğlu Mustafa ve Çolak Panabot isimli zımmi, hırsız ve uygunsuz kişi oldukları gerekçesiyle Magosa'ya sürülmüşledir[121]. Arabkirli Bağdasar, Tokatlı Karabet, Kostanti, Bakırcı Dipot, Manas, Çolak Ohannes, Mehmed, Kopuz Sayes, Mehmed, Kıbrıslı şebb-i emred Mehmed, Manastırlı Bahçevân Hristo, Kopuz Seyis Ahmet, Zenci Selim ve Dito isimli toplam 14 kişi, sabıkalı yankesici ve hırsız oldukları gerekçesiyle Magosa'ya sürülmüşlerdir[122].

Cinayet ve hırsızlık suçu işleyenlerin yanında uygunsuz hareketleri ile çevrelerine zarar veren kişilerin de sürgüne tabi tutuldukları gözlenmektedir. Şam Eyaleti'ne bağlı Nablus halkından Ahmed Nemrî isimli şahıs, *ihtilâl-i usûl-i zabita-i beldeyi mûceb harikat-ı kabaca ve ef'âl-i fasîhiye cür'et etmiş* olduğundan kalebend olarak Kıbrıs'a gönderilmiştir. Kıbrıs Muhassılı ve Naibine yazılan sürgün emrinde buradan firar etmemesi ve yeni bir fermanla affedilinceye kadar tahliye edilmemesi istenmektedir[123].

10 Mayıs 1842 tarihinde Kıbrıs Muhasssılı ve Naibine yazılan emir ile, Trablus Eyaleti nahiyelerinden Akarlı Mustafa Bey, uygunsuz hareketleri sebebiyle,

---

[120] *KŞS*, 41/168-2; Kendisi Magosa'ya gidecek yük gemisine bindirilmiştir. Bkz. *KŞS*, 41/169-2.
[121] *KŞS,* 41/169-5.
[122] *KŞS,* 41/169-6.
[123] *KŞS*, 39/12-2. (17 Mart 1842).

Kıbrıs'a sürgün edilmiştir[124]. Beyrud sakinlerinden Mehmed uygunsuz hareketleri sebebiyle Kıbrıs'a sürgün edilmiştir[125].

Osmanlı topraklarında suç işlemeleri halinde yabancılar da ceza kanunu gereğince sürgün cezasına çarptırılabilmektedir. Nitekim daha önceden büyükelçileri tarafından töhmet iddiasıyla sürgün edilen Avusturya tebasından Bozo, Sufuh ve Yunan Devleti tebası Dimitri, Andoni ve Duka isimli kişiler, İstanbul'a gelerek türlü suç işlemişlerdir. Ancak yargılanmaları aşamasında kendileri büyükelçilikleri tarafından kabul edilmediğinden, Osmanlı ceza kanunu dairesinde yargılanıp Kıbrıs'a habsedilmek üzere gönderilmişlerdir[126].

Ceza kanunu yürürlüğe girdikten sonra, bir şekilde ceza alan ve cezalarını çekmeye başlayan kişilerin, ceza süreleri dolmadan tahliye istekleri Meclis-i Vâlâ gündemine gelmektedir. Esasında devlet, kanun gücünü kullanırken toplumsal dengeyi gözetip, can ve mal emniyeti açısından, suçluları tahliye etmeye sıcak bakmaktadır. Fakat buna karşılık kişiler bu yaklaşımı istismar edici tavırlar sergilemektedirler[127].

Adaya sürgüne gönderilen kişilerin uslandıkları düşünülerek de affedildikleri görülmektedir. daha önceden adaya sürülmüş olan Reşid, tahliye edildikten sonra Mekke-i Mükerreme'de ikamet etmek üzere serbest bırakılmıştır[128]. Bu konuya başka bir örnek de 4 yıldır adada bulunan Zenci Süleyman, İstanbul'da daha önceden yaşadığı mahalle ahalisinin istekleri ile ıslah olduğu da göz önüne alınarak merhameten affedilmiştir[129].

İçlerinde cinayet işlemiş katiller, hırsızlık, rüşvet, irtikab ve ahaliye rahatsızlık vermek gibi yüzkızartıcı suçlardan hüküm giymiş kişilerin, kalelerde tutulanların dışında, en azından gündelik haytalarını Kıbrıs toplumuyla temas halinde geçirdiklerini düşünüyoruz. O halde toplumun bunlardan psikolojik olarak etkilenmiş

---

[124] *KŞS*, 39/17-2.
[125] *KŞS*, 40/160-1.
[126] *KŞS,* 41/169-2.
[127] *KŞS,* 41/170-1.
[128] *KŞS,* 41/180-1. Adaya sürgün edilen kişilerden sonradan affedilenler için bkz: *KŞS,* 38/71-1, *KŞS*, 38/91-2, *KŞS*, 38/194-4; *KŞS*, 39/45-1; *KŞS*, 41/14-1; *KŞS*, 42/97-1, *KŞS*, 42/186-1, *KŞS*, 42/186-2, *KŞS*, 42/202-1; *KŞS*, 44/38-1, *KŞS*, 44/50-2.
[129] *KŞS,* 42/186-1.

olması kaçınılmaz görünüyor. Öte yandan bu suçlulardan bir kısmının adada kalarak toplum içine karışmış olmaları ihtimali de göz önüne alınmalıdır.

Kıbrıs'a yapılan sürgünlerin tersine Kıbrıs'ta yaşayan kişilere de sürgün cezası verilmiştir. Kıbrıs adasında yolsuzluk yaptıkları görülen memurlardan Kıbrıs varidat katibi Nuri ile sandık yazıcısı Marko Antono isimli kişiler zimmetlerine öşür bedeli geçirdikleri sabit olduğundan görevden azledilmişler ve İstanköy Adası'na birer sene kalmak üzere sürgün edilmişlerdir[130].

Kıbrıs'ta yaşadıkları halde suç işleyen kişilerin Limasol'a sürgün edildikleri görülmektedir. Mesela Kıbrıs hanedânından Müftüzâde Ahmed ve Hacı Mehmed'in gece vakti Kıbrıs eski Kaymakamı Edhem Paşa'nın konağında bulundukları sırada Mehmed ve Osman isimli kişilerin saldırısına uğramışlardır. Söz konusu kişiler ömür boyu kalmak kaydıyla Limasol Kazası'na sürülmüşlerdir[131].

2- Adada Nüfus Hareketleri ve Kontrolü

Osmanlı Devleti'nin bütün eyaletlerinde toplumsal hareketliliğin kayıt altına alındığı bilinmektedir. Bu klasik dönemlerden itibaren uygulana gelen bir kontrol mekanizmasıdır. Klasik dönemde, özellikle toprağa bağlı yaşayan reayanın, ekip biçtiği arazinin kullanılmasının aksamasından kaynaklanacak vergi kaybını önlemek maksadı güdülmüştür. Tanzimat döneminde de bu endişelerin devam ettiği görülmektedir.

Tanzimat devri idarecilerinin, toplumsal hareketliliği tezkereler aracılığı ile kontrol altına almak için mürur tezkeresi uygulamasını yeniden gündeme getirdikleri görülmektedir. Tanzimat devrinin hemen başlarında, bir yerden başka bir yere gidip gelenlerin mürur tezkerelerinin bulundukları kazanın muhassıllık mührüyle mühürlenmesi şartı getirilerek bu konuda karşılaşılan sahteciliklerin önlenmesine çalışılıyordu. Ancak her şeye rağmen mürur nizamının kesin bir çözüme bağlanamadığı görülmektedir[132].

Devlet hayatında yeni düzenlemelere gidilirken, toplumsal hareketliliğin de düzenlenmesi kaçınılmazdır. Kişilerin serbestçe dolaşmalarının kayıt altına

---

[130] *KŞS,* 44/156-1.
[131] *KŞS,* 42/259-1
[132] Zeki Arıkan, "Tanzimat Döneminde Egin Ve Çevresinden İstanbul'a Yönelik Göçler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989, s. 468.

alınmadan önlenmesi hakkında, mahalli idarecilerin, daha önceden yapılmış olan uyarıları uygulama konusunda titiz davanmadıkları görülüyor.

11 Haziran 1839 tarihinde Kıbrıs Muhassılı Osman Hayri Paşa, Lefkoşa Naibi, Kıbrıs adasındaki diğer kazaların kadı ve naibleri, voyvodalar, âyân ve vücuh-ı memleketine men-i mürur[133] hakkında bir tenbihat yazısı bu durumu açıkça ifade etmektedir[134].

Osmanlı ülkesinin her yanında uygulamaya konulan men-i ubur nizamının Kıbrıs'ta da uygulanması emredilmeketdir. Yazının ilgili idreciler eline geçtiği andan itibaren hiç kimsenin bir mahalden diğerine tezkere almadan gitmesine izin verilmemesi gerketiği sıkıca emredilmektedir. Bu konuda emrin ısrarla vurgulanmasında, daha önceden bazı bölgelerde görevli memurların gerekli hassasiyeti göstermedikleri ve bunun sonucu olarak kimlikleri belirsiz bazı kişilerin serbestçe dolaştıklarının haber alınması etkili olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan asakir-i nizâmiye'den bazı kişilerin istedikleri mahallere firar ettikleri hakkında merkeze gelen ihbarlar da etkili olmuştur.

Emirde, daha önceki dönemlerde, bu tür emirler olmasına rağmen Anadolu ve Rum ili vilayetlerinde valilerin kadıların ve zabıtanın söz konusu emrin uygulanması konusunda gerekli hassasiyeti göstermemiş olmaları, devlet tarafından hoş karşılanması mümkün olmayan davranışlardır. İşte bu sebeple yeniden ihtarı yapılan mesele hakkında ihmali görülen idarecilerin şiddetle cezalandırılacakları kendilerine duyurulmuştur.

Elinde mürur tezkiresi olmayan kişilerin bir kazadan diğerine gitmesine kesinlikle izin verilmeyecektir. Şayet böyle kişiler tespit ediirse bunların tutuklandıkları yere kadar hangi kazalardan geçtikleri hakim ve zabıtası sorumlu tutulacaktır[135]. Talimatın bu kadar sert olmasının altında yatan faktör firarilerin serbestçe dolaşmalarının önlenmesidir.

Tanzimat idarecileri taşrada devleti temsil eden memurlar üzerinde kontrol mekanizmasını güçlendirmek eğilimi içindedir. Böylece hem devletin bürokratları üzerindeki tesir gücü artacak, devletin merkezileşmesi sağlancak ve hem de ahali

---

[133] Men-i mürur, geçme, bir yandan girip öteyandan çıkma, geçip gitme, sona erme anlamlarındadır.Bkz. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 878.
[134] *KŞS*, 38/21-1.

yerel idarecilerin sorumluluğunda kontrl altında tutulabilecektir. Geleneksel tehdit formülü burada da kullanılmış, her hangi bir kazada firari şahısların bir yerdn başka yere gittiğinin haber alınması halinde *ol mahallin hâkim ve zabıtânı haklarında lâzım gelen te'dibat ve mücazat- şedidenin icrâsında dakika fevt olunmıyacağı* ilgililere duyurulmuştur[136].

Bu fermana rağmen tezkireli ve tezkiresiz kişilerin serbestçe dolaşmaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Ancak ikinci defa Evâhir-i Recep 1255/30 Eylül-9 Ekim 1839 tarihli vilayetlere gönderilen bir diğer ferman bu konuda devletin ısrarlı tutumunu göstermektedir[137].

Devletin ülke içinde dolaşımı tezkireli hale getirmeye çalışmasına karşılık belge sahteleme eğiliminin başgöstermiş, bir çok kişi sahte tezkirelerle dolaşmaya başlamıştır. Bu şekilde sahte belgelerle seyahat edenlerin tespit edilmesi ilgililerden istenmektedir. Bu dönemde takibi istenen kişiler arasında asker kaçakları ile daha öncden sürgün edilmiş kişiler de bulunmaktadır.

Yukarıda bahsedilen belgelerden, Tanzimat devri başlarında devletin, toplumun ülke içerisinde yer değiştirmesini nizamnamelerle kayıt altına alma eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler Kıbrıs'ta da yürürlüğe konulmuştur. Özellikle taşradan Lefkoşa'ya gelmesi gereken kişilere Lefkoşa'da bulunan Paşa'nın yazılı belge ile yol izni verildiği görülmektedir. Mesela Limasol Kazası Gani köyünden Molla Salih, Lazkiyeli Hasan bin Hacı Ali ve aslen Şam'lı Mehmed isimli kişiler, bir cinayet olayının görgü tanıkları olarak Kıbrıs Paşası'nın gönderdiği yol izni ile Lefkoşa Meclisine çağırılırlar[138].

Kıbrıs'ta Tanzimat devri başlarından itibaren muhtarlık teşkilatı kurulmuş, nüfus hareketlerini kontrol etme görevi muhtarların gözetimine verilmiştir. Öte yandan adada asayişin sağlanması konusunda alınan tedbirler, yalnızca nüfus hareketlerinin kayıt altına alınmasıyla sınırlı kalmamıştır. Kıbrıs Muhassılı, 16 Ocak 1841 tarihli bir buyuruldu yayınlayarak, Lefkoşa şehrinde sıkı asayiş tedbirleri almıştır. Mesela Lefkoşa'da söz konusu dönemde içki içerek sokaklarda sarhoş

---

[135] *KŞS*, 38/21-1.
[136] *KŞS*, 38/21-1.
[137] *KŞS*, 38/90-1.
[138] *KŞS*, 41/202-2. (30 Eylül 1848).

dolaşan kişilerin görüldüğü haber alınmıştır. Bu kişilerin sokak aralarında ve çarşılarda alenen dolaşmaları toplum içeisinde tedirginlik yaratmıştır.

3- Kıbrıs'tan Göçler

Tarihi boyunca ada nüfusunda görülen dalgalanmaların sebeplerinden birisi de adalıların buradan muhtelif sebeplerle buradan göç etmeleridir. Veba, kuraklık, çekirge istilâları gibi doğal afetler göçlerde etkili olmuştur. Aslında bu doğal afetler, sebep oldukları kıtlık sebebiyle doğrudan ahalinin devletle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır[139].

Özellikle kıtlık yıllarında mahalli idarecilerin, daha önceden belirlenmiş standart vergi bedellerini halktan tahsil etmeye çalışmaları başlıca sıkıntılardan görülmektedir. Bunun yanında muhassıl ve kocabaşıların halkın mükellef oldukları vergilerin üzerinde miktarları toplamaya kalkmaları da göçlerde etkili olmaktadır.

16 Ağustos 1839 tarihinde, Kıbrıs Muhassılı Hüseyin Paşa, Lefkoşa naibi ve reaya kocabaşılarına hitaben gönderilen emirde, bu idarefcilerin halktan cerime ve diğer isimler altında her hangi bir bedel almamaları konusunda uyarılmaktadırlar[140].

Tanzimat devri başlarında, adada yaşayan müslüman ve gayrimüslimlerin birkaç yıldır devam eden kıtlık sebebiyle vergilerini ödemekte zorlandıkları görülmektedir. Buna bir de adada görev yapan ferik ve muhassıl maaşlarının ahaliden ayrıca toplanması söz konusu olunca Kıbrıs'tan firar olayları başlamıştır[141].

Adada yaşanan kıtlık ve bunun neticesinde müslim ve reaya halkın bir kısmı vergilerini ödemekte sorlandıkları için Anadolu'ya kaçmışlardır. Bunlardan 200 kadar müslim ve garimüslimin Antalya'ya ve bir kısmının da başka yerlere gittikleri görülmektedir.

Kıbrıs'tan göç edip ayrılan kişilerin geriye döndürülmeleri için bir dizi tedbir alınmıştır. Bu tedbirlerin başında, bunların göç sebebi de olan vergi konusunda kendilerine 3 yıl muafiyet getirilmiştir. Ancak müslümanların nüzül ve avarız, gayrimüslimlerin ise cizyeleri, diğer ahai arasında bölüşülerek ödenmeye devam

---

[139] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti*, s. 214.
[140] *KŞS*, 38/44-1.
[141] Bu dönemde ferikler 40.000, muhassıllar 30.000 kuruş maaş almakataydılar. Bkz., *KŞS*, 38/44-1.

edecektir. Öte yandan geri döndürme tedbirlerinden bir diğeri de bu kişilerin başkalarına olan borçlarının da 3 yıl boyunca ertenmesidir[142].

[142] KŞS, 38/44-1.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL İLİŞKİLER

Birbirinden farklı iki ayrı dine mensup toplumun bir arada barış içinde yaşama tecrübesinin en güzel örneği Kıbrıs'ta sergilenmiştir. Bunda elbette her iki dine mensup Kıbrıslı Rumlar ile Kıbrıslı Türklerin bir arada yaşama kabiliyetleri etkili olmuştur. Ancak toplumların birbirlerine karşı duruş yerlerini belirleyen kuşatıcı hukuk atmosferi de gözden uzak tutulmamalıdır. Adada bu vazife Osmanlı İslâm hukukuna düşmüştür. Hukuki yapı toplumlar arası ilişkilerde belirleyici olmuştur. Her iki toplum millet sistemi dairesinde tarif edilen yaşama alanlarında, kendi içlerine kapanmamış, karşılıklı sağlıklı ilişkiler kurmuş ve devam ettirmişlerdir. Bu sebepledir ki adada Osmanlı egemenliği üç asır boyunca devam edecek moral değerlere daima sahip olmuştur.

A-MÜSLÜMANLAR ARASI İLİŞKİLER

1- Arazi Anlaşmazlıkları

Tanzimatın ilk yıllarında henüz timar sistemi uygulamalarının devam ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, timar ve vakıf toprakların müslümanlarca tasarruf edildiği görülmektedir. Arazinin tasarruf şekli de toplum içi ve toplumlararası ilişkilerde yer alma şeklinde etkili olmaktadır.

Timar araziyi tasarruf hakkını ellerinde bulunduran kişiler, sahib-i arz, araziyi ailesine mirasen intikal ettirme hakkına sahiptirler. Ancak bilindiği gibi burada intikal ettirilen hak, arzinin çıplak iyet değil, yalnızca tasarruf ve intifa hakkıdır. Öte yandan bu tür topraklarla ilgili davalar genellikle tasarruf hakkı sahibinin bu hakkını ölümünden önce bir başkasına ferağ etmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Miras kalan mallar bazen paylaştırılmadan aile fertleri içinde kullanılmaya devam etmektedir. Malı kullanan geri kalana belli bir miktar hisse vermektedirler[1].

Öte yandan arazi kullanımı adadaki toplumsal hayatın ortaya çıkarılmasına yarayacak ip uçları içermektedir. Kayıtlarda arazi sınırları mutlaka tayin

edilmektedir. Özellikle arazinin dört yanında bulunan arazi, ev, dükkan, çiftlik, tarla, pınar, bağ, bahçe her ne var ise mutlaka yazılmaktadır. İşte bu şekilde yapılan kayıtlardan Müslüman bir Kıbrıslı'nın arazisine komşu olan diğerleri görülmektedir. Bazen Rum tarlası, bazen dükkanı bu şekilde görülmektedir. Bu da iki toplumun temel geçim kaynakları olan arazi üzerinde de yan yana yaşadıklarını göstermektedir. Bundan da elbette bu insanların ekme dikme harman ve hasat zamanlarında aynı mekanları paylaştıkları aynı sıkıntılara katlandıklarını söylemek zor olmasa gerektir.

XIX. yüzyıl ortalarında köylerin mera olarak kullanımlarına tahsis edilen araziler konusunda komşu köyler arasında kavgalar olduğu görülmektedir. Mera arazilerin hangi köye ait olduğunun tespitiyle sonuçlanan bu davalarda bazen çok ayıda köylü şahit olarak mahkeme huzuruna çıkarılmaktadır.

Köylüler, Müslim ve gayrimüslim birlikte dava açtıklarından, bu tür davaları toplum içi yahut da toplumlar arası ilişkilerden her hangi biri içerisinde değerlendirmek sadece tercih meselesi olarak kabul edilmelidir. Zira bahsedildiği gibi, bu tür davalar köyde yaşayan herkes tarafından takip edilmektedir. Neticede söz konusu olan mera, bütün bir köy halkının müştereken kullandığı arazidir.

Mera davalarının özellikle Mesarya Kazası'na bağlı köyler arasında ortaya çıktığı görülmektedir. Mesela Mesarya Kazası İsterincelo köyünden 26 müslim ve 7 gayrimüslim köylü, Vadili Köyü'nden 17 müslim ve 13 zımmiden davacı olurlar[2]. İddialarına göre İstroncilo ve Malunda köyleri arasında bulunan otu ve suyundan faydalandıkları yaklaşık 600 dönüm meralarını Vadili köylüleri boz ve hâli olduğu gerekçesi ile sipahiden mera olarak kullanmak üzere devr almışlardır[3]. Ancak Vadili köylüleri arazinin kadimden beri davacıların köylerinin merası olduğunu inkâr ederler. Bunun üzerine mahkeme, Kâtib-zâde Osman Efendi'yi araziyi yerinde keşfetmek üzere görevlendirir. Kâtib-zâde burada taraflar huzurunda davayı görür. Tarafların şahitlerini dinler. Çatoz köyünden 23, Sende köyünden 24, Dimbu köyünden 3, Ankastina köyünden 4, Pergamo köyünden 1 müslim köylüyü şahit olarak dinler. Şahitler, söz konusu meranın İsterincelo köyünün kadimden beri

---

[1] *KŞS*, 39/57-1.
[2] *KŞS*,43/36-1.
[3] *KŞS*, 44/36-1.

merası olduğu karara bağlanır ve Vadili köylüleri merayı kullanmaktan men edilirler[4].

Kıbrıs'ta Müslim ve gayrimüslim toplumlara mensup kişilerin bazen karşılıklı ve bazen de kendi toplumları içerisinde söz konusu olan arazi anlaşmazlıklarının çok defa miri arazi kullanımı sebebiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür araziler konusundaki anlaşmazlıkların genellikle bir başkası üzerinde bulunan arazinin fuzuli zabt ve tasarrufundan kaynaklandığı görülmektedir. Öte yandan birinin üzerinde görülmesine rağmen hâli bırakılan arazilerin sahib-i arz tarafından başka birine verilebildiği burada kaydedilmelidir. Mesela Lefke Kazası Varişa köyünden Abdullah ibn-i Kör Hasan ve İsmail ibn-i Hasan, Kambo köyünden Rüstem bin Hasan'dan davacı olurlar[5]. İddialarına göre, 1847 yılında Varişa köyü sınırları çerisinde 100 dönüm miri araziyi sipahiden 1.510 kuruş karşılığında almışlar, ancak 50 dönümünü ziraat ederken geri kalanı ihtiyaçları olmadığından kullanmamış ve boş bırakmışlardır. Bu esnada Rüstem, söz konusu 50 dönüm arazinin boş olduğu beyanıyla sipahiden devralır. Bununla da kalmayarak diğerlerinin ziraat yaptıkları 50 dönüm arazinin de 19 dönümünü aynı şekilde alır[6].

Müslüman topluma mensup kişiler arasında kadınların da arazi tasarruf ettikleri görülmektedir. Özellikle arazi kanunu yürürlüğe girdikten sonra kadınlar bu haklarını kullanmışlardır. Ancak bazı kadınlar, kendilerine babalarından intikal eden miri arazi üzerindeki tasarruf haklarını bir başkasına ferağ ettikleri halde bir süre sonra bundan vazgeçmektedirler. Bu durumda araziyi ferağ ettikleri kişiyi, haksız yere arazilerini zabt ve tasarruf etmekle suçlamaktadırlar. Mesela Ayasofya Mahallesi sakinlerinden Hatice bint-i Süleyman, vekili Monla Yusuf bin İsa aracılığı ile mahkemeye başvurarak Hasan bin İsmail'den davacı olur[7]. İddiasına göre, Koroviya köyünde bulunan 80 dönüm araziyi babası Süleyman'dan sipahinin de onayı ile 2.000 kuruş bedel ile ferağen devralmıştır. Hasanın söz konusu araziyi 1 senedir fuzuli zabt ve tasarruf ettiği iddia edilmektedir[8]. Ancak davalı Hasan, söz

[4] *KŞS*, 44/36-1. (17 Mart 1854).
[5] *KŞS*, 42/250-1.
[6] *KŞS*, 42/250-1. (11 Nisan 1853).
[7] *KŞS*, 43/17-1.
[8] *KŞS*, 43/17-1.

konusu tarlayı 1 sene önce, Hatice'nin vekili Ali bin Hasan aracılığı ile kendisine 700 kuruşa ferağ ettiğini ispatladığı için Hatice'nin davası reddedilmiştir[9].

Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların bazı sebeplerle yurt dışına çıktıkları ve orada bir süre kaldıktan sonra memleketlerine döndükleri görülmektedir. Yurt dışında bulundukları sırada babalarını kaybeden kişiler, babalarının sağlığında tasarruf ettiği miri arazi üzerinde hak iddia etmekte ve bu sebeple, kendilerinin yokluğunda arazi devredilen kişiden davacı olmaktadırlar. Mesela Mesarya Kazası Paşa Köyü ahalisinden İbrahim ve Süleyman isimli kardeşler, aynı köyde yaşayan Hacı Sadık'tan, babalarından kendilerine intikale tmesi gereken 10 dönüm tarlayı, babalarının ölümü üzerine 8 sene önce fuzuli zabt ve tasarruf etmekle suçlarlar[10]. Ancak Hacı Sadık, söz konusu tarlayı babaları Mustafa'nın sağlığında, dava tarihinden 18 sene önce kendisine 450 kuruş bedel karşılığında ferağ ettiğini ispatladığından davacıların tahliye talepleri reddedilir[11].

2- Akarsu Anlaşmazlıkları

Kıbrıs'ta su çoğu zaman sorun olmuştur. XVIII. yüzyıldan itibaren sene boyunca akan birkaç akarsuyun olduğu bilinmektedir. Bu akarsu kaynakları Kıbrıs'ta mallar içerisinde sayılıp mirasa ve alım satım işlemlerine konu olmuştur. Akarsu kullanımının gün ve saat üzerinden tespit edilmesi ve alım satmı yapılan akarsu kullanım haklarının bazen aileler içerisinde de sorun yarattığı görülmektedir. Mesela Lefkoşa Ayasofya mahallesi sakinlerinden Şerife Kadın bint-i Borozan Mustafa, vekili Lefkevî Hüseyin ağa'ya vekalet vererek halen kocası bulunan Ebubekir Ağa ibn-i Hasc İbrahim Ağa'dan davacı olur. Dava konsusu, daha önceden kocası tarafından el konulup halen kendisine iade edilmemiş bulunan akarsudur. Söz konusu akarsu Yakomi çiftliğindeki pınardan doğmakta ve her 15 gün 15 gecede 64 saat kullanma hakkı vardır[12].

---

[9] *KŞS*, 43/17-1. (9 Kasım 1853).
[10] *KŞS*, 43/41-1.
[11] *KŞS*, 43/41-1. (5 Nisan 1854).
[12] KŞS, 38/180-2. (31 Mart 1847).

Akarsular mülk kabul edildiğinden bu durumda bunlar üzerinden vakıf kurulması da söz konusu olabilmektedir. Vakfedilen şey akarsuyun gün ve saat olarak tayin edilen kullanma hakkıdır[13].

Müslüman aileler içinde akarsu hakkının satışı bazen diğer kardeşlerin itirazı sebebiyle mahkemeye intikal etmektedir. Mesela Lefkoşa ileri gelenlerinden Hacı Tahir Ağa ibn-i Hacı Mustafa Ağa'nın veresesinden küçük oğlu Hacı Mazhar Bey, Değirmenlik pınarlarından doğup hark ile sahibi olduğu Balikesre çiftiğine akan suyun 100 saatlik hakkını 1829 yılında babasından 5.000 kuruşa satın almıştır. Ancak diğer küçük kardeşlerine vasî olan Es-Seyyid Hasan Hilmi Efendi'nine kendisine teslim etmeye yanaşmadığını ifade ederek mahkeme önüne çıkmasını sağlar. Davasını şahitlerle ispatladığından suyun kullanımının kendisine verilmesi yönünde karar verilmesini sağlar[14].

Akarsu kaynaklarının kullanımı konusunda müslim ve gayrimüslim toplumlar içerisinde sorunlar yaşanımş, bu konu mahkeme önüne çıktıkları meseleler arasında yerini almıştır. Mesela Lefkoşa Ayasofya mahallesi sakinlerinden Basri Hacı Hasan Efendi, Piskobu mukataası Hacı Ömer çiftliği sınırları içerisinde ü olarak sahip bulunduğu ve ahali arasında kullanılagelen akarsuyun 72 hissesinden kendisine düşen 20 hissesini karısı Ayşe Hanım bint-i Mehmed Efendiye 7.500 kuruş karşılığında satmıştır[15]. Ancak bu fiyata değirmen de dahildir.

Akarsu kullanım hakkının hisselere bölünerek sağlandığı görülmektedir. aileler içerisinde miri arazi ferağı esnasında devredilen akarsular sonradan dava konusu olmaktadır[16]. Öte yandan ölen kişinin karısı başka bir evlilik yaptığı zaman, eski kocasından intikal eden akarsuyun kullanımıyla ilgili dava açmaktadır. Mesela Lefkoşa Arab Ahmed Paşa mahallesi sakinlerinden Monla-zâde Mehmed Ağa vevat edince çocukları Fatıma, Ayşe, Hatice ve Monla-zâde Osman Ağa'ya intikal eden malları arasında akarsu da vardır. çocukların vasîleri olan anaları Emetullah Hanım bint-i Mustafa Ağa, ikinci evliliğini yaptığı kocası Mehmed Efendi bin Hüseyini kendisine vekil tayin ederek Monla-zâde Osman Ağa'ya dava açar. İddiasına göre, Peruli deresinden doğup Aya Yorgi çiftliğine akan tatlı su kocasının ölümüyle 88

[13] KŞS, 38/180-2.
[14] KŞS, 39/87-1. (11 Haziran 1843).
[15] KŞS, 39/84-1. (7 Mayıs 1843).

hisse olarak hesaplanarak irsen kendilerine miras kalmıştır. Varislerden Mehmed Efendi aileye miras kalmış olmasına rağmen suyu kendisi kullanmaktadır. Men edilmesini ister. Ancak çocuklar, söz konusu akarsu hakkının babalarından intikal eden miri arazi sebebiyle olduğunu iddia etseler de, davacı taraf bu suyun olduğunu ispatladığından davayı kazanmışlardır[17].

Akarsularda olduğu gibi tatlı su bulunan kuyulardan elde edilen suların kullanımı konusunda da sorunlar yaşanmaktadır. Bu tür sorunlarda mahkeme suyun bulunduğu yere keşif heyeti göndermektedir. Öte yandan, su konulu davalarda, bir çok davanın aksine oldukça fazla sayıda kişinin şahitlik ettiğinin görülmesi, bu tür davalara konu olan akarsuların gerçekten de kıymetli olmasından ileri gelmektedir. Burada söz konusu olan davada hem lapta köyünden ve hem de civar köylerden 9 kişi şahitik etmişlerdir. Dava bu sebeple de incelemeye değer bulunmuştur. Mesela Girne Kazası Lapta köyünden İbrahim bin Veli, Salih bin Hasan, Halil bin Hacı İbrahim, Mehmed aynı köyde yaşayan Hacı İbrahim ve kardeşi Hasan aleyhinde dava açarlar[18]. İddialarına göre Belkıs Hatun hanesi civarından doğup taş hark ile cami sarnıcına akan su daha sonra bunların bahçelerine dökülmektedir ve kendi mülkiyetlerinde bulunmaktadır. Ancak, İbrahim ve Hasan Ağalara, Belkıs Hatun'dan satın aldıkları arsalarında 8 seneden beri lağım ve kuyular açarak suyu gasb ederek kuyularına çekmişler ve kendi tarlalarına sulamaya başlamışlardır. Bu şeklide kendilerinin suyu kullanmasını da önlemektedirler[19].

Davalılar, arsalarında kuyular açtıklarını, ancak akarsuyun önünü kesmediklerini, suyun kendi kuyularından çıktığını söylerler. Bunun üzerine mahkeme heyeti ve ahaliden bazı kişiler daha önceden açılmış bulunan iki ayrı kuyuya inerler ve durumu yerinde incelerler ve kuyularda biriken suyun gasbedilen akarsudan elde edildiğini tespit ederler. Bunun üzerine suyun önceden olduğu gibi, önce cami sarnıcına sonra da davacıların bahçelerine akmasına karar verilir[20].

---

[16] KŞS, 41/71-1.
[17] KŞS, 41/71-1.
[18] KŞS, 44/50-1.
[19] KŞS, 44/50-1.
[20] KŞS, 44/50-1. (6 Şubat 1846).

3- Mal Değişimleri

Kıbrıs nüfusunun önemli bir unsuru olan müslüman toplumu oluşturan kişiler arasında dükkan satışları da görülmektedir. satışların toplumsal ilişkilere konu olan olaylardan biri olmasının yanında, bu tür dükkan satışlarda, dükkanların bulunduğu yer de bizim açımızdan önem taşımaktadır. Bunun dışında, dükkanların çevresinde yer alan benzeri iş yerlerinin varlığı ve buralarda kimlerin ticari işler yaptıkları da izlenebilmektedir. Öte yandan müslüman ve Türk toplumundan kişilerin aynı çarşılada iş yapıp yapmadıkları da bu şekilde görülebilmektedir. Aşağıdaki örnekte zikredilecek olan dükkan satışı işlemi, Kıbrıs eski müftülerinden Esseyyid Mehmed Efendi'nine ailesi içerisinde, intikal eden mallar arasında olması, müslüman toplum içerisinde varlıklı zümrenin, idareciler arasında görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Dükkan satışları bazen aile içerisinde gerçekleşmektedir. Lefkoşa Ayasofya Mahallesi sakinlerinden Hatice Kadın babası Hacı Mustafa Ağa, kocası Müftü Es-Seyyid Mehmed Efendi ve kızı Akile'den kendisine intikal eden toplam 17 adet dükkanını diğer kızı Ayşe'ye 10.000 kuruş karşılığında satmıştır[21].

Müslüman toplum içerisinde karı koca arasında gerçekleşmiş ev alım satım işlemlerine rastlanmaktadır. Mesela Lefkoşa Ömeriye mahallesi sakinlerinden Musa bin Hüseyin, aynı mahallede Ömer bin Hasan ve Tuti bint-i ali Hatun evleri arsında bulunan bir adet evini sundurma ve avlusu ile birlikte toplam 500 kuruşa karısı Şerife bint-i Hüseyin'e satmıştır[22]. Burada ilginç olan şey, söz konusu evin hemen yanıbaşında yine bir başka müslüman kadına ait evin olmasıdır.

Kıbrıs'ta görev yapan idareciler de adadan gayrimenkul edinmekteydiler. Mesela Kıbrıs Muhassılı Seyyid Hacı Mehmed Ağa, Lefkoşa Arabahmed Paşa mahallesi sakinlerinden Köroğlu Hüseyin Ağa-zâde Mehmed Efendi'den 30.000 kuruş kaşılığında 2 adet dükkan satın almıştır[23]. Seyyid Hacı Mehmed Ağa'nın edinme gayreti dikkat çekmektedir. Yukarıda bahsedilen 2 dükkandan sonra, yine Lefkoşa Orta Odası çarşısında 37.500 kuruşa 6 adet dükkan daha satın almıştır[24].

---

[21] *KŞS*, 38/126-1. (7 Ağustos 1840).
[22] *KŞS*, 41/47-1. (2 Şubat 1847).
[23] *KŞS*, 39/19-2. (13 Mayıs 1842).
[24] *KŞS*, 39/22-3. (30 Mayıs 1842). Muhassıl El-Hac Mehmed Ağa'nın satın aldığı bu dükkanları kısa bir süre sonra vakfettiği görülmektedir. Bkz. *KŞS*, 39/65-1.

Türkler arasında daha ziyade ev, tarla, bağ bahçe gibi mirasa konu malların alım satımı yapılmaktadır[25]. Mesela Türkler arası mal transferi hakkında diğer bir örneğimiz de, Lefkoşa Arab Ahmat Paşa Mahallesinde bir ev satışı hakkındadır. Aynı mahallede Hacı Mustafa'dan miras kalan etrafı Ahmed Çavuş, yavaş Mehmed Efendi evleri ve iki parça ikişer katlı oda ve sokak üzerine çekme iki köşk, iki ve tek katlı sundurmaları olan bir oda, bir adet kiler odası, bir adet matbah ve bir miktar havlusu olan ev, açık arttırma ile satışa çıkarılmış, ancak bir ay boyunca alıcı çıkmadığından mirasçılar arasında yer alan kendi oğlu Mustafa Efendi 12.200 kuruşa satın almıştır. Bu durumda söz konusu müştemilatı ile birlikte evin aile içinde kaldığı görülmektedir[26].

Lefkoşa Ömeriye mahallesi sakinlerinden Şerife bint-i Mehmed'den ailesine miras kalan, Duacı Hacı Mustafa, Mehmed Çavuş, Bacaksız Mehmed evleri ve yol ile çevrili, havlu içinde tek katlı, sundurma ve aşhanesi olan ev toplam 84 hisseye bölünmüştür. Babası Mehmed kendisine düşen hisselerini, annesi Meryem bint-i Mehmed'e 333.5 kuruşa satmıştır[27]. Bu örnekte, kadının ev sahibi olduğu, bunu ailesine miras bıraktığı açıkça görülmektedir. Öte yandan söz konusu evin aile içinde kaldığı, anne baba arasında satışa konu olduğu görülmektedir.

Girne Kazası köylerinden Kazapifan ahalisinbden olduğu halde kocası ile birlikte Mısır Kahirede yaşayan Saliha bint-i Ali isimli kadına, kocası Mustafa İbn-i Halil'den intikal eden dörtte bir hisse, Kıbrıs Mal Müdürlüğü tarafından mahkeme aracılığıyla açık arttırma ile satılmıştır. Söz konusu miras Kazapifan Köyünde 31 zeytin, 55 harnup ağacı, üç adet harabe oda, içinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunan havlu içinde bir ev, Küçük Bakar isimli mahalden gelen akarsudan 15 günde 16,5 saat akarsu. Bunlardan Saliha hissesine düşen dörtte birlik hisse, mahkeme huzurunda, açık arttırma yolu ile satışa sunulmuş ve Hafız Ağa'ya başka taliplisi olmadığından bilirkişi tarafından da onaylanan 2.200 kuruşa satılmıştır[28].

---

[25] Bunun yanında ev gibi gayrimenkul malların hisse hesabıyla bölüşüldüğü görülmektedir. Bunun yanında hisselere bölünen ev üzerindeki hak da satılabilmektedir. Lefkoşa Tophane Mahallesi'nde bir evden üzerlerine düşen toplam iki hisseyi satılmak üzere vekilleri Hasan bin Hüseyin Ağa'ya devretmişlerdir. Bkz., *KŞS*, 41/29-2.
[26] *KŞS*, 42/216-1. (21 Ağustos 1851).
[27] *KŞS*, 43/29-2. (30 Nisan 1853).
[28] *KŞS*, 42/285-2. (20 Ağustos 1853).

Lefkoşa Yenicami Mahallesi sakinlerinden Mehmed Efendi İbn-i Ali, kızı Fatıma Hatun ile müştereken leri olan Ayasofya Mahallesinde havlu içinde bir adet evini Bakkal Ebu Ali El-Mısrî ibn-i Mehmed'e 750 kuruşa satmıştır[29]. Söz konusu evin etrafında Ümmi Hafız Mahmud Efendi'ye ait ev ile Bakkal Ebu Ali El-Mısrî ibn-i Mehmed'e ait olan diğer ev bulunması, satın alan kişinin en azından bu mahallede birden fazla eve sahip oldğunu göstermektedir.

Lefkoşa İbrahim Paşa mahallesinden Ayşe Hanım bint-i Yeğen Hacı Mehmed Ağa, aynı mahallede bulunan bir adet evini müştemilatı ile birlikte Ayasofya mahallesinden Saidi Hanım'a 4.000 kuruş karşılığında satmıştır[30].

Kıbrıslı Türklerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri mal transferlerinden bazen pişman olup yapılan işlemi iptal ettirmek istedikleri de görülmektedir. Girne Kazası Larnaka köyünden Hacı Ahmed bin Ali, mahkeme tarihi 15 Mart 1843'ten 8 ay önce, Mahmud Paşa Mahallesinde, Gassalzâde Mustafa Efendi, Hacı Ali Efendizâde Kazzaz Mehmed Efendi, Tüccar Feyzullah, palabıyık Mahmud Ağa kızı Ayşe Hatun evleri arasında ve yol kenarında bulunan bir adet evini aynı mahallede yaşayan Hüseyin bin Ali'ye satmıştır[31]. Ancak daha sonra bundan vaz geçmiş, ve mahkemeye giderek, daha önceden söz konusu evi bir yıllığına kullanmak üzere verdiğini iddia etmişse de iddiasının asılsınz olduğu anlaşılmıştır. Zira vekili Debbağhâne Mahallesi mektebi öğretmeni Hasan Efendi aracılığı ile, satıştan vaz geçtiğini bir gün sonra mahkemeye beyan etmiş ve davası meşru olmadığından men edilmiştir.

Kıbrıs'ta toplumların bazen karşılıklı bazen da kendi cemaatları içinde ev satışı yaptıkları da görülmektedir. Ev satışları genellikle mahkemede kaydettirilmektedir. Böylelikle bir yandan iyetin yeni sahibi tescil edilirken diğer yandan ileride mirasa konu olduğu zaman karışıklığa meydan verilmemesi de önlenmiş olmaktadır.

Lekoşa Ayasofya Mahallesi sakinlerinden Müfettişzâde Hasan Hilmi Efendi 24 Ağustos 1842 tarihinde, eşi merhum Müftî Mehmed Efendi'nin kızı Ayşe Hânım'a aynı mahallede tek ve çift katlı odaları ve sundurması, bir adet camekanlı hamamı bulunan konağı ile birlikte daha önceden Hasan Tahsin Bey Efendiden satın aldığı

[29] *KŞS*, 42/275-2.
[30] *KŞS*, 44/91-1.

bir tarafı Buğday bâzârı, deveciler kahvehânesi ve tarîk-i âmm ile sınırlı tek ve çift katlı odaları bulunan bir adet evini 10.000 kuruşa satmıştır[32]. Burada ilginç olan, konak ve evin koca tarafından karısına satılmış olmasıdır.

Kıbrıs'ta görev yapan üst düzey devlet memurları da buradan ev satın almaktadırlar. Kıbrıs Muhassılı Abdüllatif Efendi'nin Tuzla Kazası'nda, gümrük önünde ve deniz kenarında bir berber dükkanı, 3 oda ve bir mahzeni olan evi, Tuzla sakinlerinden Hüdâverdi Hâcı Mehmed Ağazâde Yusuf Ağa'dan 12.000 kuruş bedelini ödeyerek satın almıştır[33].

29 Mart 1850 tarihli dükkan satışı hakkında bir belgeden Lefkoşa Balıkpazarı çarşısı civarında bir adet yorgancı dükkanının Şerife Kadın bint-i Cafer Efendi tarafından 6.500 kuruşa Yorgancıbaşı Hacı Mustafa'ya satıldığı görülmektedir. Söz konusu dükkanın sınırları Hacı Ahmed Efendi, Derviş Efendizâde Mustafa Efendi dükkanları ve Han-ı Kebir arsası ile yolile belirlenmiştir[34].

15 Şubat 1851 tarihinde söz konusu dükkanın esasında vakıf malı olduğu, ancak 43 senedir bu hüviyetiyle ilgili bir dava olmadığı ve kullanımıyla ilgili sorun yaşanmadığı gerekçesiyle dükkanın Yorgancıbaşı Hacı Mustafa'nın mülkü olduğuna karar verilmiştir[35]. Bu kayıt vakıf bir malın icareteyn yoluyla özel mülkiyete dönüşümü açısından özel bir önem taşımaktadır.

Kıbrıs'ta timar sisteminin uygulanmasından kaynaklanan miri arazi tasarrufu, bazen mahkeme önünde sonuçlanan ferağ işlemlerinin de ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bilindiği gibi, bu tür araziler, Tanzimat devrinden önce sadece erkek evlada intikal ettirilirken, 1258 (1841) tarihli arazi kanunnamesi ile kız evlada intikalinin de önü açılmıştır. Ayrıca miri arazilerin tasarruf hakkının ferağı da belli kurallara bağlı olarak, örneğin, timar sahibinin onayı alınarak yapılabilmektedir. Bu uygulama Tanzimat devri boyunca da devam etmiştir.

Kıbrıslı Türkler arasında, tasarruf ettikleri miri araziyi bir başkasına ferağ ettikten sonra, bu alış verişten vazgeçmek isteyenlere rastlanmaktadır. Mesela Ortaköy ahalisinden Veli Kavvas, söz konusu Ortaköy ahalisinden Hacı Hüseyin

---

[31] *KŞS*, 39/71.1
[32] *KŞS*, 39/18-2.
[33] *KŞS*, 42/43-2.
[34] *KŞS*, 42/64-2.
[35] *ŞS*, 42/137-1.

Ağa'dan davacı olur. Mahkemede Ortaköy sipahisi Keçeci Monla Kasım da hazır bulunur. Veli Kavvas, dava tarihinden 2 sene önce, mutasarrıf olduğu toplam 325 dönüm çiftliği, sipahinin onayıyla 3.850 kuruşa Hacı Hüseyin Ağa'ya ferağ eder. Aynı zamanda çiftliğinde bulunan çiftlik hanelerini 1.000 kuruşa, 3 koyun ve 20 keçi, 1 teke, 1 kuzu ve 1 oğlağı 550 kuruş karşılığında satmıştır. Dava tarihi 24 Haziran 1842'de ise, söz konusu çiftliğin daha fazla kıymeti olmasına rağmen o zaman düşük fiyatla kendisinden satın alındığını, çiftliğin gerçek değerinin ehli-vukuf tarafından keşfedilerek, ilk satış tarihinde teslim aldığı 5.400 kuruşu alarak arazi ve diğer mallarının kendisine teslim edilmesini ister. Ancak davası kabul edilmez[36].

Müslüman toplum içerisinde, miri arazinin tasarrufu kocadan karısına da geçmektedir. Mesela Lefkoşa Ayasofya mahallesi sakinlerinden Hacı Hasan Efendi, Piskobu mukataası içerisinde müştereken tasarruf ettiği toplam 38 dönüm miri arazisi üzerindeki tasarruf hakkını 500 kuruşa karısı Ayşe Hanım'a ferağ eder[37].

Öte yandan müslüman toplum içerisinde miri arazi tasarrufu yanında arazi kullanımı da söz konusudur. Bu tür arazilerin satışı miri arazilerdeki gibi, her hangi bir şarta bağlı değildir. Yukarıda adı geçen Hacı Hasan, aynı köyde mülk olarak sahip olduğu 62 dönüm arazisini, burada bulunan değirmen ve akarsu üzerinde sahip olduğu 72 hisseden 20 hisselik hakkını 7.500 kuruşa karısına satar[38].

Miri arazi ferağının Türkler arasında da görüldüğü ve bu işlemler sebebiyle anlaşmazlıklar çıktığı anlaşılmaktadır. Miri arazi ferağ işlemlerinde sipahinin mutlaka onayının alınması gerekmektedir[39]. Buna itibar edilmeden alıcı ve satıcı arasında yapılan sözleşmeler, hukuki anlamda sorunlar doğurmaktadır. Değirmenlik Kazası Kaymaklı köyünden Hacı Hürrem bin Hacı Mustafa aynı köy sırınları içerisinde tapu ile tasarrufunda bulunan 25 dönüm miri araziyi 2.755 kuruş bedel ile aynı köyden Hacı Salih ferağ etmiştir[40].

---

[36] *KŞS*, 39/25-1
[37] *KŞS*, 39/84-1. (7 Mayıs 1843).
[38] *KŞS*, 39/84-1.
[39] *KŞS*, 43/25-1.
[40] *KŞS*, 43/25-1.

Ancak bir süre sonra arazisine daha fazla miktarda ödeme yapılabileceğini işittiğinde vaz geçmek istemesi, en azından çalışma dönemimizde Türklerin arazi ferağ işlemlerini maddi çıkar amacıyla gerçekleştirdikleri kanaatini uyandırmaktadır.

Adada yaşayan türklerin hali kalmış arazileri üzerinde bulunan değirmenlerle tasarruflarına alabildikleri görülmektedir. Mesela Baf Kazası Dala Köyü'nde, Kostanti ve Papasi tarlaları ve diğer hali araziler arasında bulunan 14 dönüm tarla, üerinde uzun zamandır kullanılmayan değirmen ile birlikte mamur etmek şartıyla ve kendi isteği üzerine İsmail Efendi bin Mehmed'e teffiz edilmiştir[41].

4- Alacak-Verecek İlişkileri

Kıbrıs'ta yaşayan müslüman toplum içerisinde alacak verecek ilişkilerine de rastlanmaktadır. Bazen aile içerisinde gerçekleşen alacak-verecek olayları da mahkeme huzurunda çözüme kavuşturulmaktadır. Bunlardan bir tanesi, tarafların karı koca olmaları açsından ilginç gömrülmektedir. Mesela, Lefkoşa Ayasofya Mahallesi'nde yaşayan Şerife, Lefkevî Hüseyin Efendi adlı birisini kendisidne vekil tayin ederek kocası Bekir Ağa'yı dava etmiştir. İddiasına göre dava tarihinden 3 sene önce kocası karısına ait 5 devesini 3.000 kuruşa satmış ve bu parayı harcayarak karısına vermemiştir. Ancak koca, mahkeme huzurunda, olayı doğrulamakla beraber söz konusu meblağın 1.300 kuruş olduğunu ifade etmiştir. Karısı da şahit gösteremediğinden kocanın bu miktarı karısına ödemesine hükmedilmiştir[42].

Türkler arasında borç alacak ilişkileri de görülmektedir. Borçlanmalar bazen kefiller gözetiminde yapılmaktadır. Bu şekilde Lefkoşa Camii Cedid Mahallesi'nden Arzuhalci Abdülhalim Efendi'yi, 1842 senesinde Luricina köyünden Osman bin yusuf, kardeşi Mustafa, Kara Veli İbrahim bin Mustafa, İsmail bin Mahmud, Murad bin Süleyman, Yusuf bin İbrahim, Mustafa bin Ömer, Ramazan bin Mehmed ve Yusuf bin Süleyman'dan biribirlerine kefil olmak kaydıyla çuka bahası karşılığında 7.917 kuruş alacağı vardır[43].

---

[41] *KŞS*, 41/152-2. (8 Mart 1849).
[42] *KŞS*, 37/181-2. (9 Mart 1843).
[43] *KŞS*, 39/29-1. (17 Temmuz 1842).

Aile fertlerinden birinin örneğin kadının borçlu ölmesi halinde borcu kocası tarafından ödenmektedir[44]. Borç alacak ilişkilerinin taksitlendirilerek yürütütüldüğü de görülmektedir[45]. Mesela Lefkoşa Ömeriye mahallesi sakinlerinden Afife ve Hatice hatunlar, kocaları müteveffa Ali'nin alacak hakkını vekilleri Boyacı Ahmed aracılığı ile dava ederler. Değirmenlik Kazasına bağlı Luricina Köyü halkından İbrahim'den kocalarının 3.750 kuruş senetli borcunu teslim almak isterler. Kadınlar söz konusu iddialarını, Ayasofya mahallesi sakinlerinden Hüseyin ve Ömeriye Mahallesi'nden Debbağ Mahmud şahitlikleri ile ispatlarlar[46].

Kıbrıslıların İstanbul'da yaşayan zımmiler ile iş ilişkisi kurdukları, bu sebeple de aralarında alacak verecek meseleleri ortaya çıktığı görülmektedir. Mesela Lefkoşa ahalisinden Ahmed, İstanbul'da bulunan manifaturacı Hüseyin Efendi'den, satın aldığı manifatura bedeli olarak 4.438 kuruş borçlanmıştır[47].

Alacak verecek olaylarında baba ve oğulların birbirlerine kefil oldukları ve borcun kefilden tahsili yoluna gidildiği görülmektedir. Girne Kazası'ndan İbrahim Ağa, Karamanlı mahallesinden Hasan Ağa'ya önceden satmış olduğu 51 adet ağnam bedeli 1.066 kuruştan geri kalan ve seksen iki gündür tahsil edemediği 676 kuruşun kendisine kefil olan oğlu Hüseyin'dan mahkeme yoluyla tahsil edilmesini ister[48].

5- Cinayet ve Yaralamalar

İnsan ilişikileri içerisinde en gayri insani olanlardan biri cinayettir. Her türlü dini ve hukuki yasaklamalara rağmen toplumlar içerisinde cinayet olaylarına rastlanmaktadır. Kıbrıs adasında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim toplum içerisinde de cinayet olayları gerçekleşmiştir. Sadece müslüman ve gayrimüslimler dğil, Kıbrıs'ta bulunan köleler de cinayet olayları sebebiyle mahkeme önüne çıkarılmışlardır. Dini Müslüman olan köleler bu bölümde, diğer Müslümanlar arasında zikredileceklerdir.

1839-1856 yılları arasında müslümanlar arasında 20 cinayet olayına rastlanmıştır. Cinayet olayları Osmanlı hukukunda olukça ayrıntılı bir süreçten geçirilerek karara bağlanmıştır. Cinayet işlenirken bir alet kullanılıp kullanılmadığı,

---

[44] *KŞS*, 41/105-2.
[45] *KŞS*, 42/9-2.
[46] *KŞS*, 42/275-1. (26 Temmuz 1853).
[47] *KŞS*, 41/176-1.
[48] *KŞS*, 41/5-2.

kullanılmış ise aletin hangi kısmının kullanıldığı, mesela cinayet balta ile işlenmişse keskin tarafı mı yoksa sırt tarafının mı kullanıldığı, ölümden başka bir yaralamaya sebep olunup olunmadığı, katilin dini ve köle olup olmadığı[49] gibi bir dizi ayrıntıdan sonra dava mahkemede karara bağlanmaktadır.

Taşra mahkemesinde cinayet suçunun kesinleşmesi, diğer davalarda olduğu gibi zanlının suçunu itiraf ettiğinin şahitlerce de tasdik edilmesinden sonra kesinleşir. Özellikle cinayet davalarında şahitlik konusu oldukça ayrıntılı düzenlenmiştir. Örneğin katilin ikrarının *muceb-i kısas olan katl*'i (kısas cezası gerektiren suç) mi yoka *katl-i mutlak*'ı (taammüden adam öldürmek) mı ikrar ettiğine şahitlik etmeleri önem taşımaktadır. Meclis-i Vâlâ 'ya gönderilen kadı ilâmlarında bunun açıkça belirtilmesi gerekmektedir.4 Nisan 1844 tarihinde ilgililerin dikkati çekilerek bu konuda eksiği görülen ilâmların yeniden düzeltilerek gönderilmesi istenmiştir[50].

1841 ceza kanunu gereğince Meclis-i Vâlâ özellikle keyfi uygulamaları önlemek için bir üst mahekeme görevi görmüştür[51]. Cinayet davalarında kadı tarafından verilen cezanın uygulanabilmesi için taşra mahkemesinde davayı gören naibin ilâmı Kaza meclis mazbatası ile birlikte gönderilerek[52] Meclis-i Vâlâ onayı alınması bir zorunluluktur. Meclis-i Vâlâ'ya gelen cinayet dosyası, hukuki boşluklara meydan verilmemesi için Fetvahâne'ye sunulur ve oradan konuyla ilgili fetva alındıktan sonra karar kesinleşir[53].

Cinayet işlendiği haberi mahkemeye intikal ettiği zaman kadı tarafından iki kişi olay yerinde keşfe gönderilirler ve olayı tutanağa kaydederek mahkemeye ulaştırırlar[54]. Keşif sırasında hem cinayet olayı hakkında ilk bilgileri alırlar hem de maktul üzerinde bir nevi ilk adli gözlemi yaparlar[55].

Cinayet olaylarında en ağır ceza olarak verilir. Ancak kısas cezası verildikten sonra geriye dönüşü olmaycağından ceza verilinceye kadar dava en ince ayrıntısı ile görülür. bu durumda davacının iddiaları, şahitler ve diğer unsurlar son derece önem

---

[49] *KŞS*, 39/ 39-1.
[50] *KŞS*, 40-73-1.
[51] Meclis-i Vâlâ'nın işleyişi hakkında bkz., Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 189-206.
[52] *KŞS*, 40-73-1.
[53] *KŞS*, 39/ 39-2.
[54] Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılamaları", *Türkler*, C. 10, s.78-79.
[55] *KŞS*, 39/ 11-2.

kazanmaktadır. Bu tür davalarda bizzat görgü şahitlerinin şahitlikte bulunması gerekir[56].

Ceza hukuku uygulamalarında cinayet olayları en şiddetli ceza olan kısas gerektirmektedir. Ancak uygulamada kısas cezalarının çok defa diyete, yani bir tür tazminata çevrilmesi söz konusudur. Nitekim Kıbrıs'ta işlenen cinayetlerden çoğu kısastan ziyade diyet olarak hükme bağlanmıştır.

Cinayet olayları neticesinde davacı tarafın katili affederek cezanın diyete çevrilmesi yanında, özel durumlarda dava sulh'a bağlanır. Ancak davanın sulha bağlanması için bazı şartlarının oluşması gerekir. Önclikle davalının suçu kabul etmemesi, davacının iddiasını ispatlayamaması durumlarında, taraflar arasındaki nizanın bitmesi maksadıyla hakim davayı sulha bağlar[57]. Bu durumda suçlanan taraf "bedel-i sulh" adıyla bir miktar tazminatı davalı tarafa ödemek durumunda kalır. Araştırmada bazı davaların bu şekilde sulha bağlanmış olduğuna dair örnekler Kıbrıs'ta da görülmektedir.

Kıbrıs'ta görev yapan yabancı ülke konsolosları köle sahibi olmaktadırlar. Bu gibi durumlarda konsolos vekilleri ilk duruşmada hazır olurlar ve olayı anlatırlar. Bunlardan Rusya Konsolosunun kölelerinden Said isimli köle diğer köle Zenci Mercan'ı balta ile darb ve katletmiştir. Konsolos vekili (tercümanı) Aci Avankili mahkemede hazır bulunur. Ancak cinayetin baltanın keskin tarafı mı yoksa diğer tarafıyla mı işlendiğinin anlaşılması için tarafların yeniden mahkeme edilmelerine karar verilir. Said de yeniden yargılanıncaya kadar habs edilir[58].

Rusya konsolosu Makro Santa'nın kölesi Zenci Said'in cinayet davası 18 Eylül 1842'de yeniden görülür. Kapudan-ı Derya vezir Tahir Paşa'dan Kıbrıs Kaymakamı Mustafa Hıfzı Paşa'ya gönderilen emir gereği, taraflar muhassıllık konağında mahkeme edilirler. Mahkemede konsolos adına vekili konsolosluk tercümanı Aci Avankili de hazır bulunur. Daha önceki duruşmada isimlerinden Müslim oldukları tahmin edilen kölelerin gerçekten Müslim oldukları da tespit

[56] Abdülaziz Bayındır, *a.g.m.*, s. 75.
[57] Abdülaziz Bayındır, *a.g.m.*, s. 78.
[58] *KŞS*, 39/ 39-1. (9 ağustos 1842).

edilmiştir[59]. Said, mahkemede suçunu itiraf ederek Zenci köle Mercan'ı öldürdüğünü kabul etmiştir[60].

Cinayet suçu işleyenlere kısas cezası uygulanması gerekir. Ancak Osmanlı yargı idaresi bu konuda kolay kolay kısas cezasının icra edilmesine sıcak bakmaktadır. bu sebeple en ince ayrıntısına karda tarafların dinlenmeleri, en küçük bir hukuki boşluğa meydan verilmemeye azami dikkat gösterildiği bilinmektedir. Bu durum esasında Tanzimat fermanının can ve malın korunmasına dair devletçe verilen teminatın da bir gereğidir.

Kısas ancak veresenin katili meccanen veya mal üzerine anlaşarak affetmesi şartıyla kaldırılabilir. Aksi halde kısas davacıların huzurunda icra edilir[61]. Affetmesi ise ancak diğer vereseler huzurunda olabilir.

Öte yandan maktulun veresesinin birden fazla olduğu durumlar da kanunla düzenlenmiştir. Bu şekilde, örneğin babası, karısı ve çocukları verese olan maktulün davası bu kişilerin onayına bırakılır. Bazı durumlarda baba kısasta ısrar ederken zevcenin de kararının sorulması gerekir. Bu sebepten bazı davalar, Lefkoşa ile İstanbul arasında aylar süren bir dizi yazışmalara da sebep olur. Bu tür durumlara daha ziyade yakın akrabalar içerisinde görülen cinayet davalarında rastlanmaktadır.

Cinayet davalarında suçun kesinleşmesi davacıların iddialarını şahitlendirmesi yanında bazen yalnızca iddiaya karşı katilin suçunu ikrar etmesiyle de karara bağlanabilir. Bu gibi durumlarda devlet mümkün oldukça katilin de ifadelerine itibar etmekte, cezanın diyete çevrilmesinden sonra da kamu adına pranga-bend cezası verilmesi uygun görülmektedir. Bununla ilgili bir örnek dava oldukça ilginçtir ve Lefkoşa ile İstanbul arasında en fazla yazışmaya konu olması açısından özellikle zikretmeye değer görülmüştür. Mesela Omorfa Kazası Angolem köyünden Ali, aynı köy sakinlerinden Ali'nin ölümünden sorumlu tutulur[62]. Ali'nin babası Hasan, oğlunun, Ali tarafınan dava tarihinden 20 gün önce köylerinin dışında bir yerde tüfek ile arkasından vurarak ölümüne sebep olur. Ali suçunu kabul ettiği için kısas cezası verilir. Kısas cezasının İstanbul'da onaylanmasına kadar hapse atılır[63]. Ali'ye verilen

[59] *KŞS*, 39/ 39-2.
[60] *KŞS*, 39/ 39-2.
[61] *KŞS*, 39/96-1.
[62] *KŞS*, 39/40-1.
[63] *KŞS*, 39/40-1. (17 Ağustos 1842).

kısas cezası hakkında Meclis-i Vâlâ emri 11 Nisan 1843 tarihinde çıkar[64]. Emirde, babasının kısas kararında ısrarlı olduğu belirtilir. Ancak Lefkoşa mahkemesi dava hakkındaki mazbatasını İstanbula gönderirken zevce Havva'nın kısas konusundaki kararını sormadığından, şimdi özellikle sorulması istenmektedir. Şayet kendisi de kısası affetmezse henüz küçük olup reşit olmaları beklenemeyeceğinden çocukları Fatıma, Ayşe ve Şerife'nin bu konudaki dşüncelerinin sorulmasına gerek duyulmaycağı ilgililere emredilmiştir[65]. Meclis-i Vâlâ konu hakkında ikinci bir emri 9 Ağustos 1843 tarihinde Lefkoşa'ya gönderir[66]. Maktulun karısı Havva bir yandan katilin kız kardeşi olduğundan ve diğer yandan cinayete şahit olmayıp sadece katilin ikrarı olduğu gerekçesiyle, kendisini kısastan affetmiştir. Bunun üzerine kayın pederi de affettiği için dava 10.000 dirhem şer'i gümüş diyete bağlanır. Havva ve Kayınpederi diyet haklarından vaz geçtiklerinden üç çocuğun hissesi olan 6.666 dirhem şer'i gümüş diyeti dava tarihinden itibaren 3 yıl içerisinden ödemesi katil Ali'ye tenbih edilmiştir[67].

Meclis-i Vâlâ, 12 Temmuz 1853 tarihinde, katil Ali davasının diyete bağlanmasını onaylar. Ancak kendisinin İstanbul'daki hapsi bittikten sonra Lefkoşaya gönderilerek bir buçuk sene pranga-bend olarak sufli hizmetlerde çalıştırılmasını ilgililere emreder[68].

Limasol Kazası Platanistia köyünden Emine ve kayınvalidesi Fatıma, aynı köyde yaşayan Mercan isimli köle'yi kocası Abdülfettah'ın ölümünden sorumlu turarak dava ederler[69]. İddialarına göre Mercan, dava tarihinden 25 gün önce, köy dışında Ammadi denilen yerde sahibi Abdülfettah'ı baltanın keskin tarafıyla önce ayağına, sonra da başına vurmak suretiyle ölümüne sebep olmuştur. Aile kölenin kısasını talep ettiğinde köle de suçunu itiraf etmiştir[70]. Köle Mercan olayı hakkında 25 Ağustos 1844 tarihinde Kıbrıs Kaymakamı Edhem Paşa, Lefkoşa naibi, müftisi, meclis azaları ve diğer iş erlerine gönderilen ferman, Mercan'ın suçunu itiraf ettiğini, keza Abdülfettah'ın diğer kölesi Said'in de cinayete şahit olduğundan kısası

[64] *KŞS*, 39/96-1.
[65] *KŞS*, 39/96-1.
[66] *KŞS*, 39/111-1
[67] *KŞS*, 39/111-1
[68] *KŞS*, 39/125-1.
[69] *KŞS*, 39/111-2.
[70] *KŞS*, 39/111-2. (2 Ekim 1843).

gerektiği bildirilir. Ancak her halükarda aile içerisinden veresenin kısası affedebileceği, ancak bir kişinin bile affa karşı çıkması halince kısasın icra edilmesi gerektiği emredilmiştir[71].

Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman kadınların da cinayet olaylarına adlarının karıştığı görülmektedir. Mesela Lefkoşa Arap Ahmed Paşa Mahallesi sakinlerinden Ayşe, Sultan, Fatma, Emine, diğer Fatma, aynı mahalleden Ümmügülsüm'ün ölümünden sorumlu olarak mahkemeye çıkarılırlar[72]. Ümmügülsüm'ün kocası Ali Efendi'nin iddiasına göre, bu kadınlar bir gece vakti karısının evine giderecek boynunu sıkmak suretiyle ölümüne sebep olduklarını ve evde bulunan eşyasını çaldıklarını söyler ve kısas cezası verilmesini ister[73]. Kız kardeşler olan Ayşe ve Zehra, Ümmügülsüm'ün nakit zengini olduğunu işittiklerini kendilerinin fakir olduğundan nakit paralarını almak için eve girdiklerini söyler. Eve girmek için de bir bahene uydurmuşlardır. Kadının kocası dışarıya diğer karısının yanına gittiğinden kendisine sihir yapıp tekrar evine bağlayabileceklerini söylediklerinde kadın bunu kabul ederek kendilerinei eve almıştır. Sultan da kadını ikna ederek bunlara yardım etmiştir. Katil zanlısı kadınlar eve gittikleri zaman sihir yapma oyunlarıyla vaktin iyice ilerlemesini beklemiş ve geç vakit hepsi birden ev sahibesinin üzerine yürüyerek boğmuşlardır[74]. Ümmügülsüm'ün kocası kısas istemesine rağmen, Meclis-i Vâlâ, bu gibi durumlarda kısas yahut diyet uygulanabileceğini, diyetin daha uygun görüldüğünü ifade eder. Bunun üzerine Ayşe ve Zehra'nın cezaları diyete çevrilir. Diğer kadınlarla birlikte ıslah oluncaya kadar 2 seneliğine *nisaya mahsus* hapishanede tutuklu kalmaları emredilir. Bu süre zarfında kendilerine bakacak akrabaları olmadığından masraflarının beytülmaldan karşılacanacağı da ilgililere emredilmiştir[75].

Müslüman toplum içerisinde işlenen cinayetlerden bazılarının yakın akrabalar arasında olduğu görülmektedir. Hatta katilin ifadesine göre, aile içerisinde gayrimeşru bir ilişkinin ortaya çıkması bazı hallerde cinayete sebep olmaktadır.

---

[71] *KŞS*, 39/171-1.
[72] *KŞS*, 39/178-2.
[73] *KŞS*, 39/179-1.
[74] *KŞS*, 39/179-1.
[75] *KŞS*, 39/179-1.

Öte yandan cinayet davalarında katil'in cinayeti bir başkasının teşvik etmesi neticesinde işlediğini iddia ettiği de görülmektedir. Bu gübi hallerde katil olan kişinin iddiasını ispatlaması, veya teşvik ettiği iddia edilen kişinin ikrarı gerekir. Zira cinayetin teşvik neticesinde işlenmesi halinde verilecek ceza kısas değil doğrudan diyet olmaktadır[76]. Bu uygulamayla ilgili bir örnek olay aşağıda incelenecektir. Mesela, Mesarya Kazası İlide Köyü'nden Mustafa gece vakti köy yakınlarında tüfenk saçması ile ağzından vurulmuş olduğu halde ölü olarak bulunur. Karısı Ayşe'nin şikayeti ile Mustafa'nın erkek kardeşi Hüseyin, cinayet zanlısı olarak hakim karşısına çıkarılır[77]. Dava sonucunda Ayşe, Hüseyin'i 187,5 kuruş karşılığında kısastan affeder. Çocukların hissesi olan 1.312 kuruş diyeti ise taksitle ödemesi kararlaştırılır[78].

Kıbrıs'ta yaşayan Müslim toplum içerisinde namus cinayeti denilebilecek türden cinayetlerin işlendiği de olmaktadır. Evli kadının başka bir erkekle gayrimeşru ilişkisine kocasının cinayetle karşılık verdiği bu gibi davaların ifade ayrıntıları, Tanzimat devri Kıbrıs toplumunun gündelik hayatlarına ve değer yargılarına dair ip uçları vermesi açısından önemlidir. Mesela Kukla Kazası Aya Yorgi Köyü'nden Emine, oğlu Emir Ali ile birlikte, aynı Kazanın Prasyo köyünden Ahmed ve diğer oğlu Hasan'ı katil zanlısı olarak şikayet eder. Ahmed suçlamayı ve anlatılanları kabul eder. Ancak karısını namahrem biri ile uygunsuz halde gördüğü zaman üzerine saldırıp bir defa vurduğunu, ancak bu darbdan her hangi bir yara almadan dışarıya kaçtığını, daha sonra da öldüğünü işittiğini söyler ve hapse atılır[79].

Tanzimat devri idarecileri, özellikle kimsenin yargılanmadan idam edilmeyeceği fikrinde idiler. Bu sebeple olmalı ki cinayet olayaları hakkında taşra mahkemeleri ile Meclis-i Vâlâ arasında bitip tükenmek bilmeyen yazışma trafiği görülmektedir[80]. Üst mahkeme özelliği dolayısı ile hayli yük aldığı görülen merkesi idare, taşralarda adaletin gecikmesine sebep olmuş gibi görülmektedir. Söz gelimi,

---

[76] *KŞS*, 41/33-2.
[77] *KŞS*, 41/33-2.
[78] *KŞS*, 41/89-2. (23 Temmuz 1847).
[79] *KŞS*, 41/89-1. (14 Haziran 1847).
[80] Taşra mahkemeleri ile Meclis-i Vâlâ arasındaki yazışmalar ve bürokratik işlemler adaletin uygulanmasını uzun süreler geciktirmektedir. Bu durum istismarlara yol açmaktadır. Bkz., Celâl Erdönmez, "Tanzimat Sürecinde Taşradaki Adlî Ve İdarî Boşlukların İstismarı: Milli Halil Bey Olayı", *Türk DünyasıAraştırmaları*, S. 136, s.105-118.

15 ayda karara bağlanamayan cinayet davalarının varlığı, adada devlete ve adalete güveni sarsacak karakterde görülmektedir. Zira geciken adaletin adalet olmayacağı açıktır. Mesela Tuzla iskelesi'ne bağlı Evdim kasabası sakinlerinden İsmail ve Ali isimli kişiler, aynı kazadan Hacı Musa'nın katil zanlıları olarak mahkemeye çıkarılırlar. 20 Ocak 1849 tarihli mahkeme ilâmı'na göre, İsmail'in cinayet suçu işlediği sabitleştiğinden kısasına, Ali'nin de yol kesme suçu işlediğinden gerekli cezalara çarptırılmaları karara bağlanmıştır[81]. Ancak dava başladıktan 15 ay sonra dahi kararın, Lefkoşa mahkemesi ile İstanbul arasında, teknik yazışma ayrıntıları sebebiyle gidip geldiği görülmektedir. dava ancak 1266 senesi başlarında karara bağlanabilmiştir[82].

Kıbrıs'ta işlenen cinayetlerde çok defa taş, değnek, bıçak ve tüfenk gibi aletlerin kullanıldığına rastlanılmaktadır. Bunun yanında az da olsa boğazı sıkılarak öldürülen kişiler de olmuştur. 16 yaşında birinin öldürülmesi olayı bu örneklerden birisidir. Mesela Limasol Kazasına bağlı Gilan Kazası Siliku Köyü'nden Nesib isimli kişinin bu şekilde boğazı sıkılmak suretiyle öldürüldüğü iddiasıyla anası Fatma mahkeme huzurunda Hasan'dan davacı olur[83]. İddia edildiğine göre Hasan, cinayet tarihinde 16 yaşında olan Nesib'i köye yarım saat mesafede bulunan Çoban Hüseyin'in bağına götürür. Orada boğazını sıkarak ölümüne sebep olur. Ancak Hasan iddiayı reddeder. Aile katili kısastan affederek 300 kuruş sulh bedeli ile dava karara bağlanır[84].

Kıbrıslı Türkler arasında kazara ölümlere de rastlanmaktadır. Mesela Lefkoşa Korkud Efendi Mahallesi sakinlerinden Halil Efendi ve Ayasofya Mahallesi sakinlerinden Naim Efendi isimli küçük kız çocuğun ölümüne sebep olmaktan hakim karşısına çıkarılırlar[85]. Hatice'nin babası Hasan'ın iddiasına göre, dava tarihinden 9 gün önce bir Cuma günü Halil Efendi bargir ve Naim Efendi katır üzerinde giderlerken, Girne kapısı önüne geldikleri zaman hayvanlarını koşturmaya

[81] *KŞS*, 42/5-3; *KŞS*, 42/33-2.
[82] *KŞS*, 42/44-1.
[83] *KŞS*, 44/19-2.
[84] *KŞS*, 44/19-2. (12 ocak 1855).
[85] *KŞS*, 44/26-2.

başlamışlardır. O sırada Hatice'nin ölümüne sebep olmuşlardır[86]. Davacılar iddiayı reddetmişler, ancak 2.000 kuruş sulh bedeli ile dava kapanmıştır[87].

Kıbrıs toplumunda kazara işlenen cinayetler neticesinde toplumun kısas konusunda ısrarcı olmadığı gözlenmektedir. Aynı şekilde, bu tür ölümle sonuçlanan kazalarda taraflar nisbeten düşük miktarda sulh bedeli ile anlaşmaktadırlar. Hatta bazı örneklerde, sulh bedelinin nakit para yanında arpa ve buğday olarak karşılandığına rastlanmaktadır. Mesela Hırsofi Kazası Aya Mako Köyü'nden Mustafa isimli çocuğun anası Hanife ve babası İsmail, aynı Kazanın Malatya köyünden Süleyman Efendi ve Tahir Salih isimli kişileri, oğullarının ölümünden sorumlu tutarak mahkemeye verirler[88]. Mahkemede Mustafa'nın ailesi Mehmedi 150 kuruş, 10 kafiz buğday ve 4 kafiz arpa vermek şartıyla affederler[89].

Bazı adli olayların takibinde, taşra idarecilerinin ahaliden kişileri görevlendirdikleri görülmektedir. Bu şekilde, halk tarafından hakkında şikayet olduğu halde kaçak durumda olan kişilerin takibi ve yakalanması ile görevlendirilen kişilerden bazılarının cinayetle sonuçlanan bir serüven içine girdiklkeri görülmektedir. Bunda elbette devrin mahalli idareci ve adli görevlilerinin de zaafları vardır. Mesela Limasol Kazası Müdürü Mehmed Emin, Piskobu nahiyesi ahalisinin bazı kimselerin ırzına taarruz etmekle suçlayıp şikayetçi oldukları Ahmed bin Süleyman isimli kişiyi yakalatıp mahkemeye sevkeder. Hasan bin Hüseyin, oğlunun bu şekilde öldürüldüğü ve kısasa hükmedilmesi isteğiyle mahkemeye gider[90].

Kıbrıs'lı Türkler içerisinde görülen ilginç cinayet olaylarının bazen her hangi bir ciddi sebebe dayanmadığı görülmektedir. Mesela birlikte kahvehanede oturup vakit geçiren ve topluca komşu köydeki düğüne gitmek üzere yola çıkan arkadaşlar arasında işlenen cinayetler bu türdendir. Baf Kazası sakinlerinden Ahmed, hemşehrileri Mustafa ve Mehmed ile birlikte bir süre kasaba merkezinde Zaim'in kahvehanesinde oturular. Gece vakti saat 10 civarında aralarında kavga çıkar. Mustafa ve Ali yanlarında bulunan bıçaklarla Hasan'ı öldürür[91].

---

[86] *KŞS*, 44/26-2.
[87] *KŞS*, 44/26-2. (2 Mart 1855).
[88] *KŞS*, 44/105-3.
[89] *KŞS*, 44/105-3. (27 Şubat 1855).
[90] *KŞS*, 44/106-3.
[91] *KŞS*, 44/108-1.

Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman toplum içerisinde, gece vakti ev basarak cinayet işlendiği de görülmektedir. Piskopi Kazası sakinlerinden Cin Ali ve misafir olarak evinde bulunan Şerife, gece vakti evinde uyurken Koloş köyünde yaşayan Zenci Ali, Reyhan, Said ve Hayrullah isimli kişilerin saldırısına uğrar ve asa ile başlarına vurularak öldürülürler[92]. Mahkeme kısaslarına hükmeder[93].

Kıbrıs'ta kaydedilen cinayet olaylarının aile bireylerinden karı koca arasında da yaşandığı görülmektedir. Böyle durumlarda, babası anasının ölümüne sebep olan çocuklar adına vasîleri dava açmaktadır. Öte yandan, aile içi cinayetlerde verese çocuğun o aileden olması durumunda kısastan ziyade diyete hükmedilmektedir[94]. Mesela Lefkoşa Arab Ahmed Paşa mahallesi sakinlerinden Hatice, kocası Yusuf tarafından boğazı bıçakla kesilerek öldürülmüştür. Mahkeme, bunların çocukları olması sebebiyle kısas cezası verilemeyeceğinden dava, 15.000 dirhem şer'i gümüş diyete bağlamıştır[95].

Kaza kurşunu ile her hangi bir kişinin ölmesi durumunda da taraflar mahkeme huzuruna çıkarılmaktadırlar. Ancak bu defa her hangi bir ceza verilmesi için değil de, ölen kişinin ölümünden sorumlu olunmadığının mahkemece tasdik edilmesi amaçlanmaktadır. Mesela Kukla Kazası'na bağlı İstavrakonno Köyü'nden Osman, elinde bulunan saçma dolu tüfenk kazara ateş alarak kendi kendini baldırından vurmuştur. Daha sonra bu kişi ölmüştür[96]. Bunun üzerine anası ve erkek kardeşleri mahkemeye giderek durumu tasdik ettiriler[97].

Aslen Kıbrıslı olmadıkları halde bir süredir burada yaşayan kişilerin bir kısmı cinayet sonucunda hayatlarını yitirebilmektedir. Hatta yine bulunan zenci asıllı kişilerin cinayete karıştıkları olmaktadır. 10 senedir Baf kasabasında sakin olan Evlâd-ı Arab'dan Derviş Abdüsselâm bin Abdullah, Kofla Kazası ahalisinden olan Selim isimli zenci tarafından bıçaklanarak öldürülür. Maktulun karıları Nazife ve Penbe, katili kısastan affederler ve dava 10.000 dirhem diyete bağlanır[98].

---

[92] *KŞS*, 44/144-2.
[93] *KŞS*, 44/144-2. .(10 Ağustos 1857).
[94] *KŞS*, 44/146-3.
[95] *KŞS*, 44/146-3. (29 Ocak 1958).
[96] *KŞS*, 44/153-1.
[97] *KŞS*, 44/153-1.
[98] *KŞS*, 44/155-2. (27 Eylül 1857).

Kıbrıs'ta Müslüman toplum içerisinde kaydedilen cinayetler içerisinde kardeşler arasında işlenenleri de görülmektedir. Mesela Değirmenlik Kazası Kaymaklı köyünde yaşayan Halil bin Berat ve karısı Züleyha'nın iki oğlundan biri olan Salih, köy yakınlarında Hamdi Efendi'ye ait Çakıllı tarla denilen yerde, davarlarını otlatırken kuyudan su çekme sebebiyle tartışırlar. Salih tartışma sırasında kardeşini bıçaklayarak ölümüne sebep olur. Mahkemede ailesi Salih'i kısastan meccanen affettiği için dava kapanmıştır[99].

6- Ölüm ve Miras

Tanzimat öncesi ve Tanzimat devri miras hukuku uygulamaları arasındaki farklılık miri topraklar ve bu topraklar üzerindeki uygulamanın değişmesiyle ortaya çıkmaktadır. Daha önceden miri arazi kız evlada intikal etmezken 1858 tarihli arazi kanunu ile bunun yolu açılmış ve kız evlat da babasının tasarrufunda olan miri araziden erkek kardeşlerine eşit miktarda hisse almaya başlamıştır[100].

Mirasçısı olmadan ölen kişilerin miras mallarının düzenlenmesi hakkındadır. Mirasçısız ölenlerin miraslarının nasıl düzenleneceği hakkında 8 Ocak 1840 tarihinde İstanbul'dan Kıbrıs vali ve Lefkoşa naibine bir emirname gönderilir[101]. Bu tarihten sonra konu hakkında takip edilecek prosedürün esas çerçevesini bu emirname oluşturmuştur. Buna göre, bu tarihten önce, varissiz ölen müslüman ve gayrimüslimlerin terekeleri beytülmal tarafından hazineye intikal ettirilmiş ve burada zapt ve idare edilmiştir. Veresesi çıkmayan tereke malları, evkaf-ı hümayun bulunan mahallerde veya dışında olsa bile uygulama bu şekilde olacak, hazine-i amireden idare edilecektir. Vereseleri ortaya çıkmayan terekelerin defterleri muntazaman tutulmuş ve hazineye irad kaydedilmiştir. Veresesi sonradan ortaya çıkan terekelerin hak sahiplerine ne şekilde teslim edildiği de aynı şekilde kayıt altına alınmıştır. Bu şekilde, mallar vakıf hududu içinde ise vakıf, dışında ise kazaskerler tarafından taksim olunmaları uygun görülmüştür.

Mirasçısız ölen, veresesi ortaya sonradan çıkan benzer örneklerde emrin uygulandığı görülmektedir. Kıbrıs Kaymakamı, vekili aracılığı ile terekenin

---

[99] *KŞS*, 44/161-1. (5 Ekim 1857).
[100] Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm Ve Osmanlı Hukuku Külliyatı*, Diyarbakır 1986, s. 148.
[101] *KŞS*, 38/87-1.

dökümünü yapıp bunu hazineye intikal ettirmektedir. Sonradan veresesi çıkan mallar da veresenin ölen kişi ile akrabalığını ispatlaması halinde kendisine teslim edilmektedir.

Uygulama ile devletin tebası müslüman ve gayrimüslim ahalinin mal ve mülkleri üzerindeki mülkieiyet haklarının devamını güvence altına alma gayretini görmekteyiz. Bu zaten Tanzimat Fermanı ile devletin kendi üzerine aldığı bir sorumluluk idi.

Mirasçısı olmadan ölenlerin malları açık arttırma yoluyla satılarak bedeli beytülmala kalmaktadır. Mesela Karpas Kazası Terkomi köyünden olduğu halde yurt dışına gitmeden önce malalrını aynı köyden Mehmet'e teslim eden Bekir isimli kişinin ve Mehmet'in ölümü üzerine 2 adet erkek devesi 1.100 kuruşa satılmış, resmi kısmet 31 kuruş, kaydiye, dellaliye 2 kuruş ve develerin iki gün devam eden müzayede süresince bakım masrafları olan 10 kuruş çıkarıldıktan sonra geriye kalan 1.057 kuruş Kıbrıs Kaymakamı Derviş Paşa memurları tarafından açık arttırma ile satılmıştır[102].

Mirasçısı olmadığı düşüncesiyle terekesi beytülmala devredilen kişilerin, sonradan mirasçılarının ortaya çıkması ve bunu ispatlamaları halinde söz konusu miras kendilerine devredilmektedir. Aslen İzmirli olup ticaret için Kıbrıs'ta bulunduğu sırada vefat eden Tüccar Hacı Derviş Ahmed bin Yusuf'un tereke tutarı olan 9.144 kuruş, önce mirasçısı olmadığı düşüncesi ile Kıbrıs Kaymakamlığı tarafından beytülmala devredilmiştir. Sonradan küçük oğlu Hüseyin ile küçük kızı Rakibe ortaya çıkmış ve vekilleri İsmail bin Hacı Osman aracılığı ile söz konusu tereke karşılığı olan paralarını Kıbrıs Mal sandığından teslim almışlardır[103].

Kıbrıs'ta gayrimenkul malı olduğu halde yurt dışında yaşadığından, söz konusu miras mallardan üzerine düşen hisseyi alamayanlar adına malları kayyum tarafından emanete alınmaktadır. Böyle durumlarda mahkeme tarafından mirasçı ortaya çıkıp mallarını alıncaya kadar Kıbrıs Mal müdürü Abdülhalim Efendi mahkemece kayyum tayin edilmiştir. Girne Kazası köylerinden Kazapifan ahalisinbden olduğu halde

---

[102] *KŞS*, 41/150-1.
[103] *KŞS*, 42/62-2. (8 Nisan 1850).

kocası ile birlikte Mısır Kahirede yaşayan Saliha bint-i Ali isimli kadına, kocası Mustafa İbn-i Halil'in vefatı üzerine adada bulunan mallarının dörtte bir hissesi miras kalmıştır. Geriye kalan üç hisse de aynı Kazaya bağlı Ağırda Köyü'nde yaşayan annebaba bir kardeşlerine ve onlraın oğullarına isabet etmiştir. Söz konusu miras Kazapifan Köyünde 31 sak zeytin, 55 sak harnup ağacı, üç adet harabe oda, içinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar bulunan havlu içinde bir ev, Küçük Bakar isimli mahalden gelen akarsudan 15 günde 16,5 saat akarsu. Bunlardan Saliha hissesine düşen dörtte birlik hisse, mahkeme huzurunda, açık arttırma yolu ile satışa sunulmuş ve Hafız Ağa'ya başka taliplisi olmadığından bilirkişi tarafından da onaylanan 2.200 kuruşa satılmıştır[104].

Mirasçısı çıkıncaya kadar mallara mahkeme tarafından Kıbrıs Mal Müdürliği kayyum tayin edilmektedir. Ölen kişin mirsçıları ortaya çıktığında, kendisi ile akrabalıklarını ispat etmeleri halinde söz konusu miras kendilerine devredilmektedir. Bu şekilde Limasol Kazası sakinlerinden Süleyman bin İbrahim, mahkemeye giderek, daha önce vefat eden Kahveci Hacı Mehmed ile anababa bir kardeş olduklarını ispatlamıştır. Böylece Mal müdürlüğü Abdülhalim Bey'in vekili Enveri Ağa'dan kendisine düşen 19.700 kuruş hissesini teslim almıştır[105].

Askeri sınıfa dahil olanların tereke işlemleri kassamlar tarafından idare edilmektedir. Mesela, Lefkoşa Ayasofya mahallesinde sakin iken ölen Hacı Abdülhamid Efendi'nin terekesi Kıbrıs Kalesi topçu binbaşısı İbrahim Ağa tarafından tahsil edilmiş ve Kıbrıs Mutasarrıfı Osman Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen 11.663 kuruş nakit ve bir miktar eşyayı oğlu burada teslim almıştır[106].

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanlara ait toplam 41 miras davası görülmüştür. Miras davalarına konu olan menkul ve gayrimenkul mallar ve defterlere dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

DEFTER	**DAVA SAYISI**	**MİRAS KALAN MALLAR VE KAYIT NUMARALARI**

[104] *KŞS*, 42/285-2. (20 Ağustos 1853).
[105] *KŞS*, 43/15-1. (1 Kasım 1852).
[106] *KŞS*, 44/37-3. (8 Haziran 1839).

38	1	ev, aşhane, oda, kenef, hamam, ahur, ağaçlar (205-1)
39	10	ev, bahçe, havuz, dolab, meyve ağaçları (8-2); bahçe içinde ev, dolab kapusu, ağaçlı bahçe (12-2); miri tarla tasarrufu, akarsu kullanma hissesi (19-1); senetli nakit alacak, hisse vasîyeti (29-1); nakit para (41-1); nakit para (41-2); zeytin ağacı (57-1); ev (71-2), etrafı duvarla çevrili bahçe, meyeveli ve meyvesiz ağaçlar (77-1); nakit para (82-1).
40	2	Keçiboynuzu ve zeytin ağaçları, ev (93-1); kısrak, tay, keçi, koyun, merkeb, sıpa, öküz, zeytin ağaçları, tüfenk vs. (86-1).
41	3	ev hissesi (19-1); ev hissesi (29-2); deve (150-1).
42	12	Nakit para, sığır, inek, tosun,araba, araba tekerleği, bargir, katır, himar (erkek eşek), ağnam (koyun), keçi, hınta (buğday), pamuk, sisam, yün, miri tarla tasarrufu, çiftlik evi (9-2); altun (28-1); nakit para (62-2); ev (216-1); kargir (taş) değirmen, nakit borç, mehr-i müeccel, mahmudiye altunu (238-1); ev (249-2); tereke hissesi (253-1); değirmen (255-1); nakit alacak (257-1); mehr-i muaccel (261-3); zeytin ağacı (270-1); nakit alacak hakkı (275-1); nakit para (283-1); zeytin ve harnup ağaçları, harabe oda, meyveli ve meyvesiz ağaçlar, ev, akarsu hissesi (285-2)
43	2	miri tarla intikali (14-3); nakit para (15-1).
44	13	Nakit para (15-1); nakit para (16-1); nakit para (37-3); tereke hissesi (50-3); miras vasîyeti (62-1), nakit para, mehr-imuaccel, mehri-i müeccel (63-2); nakit para (65-2); ev (91-1); üzüm bağı (111-1); miri tarla intikali, su hakkı, değirmen, ağaçlar (112-1); ev (113-1); ev (170-1)
Toplam	43	

Tablo 1: Şer'iye sicil defterlerinde Müslümanlar arasında görülen miras davalarının senelere ve davaya konu olan mallara göre dağılımı.

7- Vasiyet ve Kayyum

Kişiler ölmeden önce mallarını belli bir kişi veya kişilere verebilmekteydi. Vasiyet, bazen mirastan pay bırakılması hakkında da olmaktadır. Tuzla iskelesi sakinlerinden Hacı Hüseyin bin İbrahim, ölümünden önce malının üçte biri olan 7.000 kuruşu aynı Kazada sakin Ayşe ve Fatma isimli kadınlara vasîyet etmiştir.

Kadınlar vekilleri Monla Mustafa aracılığı ile kendilerine vasîyet edilen miras hissesini mahkemeden talep etmişlerdir[107].

Hırsofi Kazası Poli Köyü sakinlerinden Hacı Ahmed Asanî, aynı kazaya bağlı Matonde Köyünden Monla Mustafa ibn-i Hasan'a vefatından evvel terekesinin üçte birini vasîyet etmiştir. Ancak müteveffanın mirasçıları adına vekilleri Hacı Yusuf Ağa vasîyteti inkar etmiştir. Bunun üzerinde Ahmed Ağa ve Mehmed'in şahitlik etmeleri ile davasını ispatlamıştır[108].

Türkler arasında görülen bir diğer ilişki de herhangi bir nedenle yurt dışına gitmiş olan kişilerin geride kalan mallarının gözetimin başka bir müslümana bırakmalarıdır. Bazen bu gibi durumlarda, mal sahibi uzun zaman geri dönmediğinde, mallarının telef olmaması için mahkeme kararı ile satışa sunulduğu ve elde edien meblağın mahkeme marifetiyle hıfzedildiği görülmektedir. Mesela Lefkoşa Haydar Paşa mahallesi sakinlerinden Mısırcı Hasan Ağa, tekrar geri dönünceye kadar Ayasofya Mahallesi'nden Hüseyin'e emanet etmiştir. Ancak uzun süre geçmesine rağmen dönmemesi üzerine emanete bıraktığı malları mahkeme tarfından emanete alınmıştır[109].

Lefkoşa Arabahmet Paşa Mahallesi sakinlerinden Sima'nın dükkanında bulunan malları tespit edilerek, korunmaları için mahkeme tarafından Turmuş isimli kişi kayyum tayin edilmiştir[110].

8- Şahitlik

Adada görev yapan üst düzey yöneticilerin mahkemede işi olduğu zaman burada şuhudü'l-hâl içerisinde yer alan şahitlerin de üst düzey yöneticiler olduğu görülmektedir. 10 Ocak 1850 tarihinde, Kıbrıs Muhassılı Abdüllatif Efendi'nin Tuzlada ev satın aldığı zaman bunun mahkeme önünde tesciline şahitlik eden kişiler arasında Mal katibi Mehmed Arif Efendi, Kaymakam Hacı Mustafa Efendi, Nazır-defter-i nüfus Hacı Halil Ağa'nın hazır bulunduğu görülüyor[111].

---

[107] *KŞS*, 39/82-1. (21 Mayıs 1842).
[108] *KŞS*, 44/62-1. (17 Aralık 1855).
[109] *KŞS*, 39/35-2.
[110] *KŞS*, 40-56-2. (5 Ağustos 1845).
[111] *KŞS*, 44/2-3.

Adada yaşayan müslüman toplumun sonradan ihtida ederek kendi içlerine katılan muhtedilerle kaynaşma konusunda bir sorun yaşamadıkları görülmektedir. bazı durumlarda muhtediler, mahkeme önünde iddialarını ispatlaycak şahite ihtiyaç duydukları zaman, aynı köyde yaşayan müslümanların bunlara şahitlik ettikleri görülmektedir.

Değirmenlik Kazası Piroi Köyü'nde yaşayan Fatıma bint-i Abdullah, muhtedi teyzesi Markor ile teyzeoğlu İbrahim bin Lagori'ye akraba olduğunu Derviş ve Hüseyin'in şahitlikleri ile ispatlar ve miraslarından üzerine düşen hisseyi alır[112].

9- Vakıflar

İslâm toplumlarında sosyal hayatın merkezinde yer alan müesseselerin başında kuşkusuz vakıflar gelir. Fethedildiği 1571 yılından itibaren Türklerin adada son derece canlı bir vakıf hayatı gerçekleştiridikleri bilinmektedir[113]. Osmanlı devrinde yapılmış çok sayıda vakıf eser bugün de toplumal hizmet görmeye devam etmektedir. Kıbrıs vakıfları üzerinde müstakil çalışma yapılacak kadar zengin bir konudur. Vakıflar üzerinde ancak toplumal hayatla ilgili birkaç örnek verilmekle yetinilecektir.

Tanzimat devri düzenlemeleri vakıfları da etkilemiştir. Bu dönemde vakıf idarelerinde gözlenen en önemli değişiklik taşrada bulunan vakıfların idarelerinin doğrudan evkaf-ı hümayun nezaretine bağlanmalarıdır[114]. Nitekim fermanın yayınlanmasıyla kısa süre önce Kıbrıs vakıflarının nezareten idaresinin Muhassıl Osman Sabri Paşa'ya verildiği görülmektedir[115]. Öte yandan taşralarda bulunan vakıfların masraf ve vazifeleri daha önceden mütevellileri tarafından yapılırken, Tanzimat gereğince bu görevler de muhassıllara devredilmiştir. Nitekim bu konudaki emir 27 Nisan 1841 tarihinde Kıbrıs'a ulaşmıştır[116]. Nazır olarak vakıfların idarelerinde görevlendirilecek kişilerin maaşları merkezden ödenecektir. Nitekim

---

[112] *KŞS*, 42/240-1.
[113] Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 16, Ankara 1982, s.27.
[114] M. Kemal Dizdar, "Kıbrıs Evkafı", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971, s.197.
[115] *KŞS*, 38/12-2.
[116] *KŞS*, 38/207-2.

Kıbrıs'a evkaf müdüri tayin edilen Aziz Hilmi Efendi'ye 3 Temmuz 1845 tarihinden itibaren aylık 365 kuruş tahsis edilmiştir[117].

Tanzimat devri başlarından itibaren Kıbrıs'a gönderilen yazılardan vakıfların merkezi idarenin tam anlamıyla denetimine alınmaya çalışıldığı görülmektedir. Nitekim bu konuda nezâret-i evkaf- hümayun'dan yazılan talimatnameler adaya ulaştırılmıştır[118]. Ancak merkezi idarenin iyi niyetlerine rağmen Kıbrıs'a gönderilen vakıf idarecilerinin bir sebeple görevden azledildikleri görülmektedir. Kıbrıs evkaf müdüri Hacı Mehmed bu şekilde görevinden azledilmiştir[119]. Yerine tayin edilen İsmail'in zimmetine para geçirmeyeceğine dair dile getirilen inanç, bu kurumların idaresine tayin edilen kişilerin neden azledildiklerini de izah eder görünüyor.

Kıbrıs vakıflarının idaresine yerli kişiler arasından da tayin yapıldığı görülmektedir. Evkaf müdüri ismail'in vefatından sonra, Kıbrıs hanedanından Hacı Ahmed Ref'et Efendi 21 Ekim 1855 tarihinde bu görevde görülmektedir[120]. Kendisinin göreve getirildiğine dair gönderilen yazıda zimmetine para geçitmeyeceğine olan güven dile getirilmektedir.

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta 25 civarında yeni vakıf kurulduğu görülüyor. bunlardan 18 tanesi erkekler tarafından kurulurken 7 tanesinin kurucusunun kadın olduğu görülmektedir. Bu durumda adada vakıf kurucuları arasında kadınların görünme oranı % 28, erkeklerin oranı ise % 72 olarak tespit edilmektedir.

1839-1856 döneminde kadınlar tarafından kurulan vakıflardan ilki, Lefkoşa İbrahim Paşa mahallesi sakinlerinden Vâlâ Meryem kadıntarafından kurulan vakıftır. Meryem kadın, Lefkoşa İbrahim Paşa mahallesinde bulunan bir evini sundurması ile birlikte vakfetmiştir. vakıf şartnamesine göre vakıf ev kendi ölümünden sonra kiraya verilecek ve elde edilen gelir 10'u 11,5 üzerinden aynı mahallede bulunan caminin imam ve diğer görevlilerin masraflarına harcanacaktır[121].

---

[117] *KŞS*, 40750-2.
[118] *KŞS*, 38/46-1.
[119] *KŞS*, 43/55-1.
[120] *KŞS*, 43/21-1.
[121] *KŞS*, 38/31-1. (17 Haziran 1839).

Mülkiyetinde bulunan nakit parasını bir hayır işi için vakfeden kadınlar arasında Lefkoşa Ayasofya mahallesi sakinlerinden Hatike Kadın da görülmektedir. Hatike kadın, kendisi ölünceye kadar vakıf mütevelliliği üzerinde kalmak üzere, sahip olduğu 5.000 kuruşunu, camide bulunan hafız ve diğer görevlilerin ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla vakfetmiştir[122].

Nakit para dışında bazan zeytin ağaçalarının da kadınlar tarafından kurulan vakıflarda söz konusu olduğu görülmektedir. Mesela Lefkoşa Ebu Kavuk mahallesi sakinlerinden Hatice kadın, Ayasezomeno köyünde bulunan 73, ve Dali köyünde bulunan 6 zeytin ağaçlarını vakfetmiştir. Vakfiyesinde ise zeytinlardan elde edilecek yağın Turabi Dede türbesinin kandiline harcanmasını şart koşmuştur[123].

Miri arazi üzerinde olduğu halde özel mülkiyete konu olan zeytin ağaçlarının da kadınlar tarfından bir hayır maksadıyla vakfedildiği görülmektedir. Lefkoşa Ebu Kavuk Mahallesi'nden Hatice Hatun, Bodamya köyünde muhtelif arazileri üzerinde bulunan toplam 50 sak zeytin ağacını vakfetmiştir. Vakıf ağaçlardan elde edilecek gelirler Lefkoşa Ayasofya mahallesinde bulunan medresede öğrenim gören çocukların masraflarına harcanacaktır[124].

Kıbrıslı kadınların vakfettikleri mülkler arasında bahçe ve ağaçlar yanında akarsu kullanım hakları da vardır. Lefke kasabası sakinlerinden Şerife Kadın, aynı kaza merkezinde bulunan 4 dönüm bahçesini, içinde bulunan ağaçlar ve iki adet evi ile birlikte, Maratase Deresi denilen dereden 22 günde 2 saat üzerinden sahip olduğu kullanım hakkını vakfetmiştir. Vakıf şartnamesine göre, söz konusu bahçe ve akarsuyun kiraya verilmesiyle elde edilecek gelir Lefoşa ve Lefke camilerinde kandil gecelerinde mevlüt okuyacak kişilere verilecektir[125].

Örneklerden de görüleceği üzere, müslüman kadınlar mülkiyetine sahip oldukları ev, bahçe, akarsu hakı ve nakit paralarını, özellikle mevlüt ve kuran okunması ve medrese öğrencilerinin masraflarının karşılanması gibi dini ve hayri işlere vakfetmişlerdir.

---

[122] *KŞS*, 38/125.
[123] *KŞS*, 38/104-1.
[124] *KŞS*, 44/88-1
[125] *KŞS*, 38/214-2.

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşayan müslüman erkekler tarafından kurulan 17 adet vakıf vardır. tıpkı kadınların kurduğu vakıflarda olduğu gibi, erkekler tarafından kurulan vakıflarda da vakfedilen şeyler zeytin ağacı, ev, su hakkı ve nakit para olarak görülmektedir.

Lefkoşa'da anbar emini olarak görev yapan Mehmed Efendi, Girne Kazası Labta köyündeki 5 dönüm bahçesini, içinde bulunan zeytin ağaçları ve her hafta Pazar günleri 3 çeyrek kullanım hakkı ile sahip olduğu akarsu hakkını vakfetmiştir. vakıf şartnamesine göre, söz konusu bahçe ve su hakkı icar edilecek ve elde edilen gelir Labta'da bulunan caminin masraflarına harcanacaktır[126].

Özel mülkiyetinde bulunan zeytin ağaçlarını vakfeden kişiler içerisinde Tuzla Kazası Kalaviye köyünden Ali de görülmektedir. Ali, aynı Kazada Pirga köyünde Viranbağlar denilen bölgede 11 sak mül zeytin ağacını, elde edilecek zeytin yağının Ayasofya camii kandillerinde kullanılması şartıyla vakfetmiştir[127].

Kıbrıs'ta görev yapan üst düzey idarecilerin de vakıflar kurdukları bilinmektdir. Bu uygulama çalışma döçnemimizde de görülmektedir. Mesela Kıbrıs Muhssılı Hacı Mehmed Ağa, Lefkoşa'da Orta Odası denilen çarşıda satın aldığı toplam 7 adet dükkanı, gelirlerinin Lefkoşada bulunan Tevfik, Turunçlı ve Tahte'l-Kal'a camilerinin ihtiyaçlarının karşılanması şartıyla vakfetmiştir[128]. bu konuyla ilgili diğer bir örnek de Tanzimat devri başlarında adada görev yapan Kaymakam Mesrur Ağadır. Mesrur Ağa ve karısı Sare Hanım bint-i Mehmed Emin, Ayasofya camii civarında satın aldıkları 7 adet konağı söz konusu caminin vakfına bağışlamışlardır[129].

Kıbrıslı müslüman erkeklerin para vakfı kurdukları da görülmektedir. Lefkoşa Ömeriye Mahallesi'nden Mahmud Efendi, 1250 kuruşunu 10'u 11,5 kuruş hesabıyla işletilmesini ve edlde edilen gelirin Haydar Paşa camiinde mevlüt okuyan görevlilerin masraflarına harcanması şartıyla vakf etmiştir[130].

---

[126] *KŞS*, 38/169-1.
[127] *KŞS*, 39/8-1.
[128] *KŞS*, 39/65-1. (10 Haziran 1842).
[129] *KŞS*, 40/129-1.
[130] *KŞS*, 40/178-1. Erkekler tarafından kurulan diğer para vakıfları için bkz. *KŞS*, 41/41-1; *KŞS*, 41/82-1; *KŞS*, 41/148-2; *KŞS*, 42/74-1; *KŞS*, 44/29-1.

Kıbrıs'ta bahçelerin içinde bulunan zeytin ağacı ve akarsu haklarıyla birikte vakfedilmesi erkekler arasında da görülmektedir. Kilan Kazası Silko köyünden Es-Seyyid Hüseyin, köyde bulunan 10 dönüm bahçesini 10 sak zeytin ağacı ve her hafta 1 gün 1 gece kullanım hakkına sahip olduğu akarsuyunu vakfetmiştir. vakıf malların icarından elde edilecek gelirler Bayraktar Gazi Tekkesinde bulunan şeyhlerin masraflarına harcanacaktır[131].

Kıbrıslı müslüman erkeklerin vakfettikleri malları içerisinde değirmenler de görülüyor. Trablusgarb müşiri Mehmed Paşa, Lefkoşa'da Bayraktar Gazi zaviyesi yanında inşa ettirdiği caminin masraflarının karşılanması için Köşklü Çiftlik'te bulunan köşkünü, 4 adet ev, samanlık ve hizmetkar evlerinin tamamı ile burada bulunan eski un değirmenini vakfetmiştir. Mehmed Paşa'nın vakfettiği mülkleri arasında 234 adet meyveli ağaç da bulunmaktadır[132].

Müslüman erkekler tarafından kurulan vakıflar içerisinde evler[133] , meyve ağaçları[134] ve akrasu haklarının müstakil olarak vakfedildikleri de görülmektedir[135].

Kıbrıs'ta Müslüman vakıflarının, icar yoluyla gayrimüslimler tarafından da kullanıldıkları ve icar haklarının aile içerisinde mirasen devredildiği görülmektedir. Hatta, bazı durumlarda, icar usulüyle elde tuttukları Müslüman vakıf mallarını, esasında kendi şahısları adına değil, mütevelli bulundukları manastır vakıfları adına kullandıkları anlaşılmaktadır. Mesela Piskobu Kazasına bağlı Koloş Köyü'nde bulunan Koloş Çiftliği, içerisinde bulunan değirmen ve akarsu kullanım hakkı ile birlikte Zunciye'nin tasarrufunda iken, aynı köyden Hıristofi, Yorgi, Andoni ve Benayi tarafından el konulduğu gerekçesiyle hakim karşısına çıkarılmışlardır[136].

B- GAYRİMÜSLİMLER ARASI İLİŞKİLER

1- Arazi ve Su Anlaşmazlıkları

Kıbrıs Venediklilerden alındıktan hemen sonra tahrir işlemleri yapılmıştır. Tahrirler sırasında Rumların Venedik idaresi adına tasarruflarında bulunan bağ ve

---

[131] *KŞS*, 39/80-1.
[132] *KŞS*, 39/93-2.
[133] *KŞS*, 41/48-1.
[134] *KŞS*, 44/68-3.
[135] *KŞS*, 42/136-1.

bahçeler kendilerine özel mülk olarak verilmiştir. Dolayısı ile Osmanlı idaresi devrinde gayrimüslimler adada toprağa sahip olmuşlardır. Özel mülkiyetlerinde bulunan araziler üzerinde her türlü tasarruf hakkını kullanmışlardır. Arazilerini bir başkasına satabildikleri gibi ailelerine miras olarak bırakabilmişlerdir. Kıbrısta yaşayan gayrimüslüm reaya, sipahilere verilen miri arazileri de tasarruf etmişlerdir.

Sipahi tarafından verilen tapu ile miri arazi tasarruf eden zımmilerin ölümüyle arazilerin tasarruf hakkı evlatlarına intikal etmektedir. Ancak intikal eden arazinin boş bırakılmaması, bizzat kullanılması gerekir. Bazen babalarının ölümünden sonra yurt dışına gidip 18 sene kaldıktan sonra geri döndüklerinde, başkasının tasarrufunda görünce mahkemeye giden zımmiler davalarından men edilmektedir. Burada her ne kadar yurt dışında yaşadıkları müddetçe her 2-3 senede bir hayatta olduklarını mektup ile haber verseler bile sonuç değişmemektedir. Mesela Karpas Kazası Tirkomi Köyü'nden Ebgiri ölünce köyde bulunan toplam 17 dönüm arazisinin tasarruf hakkı oğulları Aci Ebgiri, İlyasi ve Marko'ya kalır[137].

Ebgiri arazileri 6 sene tasarruf ettikten sonra yurt dışına çıkar ve 18 sene sonra geri döner. Yokluklarında Muhtedi Hüseyin isimli kişinin araziyi zabtettiğini ve daha sonra da Fasi'ye devrettiğini iddia eder. Ancak Fasi, arazileri daha önceden sipahiden 3.450 kuruş karşılığında aldığını söyler. Davacılar iddialarını ispatlamakta zorlanırlar ve davadan men edilirler[138].

Burada dikkatimizi çeken bir konuyu da kaydetmekte yarar görüyoruz. Yukarıda, zımmilerin tasarrufundayken terk ettikleri arazilerin sınırında Yakometo nâm müste'men tarlası bulunmaktadır[139].

Birinci bölümde de belirtildiği gibi müst'emenlerin Osmanlı ülkesinde edinmeleri yasak olmasına rağmen onlar bir şekilde bu yasağı çiğnemektedirler. Nitekim Tanzimat'ın Kıbrıs'ta da uygulanması sürecinde Kıbrıs Muhassıllarına gönderilen emirlerle bu durumun da kontrol altına alınması istenmektedir.

---

[136] *KŞS*, 44/140-2. (13 Temmuz 1857).
[137] *KŞS*, 38/180-1.
[138] *KŞS*, 38/180-1. (1 Nisan 1841).
[139] *KŞS*, 38/180-1.

Kıbrıslı gayrimüslimler elinde bulunan akarsular bazen alım satıma da konu olmaktadır. İstironcilo Köyü'nden Tağodosiya, kocası Yasef'ten kendisine miras kalan, 16 gün 16 gecede 8 gün 8 gece kullanma hakkı bulunan tatlı suyu 4.000 kuruş karşılığında Aci Yorgi'ye satmıştır. Daha sonra aile fertleri haksız yere sattığı gerekçesiyle kendisini dava ettilerse de davaları men edilmiştir[140].

Miri arazi tasarrufunun zımmiler arasında sorun yarattığı, mahkemenin ise, zaman aşımı sebebiyle üzerinden 10 sene geçen olaylara müdahele etmediği anlaşılmaktadır. Mesela Mesarya Kazası Lefkonuk Köyü'nden Yako ve kardeşi Mihail, mahkemeye gelerek aynı köyde yaşayan Hıristina, kız kardeşi Lorenzo, Leno ve Kadolona'dan davacı olurlar[141]. İddialarına dava tarihinden 14 sene önce babları papaz Nikola, tasarrufunda bulunan bir buçuk dönüm arazinin yarım dönümünü Yako'ya ve 6 yıl sonra da 1 dönümünü diğer oğlu Mihail'in tasarrufuna vermiştir. Ancak buna rağmen davalıların 3 seneden beri söz konusu araziyi fuzuli zabt ettiklerinden şikayetçi olurlar[142].

Davalıların ifadesi ise bu tarlanın dava tarihinden 32 sene önce babaları Aci Simya'nın tasarrufunda olduğu halde kendilerine ferağ etmiş ve kendileri 8 sene boyunca tasarruf etmişlerdir. Araziyi bu şekilde kendi tasarruflarında bulunduğu halde, davacıların babası papaz Nikola fuzuli zabt etmiştir. Fakat sonradan elinden almışlar ve 10 senedir de kullanmaktadırlar. Davalı kadınlar 10 senedir araziyi sorunsuz şekilde tasarruf ettikleri ve davacılardan bir şikayet söz konusu olmadığından davacılar davadan men edilmişlerdir[143].

Sardunya tebası olup Girne Kazası'nda ikamet eden Kapudan Benardi veled-i Yorfu'nun Tur-i Sina keşişlerinden olup yine aynı Kazaya bağlı Vasilya Köyü'nde ikamet eden keşiş Ligori'ye 6.500 kuruş borcu vardır. Borcuna karşılık, Girne Kazasına bağlı Kazapifan Köyü mukataasına bağlı Temloz Köyü civarında *kilisya-i atik* denilen bölgede çiftlik olarak bilinen bir adet ev, çiftliğe dahil 200 dönüm tarla ile Bakarlar denilen yerden çıkan akar su ve arazi üzerinde üç adet sulama havuzu, zeytin ve ve diğer ağaçlar olan bir adet çifliğini rehin olarak vermiştir. Ölümünden

[140] *KŞS*, 38/211-1. (30 Temmuz 1841).
[141] *KŞS*, 40/52-1.
[142] *KŞS*, 40/52-1.
[143] *KŞS*, 40/52-1. (11 Temmuz 1845).

sonra mahkemeye gelen çocukları, bu rehin verme işleminin sipahi izni olmadan gerçekleştiğini ve bununla da kalınmayıp rahibin söz konusu çiftliği Vasilya Köyü reayasından Ligori, Yorgo, Kenuye ve Lamro veled-i Hacı Dimirti isimli kardeşlere 6.000 kuruşa sattığını iddia ederler. Ancak Lamro, söz konusu çiftiğin babalarının ölümünden 17 sene önce sipahinin izniyle rahibe satıldığını söyler ve bunu Labta Köyünden Hüseyin ile Girne kasabası halkından Haci Yanni'nin şahitlikleri ile ispatlar. diğerleri davadan men edilir[144].

Kıbrıslı gayrimüslimler arasında akarsu kullanımından kaynaklanan davalar da görülmektedir. Mesela Lefke Kazası Lemitu Köyü'nden Aci Haralanbo veled-i Aci Luizi, İskor Çorsiya manastırında yaşayan Aksar, Aya Yorgi Köyü'nden Hasan, Yanni, Omorfa Kazası Petra köyünden Papaz Avram ve Petra nâm rahibler ve sair ahaliyi mahkemeye verirler[145]. İddialarına göre, Maruli denilen dağdan doğan ve Korkoto deresine akan tatlı su Petra köyü civarında Molo denilen bölgeden geçerek köylerine gelir. manastır ve köy bu suyu kullanır. Ayrıca su, bu köyde bulunan değirmen harkına da akar. Suyun fazla gelen kısmı Lemitu ve İflasu köylerine de gider. Öteden beri köylüler bu su ile tarlalarını sularlar. Ancak, davacılar 2 seneden beri suyun yoluna taş duvar yaparak İflasu ve Lemitu Köyü istikametine akmasını sağlamışlardır. Davacılar, dere önündeki taşların eskiden beri olduğunu ve yıkıldığı için yeniden yaptıklarını iddia etseler de meselenin böyle olmadığı anlaşıldığından suyun önünü tıkamaları engellenmiştir[146].

Gayrimüslimler arasında miri arazi ferağ işlemleri yapıldıktan bir süre sonra tarafların bundan vazgeçmeye çalıştıkları ve arazilerini devrettikleri kişilerden davacı oldukları gözlenmektedir[147]. Burada başvurdukları gerekçe ise, esasında uymadıkları

---

[144] *KŞS*, 43/41-2. (23 Şubat 1854).
[145] *KŞS*, 41/190-1.
[146] KŞS, 41/190-1. (23 Ekim 1847).
[147] Miri arazi intikalinde 1858 arazi kanunnamesinin kız evlatlar açısından bir dönüm noktası olduğu bilinmektedir. Daha önceden miri arazi kendilerine miras yoluyla intikal etmezken, yeni dönemde mirastan pay alabileceklerdir. Kanun çıktıktan bir süre sonra, gayrimüslim kadınların, kanundan önce gerçekleşmiş arazi bölüşümlerine itiraz ederek yeni kanun dolayısı ile hak talebinde bulundukları görülmektedir. Mesela Omorfa Kazası Berasu köyünden Yorgi veled-i Cirkako ve kız kardeşi Hıristallu bint-i Cirkako, aynı köyden Laverondibo'dan davacı olurlar. İddia ettiklerine göre, babaları öldüğü zman Omorfa sınırları içerisinde 60 dönüm tarla yeni arazi kanunu gereğince eşit olarak kendilerine mirasen intikal etmiştir. Ancak Laverondibo haksız yere zabt ve tasarruf etmektedir. Davalı Laverondibo, arazinin davacıların babalarının tasarrufunda bulunduğunu, ancak yeni kanun

için kendilerini de kanun dışılığa iten, miri arazinin sahib-i arz izniyle ferağa tabi tutulabileceğidir. Bir yandan buna uymadıkları için yaptıkları işlem hukuki dayanaktan mahrum olurken diğer taraftan da buna dayanarak dava açmaktadırler. Mesela Tuzla Kazası Çite Köyü'nden Lefteri, Anzoli'den davacı olur[148]. İddiasına göre, köyde kendisine ait olan 15 dönüm tarlayı dava tarihinden 8 sene önce 800 kuruş bedel ile, fakat sipahinin izni olmaksızın Anzoli'ye ferağ etmiştir. Şimdi ise bu sebeple ferağ işleminin iptal edilerek arazisinin yeniden kendisine devredilmesini talep eder[149]. Ancak Anzoli, satış işlemlerinin sipahinin izniyle olduğunu bu konuda elinde bulunan belgelerle ispatlayınca dava düşer[150].

Gayrimüslimlerin önceden kendi rızaları ile gerçekleştirdikleri gayrimenkul mal transferlerinden vaz geçip, asılsız iddialarla kendi milletlerinden kişilerin mahkeme karşısına çıkmasına sebep oldukları anlaşılıyor. Öte yandan, gayrimüslimler arasında transfere konu olan mallar arasında miri araziler de görülmektedir. Mesela aslen Mesarya Kazası Atyoni Köyü'nden olduğu halde Magosa'ya bağlı Derinya Köyü'nde yaşayan Gavriyel'e köyünde bulunan bahçe, meyve ağaçları, dolab yeri ve 34 dönüm miri arazisini 5.000 kuruş karşılığında rehin verdiğini, şimdi geri almak istediğinde ise karşı geldiğini iddia ederek mallarını mahkeme marifetiyle almak ister. Ancak söz konusu mallarını sipahi, Magosa naibi ve Magosa Müdürü'nün de hazır bulunduğu sırada sattığı, miri araziyi de ferağ ettiği anlaşıldığından davası men edilir[151].

Zımmiler, müştereken tasarruf ettikleri arazi ve akarsu kullanım haklarını satabilmektedirler. Ancak satış işlemleri gerçekleştikten bir süre sonra, gerçek sebebi belgelere yansımakla birlikte, vaz geçmekte, fakat mahkemede istekleri yönünde karar çıkması için için farklı yollar denemektedirler. Mesela Girne'ye bağlı Labta köyünden Haci, aynı köyden Papas Mihail ve oğlu Luizi'den davacı olur. İddiasına göre, Labta'da içinde ağaçlar da bulunan 3 dönüm miri arazi ile haftada 24 saat akarsu ile havuz üzerindeki hakkını önceleri müştereken kullandıklarını, dava tarihinden 4 sene önce de üzerindeki 1/3 tasarruf hakkını 2.250 kuruşa bunlara satış

çıkmazdan evvel 1847 yılında öldüğünü, bunun üzerine arazinin eski kanun gereği oğluna intikal ettiğini ifade eder. Bkz., KŞS, 43/44-1. (4 Mayıs 1853).

[148] *KŞS*, 44/59-2.

[149] *KŞS*, 44/59-2.

[150] *KŞS*, 44/59-2. (11 Aralık 1855).

ve ferağ işlemleri yaptığını söyler. Ancak, şimdi parayı geri verip arazideki kullanım hakkının kendisine devrini ister. Dava görülürken, Papas Mihail veled-i Papas Kofiri ve oğlu Luizi'nin vekili İbrahim Efendi, anlatılanların doğru olmadığını şahitlerle ispatlar[152].

Akarsu bulunan bölgelerde değirmenler işlediği anlaşılmaktadır. Ancak bazen değirmenlerin uzun süre bakımsız kaldıkları, ancak idarecilerden birinin talimatı ile tamir edilerek kullanıma sunulduğu görülüyor. Öte yandan zımmiler arasında bu gibi değirmenlerin ihtiyaç duyduğu suyu başka işlerde kullanmak endişelerinden kaynaklanan sorunlar yağandığı ve mahkemeye gittikleri anlaşılmaktadır. Mesela Lefke köylerinden Pedulla'da yaşayan Haci Mihaili, aynı köyde yaşayan 18 gayrimüslim aleyhinde dava açar. İddiasına göre köyde Beldekodo denilen yerde eskiden çalıştığı halde sonraları bakımsızlıktan harab olan değirmen yeri vardır. Dava tarihinden 10 sene önce burayı Kıbrıs Kaymakamı Mesrur Ağa'dan alıp arsası üzerine yeni bir değirmen kurar. Fakat köylüler, değirmene gelen suyun kendi bahçelerinden çıkması sebebiyle, kadimden bu değerimene akan suyun önünü kesmişlerdir. Dava sırasında köylülerin haksız olduklar, suyun kadimden beri değirmen arassasına aktığı ortaya konmuş ve Mihail davasını Kazanmıştır[153].

2- Mal Değişimleri

Kıbrıslı gayrimüslimler arasında her türlü gayrimenkulün alım satımı yapılmaktadır. Bunlar içerisinde vler öncelikli yer tutmaktadır. Mesela Lefkoşa Aya Kaşina Mahallesi'nden Aci Cirkako, Tuzla İskelesi'nde sahip olduğu evini, bahçesiyle birlikte Tuzlalı Cebre'ye 4.850 kuruşa satmıştır[154].

Zımmiler arasında gerçekleşen mal transferlerinden bir diğeri de Lefkoşa Aya Andoni Mahallesi'nde gerçekleşen bir ev satışıdır. Davaya konu olan ev esasında Abdi Çavuş mahallesinde yaşayan müslüman aileden satın alınmış ve daha sonra da iki gayrimüslim arasında satışı söz konusu olmuştur. Aynı mahallede yaşayan Dimitri ve Mihail, sahip oldukları evi mahallede komşuları olan Haralanbo'ya 6.000

---

[151] *KŞS*, 44/75/3. (7 Haziran 1856).
[152] *KŞS*, 44/83-3. (17 Ağustos 1856).
[153] *KŞS*, 44/90-4. (9 Ekim 1856).
[154] *KŞS*, 38/190-1.

kuruşa satmışlardır[155]. Söz konusu evi daha önceden 4.500 kuruşa açık arttırma ile aldıkları göz önüne alınırsa en azından tez dönemimizde evleri üzerinden spekülatif para kazanılabildiklerini söyleyebiliriz.

Gayrimüslimler arasında gerçekleşen mal transferleri arasında evler önemli yer tutmaktadır. Bu şekilde yapılan satışların bazen aile içerisinde, kocadan karısına olduğu görülmektedir. Mesela Lefkoşa Aya Kaşano Mahallesi'nde yaşayan Komçi, aynı mahallede bulunan evini karısı Hace Dunoliye'ye 1.500 kuruşa satmıştır.[156]. Burada zikredilen evin neden aile içerisinde satıldığı hakkında bir bilgi olmamasına rağmen, mahkeme kaydı, gayrimüslim bir kadının şahsi nakit birikimi olduğu ve bununla gayrimenkul edinebildiğini göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Zımmi kadınlar arasında kendilerine ailelerinden miras kalan evlerin hisselerinin alınıp satıldığı görülmektedir. Bu şekilde alım satıma konu olan evin kardeşlerden biri tarafından kullanılmasının daha uygun görülmesi etkili olmuş görünüyor. Mesela Lefkoşa Aya Andoni Mahallesi'nden Markaro, kız kardeşi Yibino ile müştereken sahip oldukları ev üzerindeki yarım hisselik hakkını , vekili Yorgi aracılığı ile Yibino'dan 200 kuruşa satın alır[157].

Zımmiler arasında din adamları olan rahiplerin malları da bazen alım satıma konu olmaktadır. Limasol Kazası Aya Pavlo Köyü'nden rahib Kanos'un aynı köyde bulunan bir adet evi, bir adet mağaza, zeytin ve keçiboynuzu ağaçları toplam 7.000 kuruş karşılığında kızının oğulları Aci Vasîli ve Hristofi'ye satılmıştır[158]. Bu kayıtta görülen rahibin, sağlığında mağazaya sahip olması, kendisinin aynı zamanda ticaretle de iştigal ettiğini göstermektedir.

Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslimlerin miri arazi tasarruf ettikleri ve bunlar üzerinde hukuki haklarını tam anlamıyla kullandıkları görülmektedir. Arazilerini miras bırakmakta, bir başkasına, sipahinin onayını almak kaydıyla ferağ ve tefiz edebilmektedirler. Bu durum bazı hallerde başka iş ilişkilerinden kaynaklanan borç alacak meselelerinde karşımıza çıkmaktadır. Hatta bazı durumalrda lefkoşa sarayında görevli saray kocabaşılarının da bu tür ilişkiler içine girdikleri görülmektedir. mesela

---

[155] *KŞS*, 44/113-1.
[156] *KŞS*, 42/261-1.
[157] *KŞS*, 42/261-2.
[158] *KŞS*, 38/186-2.

11 Mart 1843 tarihinde görülen bir davada, Lefkoşa Aya Yanni Mahallesi sakinlerinden Yorgaki Tuzla Kazası sınırları içerisinde yer alan toplam 418 dönüm arasizini sipahinin izniyle Aci Afram'a ferağ etmiştir[159].

Kıbrıs'ta bulunan rahipler mülk edinebilmekte ve bunlar üzerinde her türlü tasarruf haklarını serbestçe kullanmaktadırlar. Tûr-i Sinâ rahiblerinden Topkoryos veled-i Andon rahip, Girne Kazası'nda Atik Kilisya denen Harâmeyn-i Şerifeyn vakfı arazisinden 140 dönüm tarla üzerinde 140 adet zeytin ağacı, 250 adet dut ağacı, 5 adet limon ağacı ile 6 adet zerdali ağacınını içeren bahçesiyle bahçede bulunan 3 adet havuzu Girne Kazası Labta nahiyesi Karava Mahallesi'nde yaşayan Katerina, Elviniye ve Likors ile karındaşları Yorgi'ye 2.000 kuruş'a satmıştır[160].

Kıbrıs Ortodoks kilisesine mensup rahiplerin, sıradan zımmiler gibi toplumsal ilişkilerde aktif rol aldıkları gözlenmektedir. Kilise vakfına mütevelli olan rahipler[161], bazen kendi cemaat mensuplarının mağduriyetine sebep olacak şekilde kilise vakfı adına emlak satın almaktadırlar. Rahiplerin bu tür hareketleri çok defa kendi cemaatlarına mensup kişiler taarafından mahkeme önüne getirtilmesine sebep olmaktadır.

Aslında rahipleri mahkeme önüne gelmeye zorlayan şikayet, onların doğrudan doğruya kilise vakfı adına emlak satın almış olmaları değildir. Mesela 28 Mayıs 1853 tarihinde görülen davada rahip Konomo, cemaat mensupları tarafından, kendilerine miras kalan dükkanı fuzuli zabt etmekle suçlanır. Davanın ilerleyen safhalarında bu yönü ortaya çıkar. Mesela Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Yanaci veled-i Kostanti'nin varisleri karısı Maryo, kızları Hristallu, Anto, Risnobo; oğlu İstero[162], Lefkoşa Fenoromoni Mahallesi'nde bulunan kilisenin mütevellisi Papa Konomo aleyhinde dava açarlar.Dava konusu Lefkoşa çarşısında bulunan bir adet dükkanın babalarının sağlığına malı ve ü olduğunu, ölümünden sonra ise Konomo'nun fuzuli el koyduğu iddiasıyla tahliyesini talep ederler. Ancak Konomo, Lefkoşa eski naibi Osman Azmi Efendi zamanında, şu anda mahkemede bulunmayan Yanko'ya 6.500

[159] *KŞS*, 39/74-1.
[160] *KŞS*, 42/9-1. (6 Haziran 1849).
[161] *KŞS*, 42/257-2.
[162] *KŞS*, 42/257-2.

kuruş borcu bulunduğu ve terekesinden bu borcun karşılanması için satışa çıkarıldığını iddia eder. Terekesinden dükkan ve evden başka malı olmadığından, borca karşılık açık arttırma ile Tüccar Petro'ya 5.500 kuruşa satılmıştır. Tüccar Petro daha sonra dükkanı kilise mütevellisi Haci Hristofi'ye 5.500 kuruşa sattı. O da bu parayı kilise malından ödeyerek vakıf için satın alıp kiliseye teslim etti. Dükkan şimdi kilise vakfına aittir. Rahip, iddiasını tüccar Yanni veled-i Marko ile Tüccar çavuşu Hristoğlu veled-i Kostanti şahitlikleriyle ispat ettiğinden davacılar muarazadan men olunmuştur.

Burada dikkatimizi çeken diğer bir nokta, hali vakti yerinde olduğu düşünülen Tüccarın ile rahipler arasında iş görüldüğüdür. Her ne kadar, davaya konu olan dükkanın kilise vakfı olmazdan önce açık arttırma yoluyla başka birisine satılmış olduğu ispatlanmış olsa da neticede mağdur olan zımmi bir ailedir. Öte yandan, mütevelli rahibin doğrudan açık arttırmaya katılmayıp zımmi tüccar aracılığı ile alım satım işini yürüttüğü düşünülebilir. Tüccar Petro'nun 5.500 kuruşa satın alıp da hiç kâr etmeksizin aynı miktara kilise vakfına satması şüphemizi kuvvetlendirmektedir[163].

Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslimlerin miri arazi tasarruf ettikleri ve bunlar üzerinden ferağ işlemleri yaptıkları daha önceden ifade edilmişti. Bazı durumlarda zımmi erkeklerin karılarına vekaleten bu tarz alış veriler yaptıkları görülmektedir. Mesela Tuzla kazâsına bağlı Kado Lefkara Köyü mütemekkinlerinden Dağrihari tasarrufunda bulunan 101 dönüm miri araziyi, Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Markite'ye vekalet eden kocası İstoraki Abnado veledi Kostanti'ye *nizâmına tevfîkan hakk-ı tasârrufını* 1.000 kuruş karşılığında ferağ eder[164].

Miri arazi üzerinde bulunan ağaçların kişi mülkiyetinde olduğu bilinmektedir. Burada ferağ edilen miri arazi üzerinde bulunan ve zımminin Ferağ ettiği miri arazi üzerinde bulunan toplam 313 zeytin ve 281 keçiboynuzu ağaçları da satılmıştır. Aynı köyde avlu içinde bulunan bir odalı evini toplam 18.500 kuruş karşılığında satmıştır. Yine bir akar su da satışa konu olmuştur[165].

---

[163] *KŞS*, 42/257-1.
[164] *KŞS*, 42/150-1. (30 Temmuz 1851).
[165] *KŞS*, 42/150-1.

Girine Kazasına bağlı Labta Köyünde yaşayan Yorgi veled-i Aci Korme, aynı köyde Eminiye denilen bölgede sahip olduğu 30 zeytin ağacını, köylüsü Tonofoli'ye 1843 yılında satmıştır[166].

Kıbrıslı zımmiler bazen tasarruflarında bulunan miri arazi üzerinde yetiştirdikleri bitkileri de satmaktadırlar. Mesela Dağ Kazası Dirimitya köyünden Save, İnbohorko köyünden Yanni'ye bu köyde bulunan miri arazisi üzerindeki bir dönüm kamışlığını 2.000 kuruşa satmıştır[167].

Gayrimüslim erkeklerin tasarruf ettikleri miri arazi ile şirketleşerek ziraat yaptıkları ve bu şekilde ortaklıklar üzerine mal tranferi anlaşmaları yaptıkları da görülmektedir. Mesela Mesarya Kazası İstilloz köyünden Papa İspiro, aynı köyde yaşayan Yanni'ye yaşadıkları köyde bulunan havlu içinde 6 odalı evi ile bahçesinde bulunan meyve ağaçları ile birlikte 1.000 kuruşa satmıştır. Aynı köyde 12 dönüm pamuk tarlası ve 259 dönüm kıraç tarlayı da 1.000 kuruş bedel karşılığında ferağ etmiştir[168].

Zımmiler arasında gayrimenkul mal transferlerine konu olan malların bir kısmının daha önceki sahiplerinin Türkler olduğu görlüyor. Bu durumda bir şekilde satın aldıkları mülkler üzerinde spekülasyon yaptıkları düşünülmektedir. 18 Eylül 1854 tarihli dava kaydından anlaşıldığına göre, Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Banabot daha önceden Hüseyin'den satın aldığı Lefkoşa çarşısı civarında bir arsayı, Aya Andoni Mahallesi sakinlerinden Haralanbo'ya sattığı anlaşılmaktadır[169].

Zımmi aileler içerisinde karı ve koca arasında gerçekleşen bağ-bahçe alış verişlerinin bazen mahkemeye intikal ettiği görülmektedir. Mesela Girne Kazası Karava köyünden Kalli, köylerinde bulunan 7 dönüm üzüm bağı'nı karısı Maroniya'ya 900 kuruşa satmıştır[170].

3- Alacak- Verecek Davaları

Gayrimüslimler arasında görülen anlaşmazlık konularından birisi de alacak verecek meseleleridir. Mesela Tüccar Hristoğlu, Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Ermeni İstefan'a 467,5 kuruş ve Aci Kirkor 'a 550,5 kuruş borcunu ödemediği için

---

[166] *KŞS*, 42/270-1.
[167] *KŞS*, 42/260-2.
[168] *KŞS*, 43/6-1. (12 Eylül 1853)
[169] *KŞS*, 44/15-1.
[170] *KŞS*, 44/68-1.

habsedilmiştir[171]. Dava birkaç açıdan önem taşımaktadır. Birincisi tüccar Hristoğlu'nun mesleği ve sosyal durumuyla ilgilidir. Görüldüğü gibi kendisi hacıdır ve ticaretle uğraşmaktadır. Bu durumda toplum nezdinde, en azından sıfatları sebebiyle, iyi bir yeri olduğu ilerisi sürülebilir. İflas ettiği için borcunu ödeyememektedir, son derece düşkün haldedir. Öte yandan borcu yüzünden hapse düşmüştür. Çalışmamız adada ticareti kapsamamakla birlikte, toplumların refah sevyiyelerinin tespitinde bu örnek son derece faydalı olacaktır.

Kıbrıs'ta yaşayan Ermeni toplumu ile Rumlar arasında ticari ilişkilerin olduğu görülmektedir. Burada cemaat taassubundan ziyade ticaret ve ekonomi kuralları ilişkilerde belirleyici olmuş görünüyor. Lefkoşa mahkemesinin zımmiler arasındaki davalarda taraf tutmadığını göstermesi açısından da kayda değer görülmektedir. Davayı açan zımmi, içine düştüğü zarureti yine kendi cemaatine mensup diğer Gayrimüslimlerin şahitlikleriyle ispatlayarak iflasına hükmettirmeyi başarmıştır.

Zımmiler arasında bazen yüksek meblağlara varan miktarların da borçlanmaya konu olduğu görülmektedir. 21 Aralık 1843 tarihinde mahkemede kayda geçirilen bir belgede, kayıt tarihinden itibaren 121 gün sonra ödemek kaydıyla 87.000 kuruş borç para alındığı görülmektedir. Baba isimlerinden bir aileye mensup oldukları anlaşılan Eleni, Sersimlu, Mardorose Tomik, Yorgaki ve Aci Sihar isimli kişiler, sahip oldukları ev, ağaçlar ve siyah cariyeyi 87.000 kuruş borçlarına karşılık alacaklıya (bi taikü'l-rehin) rehin olarak teslim etmişlerdir[172].

Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslimlerin aslen Kıbrıslı olmayan zımmilerle ticari işler yaptığı görülmektedir. Bazen ortaklar arasında alacak verecek sorunları yaşandığı görülmektedir. Mesela Lefkoşa Aya Kaşano Mahallesi sakinlerinden Aci'nine oğlu İstavri babasına vekaleten, Aci Yandazi aleyhine dava açar. İddiasına göre dava tarihinden altı ay önce kendi malından Yandazi'ye 8.000 kuruş vermiştir. Ancak İstavri iddiasını ispatlayacak delil gösteremediğinden davadan men edilmiştir[173].

Gayrimüslimler arasında bazen oldukça yüksek miktarlarda alacak verecek meselelerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu tür davalarda miri arazi tasrruf eden

---

[171] *KŞS*, 39/12-1.
[172] *KŞS*, 39/124-1
[173] *KŞS*, 39/131-2. (19 Şubat 1844).

Gayrimüslimlerin taraf olması, diğerlerine nazaran bunların hayli varlıklı kişiler oldukları düşüncesinin oluşmasında etkili olmaktadır. Mesela Lefkoşa Aya Yanni Mahallesi sakinlerinden Yorgaki, eski Saray Kocabaşısı Aci'yi dava eder. Buna göre, 39.626 kuruş tutarındaki meblağı kendisinden istediğinde ödemeye kudreti olmadığını, ödeyecek maddi gücü oluncaya kadar ödemenin ertelenmesini istemektedir[174].

Zımmiler arasında alacak verecek davalarının rehin gayrimenkul mal vermek suretiyle güvenceye bağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu durumda rehin bırakılan mallara daha sonra diğer tarafın hak iddia ettiğine şahit olunmaktadır. Bunun tersinin gerçekleştiği de görülmektedir. Tereke davalarının 15 senelik zaman aşımına uğramadan açılmadığı durumlarda, davacıların otomatik olarak reddedildiği kaydedilmelidir. Mesela Karpas Kazası Yalusa Köyü sakinlerinden Akloruzo, aynı Kazaya bağlı Dib Köy'lü Markoçi aleyhinde dava açmıştır[175].

Tereke davalarının üzerinden 15 sene geçtiği zaman düştüğü görülmektedir. 15 sene içinde dava açılmalıdır.

Zımmiler arasında görülen alacak-verecek davaları arasında bazen mahkemeye yanlış beyan ile geldiklerine rastlanılmaktadır. 4 Eylül 1843 tarihinde Karpas Kazası Dib Köylü Zaharka, Aci Yanni, kendisinden haksız yere 700 kuruş aldığı iddiasıyla dava eder. Aci Yanni, babası tarafınan vekil edilerek söz konusu parayı aldığını ispatladığından diğeri davadan men edilmiştir[176].

Kıbrıs'ta ticaretle uğraşan zımmiler arasında gündelik ücret karşılığı hizmet görülmektedir. Ama bazen gündelik ücretin fiyatı belirlenmediği zamanlarda sorunlar yaşanmakta ve meseleye mahkeme önünde çözüm aranmaktadır. Mesala Lefkoşa Fenoromoni mahallesinde sakin Yorgi, aynı mahalle esnafından Yanni'ye dört aylık hizmetine karşılık 400 kuruş ücret talep eder. Ancak Yanni bunu kabul etmeyince mahkeme huzurunda 300 kuruş üzerinde anlaşma sağlanır[177].

---

[174] *KŞS*, 39/174-1. (11 Mart 1843).
[175] *KŞS*, 39/102-1. (2 Eylül 1841).
[176] *KŞS*, 39/105-1. Burada zikredilen Karpas Kazası Naibi El-Hac Mustafa Efendi bilgisine rağmen, Karpas Kazasına ait müstakil sicil defterlerinin varlığı hakkında şimdiye kadar bir bilgiye rastlanmamıştır.
[177] *KŞS*, 42/2-3.

4- Cinayet ve Yaralamalar

Kıbrıs adasında yaşayan zımmiler içerisinde cinayet olaylarına da rastlanmıştır. 1839-1856 yılları arasında zımmiler içerisinde işlenmiş 1 yaralama ve 16 cinayet kaydı vardır. Buna bir adet zımmilerden Müslimlere yönelen 1 adet olayın da ilave edilmesi ile bu dönemde toplam 17 zımminin yaralama cinayet sebebiyle mahkeme önüne çıkarıldığı görülmektedir.

Gayrimüslimlerin işlediği cinayetlerden 17'sinde de katil, erkekler arasından çıkmıştır. Cinayet işleyen kişiler içerisinde zımmi kadınlar görülmemektedir. Zımmi aileler içerisinde karı-koca ve damat gibi yakın akrabaların da birbirlerinin ölümüne sebebiyet verdikleri anlaşılmaktadır. Zımmiler içerisinde gerçekleşen cinayet olaylarında katledilen kişiler içerisinde dört zımmi kadın vardır. Geri kalan 13 cinayet olayında erkekler öldürülmüşlerdir. Zımmi kadınlardan ikisinin ölümüne kocaları sebep olurken diğerleri de başka zımmiler tarafından öldürülmüşlerdir. Çocuk zımmiler arasında da bir cinayet olayı kaydedilmiştir.

Zımmiler içerisisinde görülen cinayetlerden bir tanesinde maktul ve katil Marunidir. Bu dönemde adada yaşayan zımmi gurplardan Ermeni ve Yahudilerin adı her hangi bir cinayete karışmamıştır.

Zımmiler arasında kaydedilen cinayet olaylarında en fazla kullanılan suç aletinin bıçak olduğu görülüyor. Bunu taş ile kafaya vurma, tüfenk ile kurşun sıkma, balta ile başa vurma, değnek ile başa vurma demir parçası ile başa vurma, boğaz sıkma ve tekme ile karına vurma şeklinde işlenen cinayetler izlemektedir.

İslam hukukuna göre cinayetin cezasının kısas olduğu bilinmektedir. Ancak maktulün ailesinin isteği üzerine bu ceza diyete yani paraya çevrilebilmektedir. Kıbrıs'ta zımmiler arasında erçekleşen cinayet olaylarında maktulun yakınların, zeöllikle aile içinde işlenmiş cinayetlerde kısastan affedip diyet istedikleri görülmektedir. Öte yandan şahitlerin de ifadeleriyle doğrulanıp kesinleşen cinayet davaları içerisinde toplam 7 ceza diyete çevrilirken yalnızca 1 dava kısas hükmüyle karara bağlanmıştır. Bu durumda Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslimlerin toplumları içinde affedici bir ruh haline sahip oldukları ilerisi sürülebilir.

Burada zımmiler içerisinde kaydedilen cinayet olayları ayrı ayrı incelenecektir. Bundan maksat, Kıbrıs'ta yaşayan zımilerin hangi ruh haliyle sonu yaralama yahut da cinayetle biten olaylara giriştiklerinden ziyade, o günün

toplumunun cinayet olaylarına etkisinin olup olmadığını ortaya koymaya çalışmaktaır.

Osmanlı devleti'nde zımmi statütüsünde bulunan gayrimüslimlerin medeni hukuk dışında ceza hukuku dairesine giren davalarını Kadı mahkemesinde gördürmeleri hukuki bir zorunluluktur. Osmanlı idareleri, özel hukuk ve medeni hukuk uygulamalarında cemaat mahkemelerini toplumlarının davalarını görmekle yetkili klarken, ceza davalarını kendi üzerinde tutmuştur. Bu sebepten Gayrimüslimlerin cinayet davaları sebebiyle Kadı huzuruna çıkarılmaları kendilerinden kaynaklanan bir tercih değildir.

Zımmiler arasında gerçekleşen cinayet olaylarında, tarafların anlaşması halinde mahkeme diyete hükmetmektedir. Mesela Karpas Kazasına bağlı Tirkomi Köyü'nden Aci Cirkako, Vasili Köyü'nden Aci Luka'nın ölümüne neden oluştur. İfadelerine göre, kendisi saçma dolu tüfengiyle Kazara ölüme sebep olmuş ve aile tarafından kısastan affedilip 10.000 dirhem gümüş diyet ödemesine karar verilmiştir[178].

Ölümle sonuçlanan ancak cinayet olmayan kazalar da görülmektedir. Böyle hallerde, ölen kişinin versesi, kimseden davacı olmadıklarını mahkemede kayıt altına aldırmaktadırlar. Mesela Dağ Kazası Pera köyünden Baba Pedro'nun oğlu Luizi, 13 gün önce, köye bir saat mesafede babasının bağını seyretmeye gittiğinde elinde bulunan tüfek ateş alıp babasının ölümüne neden olmuştur[179].

Her hangi bir yerde ölmüş halde bulunan kişiler üzerinde mahkeme tarafından görevlendirilen memurlar keşif ve inceleme yaparak ölüm sebebinin cinayet olup olmadığını araştırmışlardır. Mesela Aya Sofya Mahallesi sakinlerinden Dubacı Sadık isimli kişi, Değirmenlik Kazasında Lace ovası denilen yerde ölmüş halde bulunmuştur. Yapılan incelemede ölümün her hangi bir darbdan kaynaklanmadığı kanaatine varmıştır[180].

---

[178] *KŞS*, 38/204-1. (9 Kasım 1841).
[179] *KŞS*, 38/155-2.
[180] *KŞS*, 38/77-3.

Cinayet işlendiği haberi mahkemeye intikal ettiği zaman kadı tarafından iki kişi olay yerinde keşfe gönderilirler. Keşif sırasında hem cinayet olayı hakkında ilk bilgileri alırlar hem de maktul üzerinde bir nevi ilk adli gözlemi yaparlar[181].

Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler içerisinde bazen din adamlarının da öldürüldüğüne rastlanmaktadır. Mesela Omorfa Kazası mütemekkinlerinden Corci, aynı Kazaya bağlı Kaput köyü mütemekkinlerinden Papaz Hristoğlu'nun ölümüne sebep olmuştur[182]. Davacıların da isteğiyle kendisi hakkında kısas-ı şer'i ve diyet kararı verilir[183].

Zımmiler arasında görülen cinayet iddialarının bazen asılsız çıktığı, en azından iddialarını ispatlayacak şahit gösteremedikleri zamanalrda davadan men edildikleri görülmektedir. Böyle durumlarda, şahitlik müessesesinin taşıdığı hayati önem ortaya çıkmaktadır. Lefkoşa mahkemesine cinayet iddiasıyla giden zımmiler, katil zanlısının suçu kabul etmemesi veya iddialarını şahitler ile ispatlayamadıkları zaman davadan men edilmekle de karşı karşıya kalmaktaydılar. Mesela Meserya Kazası Arçoz Köyü'nden Bulikori ve Mihail, mahkemeye giderek aynı köyde yaşayan Tolli ve Kano'dan davacı olmuşlardır. İddialarına göre bunlar, analarını evliliğe zorlamışlar, kabul etmediğini görünce de koyun otlatmaya çıktığı bir gün yakalayıp ölümüne sebep olmuşlardır. Ancak bununla yetinmeyen mahkeme, suçlanan Gayrimüslimlerin nasıl kişiler olduklarını yaşadıkları köy ahalisinden sormuş ve ikisinin de *ehl-i ırz makulesinden* oldukları anlaşıldığından dava kabul edilmemiştir[184].

Kocaları bir şekilde cinayete kurban giden zımmi kadınların kocalarının katilini bulmak ve kanun önünde gereken cezayı almalarını sağlamaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak suçun sabit olması için gereken şahitleri bulamadıkları zaman davaları mahkeme tarafından kabul edilmemektedir. Bu gibi hallerde her ne kadar katledilen kişinin davası takip edilemeyip ailesinin mağduriyeti söz konusu ise de, cinayetle suçlanan kişinin suçsuz yere iftiraya uğrama ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Bu sebeple şahitlik müessesesi bu tür durumlarda da hayati önem arzetmektedir. Mesela Tuzla Kazası Ğoroklini Köyü'nden Mariyo, kocası Çenka'nın

[181] *KŞS*, 39/ 11-2.
[182] *KŞS*, 41/203-1.
[183] *KŞS*, 41/203-1. (8 Eylül 1848).

komşu köy Livatya'da yaşayan Kostanti zımmi tarafından öldürüldüğü iddiasıyla dava açmıştır[185]. Ancak Mariyo iddiasını destekleyecek şahit gösteremeyince davası reddedilmiştir[186].

Kıbrıs'ta zımmiler arasında işlenen cinayet olaylarında bazen yakın akrabaların birbirlerinin ölümüne ebep oldukları görülmektedir. Bu gibi durumlarda maktulun babası ve karısının katilin kısastan affedilmesini ve hakkında diyete hükmedilmesini istedikleri görülmektedir. Bu şekilde diyete çevrilen cinayet suçlarında maktulün babası ve karısının kendilerinin diyetten sakıt olmalarını, toplam diyet bedelinden kendi hisselerine düşen miktarın diyetten düşüldükten sonra verese çocuklara taksim edilmesini istedikleri görülmektedir. Mesela Omorfa Kazası Nicida Köyü'nden Toma, ablası Haralanbo'nun kocası Sava'nın ölümüne sebep olmakla suçlanır[187]. Mahkemede Toma cinayeti işlediğini kabul eder. Hakim 10.000 dirhem şer'i gümüş diyete hükmeder[188].

Aile içinde işlenen cinayet örneklerinde bazen damatların kayın pederlerinin ölümüne sebep olduklarına rastlanmaktadır. Zımmiler içinde görülen cinayetlerde ailelerin genellikle katilleri kısastan affettikleri ve diyete hükmedilmesini sağladıkları görülmektedir. Mesela Tuzla Kasabası sakinlerinden Hıristoğlo, kayın pederi Sergi'yi öldürmüştür[189]. Aile kendisini kısastan affeder ve hükmedilen 10.000 dirhem şer'i gümüşle diyete bağlanır[190].

Kıbrıs'ta nadir olmakla birlikte çocukların cinayet suçlamasıyla mahkeme önüne çıkarıldıklarına şahit olunmaktadır. Maktulün ailesinin şahit gösterememesi durumunda zaten reşit olmadıkları için bu tür davalarda ifadelerinin alınmasına gerek duyulmaktadır. Mesela Karpas Kazası Yaluşa Köyü'nden 12 yaşında bir çocuk olan Yanni, aynı köyden 10 yaşındaki Gavriyel'in ölümüne sebep olmaktan dava edilir.

---

[184] *KŞS*, 42/8-1. (25 Şubat 1849).
[185] *KŞS*, 44/105-2.
[186] *KŞS*, 44/105-2. (15 Ocak 1857).
[187] *KŞS*, 44/ 142-2.
[188] *KŞS*, 44/ 142-2. (11 Temmuz 1857).
[189] *KŞS*, 44/143-2.
[190] *KŞS*, 44/143-2. (9 Temmuz 1857).

Ancak henüz büluğa ermediğinden dinlenmesi hukuken yersiz görüldüğünden dava düşmüştür[191].

5- Ölüm-Miras

Kıbrıs'ta yaşan gayrimüslimler ki bu ifade çok defa Rumları karşılamaktadır, Müslüman Türklerde olduğu gibi miras meselelerini kadı mahkemesinde islam hukukunun miras meselesi ile ilgili prensipleri dairesinde halletmektedirler. Hayatta iken sahip oldukları mallarını akrabalarına miras bırakabilmektedirler. En yakından en uzağa kadar duruma göre bütün akrabalar mirastan pay alabilmektedir. Bu durumda eş, erkek ve kız çocuklar, baba, anababa bir erkek kardeş, anababa bir kız kardeş mirastan kendi hisselerine isabet eden payı alabilektedirler[192].

Mirasçısız ölen veya mirasçısı o anda mevcut bulunmayıp da sonradan ortaya çıkan zımmilerin malları müslümanlarda olduğu gibi, kendisiyle akrabalık ilişkilerini ispatlayan akrabalarına aktarılmaktdır. Bu geçici süre içerisinde mirasa konu olan mallar kayyuma bırakılmaktadır. Mesela Hırsofi Kazası Taroşa Köyünden İstavri, mahkemeye müracaat ederek, daha önceden ölen Haci Nikola'nın babası Haci Luizi ile kendi babası Haci Petri'nin anababa bir kardeş olduğu iddiasıyla mirasından pay ister. İddasını aynı köyden Haci Miahil ve Haci Yorgi'nine şahitlikleri ile ispatlar. böylelikle 2.632 kuruş kendisine teslim edilir[193].

1839-1856 yılları arasında gayrimüslimler içerisinde görülen toplam 31 adet miras davasının ve davalarda miras bırakılan menkul-gayrimenkul malların defterlere dağılımı tabloda gösterilmiştir. Buradaki davaların, miras paylaşımında sorun çıkan ve mahkemeye başvurulup çözülenler olduğu bilinmelidir. Mahkemeye gelmeyen meseleler konumuzun dışında kalmaktadır.

Defter	Dava sayısı	Miras kalan mallar (sayfa numarası)
38	3	ev, mağaza, zeytin ve keçiboynuzu ağaçları, (186-2); ev, meyveli ve

[191] *KŞS*, 44/151-1. Dava kaydı gayrimüslimler içerisinde görüle cinayet olayları kısmında işlendiğinden burada yalnızca çocuk hukukunun korunmasına örnek olarak zikredilmesi yeterli görülmüştür.
[192] *KŞS*, 44/106-1.
[193] *KŞS*, 44/2-3.

		meyvesiz ağaçlar, mahzen, ev, zeytin ağacı, zeytin yağı, vs. ((187-2); Zeytin, armud, harnup,dut, nar, incir, ev, yağ değirmeni, ev arsası, bahçe, havuz, vakıf un değirmeni icarı (208-1); ev, mağaza, zeytin ve keçiboynuzu ağaçları (186-2);
39	5	dükkan (32-2); zeytin ve keçiboynuzu ağaçları, timar arazi intikali (44-1); mirastan hak iddiası (92-2); tarla, nakit para, ev (97-2); tarla, nakit para, bağ, bahçe (116-2)
40	-	-
41	-	-
42	12	Mirastan müslümana vasîyet (8-2); ev, havuz, zeytin, zerdali, incir, amrud, elma, kavak ağaçları (39-1); ev, bağ, bahçe, zeytin ve keçiboynuzu ağaçları (169-1); mirastan hisse (206-2); ev (216-1); öküz, kısrak, siyah köle, bargir, burçak, hında, şair, keçi, koyun (235-1); ev, meyve ağaçları, bağ, bahçe (247-1); ev (248-1); ev,akar su hissesi, meyve ağaçları (248-3); değirmen, zeytin ve dut ağaçları (255-1); dükkan (257-2); miri arazi intikali (279-1)
43	6	Bağ, fındık bahçesi, ceviz ve badem ağaçları, bahçe (5-2); ev, nakit para (5-3); nakit para (115-2); miri arazi intikali (44-2); ev, tarla, havuz, ağaçlar, miri arazi intikali (41-2); ev, su (67-2); dükkan (70-1); miri arazi intikali, harnup ve zeytin ağaçları (81-4); ev, nakit para (84-3); ev (89-2)
44	5	Nakit para, ev eşyası
Toplam	30	

Tablo 2: Şer'iye sicil defterlerinde zımmiler arasında görülen miras davalarının senelere ve davaya konu olan mallara göre dağılımı.

Yukarıdaki tablonun incelenmesiyle de görüleceği üzere, rum cemat içerisinde mirasa konu olan mallar, ev, tarla, zeytin ve keçiboynuzu ağaçları, meyve ağaçları, bağ-bahçe, dükkan, miri arazi intikali ve nakit paradır. Burada özellikle dikkatimizi çeken miri arazinin rumların da tasarrufuna verilmiş olmasıdır. Davalar yakından incelendiğinde, söz konusu mirasa konu olan miri arazilerin genellikle ferağlarında sorunlar yaşanmaktadır.

Dükkan ve evler ile ilgili olan davalarda da genellikle ev ve dükkanların bakım masrafları mirasçının gücünden fazla olduğu gerekçesi ile satılmaktadır.

Bizim açımızdan kayda değer bir konu da miras davaları üzerinden mal transferlerini de takip etme imkanı olmasıdır. Rumdan ruma veya rumdan türke cereyan eden transferler toplumsal ilişlkiler açısından önemli ip uçlraı vermektedirler.

Öte yandan miras bırakılan mallar içerisinde keçiboynuzu ve zeytin ağaçlarının hayli yekun teşkil ettiği görülmektedir. Özellikle zeytin ağaçlarındaki fazlalık bunun yağından ve bizzat kendi meyvesinden faydalanlımasının önemli olduğu anlaşılıyor. Son yıllarda bile Kıbrıs köy toplumunda bu gıdanın önmlice bir yeri olduğu bilinmektedir. Zeytin ağaçları dip olarak kaydedilmektedir. Bu durumda ağacın ve tarlanın tasarruf hakkı başkasına ait olabilmektedir. Kiralamalarda da bu ayrım yapılmaktadır.

Tabloda en ilginç göstergelerden birisi de ayrıca kölelik bahsinde ele alınacak olan zımmi birinin köle sahibi olmasıdır. Söz konusu siyah köle miras olarak aile fertlerine intikal etmiş ve diğer mallar ile birlikte satılmıştır. Sahibi rum olmamakla birlikte tereke defterlerinde bu şekilde kölelerin tereke mal ile birlikte satıldığı görülmektedir.

Kıbrıs'ta bugün pek görülmeyen fındık ağaçlarının bu dönemde adada mevcyt olmasıdır. Aynı şekilde ada ekonomisinde son zamanlarda hayli önemli yer tutan narenciye ağaçlarından ise tez dönemimizde henüz hiç bahis yoktur.

Miras anlaşmazlıkları gayri müslim toplum içerisinde görülen olaylardan biri idi. Mirasa konu olan mallar genellikle ölümden hemen sonra paylaşılmayıp aile tarafından kullanılmaya devam ediyor ve ancak ileride sorun çıkması halinde mahkemeye intikal etmektedir. Bu durumda mahkeme öncelikle mirasçı hak sahiplerinin kimlik tespitlerini yaparak mirasçıları tespit eder ve haklarının teslimini sağlar. Anlaşmazlığa konu olan miras mallar, ev, tarla, bağ, bahçe, hayvan, meyve ağacı, borç, alacak, nakit para ve her türlü ev eşyası olabilmektedir. Genellikle mirasın paylaşımı veya hak sahipleri arasında taksim edilmesiyle ilgili anlaşmazlıklar ortaya çıktığı zaman mahkeme davacıdan iddiasını destekleyecek şahitler istemektedir. Şahitlerle davasını ispatlayanlar haklarını alırken, tersi dudumldarda ise davadan men edilmektedirler.

Gayri müslimlerin tasarrufularında bulunan ev, bahçe, havuz ve ağaçlar mirasçılarına irsen intikal etmektedir. bunun yanında vakıf malları icareten surette tasarruf ettikleri görülen zımmilerin, bu malların icarını mirasçılarına intikal ettirdikleri görülmektedir. Mesela Dağ Kazası Lakatamya Köyü ahalisinden 45 sene önce ölen Bullifdero'nun hayatında iken sahip malları, kızı Zesbina ve oğlu Luizi'ye kalmıştır. 4 Temmuz 1841 tarihinde Lefkoşa mahkemesinde dökümü yapılan malları, zeytin, armud, keçiboynuzu dut, nar, incir ve 1 adet ev ve yağ değirmeni ve arsa, kızı Zesbina ve oğlu Luizi'ye miras kalmıştır. Lakadamiya Köyünde icareteyen usulüyle tasarruf ettiği bir adetharap vakf un değirmeni de söz konusu şahıslara intikal etmiştir[194].

Zımmilerin şehir merkezi dışında kalan bir köyde yaşarken şehir merkezinden arsa satın alabildiklerini görülmektedir. Bu da zımmilerin, Osmanlı toplumu içerisinde mülk edinebilecekleri gayrimenkullerin mekan ile sınırlanmadığını göstermektedir.

Gayrimüslim din adamaları, rahipler de mallarını mirasçılarına bırakmışklardır. Mesela Limasol Kazası Aya Pavlo Köyü'nden Kanos rahibin ölümünden sonra, aynı köy içerisinde sahibi olduğu bir ev ve bir mağaza ile zeytin ve keçiboynuzu ağaçları anababa bir erkek kardeşinin oğulları Yorgi, Aci Yanni ve Aci Hristofi'ye kalmıştır[195]. Ancak bir süre sonra rahibin daha önceden vefat eden kızınının oğulları Aci Vasîli ve Hristofi, mahkemeye giderek söz konusu emlaki sağlığında iken dedeleri rahip Kanos'un 7.000 kuruş karşılığında kendilerine satmış olduğunu ve diğerlerinin buraları el koyduğunu ettiğini ifade ederler. Bunun üzerine, Yorgi, Aci Yanni ve Aci Hristofi İstanbul'a dilekçe göndererek meselenin mahallinde meclis-i memlekette şer'le ru'yet ve ihkak-ı hak edilmesini isterler. Mesele hakkında Rumeli Kazaskeri Mevlana Mehmed Sadullah Efendi'den bilgi istenir. Gelen cevaba binaen, bu tür meselelerin mahall-i Meclisinde ber-nehci-i şer'i ber vech-i hakkaniyet ruyet olunma *tanzimat-ı hayriye* usulünden bulunduğundan yerinde halledilmesi istenir.

---

[194] *KŞS*, 38/208-1.
[195] *KŞS*, 38/186-2. (8 Eylül 1840).

Yukarıdaki dava, zımmilerin kendi aralarında çıkan anlaşmazlıklarında doğrudan İstanbula müracaat edebildiklerini de göstermektedir. Zira Yorgi, Aci Yanni ve Aci Hristofi, dedeleri rahip Konas'tan kalan malları dayılarının oğulları fuzuli zabt ettiği gerekçesiyle meselenin ihkak-ı hak edilmesi isteğiyle İstanbul'a arz-ı hâl ile müracaat ettikleri görülmektedir.

Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler arasında görülen miras davalarında, mirasa konu olan hisseler mirasçılar arasında taksim edildikten sonra, daha önceden tespit edilmemiş mal varlığı ortaya çıktığı zaman bunun da mirasçılar arasında yeniden paylaşıldığı görülmektedir. Bu şekilde sonradan ortaya çıkan varlık evlilik öncesi sahip olunan çeyiz (cihaz) bedeli de olabilmektedir. Mesela Lefke Kazası Koraku Köyü'nden Andoloni, Aci Hanba, Aci Solomo, Tuguhari veled-i Haralanbo üzerinde kalan cihaz bedeli 21.500 kuruşluk alcak haklarının paylaşımı sırasında kavga ederler. Mahkeme söz konusu cihaz bedelini varisler arasında taksim eder[196].

Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler bazen de ailelerinden kalan miras malların taksimi konusunda sorunlar çıktığında mahkeme önüne gelmişler ve davalarını burada halletmişlerdir. Bu gibi durumlarda sorun genellikle mal bölüşümünden sonra taksim edilen hisselerin sahiplerine teslim edilmemesi ve diğerleri tarafından el konulmasıdır. Mesela Lefkoşa'ya bağlı Değirmenlik deresinde yaşayan Anzo, kocası Benaki'yi kendisine vekil tayin ederek, anne baba bir erkek kardeşi Haci Yorgi'yi dava eder. İddiasına göre, Haci Yorgi Mesarya Kazasına bağlı Akatu Köyü'nde anneleri Maryo nasraniyeden miras kalan havlu içinde bir adetodası olan evi, onbeş günde yarım saat tatlı su ve meyve ağaçları olan yarım dönüm bahçeye el koymuştur[197].

6- Vasî- Kayyum

Kıbrıs dışına giden Gayrimüslimlerin sahip oldukları malları, tekrar geri döneceklrei zamana kadar mahkeme kararı ile koruma altına alınmaktadır. Mesela Lefkoşa Baş Mahalle ahalisinden Mumci Yanako dükkanında bulunan eşyası, geri dönünceye kadar Yağcıbaşı Aci Yanni'ye teslim edilmiştir[198].

---

[196] *KŞS*, 42/254-4. (16 Nisan 1853).
[197] *KŞS*, 42/248-3. (31 Mart 1853).
[198] *KŞS*, 39/33-1.

Ebeveynlerinden birisi katledilen çocuklara da mahkeme tarafından vasî tayin edilmektedir. Böyle durumlarda, katilin diyetine hükmedildiği zamanlarda, çocuğun hissesine düşen miktara aile tarafında el konulmamsı gayesi güdüldüğü düşünülmektedir.

Zımmiler arasına görülen cinayet davalarında ana yahut babalarını kaybeden küçük çocuklara mahkeme tarafından vasî tayin edildiği görülmektedir. Babası dayısı tarafından katledilen Mihaili ve Mariyo'ya mahkeme tarafından Kıbrıs mal müdürü Ya'kub Faik Efendi vasî ve kayyum tayin edilmiştir. Bu iki çocuğa katil tarafından toplam 7.083 dirhem şer'i gümüş diyet ödenmiştir[199].

Babaları cinayet ile öldürülen çocuklara annelerinin vasîliği de görülmektedir. Girne'ye bağlı Kormacit köyünde yaşayan Maruni çocuklar Mariya, Ante, Milya ve Furusi'ye anaları Eleni mahkeme kararı ile vasî tayin edilmiştir[200].

Mahkeme babası öldürülen çocuklara bazen aile dışından birisini vasî olarak tayin edebilmektedir. Lefkoşa Filasu Köyü'nde babaları öldürülen Cirkako, Makro ve Cibriyano isimli çocuklara aynı köyden Yorgi vasî tayin edilmiştir[201].

Mesarya Kazası Ormidya köyünde yaşayan Hıristofi, Maryo ve İstadiriye isimli çocukların vesayetleri, babaları katledilince anaları Praşkov'a bırakılmıştır[202].

7- Şahitlik

Kıbrıs adasında yaşayan Gayrimüslimlerin tüzel kişiliklerini gösterdikleri durumlardan birisi de şahitlik müessesesidir. Mahkeme önünde davasını ispatlamak için şahit göstermeye davet edilen gayrimüslimler, kendi cematlarından kişilerin şahit olarak dinlenmesini sağlayabilmekteydiler. Mesala Limasol Kazası Aya Pavlo Köyü'nden Kanos'un ölümünden sonra, aynı köyde sahibi olduğu ev, mağaza ile ağaçlarının torunları arasında kullanımı sebebiyle sorun çıkıp mahkemeye gittikleri zaman, Defteralı Yorğaki ile Lefkoşa Feneromoni Mahallesi'nden İstefan şahitlik etimişerdir[203].

---

[199] *KŞS*, 44/142-2.
[200] *KŞS*, 43/5-1.
[201] *KŞS*, 43/34-2.
[202] *KŞS*, 43/143-2.
[203] *KŞS*, 38/208-1.

11 Nisan 1841 tarihinde, Lefkoşa Aya Sava Mahallesi mütemekkinlerinden Andoni, Aci Yanni ile birlikte toplam on gayrimüslim mahkeme önünde şahitlik ederler. Bunların şahitlikleri ile Tüccar, Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Ermeni İstefan ve Aci Kirkor'a borcunu ödeyemediği için üç aydır yatmakta olduğu hapisten tahliye edilir, diğer yandan da iflasına hükmedilir[204].

Zımmiler, birbirleri arasında gerçekleşen ev alım satımlarında şahit olarak mahkemede hazır bulunmaktadırlar. Bu şekilde satış işlemi mahkeme tarafından kayıt altına alınmaktadır. Mesela 23 Mayıs 1841 tarihinde Aya Kaşano Mahallesi'nden Aci Cirkako'nun, Tuzla İskelesi'nde bulunan evini Tuzlalı Cebre'ye 4.850 kuruşa satışına Yorgagi, Koza, Luizi, İsbero ve Andonaki şahitlik etmişlerdir[205].

6 Haziran 1849 tarihinde Girne'de Tûr-i Sina rahiplerinden Topkoryos rahibin mülkiyetinde iken Katerina, Elviniye, Likros ve kardeşleri Yorgi'ye sattığı bahçe ve ağaçların Aci Hristofi tarafından fuzuli zabt edildiği iddiası üzerine görülen davada şahitler arasında Kocabaş Hristofi de vardır[206].

Gayrimüslimler bazen cinayet davalarında şahit olarak hakim karşısında çıkmaktadırlar. Bu gibi hallerde iki zımminin şahitliği yeterli görülmektedir. Mesela Magosa'ya bağlı Limye Köyü'nden Yorgi, Yanni'yi katlettiğini inkar edince, aynı köyde yaşayan ve *beyne'l-nasara* şahitlikleri makbul olan İstavri ve Nikola'nın kendisi aleyhinde şahitliği ile kısasına hükmedilir[207].

Aile büyükleri ölen çocuklara intikal eden miras malların kontrolu ve çocukların bakımının sağlanması amacıyla mahkeme tarafından yetişkin bir kişinin vasî tayin edildiği bilinmektedir. Ancak bazı durumlarda vasîler, mirasçı çocuk veya anası tarafından, kusurlu görülürse azlettirilip yerine bir başasını vasî tayin ettirebilmektedir. Zımmiler, bazan bu tür olaylar üzerine de birbirlerine şahitlik etmektedirler. Mesela Mesarya Kazası Tiremetuşa Köyü'nden Cirkako'ya vasî tayin

[204] *KŞS*, 39/12-1.
[205] *KŞS*, 38/190-1.
[206] *KŞS*, 42/9-1.
[207] *KŞS*, 43/1-1.

edilen Luka, vasîlikten azledilerek yerine Cirkako'nun anası Hace Cirkaku vasî tayin edilir. Konomo ile Andoni vasî değişikliğine şahitlik ederler[208].

8- Kefillik ve Borca Karşılık Menkul ve Gayrimenkul Rehin Verme

Gayrimüslimler arasında birbirlerinin borcuna kefil oldukları görülmektedir. 21 Aralık 1843 tarihinde mahkemede kayda geçirilen belgede, kayıt tarihinden itibaren 121 gün sonra ödemek kaydıyla 87.000 kuruş borç para alındığı görülmektedir. Eleni, Aci Petraki, Mardorose, Yorgaki ve Aci Sihar isimli kişiler, sahip oldukları ev, ağaçlar ve bir adet siyah cariyeyi 87.000 kuruş borçlarına karşılık alacaklıya rehin olarak teslim etmişlerdir[209].

Karpas Kazası Yalusa Köyü'nden Kostanti hayatta iken aynı köyde yaşayan Markoçi'den borç olarak 700 kuruş almış, borcuna karşılık Dib Köyünde un değirmeninin sülüs hissesi; beş evlek ağaçlık bir bahçe ve yine aynı köyde bir adet harab evi rehin olarak vermiş; bocunu ödeyip rehini kaldıramadan ölmüştür[210].

Kıbrıs'ta yaşayan zımmi kadınların kocalarına kefil olarak nakit alış verişi içerisinde yer aldıkları görülmektedir. Mesela Lefkoşa sakinlerinden Hacı Milya, kocası demirci Aci Mihail'in 1.400 kuruş borcuna kefil olduğu için ödemeyi yapmıştır[211].

Zımmiler arasında nakit borçlanmaya karşılık bahçe, meyve ağaçları ve dolab yeri yanında tasarruf ettikleri miri arazilerin de rehin olarak verildiği iddiaları da görülmektedir. Mesela Mesarya Kazası Atyoni köyünden Mihaili Çola mahkemeye giderek, Magosa köylerinden Sutbera'da yaşayan Gavriyel Köyü'nde bulunan bahçe, meyve ağaçları, dolab yeri ve 34 dönüm miri arazisini 5.000 kuruş karşılığında rehin verdiğini, şimdi geri almak istediğinde ise karşı geldiğini iddia eder. Ancak duruşma sırasında daha önceden söz konusu mallarını sattığı, miri araziyi de ferağ ettiği anlaşılmıştır[212].

---

[208] *KŞS*, 44/62-3. (31 Aralık 1855).
[209] *KŞS*, 39/124-1
[210] *KŞS*, 39/102-1.
[211] *KŞS*, 42/252-1.
[212] *KŞS*, 4475/3. (7 Haziran 1856).

9- Vakıflar

Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin vakıfları olduğu bilinmektedir. Mesela, 30 Mayıs 1842 tarihli bir belgeden Lefkoşa'da bulunan Fenoromoni kilisesinin vakıf malları arasında Lefkoşa çarşılarından Orta Adası denilen yerde, bir vakıf kahve dükkanı olduğunu görmekteyiz[213].

13 Mayıs 1842 tarihli başka bir belgeden, Lefkoşa'da Çuko Manastırı'nın da vakfı olduğu anlaşılmaktadır. Bu vakfın müslüman birisinin, Sufi Efendi'nine vakfıyla sınırdaş olduğu görülmektedir. Yine aynı manastır vakfı Abdulah Necib Efendi'nin dükkanı ile de sınırdaştır[214].

Kilise vakıflarının yanında manastırların da vakıfları vardır. Zeytin ve keçiboynuzu ağaçlarının bu şekilde manastır vakıfları içinde görüldüğüne rastlanmaktadır. Bazen bu tür ağaçların vakıf şartları dışında kalan kişiler tarafından haksız yere zabt edildikleri görülmektedir. Ancak mahkeme bu tür olaylara girişenleri hemen men etmektedir. Mesela Dağ Nahiyesi'nde bulunan Maşara Manastırı'nın vakfı içerisinde bulunan 100 adet zeytin ve 30 keçiboynuzu ağaçlarına müdahale mahkeme kararıyla men edilmiştir[215].

Toplumsal dayanışmanın en canlı yaşandığı vakıf müessesesinin Rum cemaat içinde bazen mahkeme önünde sonuçlanan gerginliklere sebep olduğu görülmektedir. Mesela Lefkoşa Fenoromoni mahallesinde bulunan kilisenin mütevellisi Papa Konomo, Lefkoşa eski un pazarında Hacı Mehmed Efendi dükkanı dere ve yol arasında kalan bir adet dükkanı tüccar Petro'dan 5.500 kuruş karşılığında kilise adına satın alır ve dükkanın bu şekilde kilise vakfına dahil olmasını sağlar[216].

---

[213] *KŞS*, 39/22-3.
[214] *KŞS*, 39/19-2.
[215] *KŞS*, 41/214-1. (10 Mart 1844). Burada zikredilen zeytin ve harnup ağaçlarına bazı nasraniyeler tarafından müdahele edildiği, ancak isimlerinin ne olduğu ve kendilerinden kimin davacı olduğu maalesef belgenin bazı kısımlarının okunamayacak kadar silik olmasından tespit edilememiştir. Ancak belgenin baş kısmında Piskopos'a verilen bir hüccet olduğu kaydının yer alması, şikayetçinin de bu makam olabileceği ihtimalini doğuruyor.
[216] *KŞS*, 42/257-2.

Vakıf malların kullanımında görülen kiralama usulünün zımmiler içinde de geçerli olduğu görülmektedir. Bu şekilde, vakıf gayrimenkul kiralayan kişinin bir defaya mahsus ve genellikle kiralanan malın yarı fiyatına yakın bir bedeli muaccele adıyla kiralama esnasında mütevelliye ödemektedir. Kira vakıfların miras yoluyla aile içerisinde intikal ettiği bilinmektedir.

C-TOPLUMLAR ARASI İLİŞKİLER

1- Din Değiştirme

a- İhtida

İslâm literatüründe, bir başka dine mensup şahsın, putperest veya dinsiz bir insanın müslümanlığı seçmesine ve hayatını onda uygudurmasına ihtida denilmektedir[217].

Osmanlı Devri Kıbrısı'nda, adadaki toplumsal yapının iki esas unsurunu oluşturan Türk ve Rum cemaatler arasında göze çarpan ilginç olaylardan birisi ihtida hareketleridir. 1571'den itibaren Türkiye'den getirilerek adada iskan edilen Türk nüfus ile adada Venedik idaresinden devralınan Ortodoks Rum nüfus ve diğer gruplar birlikte ada toplumunu oluşturdular. İhtida olayları, işte bu toplumun zamanla tam anlamıyla birbirlerine kapanmadan kaynaştığını gösteren en güzel örneklerdendir.

Osmanlı devleti içerisinde gerçekleşen ihtidalar, XIX. Yüzyıl ortalarından itibaren büyük devletlerin Osmanlı topraklarında hassasiyetle takip ettikleri olaylardan biri halini almıştır. İstanbul'da bulunan yabancı ülke büyükelçileri ve konsolosları bu meseleyi özel takipçisi olmak suretiyle sözde gayrimüslim Osmanlı tebasının koruyuculuğu görevi olarak görmüşlerdir. Rusya'nın bu şekilde Ortodoksların koruyuculuğuna soyunduğu bilinmektedir[218]. Bunun neticesinde de Osmanlı devletinin iç işlerine müdahele etmekten geri durmamışlardır.

---

[217] Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sonuçları (1472-1909),* Ankara 1994, s. 59.

[218] Gülnihal Bozkurt, *Gayr-i Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)* , Ankara 1989, s.44-45; Osman Çetin, *a.g.e.*, s. 4.

XIX. yüzyılın başlarından itiabaren Büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde kurmaya çalıştıkları dış baskılara paralel olarak kilisenin de içeride baskı unsuru olmaya çalıştığı görülmektedir. Kilise, özellikle gayrimüslimlerin zorla ihtida ettirdildikleri meselesi üzerinde durmuştur[219].

Kıbrıs'ta sicillere yansıyan ihtida olayları üzerinde yapılacak ayrıntılı bir çalışma meselenin daha iyi ortaya konmasını sağlayacaktır. Böylelikle Kıbrıs'ta bir nevi tez olarak dile getirilen, esasında adada yaşayan Türklerin Osmanlı devrinde zorla Müslümanlaştırılmış Rumlar olduğu yolundaki iddianın da temelden yanlış olduğu görülecektir[220]. Bunun dışında, gerçekten de Kıbrıs'ta iki toplum arasında oluşan barış düzenini destekleyen toplumlararası geçişkenlik bu olaylar vasıtasıyla ortaya konulabilecektir.

Üzerinde ciddi spekülasyonlar yapmaya açık görülen ihtida kayıtlarının nasıl tutulduğu konusu üzerinde görüşler ileri sürülmüştür[221]. Üzerinde birleşilen görüşlere göre, din değiştirmek isteyen gayrimüslim Osmanlı tebası öncelikle bu isteğini mahkemeye iletmektedir. Muhtedi adaylarının mahkeme önündeki durumları esasında birbirine benzer formüllerle kayda girmektedir. *Meclis-i şer'e gelüb*[222], *meclis-i şer'de*[223], *Meclis-i şer'de hazır olub*[224], *Meclis-i şer-i şerifde hazır olub bi't-tavi*[225], *Meclis-i şerde hazır olub bi't-tavi*[226], *Meclis-i şerde bi't-tavi*[227], *Meclis-i şer'i şerîf hâzirde ve bi't-tavi'*[228], *meclis-i şer'de hazır olub*[229], *meclis-i şer-i münîrde*[230], *bi't-tavi*[231], *meclis-i şer-i şerifde*[232] gibi birbirinden küçük farklılıklar görülen formüllerle gösterilmiştir.

---

[219] Osman Çetin, *a.g.e.*, s. 5.
[220] Bu konudaki tezlerin kısa bir tenkidi için bkz., M. Akif Erdoğru, "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XII, İzmir 1997, s.82.
[221] Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s.5.
[222] KŞS, 38/154-3.
[223] KŞS, 38/150-2.
[224] KŞS, 40/69-3.
[225] KŞS, 40/61-3; KŞS, 39/172-2.
[226] KŞS, 40/57-3.
[227] KŞS, 39/46-2; KŞS, 39/30-2; KŞS, 38/96-1.
[228] KŞS, 41,41-2.
[229] KŞS, 39/163-2
[230] KŞS, 39/164-3.
[231] KŞS, 39/67-1.
[232] KŞS, 38/78-2.

Öte yandan Tanzimat döneminin ilk yıllarında bazı kayıtlarda mahkemeye gelme halinin yazılmadığı görülmektedir[233]. Ancak aynı 1841 yılı içerisinde tutulan diğer kayıtlarda *Meclis-i şer'e gelüb, meclis-i şer'de* ve *Meclis-i şer'de bi't-tav'a* şeklinde kayıtlar da görüldüğünden bu konuda tam bir standardizasyondan söz edilmesi zor görünüyor. Ancak her şeye rağmen ihtida edecek kişinin bu işlemlerini mahkeme önünde yaptırmak durumunda olduğu görülmektedir.

Tanzimat devri uygulamaları içinde, ihtida olaylarına özellikle dikkat edilmesinin tabii bir sonucu olarak, ihtida edecek kişinin talebini dilekçe ile öncelikle Meclis-i İdare-i Vilâyete bildirmesi gerekmektedir. Mesela Mesarya Kazasına bağlı Pendaya Köyünden Eleni bint-i Lamero, önce meclis odasında sonra da meclis-i şer'de hazır bulunarak ihtidasının gerçekleşmesini sağlamıştır[234].

İhtida edecek kişini sosyal durumu ihtida ilamında açıkça gösterilmektedir. Hür, âkil bâliğ olup olmadığı mutlaka kayda geçirilmektedir[235]. Bunlara ilaveten Osmanlı tebası veya yabancı olup olmadığı da kayıt altına alınmaktadır.

Kilisenin ve yabancıların üzerinde en fazla ısrar ettikleri ve mezheptaşlarını korumak endişesi ile meseleye yaklaştıkları durum, ihtida edecek kişi üzerinde her hangi bir cebir uygulanıp uygulanmadığı meselesidir. Osmanlı mahkemelerinde bu konuda titiz davranıldığı ve her hangi bir baskının olup olmadığına dikkat edilip ihtida ilamlarında kayıt altına alındığı görülmektedir. Kişi kendi rızasıyla ihtida etmelidir. Üzerinde çalıştığımız ihtida ilamlarında bu durum açıkça görülmüştür. Bu şekildeki kayıtlar, *bihüsn-ü rıza*[236], *ve'l-rıza*[237], *ve'l rızâ-i tâlibe-i telkîn-i din-i mübîn*[238], *ve'l rızâ-i nûr-i imân ile münevver olmaklığına rağbetle*[239] gibi farklı şekillerde görülmektedir.

Kadı ve iki Müslim şahit huzurunda hazır bulunan şahsın, kendi istek ve arzusuyla baskı olmaksızın mahkemeye geldiği anlaşılmaktadır. Kadı huzurunda eski

---

[233] *KŞS,* 39,66-1; KŞS, 39/88-2; *KŞS,* 38/197-1; *KŞS,* 38/96-1.
[234] Osman Çetin, *a.g.e., s.5;* KŞS, 42/252-3.
[235] KŞS, 41/46-1. Benzer örnekler için bkz. KŞS, 42/19-2; KŞS, 42/19-4; KŞS, 42/19-5; KŞS, 44/59-1; KŞS, 44/107-1; KŞS, 44/160-1; KŞS, 44/48-1; KŞS, 44/44-1.
[236] KŞS, 40/ 69-3;
[237] KŞS, 40/61-3; KŞS, 39/30-2;
[238] KŞS, 41/85-3.
[239] KŞS, 41/148-1.

dininden vazgeçtiğini dile getiren gayrimüslim son olarak mahkeme huzurunda kelime-i şahadet getirmek suretiyle Müslüman olmaktadır[240]. Bu durum kayıtlara çoğunlukla *şeref-i islam ile müşerref olmak*[241] ve *islamı kabul*[242] şeklinde geçmiştir.

İhtida eden kişilerin önceki dinleri hakkında kayıtlar açık değildir. Müslüman olmazdan önceki dinleri ve bundan vaz geçmeleri genellikle, *edyân-ı bâtıl'dan teberrî*[243], *edyân-ı bâtıldan hurûc*[244], *cümle edyân-ı batıldan teberrî*[245], *nasrâniyetinden teberrî*[246], *fi asli'l-edânî*[247] gibi sıfatlar ile ifade edilmektedir. Bunun yanında 1 Kasım 1844 tarihli ihtida kaydından itibaren muhtedilerin önceki dinine dair sıfat kullanımına ara verildiği görülüyor. Ancak 8 yıl sonra 13 Ocak 1857 tarihli kayıtta ise eskisi gibi bu sıfatların kullanımına devam edildiği anlaşılmaktadır.

Ayrıca ihtida kayıtlarında üzerinde hassasiyetle durulduğu anlaşılan bir husus muhtedi adayının önceki ve sonraski isminin kaydedilmesidir. İsim yolu ile muhtedi eski soyundan kopmama imkanına sahip olacaktır. En azından ileriki nesil için takibi mümkün olacaktır. Yoksa isim değişikliğinden kasıt bu kişinin varlığının izlerini ortadan kaldırmak değildir. Ayrıca ihtida eden kişinin hangi Kaza ve köy, yahut da mahalleden olduğu da kayıt altına alınmaktadır. Nitekim bir şekilde mahkeme huzuruna çıkan muhtedilerin bu sıfatları mutlaka isimlerinden önce zikredilmiştir.

Kendi isteğiyle müslüman olan kişiye mahkeme huzurunda yine kendi isteği ile Müslüman ismi verilmektedir. Tablomuzda da görüldüğü şekilde bu dönemde Kıbrıs'ta ihtida eden erkek şahıslar Mehmed, Hüseyin, Ahmed, Halil, Hasan, Süleyman ve Mustafa gibi isimleri tercih etmişlerdir. Bu dönemde erkek muhtedilerin en fazla itibar ettiği ismin dört kişinin tercihi ile Mehmed olduğu

---

[240] KŞS, 41/148-1; Benzer uygulamalar için bkz. KŞS, 42/19-4; KŞS, 42/19-2-3-5; KŞS, 44/41-1; KŞS, 44/48-1; KŞS, 44/59-1; KŞS, 44/107-1; KŞS, 44/107-5; KŞS, 44/160-2.

[241] KŞS, 40/63-1; *KŞS,* 40/57-3. çalışma dönemimiz içerisinde tutualn kayıtların büyük çoğunluğunda bu formülün kullanıldığı görüldüğünden diğer kayıtların verilmesine gerek duyulmamıştır.

[242] *KŞS,* 42/19-2*; KŞS,* 42/19-3; *KŞS,* 42/19-4; *KŞS,* 42/19-5.

[243] KŞS, 38/96-1; Bu şekildeki kayıt örneklerinden bazıları için bkz. KŞS, 38/150-2; KŞS, 40/57-3; KŞS, 39/46-2; KŞS, 39/66-1; KŞS, 39/67-1. "Batıl dinlerden" sevmeyip yüz çevirme anlamındadır. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1988, s.240, s. 1253.

[244] KŞS, 39/172-2. "Bâtıl dinlerden" çıkış, çıkma; dışarı çıkma; ayıklanma anlamındadır. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 458.

[245] KŞS, 44/59-1.

[246] KŞS, 41/46-1.

[247] KŞS, 39/164-3. Alçak, bayağı kimseler anlamına gelmektedir. Ferit Devellioğlu, *a.g.e.*, s. 240.

görülüyor. Üç kişi Ahmed ismi tercih ederken geri kalan isimler birer kişi tarafından alınmıştır.

Kadın muhtediler ise, Fatıma, Ayşe, Tutî, Hatice, Nebiye, Emine, Sıdıka, Hanife, Meryem ve Şerife isimlerini tercih etmişlerdir. Bunlardan en fazla tercih edileni beş kişi ile Fatıma, beş kişi Ayşe, beş kişi Tutî, üç kişi Hatice ikişer kişi Emine ve Nebiye isimlerini tercih ederken diğer isimler birer kişi tarafından tercih edilmiştir. İhtida ederek müslüman olmayı tercih eden kişilerin kendi rızalarıyla seçtikleri isimlerin özellikle Mehmed, Fatıma ve Ayşe gibi islâmi isimlerde yoğunlaştığı görülmektedir. bu durum da Hz. Muhammedin kendi, kızı ve eşinin isimleri olduğu bilinmektedir.

1839-1856 yılları arasında çocuk yaşta oldukları için annelerine tabi olarak müslümanlıklarına hükmedilen 9 çocuktan 5 tanesine Türk ve islâmi bir isim verilmemiştir. Mesela Limasol Aya Andoni Mahallesi'nden, 16 Ekim 1846 tarihinde anneleri Anzo bint-i Anzil'in ihtida edip Ayşe ismini aldığında yanında bulunan erkek çocukları Gafir, Pedri ve kızı Anet müslüman sayılmışlar fakat kendilerine yeni bir isim verilmemiştir[248]. Magosa Kazası Aya Serki Köyü'nde yaşayan ve 29 Haziran 1847 tarihinde annesi Mariya bint-i Andoni'ye tabiyetle müslüman olan oğlu Mihail'e de bu şekilde yeni isim verilmemiştir[249].

Bazı ihtida kayıtlarında çocukların eski isimlerinin de kaydedilmediği görülmektedir. Mesarya Kazası Tiremetuşa Köyü'nden 14 Şevval 1264 tarihinde ihtida eden Eleni bint-i Yorgi ve kızının ihtida ilamlarında müslüman olduğu ifade edilen küçük kızının eski ismi yazılmamıştır[250]. Bu örnekte adı geçen çocuğun isminin zikredilmemiş olması, annesinin ihtida ettiği günlerin hemen doğum sonrası, kendisine bir isim verilmediği zamanlarda gerçekleşmiş olabileceği düşünülmektedir. Yoksa, mahkemenin bu şekilde bir çocuğu eski ismini kaydetmeden, doğrudan müslüman toplum içerisinde eritmek gibi bir endişesi olamaz. Kaldı ki diğer çocuklara Türk ismi verilmezken eski isimleri yazılmıştır.

---

[248] *KŞS,* 41/11-2.
[249] KŞS, 41/89-3.
[250] KŞS, 41/174-2.

İhtida ilâmlarından muhtedinin eski dini ve etnik kökenleri hakkında eski isimlerinden hareketle bilgi edinilebilmektedir. Sava veled-i Nikola *nâm zımmi*[251], Andriya veled-i Vasîli *nâm kimesne*[252] şeklinde görülen kayıtların Hıristiyan Rum erkekler için kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan başka bir kayıtta Rum tâifesinden Yorgi veled-i Berlomi *nâm zımmi* şeklinde kayıt görülmektedir[253]. Aynı sayfada adı geçen zımmi kadın da bu şekilde kaydedilmiştir.

Yahudiler hakkında elimizde bulunan ihtida ilâmlarından ilkinde geçen Hayem *nâm Yahudi* nitelemesi tartışmaya yer vermeyecek kadar açık şekilde muhtedinin ise eski dini ve etnik kökenini göstermektedir[254]. Diğer kayıtta ise, Abraham veled-i Hanna isminden hareketle bu şahsın da Yahudi olduğu kanaatine varılmıştır[255].

Kadın muhtedilerin etnik ve eski dini kökenleri kayıtlardan anşlaşılmaktadır. Hıristiyan Rum kadınlar genellikle Leno bint-i Bavli *nâm zımmiye*[256], Haralanbo *nâm nasraniye*[257], Marko bint-i Yanni *nasraniye*[258], Vasîlo bint-i Zorzi *nâm nasraniye*[259], Hıristoğlı nâm zımminin kızı Mariya *nasraniye*[260] şeklinde kaydedilmişlerdir. Bunların dışında *Rum tâifesinden* Sofiya veled-i Siva *nâm nasraniye* şeklinde bir kayıt görülmüştür[261].

Kadınlara ait ihtida kayıtlarından yalnızca bir tanesinde muhtedi kadın baba ismiyle değil de kocasının ismiyle yazılmıştır[262]. *Lefke Kasabasında Çamlı Köyü mütemekkinlerinden Hristofi'nin zevcesi Mariya nâm zımmî* şeklindeki kayıt, Mariya'nın kocasından boşanmak maksadıyla ihtida etmiş olabileceğini gösteriyor.

---

[251] KŞS, 39/30-2; Buna benzer diğer kayıtlar için bkz. KŞS, 39/67-1; KŞS, 42/19-3.
[252] KŞS, 38/78-2. Bu konuda diğer erkeklerde görülen kayıt tarzı aynı olduğundan ayrıca zikredilmelerine gerek duyulmamıştır.
[253] KŞS, 42/19-3.
[254] KŞS, 44/48-1.
[255] KŞS, 39/164-3.
[256] KŞS, 40/57-3. Benzer bir kauıt için bkz. KŞS, 41/11-2.
[257] KŞS, 39/46-2; Benzer kayıtlar için bkz. KŞS, 38/197-1; KŞS, 41/85-3; KŞS, 44/44-1; KŞS, 44/107-5; KŞS, 44/160-2.
[258] KŞS, 39/88-2.
[259] KŞS, 38/154-3. Benzer kayıtlar için bkz. KŞS, 38/150-2; KŞS, 38/96-1; KŞS, 41/41-2; KŞS, 41/46-1.
[260] KŞS, 41/149-1.
[261] KŞS, 42/19-4
[262] KŞS, 40/57-2.

Zira eski dininden vaz geçip müslüman olan gayrimüslim kadının, müslüman olduğu halde zımmi erkek ile evli kalması hukuken mümkün değildir.

Ermeni kadın ihtidasının yazılış şekli de açıkça etnik ve dini kökenini göstermektedir. İhtida kaydında açıkça *Ermeni tâifesinden* Mariya bint-i Mihalaki nâm nasraniye ismi kullanılmıştır[263]. Ancak burada, Mariya'nın Ermeni tâifesinden olduğu söylenmesine rağmen Rum ismi kullandığı görülmektedir.

Kıbrısta ihtida olaylarının yaygınlığı konusunda istatistiki bir hüküm diğer eyaletlerde görülen kayıtlar hakkında sağlıklı verilere sahip olunarak verilebilir. Bu konuda elimizde geniş bir zaman dilimin taranmasıyla elde edilen verileri içeren çalışmanın bulunması son derece faydalı olmuştur. 1572-1909 yılları arasında kalan 437 yıllık dönemde Bursa'da toplam 835 adet ihtida kaydı tespit edilmiştir[264]. Osmanlı Devletinin önde gelen ticaret merkezlerinden biri olan Bursa örneği, ihtida olaylarının yaygınlığı açısından Kıbrıs ile benzeşmektedir.

XVIII. Yüzyıl sonları ile XIX. Yüzyıl başlarında Ankara'da bulunan Ermeni, Rum, Yahudi ve Gürcülerden İslâm dinine girenler olduğu bilinmektedir. Ancak bunların sayıca Bursa örneğinden çok daha az olduğu gözlenmektedir[265].

Buna rağmen 1571 yılından itibaren adada Osmanlı egemenliğnin fiilen devam ettiği yaklaşık üç asırlık devrede kaç ihtida gerçekleştiğini tahmin etmek daha kolay görünüyor. Gerçi bu konuda daha önceden kanaat belirten Bedevi, bu rakamı 400 kişi olarak vermektedir[266].

---

[263] KŞS, 42/19-5.

[264] Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s. 3 vd.

[265] Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 127. Yazar burada İslâm dininin zımmîler arasında süratle yayıldığının görüldüğünü kaydetmekle birlikte karşılaştırma yapmamıza imkân verecek bir sayı vermemiştir. Ancak ilgili paragrafa kaynak verdiği dipnotlarında gösterilen defter kayıtlarından, seçme yapılmayıp bizzat ihtida içeren belgelerin hepsinin verildiğini kabul etmek kaydıyla, bu sayının 6 olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayı en geç 1788-1824 tarihleri arasında kalan 36 yılı kapsamaktadır ki yıllık ortalama 6 kişi ile gerek Bursa ve gerekse Kıbrıs örneğinden oldukça düşük görülmektedir.

[266] Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'iye Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s. 142. Bedevinin zikredilen çalışması ve söz konusu çalışmada yer almadığı görülen 10 adet diğer defterlerin varlığı hakkında bkz. Nuri Çevikel, "KKTC Milli Arşivi Şer'iye Sicilleri", *Toplumsal Tarih*, XIII/78, s.18-22.

Bedevi söz konusu rakama ulaşmak için Kıbrıs şer'iye sicillerinin tamamını taradığını ifade etmektedir. Sicil defterlerinde ihtida formülü ile yazılan kayıtların taranmasıyla elde edilen bu sayının kesin bir değer olmadığı düşünülmektedir. Zira doğrudan ihtida ilamı şeklinde kayıt altına alınan ihtida vakaları yanında, başka bir dava kaydı içerisinde karşımıza çıkan *falan nam muhtedi* gibi kayıtlar ilam ile kayıt altına alınan kişiler dışında da ihtida olabileceğini de göstermektedir. Benzer sıkıntılar Bursa örneğinde de görülmüş, 835 ihtida kaydından 450'sinde muhtedinin adının dolaylı olarak sicillere geçtiği ifade edilmiştir[267]. Doğrudan ihtida ilamı ile sicillere girmemiş olması mümkün görülen kişilerin ne zaman ihtida ettiklerinin tespiti oldukça güç görünmektedir. Kıbrıs şer'iye sicil defterlerinin tamamının taranması ile ancak bu yapılabilecek ve kesin sayı ortaya konabilecektir.

Öte yandan son yıllarda Kıbrıs şeriye sicilleri üzerinde çalışan yerli ve yabancı tarihçilerin verdikleri rakamlarla çok daha sağlıklı sonuçlar elde edebilecek durumdayız. 1593-1595 yılları arasında üç yıllık dönemde gerçekleşmiş 12 ihtida kaydı ortaya konmuştur[268]. 1580-1640 yılları arası dönemde 20 kişi[269], 1698-1726 yılları arası dönemde 13 kişi[270], 1726-1750 arası 68 kişi[271] ve 1750-1800 yılları arası döneme dair 67(+54=221) adet ihtida kaydı[272] tespit edilmiştir. Bu durumda çalışma dönemimize kadar olan 249 yıllık dönemde Kıbrıs'ta toplam 234 kişinin ihtida ettikleri görülmektedir.

Burada, ihtida yoluyla Gayrimüslimlerin müslüman olmalarında Osmanlı idarecilrinin asla zorlayıcı bir tutum içine girmediklerinin özellikle kaydedilmesi gerekir[273].

---

[267] Osman Çetin, *a.g.e.*, s.3.
[268] Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998, s.394-396.
[269] Mehmet Akif Erdoğru, "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı,* İzmir 1999, s. 164.
[270] Kemal Çiçek, *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D.,* University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham 1992.
[271] Ali Efdal Özkul, agt, s.149.
[272] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti,* GaziMagosa 2000, s. 242. Bu çalışmada, sonradan 1769-1800 arası dönemle ilgili olarak 54 kişinin daha ihtida ettiğini tespit ettiğini ifade etmektedir. Bkz. S. 54. Çevikel ihtida eden zımmilerin dökümünü de vermiştir. Bkz. Aynı eser, s. 344-347.
[273] Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'iye Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar"*, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s. 142-143.

1839-1856 yılları arasında Lefkoşa mahkemesinde ihtidaları tasdik edilen kişilerin ayrıntılı dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir[274].

Yerleşim Birimi		Etnik Köken				Cinsiyet				Eski İsmi	Yeni İsmi	Kayıt No.	Tarih
Merkez	Köy	R	E	Y	M	E	EÇ	K	KÇ				
-	Balikesre	1				1				Andriya v. Vasîli	Mehmed	38/78-2	8 C 1256
Tuzla	-	1				1				Andoni v. Cirkako	Hüseyin	38/96-1	8 R 1256
Tuzla	-	1						1		Mariyo bt.Hristofi	Tutî	38/96-2	10 R 1256
Girne	Larnaka	1						1		Avdakiyo bt. Yakomi	Tutî	38/150-2	27 S 1256
-	Lefkara	1						1		Vasîlo bt. Zorzi	Emin tutî	38/154-3	26 M 1257
Tuzla	Aya Yanni Mah.	1						1		Kato bt. Milyazoni	Ayşe	38/197-1	27 R 1257
-	Kızılbaş	1				1				Yorgi v. Cirkako	Ahmed	39/67-1	3 S 1259
L/şa	Karamanizade Mah.	1						1		Ariko bt.Yanni	Nebiye	39/88-2	20 C 1259
-	Balikesre	1				1				Toğli v. Yorgi	Halil	39/172-2	19 Z 1260
Lefkoşa	-			1		1				Abraham v. Hanna	Mehmed	39/164-3	14 N 1260
-	Hilâliye	1						1		Kadoni bt. Hristofi	Penbe	39/88-2	21 N 1260
Limasol	İflasu	1				1				Sava v. Nikola	HAsan	39/30-2	18 Ca 1258
-	Peristerona	1						1		İsbino bt.Haralimbo	Ayşe	39/46-2	27 L 1258
-	Kalamason	1				1				Haralanbo v. Papa Nikola	Süleyman	39/66-1	23 Z 1258
Lefke	Çamlı	1						1		Mariyo bt.(?)	Emine	40/57-2	24 B 1261
Lefke	Çamlı	1							1	Markaro*	Fatıma	40/57-2	24 B 1261

[274] Tabloda kullanılan kısaltmalar: R: Rum, E: Ermeni, Y. Yahudi, M: Maronit; E: Erkek, K: Kadın, EÇ: Erkek çocuk, KÇ: Kız Çocuk.

Lefke	Çamlı	1					1			Cirkako*	Ahmed	40/57-2	24 B 1261
-	Tarhan	1						1		Lenobt. Bavli	Sıdıka	40/57-3	5 S 1261
Omorfa	Peristerona	1						1		Tarsu bt. Bavli	Hanife	40/61-3	9 S 1261
Lefke	Çamlı	1						1		Leno bt. Andoni	Ayşe	40/69-3	1 S 1261
Karpas	Komi	1				1				Hagi Kakarini'nin oğlu Yorgi	Mehmed	40/70-2	14 L 1261
Limasol	Aya Andoni Mh.	1						1		Anzo bt. Azdil	Ayşe	41/11-2	25 L 1262
Limasol	Aya Andoni Mah.	1					1			Gafir*	(yeni isim verilmemiş)	41/11-2	25 L 1262
Limasol	Aya Andoni Mah.	1					1			Pedri*	(yeni isim verilmemiş)	41/11-2	25 L 1262
Limasol	Aya Andoni Mah.	1							1	Anet*	(yeni isim verilmemiş)	41/11-2	25 L 1262
Lefkoşa	Ebu kvk.Mh	1						1		Marko bt. Yorgi	Fatıma	41/41-2	27 M 1263
Değirmenlik	Dizdar veya Vasvar(?)	1						1		Alisağo bt. Cerkano	Hatice	41/46-1	11 S 1263
Girne	Karpaşa				1			1		İlyasi'nine kızı Susana	Tutî	41/58-3	14 Ca1263
Magosa	Aya Serki	1						1		Mariya Bt. Andoni	Meryem	41/89-3	15 B 1263
Magosa	Aya Serki	1					1			Mihail*	(yeni isim verilmemiş)	41/89-3	15 B 1263
İskele	-	1						1		Tallu (?)	Ayşe	41/148-1	11 Ra 1264
Lefke	Pergo	1						1		Mariya bt. Hristoğlı	Ayşe	41/149-2	15 Ra 1264
Mesarya	Peristerona	1						1		Eleni Bt. Yorgi	Emine	41/174-2	17 L 1264

Mesarya	Peristerona	1							1	(ismi yazılmamış)*	(yeni isim verilmemiş)	41/174-2	17 L 1264
Limasol	Peristerona	1						1		Ristoni	Hatice	42/19-2	27 N 1265
-	Lakatamya	1				1				Yorgi v. Borlemi	Mustafa	42/19-3	14 Ş 1265
-	Haydar Paşa Mah.	1						1		Sofiya v. Sava	Tutî	42/19-4	15 Z 1265
-	İbikbazarı (?)Mah.		1							Maroye bt. Mihailaki	Fatıma	42/19-5	20 R 1266
Mesarya	Pendaya	1						1		Eleni bt. Lamero	Şerife	42/252-3	(Tarihsiz)
-	Kızılbaş	1						1		Dibisko (?) nam nasraniye	Fatıma	44/44-1	9 R 1271
Girne	-	1						1		(?) nam nasraniye	Fatıma	44/59-1	13 M 1274
Dağ	Ankomi	1						1		Mariko nam nasraniye	Nebiye	44/107-4	17 Ca 1273
Dağ	Ankomi	1					1			(eski İsmi yazılmamış)	Ahmed*	44/107-4	17 Ca 1273
Mesarya	Panagra	1						1		Hunesiye nâm nasraniye	Hacer	44/107-5	8 N 1273
Değirmenlik	Piroi	1						1		Piraşko nam nasraniye	Hatice	44/160-2	3 S 1274
Karpas	Aya Andronikо			1		1				Hayem nâm Yahudi	Mehmed Hüdâverdi	44/48_1	13 S 1272
Karpas	Dikomo	1						1		Dikomo nam nasraniye	Fatıma	44/44-1	9 Za 1271
Değirmenlik	Tarhun	1						1		Hace Kano bint-i Papas	Penbe	41/162-1	6 B 1264

Tablo3: 1839-1856 yılları arasında Lefkoşa mahkemesinde ihtidaları tasdik edilen kişiler.

Kıbrısta ihtida eden kişileri din, millet, cinsiyet, yetişkin yahut da çocuk olarak tasnif etmek mümkündür. Hatta bunların şehir, mahalle, köy yerleşimlerinden

olmaları da istatiğe tabi tutulabilir. Böylelikle adada kaydedilen olayların bölgesel yaygınlık oranları tespit edilebilir.

Tabloda çalışma dönemimizde gerçekleşen ihtida kayıtları, ihtida eden kişilerin yaşadıkları yerleşim birimi, etnik durumları, cinsiyetleri, eski ve yeni isimleri, ihtida tarihleri ve kaynakları ile gösterilmiştir. Tablonun yakından incelenmesi ile bu dönemde adada toplam 48 kişinin ihtida ettikleri görülmektedir.

İhtida eden kişilerin büyük çoğunluğu 44 kişi ile Ortodoks Rumlardan oluşmaktadır. Bunun yanında 2 Yahudi, 1 Ermeni ve 1 Maronit de aynı dönemde ihtida etmişlerdir.

Ada nüfusunun çoğunluğunu oluşturduklarından Ortodoks Rumlar içerisinde ihtida olaylarının diğer unsurlara nazaran yoğun görülmesi normal karşılanmalıdır. Tablodan da görüldüğü gibi 1839-1856 yılları arasında geçen 17 yıllık dönemde görülen 48 ihtida olayının %91.6'i Rumlara aittir.

İhtida eden Rumlar içerisinde kadınların 27 kişi ile çoğunluk teşkil ettiği görülmektedir. Rum muhtediler içinde kadınların görülmesi % 61.4 lik bir orana sahiptir. 1839-1856 yılları arasında toplam 8 Rum erkeğin ihtida ettiği görülmektedir. Rum muhtediler içerisindeki oranları %18.2 olarak görülmektedirler.

Gayrimüslimlerin yaşadıkları yerleşim merkezleri de tablomuzda görülmektedir. Tablonun incelenmesi sonucunda 18 kadın köylerde yaşarken buna karşılık 8 kadının şehir merkezlerinde yaşadığı görülmektedir. Bu durumda kadınlar arasında gerçekleşen ihtdaların % 30.77'si Kaza merkezinde yaşayan kadınlarda görülmektedir. Köylerde yaşayan kadınların ihtida tercihi ise % 69.23'tür.

İhtida eden 8 Rum erkekten 7 kişi köylerde yaşarken 1 kişinin Kaza merkezinde yaşadığı görülmektedir. Bu durumda ihtida eden Rum erkeklerin % 87.5 ile büyük oranda köylerde yaşadıkları görülmektedir.

İhtida eden erkek ve kadınların köylerde yaşama oranının Kaza merkezlerine nazaran % 78.36 ile oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durumda köy toplumu içerisinde yaşayan insanlar arasında toplumsal etkileşimin Kaza merkezlerine oranla göreceli bir fazlalık oluşturduğu ileri sürülebilir.

Kanaatimizce köylerde Müslim ve Gayrimüslim reayanın birbirleriyle etkileşimlerini zorlayan unsurlar vardır. Özellikle arazi kullanımında bu durumun öne çıktığını düşünüyoruz. Bazen bir gayrimüslimin tasarrufunda bulunan tarlası, bağ ve bahçesi ile bir müslüman reayanın sınırdaş olduğu bilinmektedir. Bu durum, en azından senenin belirli zamanlarında yani ekim ve hasat zamanlarında iki ayrı toplum fertlerinin bir araya gelmesini zorlaycaktır. Öte yandan köy yerleşimlerinin Kaza merkezlerine oranla küçük olmaları, burada toplumsal etkilişimin çok daha fazla yoğun olmasını sağlaycaktır. Burada, sadece müslim ve gayrimüslim reayanın karma olarak birlikte yaşadığı köylerde ihtida olaylarının görülebileceği düşünülmemelidir. Zira günümüzde yalnızca Maronitlerle meskun bulunan Karpaşa köyünde de ihtida olayı görülmüştür[275].

Kaza merkezlerinden Limasol beş kişi ile en fazla ihtida gerçekleşen yer olarak görülmektedir. İkinci sırada görülen Mesarya'da dört, Lefke ve Tuzla üçer; Değirmenlik, Karpas, Lefkoşa ve Girne'de ikişer ihtida gerçekleşmiştir. İhtida olaylarının birer kişiyle en seyrek görüldüğü yerler Magosa, İskele, Omorfa ve Dağ Kazaları olduğu görülmektedir.

İhtida eden Rumlardan 4'ü kız çocuk ve 5'i de erkek çocuktur. Reşit olmayan çocukların hukuki ehliyetleri olmayacağı ileri sürülerek söz konusu çocukların mahalli idareciler tarafından zorla Müslümanlaştırıldıkları gibi bir endişe ortaya çıkabilir. Ancak bu durum, gerçekte söz konusu endişeyi yersiz kılacak hukuki bir prosedürün işlemesinden başka bir şey değildir. Zira, İslam Hukukuna göre ebeveyni Müslüman olan henüz buluğ çağına gelmemiş çocuklar hukuken Müslüman olmuş sayılmaktadır[276].

Bu hukuki uygulama, çocukların anne babalarından hangisi hayırlı ise ona verilmesini öngörmekte, müslüman olan taraf daha hayırlı görüldüğünden çocuğun vesayetiyle birlikte ona tabi olması prensibine dayanmaktadır[277]. Tablomuzda görülen kız ve erkek çocukların annelerinin Müslüman olması neticesinde, bu

---

[275] *KŞS*, 41/58-3.
[276] Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'i Mahkeme Sicilleri Üzerinde Araştırmalar", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri, Ankara 1971, s.142.
[277] Osman Çetin, Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s. 71.

gerekçelerle, mahkeme kararı ile Müslüman oldukları görülmektedir[278]. Öte yandan küçük çocukların ihtida eden anne veya babalarına verilmelerindeki tek amacın, onların müslüman olarak yetişmelerini sağlamak olduğu ifade edilmektedir[279]. Hukuki işlemlerde çocukların reşit oluncaya kadar anneye tabi oldukları bilinmektedir. İncelediğimiz ihtida kayıtlarında görülen çocukların yaşlarının 2 ile 7 arasında değişmektedir[280].

Kıbrıs toplumunu oluşturan gayrimüslim gruplar içerisinde Yahudilerin de bulunduğu, ancak bunların Rumlara nazaran sayıca az olduğu belirtilmişti. Haliyle bu durum ihtida olaylarında karşımıza çıkmalarını da diğerlerine oranla seyrekleştirmektedir. 1839-1856 yılları arasında yalnızca iki Yahudinin ihtida etmesi bu şekilde yorumlanabilir[281]. İhtida eden Yahudilerin ikisinin de yetişkin erkek oldukları görülmektedir. Bu kişilerden Hayem nam Yahudi Karpas Kazasına bağlı Ayanizeniko köyünde, Abraham veled-i Hanna'nın Lefkoşa'da mütemekkin oldukları görülmektedir. Bu kişilerin sayıca azlığı, yaşadıkları yerlerin Kaza merkezi veya köylere dağılımı ihtida ile yaşanılan yerleşim birimi açısından bir değerlendirmeyi zorlaştırdığı hesaba katılmak kaydıyla, % 50 Kaza merkezi, % 50 köy şeklinde bir dağılım gösterdiği görülmektedir. İhtida ettikten sonra Abraham veled-i Hanna Mehmed ismini alırken, Hayem Mehmed Hüdâverdi ismini tercih etmiştir. Bu dönemde ikili isimlere pek rastlanılmaması açısında örnek ilginç görülmektedir.

İhtida eden Ermeni sayısı bir kişidir. Maroye bt. Mihailaki isimli Ermeni kadın, Kaza merkezi belirtilmeden İblikpazarı Mahallesinde sakin görünmektedir. Buna dayanarak her hangi bir Kaza merkezinde mütemekkin olduğu düşünülmektedir. Yeni ism olarak Fatıma tercih etmiştir. Kıbrıs toplumunu oluşturan küçük unsurlardan birisi olan Ermeniler içerisinde, incelediğimiz dönemde ihtida eden erkeklere rastlanmamıştır.

---

[278] *KŞS*, 40/57-2; *KŞS*, 41/11-2; *KŞS*, 41/89-3; *KŞS*, 41/174-2; *KŞS*, 44/107-4.
[279] Osman Çetin, Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s.92.
[280] *KŞS*, 41/11-2; *KŞS*, 41/174-2; *KŞS*, 41/89-3; *KŞS*, 44/107-4.
[281] *KŞS*, 39/164-3; *KŞS*, 44/48-1.Yahudiler Bursada da diğer unsurlar içerisinde azınlık teşkil ettiğinden oradaki ihtida örnekleri içerisinde de sayıca en küçük grup olarak yer almışlardır. Bkz. Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri Ve Sosyal Sonuçları (1472-1909)*, Ankara 1994, s.45.

Çalışma dönemimizde adada yaşayan Maruniler içerisinde de ihtida olayına rastlanmıştır. Bu dönemde kaydedilen 1 adet Maruni ihtidası vardır. Girne Kazası'na bağlı Karpaşa köyünde mütemekkin olduğu görülen İlyasi'nine kızı Susana, ihtida ettikten sonra Tutî ismini tercih etmiştir[282].

İhtida kayıtlarında kişilerin neden ihtida ettiğinin cevabını bulmak mümkün değildir. En azından kayıtlarda böyle bir bilgi yoktur. Ancak elimizde bulunan ihtida kayıtlarından bazıları ihtidaya sebep olan fiziki ortam üzerine yorum yapmamıza fırsat vermektedir. 9 Haziran 1840 tarihinde ihtida eden Andoni veled-i Cirkako için verilen ihtida ilâmı bu konuda aydınlatıcı görülüyor[283]. Çünkü Andoni, aslen Tuzla ahalisinden olup Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nde ikamet etmekte olan Hacı Hüseyin Ağa'nın devecisidir. Deveci olarak hizmet gördüğü müslüman kişiden en azından işi gereği etkilenmiş olması muhtemeldir. Öte yandan şahitler arasında hayriye tüccarlarından Tuzlalı Hacı Ali Ağa'nın da yer alması Hacı Hüseyin Ağa'nın varlıklı biri olma ihtimalini güçlendirmektedir.

İhtida olaylarının sebepleri üzerinde farklı açılardan ileri sürülen görüşler, kültürel etkileşim, iktisâdi sebepler, psikolojik sebepler gibi başlıklar olarak sınıflandırılmaktadır[284]. En yaygın görüş zımmi kadınların eşlerinden boşanmayı zorlamak için bu yolu seçtikleri şeklindedir[285]. Diğer bir görüş, Gayrimüslimlerin cizye vergisinden kurtulmak amacıyla bu yolu seçtikleri şeklindedir. Ancak adada kadınların erkeklere oranla yüksek sayılarda ihtida etmeleri bu görüşün geçerliliğini sıkıntıya sokmaktadır. Zira kadınlar cizye vergisi ödememektedirler. Sosyo ekonomik şartların ihtidayı etkilediği görüşü de vardır.

Yerli yazarların Osmanlı arşiv kayıtları ve özellikle Kıbrıs şer'iye sicilleri üzerinde yaptıkları incelemelerde, kendi dönemleri içerisinde geçerli oldukları göz önüne alınmak kaydıyla, bu konuda görüşler ileri sürmüşlerdir. Recep Dündar, İhtidanın her zımmi kadın için geçerli olmamak kaydıyla, zımmiler arasında

---

[282] Girne Kazasına bağlı Karpaşa köyünde günümüzde de az sayıda Maronit aile yaşamaktadır. Karpaşa'da 1974 öncesine kadar yalnızca Maronitlerin yaşadıkları bilinmektedir. Yani bu köy karma değildir.
[283] KŞS, 38/96-1.
[284] Osman Çetin, *a.g.e.*, s.60-73.
[285] Osman Çetin, *a.g.e.*, s. 69.

ihtidanın evliliğe son verme yolu olarak görüldüğünü kaydetmektedir[286]. XVI. yüzyıl sonlarında, üç zımmi kadının müslüman olduktan sonra kocalarından ayrıldıkları görülmektedir. Hırsofi Kazasından Enderya bint-i Piero, Mesarya Kazasından Çako nam zımmiye ve Ermeni Hüsna, bu şekilde müslüman olarak kocalarından boşanmışlardır[287].

Yapılan çalışmalar ihtidalarda etkili olan faktörleri ortaya koymak için ihtida eden kişinin cinsiyetinden yola çıkmaktadır. Kıbrıs sicillerindeki kayıtlar da bu tarz bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Zira ihtida eden kişiler içerisinde kadınlar çoğunluktadır. Bunun için iler sürülen ve kabul gören açıklama ise, Hıristiyan Ortodoks kilisesinin Hıristiyan karı kocanın boşanmalarına sıcak bakmamasıdır. Kendi cemaati içerisinde kanun karşısında zorda kalan Hıristiyan kadın, kadı huzurunda ihtida etmek suretiyle boşanma yolunu açmaktadır. Zira teorik olark Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmsi mümkün değildir. Böyle olunca kadın eşinden mahkeme kararı ile boşanmış sayılmaktadır.

Bunların yanında ihtida eden erkekler de vardır. Erkek şahısların ihtida gerekçelerine dair öne sürülen görüş ise zimmet statüsünden çıkıp Müslüman olmaları halinde daha düşük vergi ödeyecekleri düşüncesine dayanmaktadır. Zira ihtida eden kişi artık cizye ödemeyecektir. Bunun yerine Müslüman erkeklerin ödedikleri vergilere tabi olacaktır. Bütün bunlara nazaran Kıbrıs'taki ihtida olaylarının yalnızca maddi beklentilerle izahı yeterli görülmemektedir. Osmanlı idare anlayışının adada oluşturduğu barış düzeni, yani işin insani boyutu da hesaba katılmalıdır.

İhtida etmiş kişilerin sonraki hayatılarını toplum içerisinde nasıl devam ettirdiklerini mahkemelere yansıyan kayıtlardan tespit etmek mümkündür. Ancak burada da bu kişilerin muhtedilikleri dolayısı ile eski ve şimdiki yeni cemaatleri içerisinde nasıl karşılandıklarını yani muhtedi olmanın gündelik hayatlarını geçirdikleri mahalle veya köylerinde kendilerini nasıl etkilediğini bilemiyoruz. Ancak bildiğimiz bu kişilerin muhtedi oldukları andan itibaren her hangi bir ayrıcalık tanınmadan sıradan diğer insanalar gibi gündelik hayatlarına devam ettikleridir.

---

[286] Recep Dündar, *a.g.t.*, s.395.
[287] Recep Dündar, *a.g.t.*, s. 394-395.

Mahkemeye yansıyan davalar bu durumu teyit etmektedir. Aksi, yani, muhtedilerin devlet nazarında, sonradan gelecekleri de motive etmesi beklenerek ayrıcalıklı muameleye tabi tutulmaları söz konusu değildir. Haklarında cezai, mali ve diğer davalarda herkes için geçerli olan hukuk kuralları istisnazız uygulanmıştır. Muhtedilerin taraf olduğu davalarda dava bu durumdan etkilenmeksizin devam etmiş ve sonuçlandırılmıştır.

Öte yandan muhtediler toplum içerisinde yerlerini almışlar ve gündelik hayatlarını diğer müslümanlarla eşit hukuki şartlarda devam ettirmişlerdir. Mesela 10 Ocak 1851 tarihinde Lefkoşa mahkemesinde görülen miras davasında[288] şuhûdu'l-hâl arasında muhtedi İsmail adı geçmektdir. Söz konusu kayıt, muhtedilerin mahkeme huzurunda ve toplum içerisinde müslim ve gayrimüslim ahaliden farksız olarak yaşadıklarını göstermektedir. Zira şahitlik, mahkemede duruşmaların seyrini ve hatta sonucunu yakından ilgilendiren bir kurumdur. Aynı zamanda bunların toplum tarafından dışlanmadığı, bilakis güven duyulan insanlar olduklarını da göstermektedir. Yani kişi ihtida ettikten sonra mazisi dolayısı ile sorgulanmadan toplumda yeni dini ve kimliği ile yer almaktadır. Arşiv kaydında isimlerinin muhtedi sıfatı ile kaydedilmiş olmasından kastın, onların sadece dini ve etnik kökenlerini ifade etme endişesi değil, toplumsal konumlarını belirtmek için başvurulan bir yol olduğu düşünülebilir[289].

Muhtediler, toplum hayatında yerlerini hür insanlar gibi almaktadırlar. Muhtedi oldukları için toplum dışına itilmeleri veya tersi, toplum içerisinde yüceltilmeleri söz konusu olmamıştır. Muhtediler, müslüman bir kadınla evlilik yapmakta, mülk edinmekte, bunu varislerine intikal ettirebilmektedirler. Mesela Lefkoşa Tahtelkala Mahallesi'nden muhtedi İbrahim bin Abdullah'ın mirası karısı Halime bint-i Mehmed ile anababa bir kız kardeşi muhtediye Fatıma bin-i Abdullah'a intikal etmiştir[290].

---

[288] KŞS, 42/9-2.

[289] Osmanlı devletinin tatbik ettiği millet sistemi içerisinde, tebanın dini ve etnik kökenlerinin arşiv kayıtlarında çok defa bu sistem içerisnde yer aldıkları kompartımanı işaret etmek için kullanıldığı bilinmektedir.

[290] *KŞS*, 42/253-1. (15 Mart 1846)

Öte yandan Muhtedi İbrahim bin Abdullah vefatından iki ay önce terekesinin üçte bir hissesini aynı mahallede yaşayan Hacı Ali bin El- Hac Mehmed'e vasîyet eder[291].

Muhtediler, davalarını diğer müslümanlar gibi vekil aracılığı ile görebilmektedirler. Yukarıdaki davada adı geçen Halime bint-i Mehmed ile Fatıma bin-i Abdullah tereke paylaşımı için kendilerine aynı mahalleden Hacı Ahmed Ağa bin Mehmed'i vekil tayin etmişlerdir[292].

Dava prosedürü aynen diğer müslümanlar gibi işleyen muhtediler, iddialarını şahitler aracılığı ile ispatlayabilmektedirler. Yukarıdaki davada Hafız Mustafa Efendi ve Dede Mehmed bin Ali, muhtediye Fatıma ile Halimenin iddialarına şahitlik etmişlerdir[293].

İhtida ettikleri andan itibaren İslâm hukuku çerçevesinde müslüman ahali hükmüne giren muhtedeiler, müslüman toplum içerisinde saygın bir yer edinikleri gibi, hukukuun kendielerine tanıdığı hakları kullanmaktadırlar. Miras hukukunda da bu durum geçerlidir. Mirasçısız öldüğü gerekçesiyle mal müdürlüğü tarafından terekelerine el konan zımmilerle akrabalık ilişkilerini ispatlamaları halinde miras hisseleri kendilerine iade edilmektedir. Yani kişi ihtida etmekle akrabalık bağı ve miras intikalinden men olmamaktadır. Bu da en azından böyle durumlarda muhtedilerin aileleriyle ilişkilerinin hukuken devam ettiğini göstermektedir. Mesela Değirmenlik Kazası Piroi Köyü'nde yaşayan Fatıma bint-i Abdullah, aynı köyden ölen muhtedi İbrahim bin Lagori'nin anası Markor ile kendi anası Kano'nun anababa bir kardeş olduklarını iddia eder. Buna göre teyzesi olan Markor ve teyzesinin oğlu İbrahim'in vefatları ile mal müdürlüğüne alınan terekelerinin kendisine intikal etmesi gerekir. Fatıma iddiasını aynı köyde yaşayan Derviş ve Hüseyin'in şahitlikleri ile ispatlar ve malları vekili Yusuf Efendiye teslim edilir[294].

Muhtediler, diğer müslüman ahali ile alış veriş yapıp borç alacak ilişkisi de gerçekleştirmişlerdir. Mesela Muhtedi İbrahim Mesarya Kazası'na bağlı Afanya Köyü'nden Çoban Mehmed Arif bin Abdullah'a 52 adet koyunu 2.445 kuruşa

[291] *KŞS*, 42/253-1.
[292] *KŞS*, 42/253-1.
[293] *KŞS*, 42/253-1.

satmıştır. Ölümünden sonra mirasçıları olan oğulları söz konsu 2.445 kuruşun babalarından kendilerine intikal ettiğini ve mahkeme kararı ile tahsilini isterler[295].

İhtida eden erkekler muhtedi sıfatı ile anılırken aynı şekilde kadınlar da muhtediye[296] sıfatıyla anılmaktadır. Bunlar da diğer müslüman kadınların sahip olduğu hukuki haklara sahip olup bunu kullanmakta bir sorunla karşılaşmamışlardır. Yukarıdaki davada adı geçen muhtediye Fatıma Hatun davasını görmek üzere kendisine Yusuf Efendi ibn-i İsa'yı kendisine vekil tayin ederek mahkeme önünde hakkını aramıştır[297].

İhtida olayları toplumlar arası etkileşimde ticari, ekonomik, psikolojik unsurlardan çok daha fazla insani sebeplerle meydana gelmektedir. Nitekim Halil İnalcık, toplumlar arası etkileşimde olumlu etkisi olan faktörler arasında aracı guruplardan birini oluşturması açısından muhtedileri de saymaktadır[298].

Osmanlı idarecilerinin muhtedilere bakışı ile, önceki dinleri dolayısı ile bağlı bulundukları Kiliselerinin bunlara bakışları arasında farklar vardır. Kıbrıs Rum Ortodoks kilisesinin ve kilise görevlilerinin, daha 16. yüzyıl sonları gibi erken dönemlerde ihtida edip tekrar eski dinlerine dönmek isteyen kişilere sıcak bakmadıkları bilinmektedir[299]. Tuzla Kazası Cilya Köyü sakinlerinden Meyla bint-i Andoni isimli zımmiyenin kiliseye gitme istediğini rahip ve papazlar engellemişlerdir. Bu tarz engellemelerin müslüman olmadan müslüman bir erkekle evlenenlere karşı gerçekleştiği de bilinmektedir. Tuzla nahiyesinde Andoni bint-i Milu'nun kiliseye gitmesi, papazlar tarafından müslüman birisi ile evlendiği gerekçesi ile engellenmitşr[300]. Söz konusu örnekler, ihtida olaylarında fetihten sonraki yakın dönemlerde Hristiyan cemmatin sıcak bakmadığını göstermektedir. Öte yandan tez dönemimizde görüldüğü gibi, yabancı ülkeler henüz bu bahane ile iç işlerine karışamamaktadırlar.

---

[294] *KŞS*, 42/240-1. (14 Şubat 1853
[295] *KŞS*, 42/257-1. (24 Mayıs 1853).
[296] *KŞS*, 42/240-1.
[297] *KŞS*, 42/257-1. (20 Mayıs 1853).
[298] Halil İnalcık, "Kültür Etkileşimi, Küreselleşme", *Doğu Batı*, sayı 18, Ankara 2002, s. 92.
[299] Recep Dündar, *a.g.t.*, s396.
[300] Recep Dündar, *a.g.t.*, s396.

Osmanlı idarecilerinin, özellikle Kıbrıs örneğimizde görüldüğü gibi gayrimüslimleri sistematik bir islamlaştırma politikası gütmediği açıkça görülmektedir[301].

b-İrtidat ve Tenassur

Tanzimat Fermanı'nın ilanının gayrimüslimlerin hayatında sanıldığının aksine önemli yenilikler getirdiği bilinmektedir. Daha önceden bir gayrimüslim sadece ihtida edip müslüman olabilirken Tanzimatla birlikte dini hareketlilik alanı genişledi. Bu şekilde daha önceden şeklen Müslümanlığı kabul eden Hıristiyan cemaatler asıl dinlerini açıklamakata bir sakınca görmediler. Bu şekilde esasında yasak olan tenasur olaylarının ortaya çıktığı görüldü[302].

Müslüman olan bir kişinin dinden çıkması anlamında gelen irtidat hukuken suç sayılmıştır. İslâm Hukukunda mürtedle ilgili hükmün ölüm olması bu tür olayları son derece önemli kılmaktadır[303]. Bu yüzden olsa gerek irtidat olaylarının görülme oranı son derece düşüktür[304]. Devlet kendi dini olan İslâmiyete geçişlere bir sınırlama koymadığı halde, kendi dininden çıkmayı asla hoş karşılamamakta, bunu önlemek için caydırıcı tedbirler almaktadır. Bunda elbette kamu düzenini koruma endişesi vardır.

1839-1856 dönemi Kıbrıs şer'iyye sicillerinde bu konu hakkında muhtemelen aynı kişiye ait görülen 3 adet örnek kayıt vardır. 26 Şubat 1845 tarihli ilk kayıt, Karpas Kazası Karoviya Köyü'nden Süleyman bin Hasan'ın nikahlı eşi Maro nasraniyeden olma 17 yaşındaki kızı Sündüs hakkındadır. Kayıttan anlaşıldığ

---

[301] Öte yandan XX. yüzyıl başlarında sistematik olarak Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin adadaki İngiliz idaresinin de göz yumması ile bazı köylerde misyonerlik faaliyetleri yürüttükleri ve bir çok Türk'ün zorla veya kendi rızası ile Hristiyanlaştırıldığı ifade edilmektedir. Burada dikkatimizi çeken hususun adada görevli Osmanlı kadı veya naibleri tarafından İstanbul'a gönderilen yazılarda Rumların misyonerlik faaliyetlerinde seçtikleri köyler ahalisinin genellikle dindar olmadıkları şeklindedir. Kanaatimizce bu şekilde özellikle Luricina (Akıncılar) köyü ahalisinin bu olaylarda öne çıkması ve günümüzde de bir çok kişinin bunların Linobambaki olduğunu söylemesi adadaki etnik yapının gerektiğinde istismara açık bir yapı sergilemekte olduğunu göstermektedir. Bkz. Mustafa Haşim Altan, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri Ortodoks-Katolik Misyonerliği ve Türk Toplumuna Yönelik Baskılar*, Lefkoşa 2000.

[302] İlber Ortaylı, "Tanzimat Döneminde Tenassur Olayları Ve Din Değiştirme Olayları", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3 Kasım* 1989, Ankara 1989, s.481.

[303] Osman Çetin, *a.g.e.*, s.85.

[304] Bursa'da tespit edilen 835 muhtedi ile birlikte düşünülürse ihtidalara karşılık irtidat olaylarının ancak %0.77'lik bir orana sahip olduğu görülmektedir. Bkz. Osman Çetin, *a.g.e.*, s. 86.

şekliyle, Sündüs kayıt tarihinden iki sene önce yani 1847 yılında köyünden ayrılarak Tuzla Kazasına gitmiştir[305].

Tekrar köyüne döndüğü zaman kaza müdürü ve naibi tarafından sorgulanmış, Tuzla'da bulunduğu sırada bazı müste'men konaklarında kaldığı ve o esnada tenassur ettiği, yani Hırıstiyan olduğu iddiaları incelenmiştir. Bunun üzerine durumunu anlatan bir mazbata eşliğinde Lefkoşa'ya gönderilmiş ve mahkeme edilmiştir. Mahkemede yapılan istintakında tanasurunu inkar ettiği görülen Sündüs'ün daha önceden ortalıktan kaybolduğuna Ayandroniko köyünden Molla bin Hacı Mustafa ve Milanorka köyünden diğer bir müslüman köylü şahitlik etmişlerdir[306].

6 Eylül 1847 tarihli mahkeme ilâmından Sündüs meselesinin tekrar Lefkoşa mahkemesinin gündemine geldiği anlaşılıyor[307]. Bir süredir irtidat halinde olduğu haber alınan Sündüs isimli hatun, mahkemeye çağırılmış, irtidat halinden pişman olduğu ve tövbe ettiği gerekçesiyle affedilmiştir. Sündüs, mahkemenin kendisine teklif ettiği kelime-i şahadeti yerine getirmiş, eski ismi değiştirilerek Hatice olmuştur.

İrtidat ve tanassur olayı hakkında sicillere yansıyan diğer bir kayıt 24 Ekim 1845 tarihlidir ve biricisi ile bağlantılı görülmektedir. Karpas Kazası Koroviya Köyü mütemekkinlerinden Süleyman nâm kimesnenin sülbiye kızı Hatice hatunun irtidatı hakkındadır[308].

Mahkeme, yaptığı araştırma sonucunda Hatice Hatun'un neden irtidat ettiğini ortaya çıkarmıştır. Buna göre öncelikli sebep olarak kendisinin içinde bulunduğu maddi durum yani parasızlık, babasının velayetten yoksun birisi olması gösterilmiştir. Bu durumda, kaza ahalisinin çoğunluğunun *reâyadan*[309] olması sebebiyle onlarla karışma mecburiyetinde kaldığı ve reayanın kendisini hatalı bir karar almaya teşvik ettikleri düşünülmüştür. Öte yandan, Hatice Hatun'un zamanla

[305] KŞS, 40/61-4.
[306] KŞS, 40/61-4.
[307] KŞS, 40/70-1.
[308] KŞS, 40/79-1.
[309] "*...Kaza-i mezkurun ekser ahalisinin reayadan olmasıyle...*". Burada reaya kelimesinin, önceki yüzyıllardan farklı olarak, tartışmasız bir şekilde sadece gayrimüslim Osmanlı tebasını ifade ettiği açıktır.

çevresinden gelen teklif ve davetin de tesiriyle irtidata meylettiğini haber alan mahkeme, kendisine kelime-i şahadet teklif etmiştir. Hatice bunu kabul etmiş ve böylece irtidatından geri dönmüştür. Mahkeme önünde irtidatında vaz geçip müslüman olmayı tekrar kabul ettiği için kendisine günlük iki çift nân aziz ile aylık iki kıyye revganı- sade, 1 kıyye revgan-ı zeyt, 5 kıyye pirinç, 1 kıyye lahm, ½ kıyye sabunun Kaymakamlık kileri tarafından tahsis edilmesine karar verilmiştir[310].

Burada özellikle vurgulanması gereken nokta, mahkemenin hakkında irtidat iddiası ortaya atılan kişiye karşı son derece yapıcı bir yaklaşım içinde görülmesidir. Bu yaklaşımı belgede *...hakkında ifây-ı lâzıme-i Lütuf ve merhâmet ve cemili müsbet olan din-i mübine dahi riayet olunmak...*şeklinde ifade edilmiş olmakla birlikte, şayet irtidatına hükmedilseydi verilmesi gereken idam cezasından kaçınmak da göz önüne alınmalıdır.

1839-1856 yılları arasında kaydedilen 47 adet ihtida kaydına karşılık yalnızca 1 adet irtidat kaydı olduğunu söyleyebiliriz. İrtidat olayının ihtida olaylarına oranı %2.13 görülmektedir.

47 ihtida olayına karşılık yalnızca 1 adet irtidat iddiasının görülmesi, yüzde oranı olarak fazla görülebilir. Ancak önceki yüzyıllarda bu tür olayların adada görülmediğini göz önüne alırsak bu son derece normal kabul edilecektir. Daha önceki dönemlerde gerçekleştiği kabul gören toplam 400 ihtida ile karşılaştırıldığı zaman % 0.25 gibi bir oran çıkmaktadır ki bu son derece gerçeğe yakın bir değerdir.

Burda irtidat iddiası ile 6-7 aylık bir süre içerisinde 3 defa mahkeme karşısına çıkarılan ve neticede irtidat etmediği kanatine varılan Sündüs'ün babasının Türk, annesinin ise Rum olması dikkat çekmektedir.

XIX. yüzyıl ortalarında sistematik bir şekilde artan yabancıların Osmanlı iç işlerine müdahelesi irtidat olayları bahanesiyle de ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs'ta görev yapan konsolosların raporlarından bunu takip etmek mümkün görünüyor.

İngiliz tarihçi Sir George Hill, çalışmasında, Kıbrıs'ta görev yapan İngiliz konsolos vekilinin Adada gerçekleşen irtidat olayları ve bunlara karşı Osmanlı

[310] KŞS, 40/79-1.

yöneticilerinin ne denli olumsuz tavır takındıkları yolunda bilgiler aktaran konsolosluk raporlarını kullanmıştır.

Hill'in çalışmasında, bugüne kadar Kıbrıs tarihi üzerine yazılmış en hacimli ve yetkin eser sayılmasına rağmen, Osmanlı kaynaklarının görülmemesinden kaynaklanan ciddi algılama sorunları hemen görülmektedir. Zira yazar, konuyu *Forcible conversation to islam*; yani zorla İslamlaştırma gibi son derece çarpıcı bir başlık altında incelemektedir. Buna göre Osmanlı idaresi sistematik bir şekilde, ihtida ettikten sonra kendi asli dinine yani Hristiyanlığa dönmek isteyen kişilere engel olmakta, baskı yapmaktadır. Ancak yazar, konuyu işlemek için seçtiği başlığı rağmen, bu konuları aydınlatmak için elinde bulunan kaynakların yeterli olmadığını, özellikle zorlamaya maruz kaldığı iddia edilen kişilerin mahkemelerinden çıkan sonuçların ne olduğunu bilmediğini kaydetmektedir[311].

Kıbrıs sicilleri, Hill'in konsolosluk raporlarına dayanarak aktardığı iddialarını desteklememektedir. Hill tarafından ortaya konulan davalardan ilki kendi deyimi ile 1821'de Türkleştirilen Helen Constantinidou hakkındadır. İngiliz konsolos vekilinin raporlarına dayanarak aktardığıklarına göre, Helen'in Türkleştirildikten 25 sene sonra yani 1846'da Atina'da bulunan kardeşine gitme istediği zamanın Türk yetkilileri tarafından engellenmiştir[312].

Hill'e göre, ihtida ettikten sonra pişman olup tekrar asli dinine dönmek istediği için mahkeme karşısına çıkarılan ikinci kişi Helen isimli bir Kıbrıslı Rum kadındır. Helen 17 yıl önce, 1828'de Kıbrıs'lı bir Yunanlı olan ilk kocasından ayrılmıştır. Kocası öldükten sonra bir Türk ile evlenmeye zorlanmış, bunun üzerine gizlice bir Yunan kilisesine giderek Türk tehlikesinden kurtulmak için bir Yunanlı ile evlenmek istediğini beyan etmiş ve ardından İngiliz konsolosu Niven Kerr'e başvurmuştur. Helen, 26 Mart 1846 tarihinde sadrazam tarafından kendilerine verilen *"hiçbir hristiyan islam dininden döndüğü için öldürülemez ve hıristiyanlık Türk egemenlik bölgesinde küçük düşürülemez*" imtiyazından yararlanmak ister. İngiliz konsolosu ile Kıbrıs valisi arasında konu yazışmalara konu olur. Olay İstanbul'a

[311] Sir George Hill, *A History Of Cyprus*, Volume. IV, Cambridge 1952, s.217. Hill'in eseri hakkında bir yorum yazı için bkz. Taçgey Debeş, "Sir George Hill Kıbrıs Tarihi'ninYazarı", *Journal for Cprus Studies*, 2/3, GaziMagosa 1996, s. 227-231.
[312] Hill, *a.g.e.*, s. 217.

yansıdığı zaman "*hristiyanların islâma döndürlme teşebbüsünde bulunulmaması*" istenir. Kıbrıs valisi kendisinin geri eski dinine dönüp istediği kişi ile evlenmesine izin verir.

Konu Kıbrıs valiliği ile İngiliz konsolosunun ilgi alanından çıkartılarak İstanbul'daki İngiliz elçiliğine taşınır. Olay üzerine yapılan yazışmalar İngiliz konsolosun söz konusu kadını adeta Osmanlı makamları karşısında koz olarak kullandığı ve adeta mesele haline getirmeye çalışıldığını açıkça görülmektedir. Neticede Helen Türk olduğunu ifade etmiş ve konsolus davayı kaybetmiştir[313].

Hill'in adada zorla müslümanlaştırmaya diğer örneği de daha sonra İngiliz konsolos yardımcısı görevine getirilecek olan Tüccar Antony Palma'nın karısının hizmetçisi olan Marie hakkındadır. Mari annesinin önceki kocasından olma bir kızdır. Babasının ismi Kavastır. Konsolosu Kerr, yaptığı araştırma ile Kavas ile evlendiğinde zaten Marie isimli bir kızının olduğunu iddia eder. Kavas da Marie'nin kendi kızı olmadığını kabul eder. Hill, Marie'nin müfü tarafından müslüman olduğunu itiraf etmesi veya aksi halde ölene kadar hapsedilmekle tehdit edildiğini hiçbir kaynak göstermeksizin ifade eder (23 ağustos 1845)[314].

Burada, Hill'in atladığı başka bilgiler de olmalıdır. Zira Marie'nin annesinin ne sebeple kavas ile evlendiği, bu esnada ihtida edip etmediği hakkında bilgi vermiyor. Şayet böyle ise, kadın müslüman olduğunda henüz reşit olmadığı için kızının da hukuken müslüman olması söz konusudur. Bu durumda kadının talimatı da bir zulüm değil, kanuni hatırlatma olmalıdır. Davanın ilerleyen safahalarında, İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçisinin konsolos Kerr'in bu tür olaylara karışmamasını istediği görülmektedir[315].

Diğer bir örnek, Yunanlı bir kız ve oğlanın vaftiz edilip Hıristiyan edildikten sonra Türkler tarafından kafaları kesilme tehdidi ile zorla müslüman edildikleri hakkında konsolos Kerr'in aktardığı bilgilere dayanmaktadır[316]. Hill'in ifadesine göre, şayet bu dava başarılı olursa zorla müslümanlaştırılan pek çok kişi eski dinlerine dönebileceklerdi diye devam eden konsolos vekili, bu arada adada uzun

[313] Hill, *a.g.e.*, 218 ve devamı.
[314] Hill, *a.g.e.*, 219.
[315] Hill, *a.g.e.*, 219 ve deavmı

yıllardır yaşayan ve nüfusları hakkında kesin bilgiler bulunmayan Linobambakilerin de Hıristiyanlığa dönme yollarının açılabileceğini kaydeder. Kendisine göre linobambakilerin sayısı 2000-3000 civarındadır.

Konsolos Kerr, adada her ne kadar zorla müslümanlaştırılan Rumların haklarının koruyuculuğuna soyunmuş görünse de, kendisine gelen herkesi korumasına almamaktadır. Mesela kendisi Yunan asıllı olduğu halde, bir Türkle evli ve üç çocuklu bir kadın, yeniden Hıristiyan olmak için yardımını istediğinde ona yüz vermemiştir. Ancak ifade ettiklerine göre her hafta bir kişi kendilerine bu tür taleplerle gelmektedir.

Konsolos Kerr'in 1851 yılında Rodos adasına tayin edilmesiyle İngiltere'nin Larnaka'da bulunan konsolosluğuna Antony Palma tayin edilir. Bunun zamanında tanassur takibi hakkında da iki olay gündeme gelmiştir. Birincisi, 17 yaşındaki Caterina'nın davasıdır. Konsolosun iddiasına göre, Vaftiz edilmiş olmasına rağmen Larnaka müdürü kendisini, İslâmi bir yaşantısı olmadığı gerekçesiyle tutuklatmıştır. Caterina ise Hıristiyan olarak kalmak isteğiyle kendisine başvurmuştur. Kıbrıs Valisi Caterinanın halen Müslüman olduğunu ve Hıristiyanlığa dönmesinin mümkün olmadığını iddia etmiştir[317].

Diğer bir dava da Polemityalı Haci Giorgi ile Varoşalı Haci Giorgi davasıdır. İddiaya göre bu kişiler birkaç sene önce İslam dininden döndükleri gerekçesi ile cezaya çarptırılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlar ve Vali emriyle tutuklanmışlardır. Kaçarak Palmaya sığınan Varoşhalı Haci Giorgi, acımasız işkencelere uğradığını, bu yüzden ayaklarının tıbbi tedaviye ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir[318]. Konsolosun tutuklunun serbest bırakılması isteğine Kıbrıs Valisi, bunların İstanbul'a gönderileceği cevabını vermiştir[319].

Hill, bir şekilde müslüman olduktan sonra vaz geçip eski dinlerine dönmek isteyen, fakat Osmanlı idarecilerinin bu durumda kendilerine müdahelesi söz konusu olan şahıslar hakkında kaleme aldığı bölümü, elindeki kayıtların tartışmaların sonuçlarını tam olarak çözmeye yetmediği itirafı ile tamamlamıştır.

---

[316] Hill, *a.g.e.*, 220.
[317] Hill, *a.g.e.*, s.220.
[318] Hill, *a.g.e.*, s.220 ve devamı.

Bütün bunlara nazaran, Ada'da yaşayan Rumların zorla müslümanlaştırılması söz konsu değildir. Ancak hukuki sorunları olan bazı kişilerin son derece özel durumları konsolsosvekili tarafından abartılarak ve asli hallerinden uzaklaştırılarak mesele haline getirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Öte yandan, bahsedilen olaylara konu olan kişilerin hakkında yeterince açıklayıcı bilgi verilmemiştir. Bu arada Kıbrıs'ta görev yapan konsolosların yetkilerini aşarak doğudan Osmanlı iç işlerine müdahale kapısı aralamaya çalıştıkları düşünülmektedir.

2- Alacak- Verecek İlişkileri

Kıbrıs'ta yaşayan zımmiler aynı toprakları paylaştıkları Müslümanlar ile toplumsal hayatın gerektirdiği her türden ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Ticari ilişkilerin neticesinde ortaya çıkan alacak verecek meseleleri bunlardan bir diğeridir.

Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında gerçekleşen alacak verecek ilişkilerinin bazan, borcunu ödeyemeyen kişinin hapse atılmasıyla sonuçlandığı görülmektedir. Ada'da alacak verecek ilişkilerinde asker kökenli kişilere de rastlanmaktadır. Mesela Binbaşı Mehmed Bey, daha önceden ödünç olarak verdiği 13.000 kuruşu geri alabilmek için Hurşit ve Ebgiri Aci İstiyani adlı zımmileri dava etmiştir. Zımmiler borçlarını ödeyemedikleri için hapse atılmışlardı. Mahkemeye çıkarılan Gayrimüslimlerin ticaret yaptıkları ve iflas ettikleri anlaşıldığından, durumları düzelince borçlarını ödemek üzere şartlı tahliye edilmişlerdir[320].

Kıbrıs'ta yaşayan Müslümanların İstanbul'da yaşayan zımmi tüccarlar ile iş ilişkisi kurdukları, bu sebeple de aralarında alacak verecek meseleleri ortaya çıktığı görülmektedir. Lefkoşalı Ahmed, İstanbul tüccarlarından Aci Dimitri'ye manifatura bedeli olarak 15.455,5 kuruş borçlanıştır[321]. Konuyla ilgili başka bir kayıtta 1848 tarihlidir. Bu tarihte Kıbrıslı bakkal Ahmedzâde Hüseyin Efendi, İstanbul'da Dülbenci tüccarı Useb'den satın aldığı malların bedeli olarak 6.407 kuruş borçlanmıştır[322].

Kıbrıs'ta toplumlar arası ilişkilerde önemli bir yer tutan miri arazi ferağı bazen alacak verecek anlaşmazlıklarına sebep olmaktadır. Aynı şekilde bu tür alacak

---

[319] Hill, *a.g.e.*, s.221.
[320] *KŞS*, 38/152-2.
[321] *KŞS*, 41/175-1.
[322] *KŞS*, 41/177-1.

verecek davalarında bazen taraflardan birinin yanlış beyanda bulundukları da görülmekteydi. Lefkoşalı Hasan Ağa, Dağ Kazası Lakatamy Köyü'nden Zaneti'ye ferağ ettiği 15 dönüm tarla ile 70 kadar zeytin ağacından 5.500 kuruş borcu kaldığını ifade ederek, ilgili meblağı Zanati öldüğünden oğlu Mihail'den istemiştir[323]. Davanın devam eden aşamalarında, Hasan Ağa bin Mustafa Ağa'nın iddiasının asılsız olduğu görülüyor[324].

Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasında veresiye mal alış verişi yapıldığı da görülmektedir. Bu tür örnekler, iki toplum arasında mali konularda da tam bir güven ortamının yaratıldığını göstermesi açısından son derecede önem taşımaktadır. Mesela Dağ Kazalı Hüseyin, Lefkoşa Baş Mahalleli Mihail'e veresiye olarak yün satmış, daha sonra bu para kendisine ödenmiştir[325].

Türklerle alacak verecek ilişkisi olan Gayrimüslimlerin bazen aile içerisinde, karı koca arasında, birbirlerine kefil oldukları ve üstlendikleri borcu ödedikleri görülmektedir. Mesela Lefkoşa Ömeriye Mahallesi sakinlerinden Ahmed Efendi, Başmahalle mütemekkinlerinden Demirci Aci Mihail'den alacağı olan toplam 1.400 kuruştan geri kalan 1.000 kuruşu, kendisine kefil olan karısı Hace Milya nasraniyeden talep etmektedir[326].

3- Gayrimenkul Mal Alım Satımı

Osmanlı İmparatorluğu içinde, Müslümanlarla gayrimüslimlerin karşılıklı olarak birbirlerine ev sattıkları bilinmektedir[327]. Osmanlı devletinin bir parçası olan Kıbrıs'ta da bunun bir hayli örneğini görmek mümkündür.

Lefkoşa Baş Mahalle sakinlerinden Hacı Abdullah'tan oğlu Ahmed Raşid ve kızları Fatıma ve Şerife'ye intikal eden bahçe içinde bir ev 8.600 kuruşa Aci Nikoli'ye satılmıştır[328].

Müslüman birisi rahatlıkla malını Rum'a satabilmektedir. Bununla ilgili çok sayıda örnek vardır. Bunlardan birisi, Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi sakinlerinden

---

[323] *KŞS*, 42/244-1.
[324] *KŞS*, 42/244-1.
[325] *KŞS*, 42/245-2.
[326] *KŞS*, 42/252-1.
[327] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s.179.
[328] *KŞS*, 38/205-2. (31 Araşık 1841).

Mustafa ve Ahmed isimli iki kardeş, kendilerine babalarından miras kalan içinde meyveli ve meyvesiz ağaçlar ile dolab kapısı bulunan üç buçuk dönüm bahçe içinde bir adet iki katlı ve dört adet de tek katlı evlerini toplam 17.000 kuruşa Fenoromoni Mahallesi sakinlerinden Luizi'ye satmışlardır[329].

Adada yaşayan Müslüman toplum ile gayrimüslimler arasında gerçekleşen alım satım olaylarına bazen dükkanlar da söz konusu olabilmektedir. Mesela Lefkoşa Arab Ahmed Paşa Mahallesi'nden Haşim, Limasol'da bulunan üç adet dükkanını, Tuzla İskelesi'nde yaşayan Aci Anastas'a 7.000 kuruşa satmıştır[330].

Kıbrıs'ta Tanzimat devri ortalarında, ferağa konu olan miri arazilerin Türklerden Rumlara ve Rumlardan Türklere geçişinin istatistiki bir değelendirmesi, eğilimin Türklerden Rumlara doğru olduğunu göstermektedir[331]. Mesela Girne Kazası'na bağlı Yorgoz Köyü sakinlerinden Mustafa, 7 dönüm tarlasını aynı köyde yaşayan Haci Petro'ya sipahinin da izniyle 60 kuruş bedel karşılığında 1844 yılında ferağ etmiştir[332].

Müslüman halktan gayrimüslimlere mal satışlarına konu olan çiftlik arazileri, içerisinde bulunan zeytin ve meyve ağaçları, kamışlık, akarsu ve ev de dahil olmak üzere satılmaktadır. Mesela Omorfa Kazası Petre Köyü'nden Fatıma çiftliğini, Filya Köyü'nden Papaz Yorgi'ye 4.450 kuruşa satmıştır[333].

Bazen satıcıların sahip oldukları ev, meyve ağaçları ve su haklarını sattıktan sonra vaz geçtikleri ve alıcıyı haksız yere dava ettikleri de görülmektedir. Mesela Girne Kazası Harca Köyü'nden Züleyha isimli kadın, aynı köyde bulunan havlu içinde iki odalı evini, bahçesinde buluna ağaçlar ve Harca denilen akarsudan 15 günde 3 saat su hissesiyle birlikte 360 kuruşa Yakomi adlı birine satmış, aradan 12 sene geçtikten sonra, Yakomi'yi söz konusu malları zorla zabtetmekle suçlar ve mahkemeye vermiştir. Ancak Yakomi ev, ağaçlar ve akarsu hakkını satın aldığını Mehmed ve Salih adlı kişilerin şahitlikleri ile ispatlamıştır[334].

---

[329] *KŞS*, 39/12-2.
[330] *KŞS*, 38/46-2. (28 Ağustos 1839).
[331] *KŞS*, 42/244-1.
[332] *KŞS*, 43/14-3
[333] *KŞS*, 40/56-1. (26 Temmuz 1845).
[334] *KŞS*, 43/6-2. (14 Aralık 1852).

Kıbrıs'ta görev yapan idareciler de zımmiler ile alım satım işleri yapmışlardır. Mesela Dağ Kazası müdürü Mehmed Efendi, aynı kazanın Argadez Köyü yakınlarında bulunan bir değiermen yeri arsasını Cirkako adlı bir Ruma 1.280 kuruşa satmıştır[335].

Gayrimüslimler ile Türkler arasında arsa hisseleri de alım satım konusu olmaktadır. Lefkoşa Ömeriye Mahalesi sakinlerinden Hüseyin, arsasını Baş Mahalle mütemekkinlerinden Banabot'a satmıştır[336].

4- Cinayet ve Yaralamalar

Kıbrıs'ta toplumlar arası ilişkiler içerisinde nadiren de olsa cinayet olaylarına rastlanmaktadır. Adada tesis edilen Pax-Ottomana'ya nazaran bu tür olayların görülmesi elbette üzücüdür. Ancak burada zikredilen cinayet olaylarının din ve etnik köken arklılığı dolayısı ile işlendiğine dair her hangi bir kayıt yoktur. Öte yandan ada toplumunun bu iki büyük unsuru arasında gerçekleşen medeni ilişkilerin yoğunluğu ile kıyaslandığında son derece küçük bir oranın cinayet olaylarına düştüğü görülmektedir.

1839-1856 döneminde Kıbrıs'ta yaşayan müslim ve gayrimüslim cemaatlar arasında işlenmiş 5 ayrı cinayet olayı vardır. Bunlardan bir tanesi zımmilerden Müslimlere, geri kana 4 tanesi de Müslimlerden zımmilere yönelmiştir. Ancak bir cinayet iddiası ispatsız kalmıştır. Bu dört cinayetten birisinde Türk ve Rum birlikte harekete ederek cinayet işlemişlerdir.

Zımmilerden kaynaklanan cinayet olayında tüfenk, Müslimlerden kaynaklanan olarylardan ikisinde tüfenk, birinde bıçak ve diğerinde de taş kullanılmıştır.

Ada'da işlenen cinayetler hakkında mahkeme tutanaklarının yakından incelenmesi sonucunda, hemen her toplumda rastlanılacak türden olaylar neticesinde meydana gelmiş oldukları görülmektedir.

1839-1856 yılları arasında mahkemeye gelen davalar ve olaylarla kıyaslandığında son derece az sayıda görülen bu tür olumsuzluklara rağmen

---

[335] *KŞS*, 44/59-1. (19 Aralık 1855).
[336] *KŞS*, 44/15-1.

toplumlar arasında toplumsal nefret olarak ifade edilebilecek bir durumun söz konusu olmadığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda söz konusu cinayetler mahkeme tutanaklarına yansıdığı şekliyle değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ayrıntılar üzerinde yapılacak bir gözlem, o günün toplumunda bireysel olarak insan psikolojisinin tespit edilmesi açısından son derece faydalı bilgiler içerdiği görülecektir. Cinayet olaylarının meydana gelme sebeplerinin geçmiş devir Kıbrıs'ında toplumsal yapının aydınlatılmasında önemli ip uçları sunması sebebiyle burada incelemeye alınacaktır.

İki toplum arasında her zaman cinatle biten kavgalar olmamamakta, bazı hallerde yaralamalar da söz konusu olmaktadır. Böylesi durumlarda, yaralı kişi hastahaneye kaldırılıp yarasına bakılmak üzere burada bir süre tutulmaktadır. Öte yandan yara dolayısı ile vefat etmeyen kişiler, kendilerini yaralayan kişilerden davacı olup olmadıklarını mahkeme tarafından gönderidlen memurlara ifade edip kayıt altına aldırmaktadır[337].

Faili belli olmayan cinayetlerden bütün köy halkı sorumlu tutulmaktadır. Verese diyet talep ettiği halde davasını şahitlendiremez ve zanlılar suçu ikrar etmezlerse bütün köy halkına yemin ettirilir. Öte yandan ölen kişinin diyeti de köy halkı tarafından karşılanır[338]. Mesela Mesarya Kazası Meluşa köyünden Süleyman bin Mustafa, Atiyanni köyü yakınlarında boğazı sıkılarak öldürülmüş olarak bulunur. Karısı Rahime, Atyani Köyü'nde yaşayan 50 zımmiyi dava eder[339]. Köylüler Süleyman'ın boğularak öldürüldüğünü duyguduklarını fakat kendilerinin katletmediklerini söylerler. Davacı kadın, şahit gösteremediği için köylülere yemin teklif edilir. Bunun üzerine yemin eden köy halkı, 3 yıl içerisinde 10.000 dirhem diyet ödemekle yükümlü tutulur[340].

Rum ve Türk cemaatlar arasında işlenen cinayetlerin kısastan ziyade diyete bağlanmış olması, Osmanlı adli sisteminin adaletli işleyişine olan güveni gösterdiği gibi, cemaatların birbirlerine karşı kin ve husumet beslemediklerini de göstermesi açısından önemlidir. Mesela Ahna Köyü'nden Çoban Lozori, Limasol Kazası Malya köyünden Kato Ahmed isimli kişiyi, koyun mandırasında vurarak ölümüne sebep

[337] *KŞS*, 39/16-2.
[338] *KŞS*, 38/216-1.
[339] *KŞS*, 38/216-1.

olduğu için hakim karşısında çıkarılmış ve suçlu bulunmuştur[341]. Bunun üzerine Çoban Lozori'nin, maktulun çocuklarının hisselerine düşen miktarı ödemek ve hapsedildiği tarihten itibaren 5 sene pranga-bend olmak üzere davası kapanır[342].

Yukarıda katil konumunda Rum görünürken bu defa bir Türk görülmektedir. Dağ Kazasına bağlı Gönyeli Köyü sakinlerinden Mehmed, dava tarihinden 10 ay önce 13 yaşındaki Cirkako isimli çocuğun ölümüne sebep olduğu için hakim karşısına çıkarılmıştır[343]. Aile mahkemede davacı davacı olarak kısas-ı şer'i istemiştir. Mehmed anlatılanları reddetmiş, ancak suçlu bulunarak hapis cezasına çarptırılmıştır[344].

Gayrimüslimler arasında gerçekleşen cinayet davalarının şahitlendirilmesi esnasında zımmiler ile birlikte Türkler de hazır bulunmuş ve davanın sağlıklı şekilde neticelenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu tür kayıtların ortaya çıkmasına sebep olan mesele her ne kadar cinayet gibi asla tasvip edilip istenmeyen olaylar olsa da, adada yaşayan iki toplumun birbirleri nazarında sahip oldukları güven duygusunun gelişmiş olduğunu göstermesi açısından son derece önem taşımaktadır. Mesela Mihail, Tuzla Kazası Pirga Köyü'nden Haci Hıristoğlı'yı katletmekle suçlanır[345]. Mihail mahkeme önünde iddiaları reddeder. Davacılar Piriki Köyü'nden Hüseyin, Mahmud ve Borosi'nin şahitlikleri ile ispatlarlar. Mahkeme kendilerine diyet teklif etmesine rağmen kısasta ısrar ettikleri için Mihail'in kısasına hükmetmiştir[346].

Rumlar tarafından bir Türk'ün cinayetle suçlandığı dava örneklerinde, davacıların iddialarını daha önceden iki taraf arasında geçen ve çoğu zaman bir hayvan veya ekinlik tarlaya zarar ziyan sebebiyle gerçekleşmiş kavgalara bağladıkları görülüyor. Bu şekilde önceden kalma kavgaya dayalı hırs ve intikam duygularıyla cinayet işlendiği ima ediliyor. Ancak bunun tersi de söz konusu olabilecektir. Yani katledilen Rum veya Türk kendilerine kin besleyen bir başkası tarafından da öldürülmüş olabilir. Ancak bu konularda kayıtlarda hiçbir bilgi yoktur. Hakimin de vereceği kararı davacıların iddialarını şahitlerin dinlenmesine

---

[340] *KŞS*, 38/216-1. (1 Eylül 1841).
[341] *KŞS*, 40/73-1. (14 Şubat 1845).
[342] *KŞS*, 41/86-2. (23 Temmuz 1847).
[343] *KŞS*, 41/102-1.
[344] *KŞS*, 41/102-1. (15 Temmuz 1847).
[345] *KŞS*, 44/108-2.
[346] *KŞS*, 44/108-2. (25 Ocak 1857).

endekslemesi, bir bakıma onun da delil ve şahit gösterilmediği müddetçe elindeki verilere dayanarak karar verdiğini gösteriyor. İşlenen cinayetler bu şekilde faili meçhul kalmaktadır.

Rum ve Türkler arasında gerçekleşen cinayet olaylarında adı geçen kişilerin genellikle hayvancılıkla uğraşan kişiler arasından çıktığı görülmektedir. Rum ve Türklerin beraber yaşadıkları anlaşılan Mesarya Kazası Ostirilloz Köyü'nde işlenen cinayet bunlar içerisinde görülmektedir[347].

Türkler ve Rumlar arasında gerçekleşen cinayet olaylarının bir kısmının, davacıların iddialarının aksine, gerçekten kaza ile meydana geldiği anlaşılmaktadır. Mesela Tuzla Kazası Celiya köyünden Raziye, Tuzla iskelesi sakinlerinden İstalyano nâm Hıristiyan tarafından vurularak öldürülür. Olayın kaza sonucu meydana geldiğini ortaya çıktığından İstalyano beraat etmiştir[348].

Burada davacıların iddia ettikleri gibi Raziye'nin kasten öldürülmesi için her hangi bir sebebin olup olmadığını bilemiyoruz. Ancak buradaki ayrıntılara dikkat çekmek istiyoruz. Cinayetin meydana geldiği yer bir müslümana ait evdir. Cinayet zanlısı olarak suçlanan Rum eve yemek için davet edilmiştir. Maktul evde misafir olarak bulunmaktadır. Bütün bunlar, arada bir kişinin ölümüyle sonuçlanan kötü bir olay gerçekleşmiş olsa dahi Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türklerin aralarında geliştirdikleri inani ve medeni ilişkilerin derecesini vurgulaması açsından kayda değer görülmektedir.

5- Bedel-i Sulh

Adada müslim ve gayrimüslimler arasında her hangi bir konuda anlaşmazlık çıkıp bunun mahkeme önünde çözüldüğü durumlarda aradaki kavga da bitmektedir. Bu şekilde kavga konusu olan meselelerin karara bağlanmasında, tarafların birbirleri üzerinde hak iddia etmeyecekleri güvencesi olarak bedel-i sulh ile anlaştıkları görülmektedir.

Girne Kazası'na bağlı Labta Köyü'nden Abdurrahman, aynı köyde Eminiye denilen bölgede, annesinin vefatı ile kardeşlerine ve kendisine intikal eden 30 adet zeytin ağacından kendi hissesine düşen 12 adet ağacın aynı köyde yaşayan Tonofoli

[347] *KŞS*, 44/142-1.
[348] *KŞS*, 44/161-3. (27 Eylül 1857).

Aci Elena tarafından haksız yere zabt edildiğini iddia eder. Tonofoli ise söz konusu ağaçların aynı köyde yaşayan Yorgi'nine malı olduğu halde, 1843 yılında yani kendisine sattığını idda eder. Mahkeme de Tonofoli'nin 250 kuruş sulh bedeli ödemeyi kabul etmesi ile anlaşırlar[349].

6- Şahitlik

Kıbrıs'ta yaşayan halkın, iki farklı din ve etnik kökene mensup olmalarına rağmen, mahkeme önünde birbirlerine şahitlik ettikleri görülmektedir. Bu durum, hukuk önünde bu insanların yan yana olduklarını, toplumsal olarak da birbirleri nazarında güven oluşturduklarını ifade eder. Bu tür şahitlikleri hemen her türlü dava sebebiyle görmek mümkündür.

Bazen mahalli idarecilerin zımmi bir kişinin hakkını gayri hukuki bir şekilde gasbettiği durumlarda, gayrimüslime bir müslümanın şahitlik ettiği görülmektedir. Mesela Dibo köyünden Haralanbo, Kaymakamın kendi tasarrufunda bulunan 6 dönüm arazisini haksız yere bir başkasına devrettiği iddiası ile mahkemeye gitmiş ve kendisine aynı köyde yaşayan İbrahim ve Haşim şahitlik etmişlerdir. Mahkeme şahitlerin de ifadeleriyle araziyi eski sahibi Haralanbo'ya iade kararı vermiştir[350].

Lefkoşa mahkemesinde 23 Şubat 1854 tarihinde Sardunya tebası Kapudan Benaradi'nine mirasçıları ile Ligori ile Girneye bağlı Vasilya Köyü halkından Ligori, Yorgo, Kanuye ve Lamoro arasında görülen toprak davadasında karar, Labta Köyünden Hüseyin ile Girne kasabası halkından Haci Yanni'nin şahitlikleri neticesinde verilir[351]. Bu örnekte gayrimüslimler arasında görülen bir davada bir Müslümanın da şahitliğine başvurulduğu görülmektedir.

18 Mayıs 1853 tarihinde lefkoşa mahkemesinde müslüman ve gayrimüslim arasında görülen ev davasında Haralambi'ye, Lefkoşada yaşamakta olan Ahmed ve Mehmed isimli iki kişi şahitlik etmişler, ve Haralambi davayı kazanmıştır[352].

Gayrimüslimler arasında dava konusu olan meselenin geçmişten beri devam ettiği hallerde de Türklerin şahitliğine müracaat edildiği görülmektedir. Mesela 4

---

[349] *KŞS*, 42/270-1.
[350] *KŞS*, 39/90-2. (26 Haziran 1843).
[351] *KŞS*, 43/41-2.
[352] *KŞS*, 44/113-1.

Temmuz 1841 tarihinde görülen davada, Dağ Kazası Lakatamya Köyü'nde 45 sene önce vefat eden Bullifdero'dan varislerine intikal eden malların kullanımında sorun çıktığında mahkemeye intikal ettirdikleri davalarında Bicanzade Hüseyin Efendi, Musa Kadızade Hacı Mehmed Ağa şahit olarak hazır bulunmuşlardır[353].

Gayrimüslimler arasında görülen davalarda şuhudu'l hal arasında Müslümanlar yanında gayrimüslimler de görülmektedir. 31 Mart 1843 tarihinde kaydedilen nakit borca karşılık gayrimenkul ve menkul rehin verme işleminde, Lefkoşa kadısı Es-Seyyid Osman Hamdi Efendi, Monla Mahmud, Monla Mustafa, mahkeme katibi Ahmed Efendi yanında Kocabaş Abîdu, Endonaki veled-i Abidu, Mihail veled-i Nikola ve Yorgaki Markandoli isimli zımmiler hazır bulunmuşlardır[354].

4 Eylül 1843 tarihinde iki zımmi arasında görülen alacak-verecek davasının karara bağlanması aşamasında şahitliklerine başvurulan iki kişiden birisinin Müslüman olduğu görülmektedir.

Karpas Kazası Dib köyünde yaşayan Aci Yanni, kendisinden haksız yere 700 kuruş aldığı iddiasıyla mahkemeye giden Zaharka'nın açtığı davada, Dibkarpas Köyü'nden Arseri ve Kaleburnu Köyü'nden Ahmed'in şahitlikleri ile haklılığını ispatlayabilmiştir[355].

Kıbrıs'ta yaşayan Rum ve Türklerin cinayet gibi ceza davalarında birbirlerine şahitlik ettikleri de görülmektedir. Bir davada katillikle suçlandığında suçunu kabul etmeyen Türk, yine iki Türkün Rum lehine şahitlik yapması ile suçu ispatlanabilmiştir. Mesela Dağ Kazasına bağlı Gönyeli Köyü sakinlerinden Mehmed, Cirkako isimli çocuğun ölümüne sebep olduğu için hakim karşısına çıkarıldığında iddiaları reddetmiş; Gönyeli Köyü'nden Mehmed'in aleyhinde şahitlik etmesiyle suçu kesinleşmiş ve tutuklanmıştır [356].

Gayrimüslimlerin taraf oldukları cinayet davalarında bazen Türklerin başka bir zımmi ile birlikte şahitlik yaptıkları olmaktadır. Mesela Tuzla Kazası Pirika

---

[353] *KŞS*, 38/208-1.
[354] *KŞS*, 39/124-1.
[355] *KŞS*, 39/105-1.
[356] *KŞS*, 41/102-1.

Köyü'nden Haci Hıristoğlı'nın katili'nin Mihail olduğu, aynı köyde yaşayan Hüseyin, Mahmud ve Borosi nine şahitlikleri ile ispatlanır[357].

7- Vasîyet

Adada yaşayan müslim ve gayrimüslim toplumlar arasında gündelik hayat içinde görülen ilişkilerin ne derece ileri insani seviyede olduğunu gösteren en önemli olaylardan biri de vasiyet mevzuunda ortaya çıkar. Mesela Baf Kazası'na bağlı Nada Köyü'nden Aci Salmo isimli zımmi, hayatta iken mirasının üçte bir hissesini, aynı köyden Ahmed isimli kişiye vasîyet[358] etmiştir[359].

8- Vekillik

Osmanlı mahkemelerinde reşit olan kadın erkek, müslim gayrimüslim herkesin dava açma hakkı mevcuttu. Kişiler davalarını bizzat kendileri açabildikleri gibi vekil de tayin edebilmektedirler. Bu durumda vekiller, müvekkil olarak davada hazır bulunmakta ve alınacak kararda etkili olmaktaydılar.

Davalara vekil tayin edilen kişilerin genellikle aynı dine mensup kişiler arasından, ailelerin söz konusu olduğu davalarda da karı veya kocanın birbirlerini vekil tayin ettiklerine rastlanmaktadır. Fakat dinleri farklı olan kişiler arasında vekil tayin edilmesi diğerlerine nazaran çok daha seyrek görülen bir uygulamaydı.

Kıbrıs'ta bir arada yaşayan Müslim ve gayrimüslim toplumlar arasında gerçekleşen hukuki ilişkilerden birisi de mahkeme önünden birinin diğerini vekil olarak temsil etmesi ve onun adına davanın görülmesini sağlamasıdır. Mesela 31 Aralık 1855 tarihinde Lefkoşa mahkemesinde iki zımmi arasında görülen bir alacak verecek davasında, davacı Gayrimüslim kadının müslüman vekilinin hazır olarak

---

[357] *KŞS*, 44/108-2.

[358] İslâm hukukunda mirasçı tayin etme (mansûp mirasçılık) müessesesi yoktur. Vasîyet, vasîyetlerde bulunmak ve vasî tayin etmekle sınırlıdır. ...Vasîyetler, mirasçılar razı olmazsa terekenin üçte biri ile sınırlıdır. Joseph Schcht, *İslâm Hukukuna Giriş (An Introduction to Islamic Law)*, Çev. Mehmed Dağ, Abdülkadir Şener, Ankara 1986, s.175. hukuki çerçeve böyle olduğuna göre Ahmed, bundan haberdar olmalı ki fetvaya rağmen davada ısrarlı olması buna bağlanabilir. Zımmilerin vasîyetinin caiz olduğuna dair fıkıhçıların görüş birliği vardır. O kendi malından satış, hibe, vasîyet ve buna benzer yollarla dilediği gibi tasarrufta bulunmak imkanına sahiptir. Zımminin vasîyeti, müslümanınki gibi terekenin üçte biri sınırları içerisinde kalmak üzere caiz ve geçerlidir.mirasçıların haklarına riayet etmek maksadıyla üçte birden fazlasında geçerli değildir. Zımmî kendisi gibi, birisine veya müstemene veya müslüman bir kişiye vasîyette bulunabilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Vehbe zuhaylî, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, s.174. Zımmiye vasîyet geçerlidir. Bkz. Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi,* C.2, İstanbul 1990, s.126.

[359] *KŞS*, 42/8-2.

bulunduğu görülmektedir. Mesela Magosa köylerinden Limyeli Pandeli, aynı köyde yaşayan Dimitri ile olan ev ve davar alış verişi davasında, kendisine vekil olarak Lefkoşa Ömeriye mahallesi sakinlerinden Hacı Derviş'i tayin etmiştir[360].

9- Evlilik

İslâm hukukunun müslüman bir erkeğe zımmi bir kadınla evlenme hakkı verdiği, ancak bunun tersinin kesinlikle yasak olduğu ifade edilmişti. Bu şekilde iki cemaat arası evliliklere Kıbrıs'ta rastlandığı önceki dönemlerde yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur.

1839-1856 yılları dahil yaklaşık 19 yıllık bir dönem boyunca Türk ve Rum cemaatlar arasında yapılmış 2 evliliğe rastlanmıştır. Adada toplumlar arasındaki evlilik olayı, Müslüman erkek ile gayrimüslim kadının evlenmesi şeklinde görülmektedir. Bu şekilde kurulmuş evliliklerin pek yaygın olmadığı, istisnai bir durum olduğu kanaatindeyiz. 26 Şubat 1845 tarihli sicil kaydında Karpas Kazası Koroviya köyünden Süleyman'ın, Maro adlı bir Rumla evli olduğu anlaşılmaktadır[361]. Genellemenin yanlış sonuçlar doğurabileceği uyarısı ile, bu tür evliliklerin sorunlara sebep olduğu, en azından bu olay için, söylenebilir. Zira Türk baba ve Rum anneden meydana gelmiş bu küçük ailenin kızları Sündüs'ün irtidat ettiği gerekçesiyle üç defa mahkeme önüne çıkmak zorunda kaldığı görülmüştür[362].

Müslim erkek ile gayrimüslim kadının evli oldukları, 6 Ocak 1852 tarihli tereke defterinde görülmektedir. Lefkoşa'da Ömeriye mahallesi sakinlerinden Ali bin Kasım'ın evli olduğu iki eşinden birisi *nasraniye* yani gayrimüslimdir. Bu evlilikte nasraniyenin din değitirmeden evlilik yaptığı düşünülmektedir. Ancak müşterek çocuklarına Salih ismini vermişlerdir[363].

---

[360] *KŞS*, 44/59-3.

[361] Kıbrıs'ta İngiliz idaresi başladıktan yaklaşık 16 sene ortaya çıkan Hasan Bulliler olayını Lefkoşadaki İngiliz valisine rapor etmekle görevlendirilen Polis Şefi Karakles'in teşhisini doğru kabul edecek olursak, en azından 1890'lı yılların başında, Kıbrıs Toplumu içerisinde Türk ve Rum cemaatlarına mensup kişilerin birbirlerini sevmesinin bile bütün köy açısından iğrenç kabul edildiği görülür. Ancak bu teşhisin sadece bir gözleme dayalı yorum olduğu unutulmamalıdır. Bkz. Mehmet Demiryürek, *Hasan Bulliler'in Suç Faaliyetleri*, Lefkoşa 2001, s.31.

[362] *KŞS*, 40/61-4. (26 Şubat 1845).

[363] *KŞS*, 42/183-2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AİLE

Osmanlı hukukunun şer'i ve örfî olmak üzere iki kısma ayrıldığı ve genel olarak özel hukukun şer'i, kamu hukukunun da örfî bir karakter arzettiği bilinmektedir. Osmanlı aile hukuku tabiatı ile şer'i hukuk içinde yer almıştır[1]. Nitekim osmanlı aile hukuku ve bununla ilgili uygulamaların takip edilebildiği en zengin kaynaklar şüphesiz tereke kayıtlarıdır.

Osmanlı ailesinin geniş aile tipi olarak kabul edilen yaygın inanışa rağmen, tereke defterleri üzerinde yapılan çalışmalardan bunun tersi, yani Osmanlı ailesinin esasında küçük aile tipine uyduğu görülmektedir[2]. bu durum tereke kayıtları üzerinde yapılan gözlemlerde kolaylıkla görülebilmektedir. Tereke kayıtlarında ölen kişinin kanuni mirasçılarının tespit edilmektedir. İlk mirasçı şayet kişi evli ise eşi olmaktadır. İleride de temas edileceği üzere, erkeklerin evliliklerinde tek veya birden fazla eşe sahip olup olmadıkları da bu kayıtlardan takip edilebilmektedir. Zira nikahlı olduğu her eşine kanuni miras hakkı doğduğu için bunun kaydedilmesi zorunludur.

Eş veya eşlerden sonra ölen kişinin diğer mirasçıları olan çocukları kaydedilmektedir. Çocuklar da yetişkin veya küçük yaşta oldukları durumları ayrıntılı şekilde belirtilerek kayda geçirilmişlerdir. Burada kız veya erkek çocuklar kendilerine kalan mirasın sevk ve idaresine bakabilecek durumda, yani reşit iseler miras hisseleri bizzat kedilerine bırakılmaktadır. Mirasçı çocukların reşit olmadıkları zamanlarda da vasîlik müessesi devreye sokulmaktadır. Böylece çocukların miras hakkı reşit oluncaya kadar vasîleri üzerine verilmektedir.

Aile hukuku uygulamalarında en geniş istifade edilebilecek kaynakların başında gelen tereke kayıtlarında son olarak tarafların mahkemede kadı huzurunda hazır bulundukları ve verilen karar yer almaktadır. Bunun hemen arkasından da mirasa konu olan menkul ve gayrimenkul mallar tek tek kaydedilmektedir.

---

[1] Dilâver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbulunda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 1993, s.119.
[2] İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *Türkler,* C.14, Ankara 2002, s. 28.

Tereke kayıtlarında ölen kişiden geriye kalan her şey görülmektedir. Günlük kullanılan özel eşyadan tarla, bağ, bahçe, ağaç, değirmen veyahut şirket hissesi, kira geliri gibi daimi kullanılan mal ve gelir kaynakları da görülmektedir.

Kıbrıs adasında nüfusun esasını oluşturan iki ana unsur olan Türk ve Rum toplumlarına ait kayıtlar ve bunlara bağlı hukuki muamelelerin aynı şekilde yapıldığını kaydetmekte fayda vardır. Her iki toplum için teknik verileri bu kayıtlardan çıkarmak mümkündür. Bizim özellikle dikkat çekmek istediğimiz bir husus, adada yan yana aynı mahalle veya köyde yaşayan iki ayrı toplumun benzer ailevi geleneklere sahip olduklarıdır. Özellikle ailelerde çocuk isimlerinin ebeveyni takip etmesi bunun en güzel örneğidir. Müslüman ailelerde görülen dede veya büyükanne isminin sonraki kuşak ailede devam ettiği görülmektedir. Bu da toplumların kendi içlerinde geleneksel aile hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirdiklerini göstermektedir.

Tereke kayıtlarından aile içi miras taksimine dair hukuki yapıyı görmek de mümkündür. Zira her bir mirasçıya, eş, anne, baba, çocuk, kardeş, ve diğer akrabalara verilen miktarlar kaydelilmektedir. İşlem miras malların ve borçların basit yöntemle kaydedilip paylaşımından ibarettir. Ölen kişinin şayet varsa borçları önceden genel toplamdan çıkartılmaktadır. Bu aşamada mahkeme masrafları, tahnit ve tekfin masrafları, nakliye masrafları ve eşine ödeyeceği mehri müeccel bedeli düşüldükten sonra geri kalan miktar kanuni yüzdelere göre mirasçılar arasında taksim edilmekte ve kayıt kapatılmaktadır.

Tazimat devri başlarında tereke işlemleri de düzenlenmiş, ve özellikle de mirasçıları adada yaşamayan askeri sınıftan olan kişilerin terekeleri İstanbul'a ulaştırılmıştır. Mirasçısı olanlar burada taksim edilirken, olmayanlardan kalan mallar ise hazineye gelir kaydedilmiştir.

A-EVLENME

Osmanlı Toplumunda ailenin oluşumuna evliliklerin temel teşkil ettiği bilinmektedir[3]. Öte yandan evliliğin meşruiyeti için çoğunlukla nikâhın mahkeme sicillerine kaydedilmesi gerekir. Ancak uygulamada her evliliğin kayıt altına

[3] İbrahim Güler, a.g.m., s. 29; Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, C. 10, s. 365.

alınmamıştır. Bu şekilde kayıt altına alınmayan nikâhlar, sözlü rıza ile cemaat nezdinde meşruiyet kazanmaktadır[4].

Kıbrıs adasında görülen evlilikler Rum ve Türk cemaatlerin kendi toplumları içerisinde yapılmıştır. Önceki dönemlerde örnekleri olmasına rağmen bizim çalışma dönemimizde cemaatler arası karşılıklı evlilik yapıldığına dair yalnızca iki yerde bilgi vardır. Bunun sebebi olarak, İslam hukukuna göre, evliliklerin mutlaka kayıt altına alınması gerekmemesi gösterilebilir. Ancak bu durum adada yapılan evliliklerin takip edilemeyeceği anlamına gelmemelidir. Zira özellikle tereke kayıtlarında ölen kadın veya erkeğin, eşleri mutlaka kaydedilmektedir.

Tanzimat devri başlarında toplumun bazı kesimlerinde evlenme yaşının ilerilere ertelenmesi devlet idarecileri arasında tedirginliğe sebep olmuştur. Bazı bölgelerde bakire kızların babaları ve akrabaları tarafınan 30 yaşına kadar evlenmelerine izin verilmediği, kocası vefat etmiş kadınların terkrar evlenmedikleri haberleri *tenâküh ve tenâsül madde-i hayriyyesi*'nin Meclis-i Vâlâ'da gündeme alınmasına sebep olmuştur. Bu konuda tanzimatında erken dönemlerinde henüz başlanılan düzenlemelerin ileride 1873 yılında "İzdivaç ve Tenakuh maddesi hakkında tenbihatı havi ilânname" ile devam ettiği görülmektedir[5].

Tanzimat idarecilerinin sosyal hayatı düzenleyerek, toplumun sağlıklı bir şekilde devamını teminat altına almak gayreti içinde olduklarının güzel bir örneğini oluşturan ferman sureti 8 Haziran 1844 tarihinde Kıbrıs Kaymakamı Edhem Paşa, Lefkoşa kadısı ve diğer ilgililere gönderilir[6]. Konunun Meclis-i Vâlâ gündemine girmesi, esasında Kocali Meclisi'nden gelen mazbataya dayanmaktadır. Ancak anlaşılan o ki, Kocaili örneğinde meydana gelen bu tür hareketler diğer eyaletlerde de yaygınlık gösterme eğilimindedir. Kıbrıs da bunlardan birisidir.

Meclis-i Vâlâ konuyu usulen önce fetvahaneden sorar. Fetvahanenin cevabı Tanzimat devri evlilik hukukunun çerçevesini oluşturmaktadır. Buna göre yetişkin birisinin evlenebilmesi velisinin iznine tabidir. Ancak bazı durumlarda, velinin evliliğe izin vermemesi halinde evlenmek isteyen kişi veli izni olmadan, fakat kadının izin ve icâzeti ile evlenebilecektir. Bu şekilde kadı tarafından gerçekleşmesine izin verilen nikahın feshine, veli sonradan, kendi izni olmadığı

[4] İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000, s. 67.
[5] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998, s. 13.
[6] *KŞS*, 39/151-2.

gerekçesiyle müdahele hakkından mahrum bırakılmıştır. Evliliğin gerçekleşmesine şeri'i bir engel bulunmadığı halde kadı tarafından verilen ruhsata tanımayan veli ile birlikte, bu şekilde gerçekleşen bir müdahale ile görevden kaçınan kadı ve ilgili memurların ceza takibine alınmaları teminat altına alınmıştır[7].

Evlilik olaylarının düzenlenmesi bir yandan veliyi diğer yandan da ilgili memurları belli konularda sorumluluk altına sokmayı da beraberinde getirmiştir. Mümkün olduğunca evliliğin önünü açma endişesi görülen ferman suretinde, bütün bunlara rağmen velinin nikaha rıza göstermemesi fazla masrafı karşılayacak maddi gücünün olmamasına dayandığı hallerde, idarecilerin veliye baskı kurmaları söz konusu olmayacağı vurgulanmaktadır. Ancak memurlar, masrafa sebep olan adetlerin terk ettirilmesine de çalışacaklardır[8].

Kıbrıs cezîresi Kaymakamı Edhem Paşa, Lefkoşa naibi ve müftisi ile adada bulunan diğer Kaza naib ve müftileri ile meclis azalarına iletine ferman sureti ile söz konusu düzenlemelerin Kıbrıs ahalisine duyurulması emredilmiştir[9].

Üzerinde çalıştığımız dönem içerisinde az sayıda evlenme olayı mahkemeye yansımıştır. Mesela Mesarya Kazası Peristerona Köyünden Hasan, 1846 yılında, Şerife ile babası Hüseyin'in de şahitliği ile mahkeme önünde nikah kıyıp evlenmiştir[10]. Ancak Mustafa aynı köyden Ahmed Ağa'nın kızı Fatıma ile de nikahlı olduğundan eşleri arasında sorun çıkmış, mahkeme önünde babalarının da hazır bulunmasıyla anlaşmışlardır[11]. Örnek olay, Osmanlı toplumunda birden fazla kadın ile evlilik ve çıkarması muhtemel geçimsizlik sorunlarına örnek teşkil etmektedir.

Evliliklerin nikah ile olması gerekir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi bütün nikâhların mahkeme siciline kaydedildğini düşünmek doğru değildir[12]. Kıbrıs şeriye sicillerinden üzerinde çalıştığımız dönem kayıtlarını içeren defterlerde az sayıda doğrudan nikah kaydına rastlanmıştır[13]. Ancak dolaylı olarak bazı kayıtlardan nikah akdinin de yapıldığı anlaşılmaktadır.

---

[7] *KŞS*, 39/151-2.
[8] *KŞS*, 39/151-2.
[9] *KŞS*, 39/151-2.
[10] *KŞS*, 40/140-1.
[11] *KŞS*, 40/140-1.
[12] İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000, s. 67.
[13] *KŞS*, 40/140-1.

Öte yandan Kıbrıslıların Kıbrıs dışından gelen kişilerle de evlilik bağı kurdukları görülmektedir. Baf Kazası sakinlerinden Ayşe, 1842 yılında aslen Karadenizli Osman Kapudan ile Tuzla iskelesinde nikahlanmıştır[14].

Osmanlı ailesi gündeme geldiği zaman en fazla tartışmaya açık konuların başında şüphesiz çok eşlilik meselesi gelir. Ancak bu yaygın fakat yanlış bir görüştür[15]. Bu konu, yabancı yazarların da etkisi ile yerli yazarlar tarafından da sıkça istismar edilmekte, üzerinde spekülasyonlar yapılmaktadır. Her şeye rağmen, ana kaynakların incelenmesi ile mesele ortaya konulmakta ve sanılanın aksine bir sonucun ortaya çıkmış olduğu gözlenmektedir[16].

Kıbrıs şer'iye sicillerinden tespit ettiğimiz çok sayıda tereke kaydı, bu konuda güvenilir bilgiler elde etmemizi sağlıyor. 1839-1856 yılları arasında sicil defterlerine yansımış toplam 539 tane müslüman aile tereke kaydı varıdır. Bu kayıtlar esas alındığı zaman birden fazla eşe sahip erkek sayısının 22 olduğu görülmektedir. bu durumda birden fazla eşle evlilik oranı % 4.08 olarak ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı toplumunda normal bir Anadolu ailesinin tek eşli olduğu tartışmaya yer bırakmaycak kadar açık şekilde bilinmektedir. Nadiren karşılaşılan birden fazla eşle evlilikler bu durumu değiştirmez. Tereke defterleri ve miras davalarında mirasçıların listeleri eksiksiz olarak verilmektedir[17]. Mesela 26 Şubat 1839 tarihli bir kayıtta, Lefkoşa Arab Ahmed Paşa mahallesinde vefat eden Hacı Hüseyin Efendi'nin Emine, Halime ve Emete olmak üzere üç eşi olduğu görülmektedir[18].

14 Ocak 1842 tarihli tereke kaydında adı geçen Monla-zâde Hacı Osman Ağa'nın iki eşi olduğu görülmektedir[19].

11 Aralık 1855 tarihli kayıtta Tuzla İskelesi'nde vefat eden Yorgancı Hüseyin Ağa'nın Meryem ve ismi kaydedilmemiş diğer karısının miras davaları vardır[20].

---

[14] *KŞS*, 42/261-3.
[15] İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000, s. 87.
[16] Bu konuda bkz. Said Öztürk, "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000, 652-655. (Öztürkün bu konuda farklı başlıklar taşıyan yazıları var). Suraiya Farouqhi, evlilik konusunda şu ana kadar yapılmış araştırmaların ortaya çıkardığı belki de en önemli sonucun, bugüne kadar (en azından kensel çevrede) çok kadınla evliliğin rolünün iyice abartılmış olduğunun altını çizer. Bkz. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s.117.
[17] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s.117.
[18] *KŞS*, 38/1-1.
[19] *KŞS*, 38/231-1.

Evlilik bağı kurulurken erkeğin karısına ödediği bedele mehr-i muaccel denilmektedir. Erkek bu bedeli bazen hayatta iken ödememektedir. Ancak kadınlar boşanma veyahut da eşlerinin ölümü halinde söz konusu parayı alabilmektedirler.

Tuzla İskelesi'nde vefat eden Yorgancı Hüseyin Ağa vefatından önce ödemeyi yapmadığı için karısı Meryem hakkı olan 1.630 kuruş 10 parayı mahkeme emri ile vekili kayın pederi Hüdaverdizade Yusuf Ağa'dan teslim almıştır[21]. Ölümden sonra kayın peder, mehr-i muaccelin daha önceden oğlu tarafından kendisine teslim edildiğini ve kadının bunu harcadığını ifade etse de durumun böyle olmadığı ortaya çıkmıştır. Buradaki örnekten mehrin ödenmesinde bazen problemler çıktığı sonucuna varmak mümkündür.

Mehr-i muaccel bedeli diğer gündelik kullanım eşyaları gibi veraseten intikal etmektedir. Hal böyle olunca mirasçısı ortaya çıkmayan mallara yapılan işlemler buna da uygulanmakta ve söz konusu bedel tereke içerisine dahil olarak beytü'l-mal adına el konulmaktadır. Mesela Baf Kazası sakinlerinden Ayşe, kendisiyle Tuzla İskelesi'nde nikahlanan ve sonradan vefat eden Osman Kapudan'dan alacağı olan 250 kuruş mehr-i muaccelini bizzat mahkemeye müracaat ederek talep eder[22]. Ayşe kocasının hayatta iken mehr-i muaccelini ödemediğini ispatlayarak, istediği parayı almıştır.

B- BOŞANMA

Osmanlı toplumunda koca istediği zaman ve gerekçe göstermeden karısını boşayabilir. Bunun için bir sebep göstermesi de gerekmez[23]. Ama bazı evliliklerin kadının girişimiyle sona ermesi de mümkündür. Boşanmayı koca istemişse, kadının miktarı daha evlenirken kararlaştırılmış olan bir meblağı ve ayrıca üç aylık geçimine yetecek kadar parayı istemeye hakkı vardır. Boşanmak isteyen bir kadının kocasına bir miktar para ödemesi de çok karşılaşılan bir durumdu. Ya da boşanmak isteyen kadının en azından kocasından hiçbir maddi istekte bulunmamayı kabul etmesi gerekirdi[24].

---

[20] *KŞS*, 44/63-2.
[21] *KŞS*, 44/63-2.
[22] *KŞS*, 42/261-3.
[23] İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000, s. 85.
[24] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s.117.

Aile bağının sona ermesiyle ilgili şer'i hükümlere göre üç türlü boşanma şekli vardır. Talâk, erkeğin boşanmayı gerçekleştirmesi; muhaâlaa, kadının boşanmayı istemesi ve tefrik, mahkeme kararı ile gerçekleşen boşanmadır[25].

Boşanma olaylarının sıklığı veya seyrekliği toplumun içinde bulunduğu sosyo ekonomik şartlarla ilgilidir. Kıbrıs örneğinde genellikle kuraklık ve buna dayalı kıtlık yıllarında ailelerin fakirleşmesi sebebiyle artış gözlendiği kaydedilmiştir. 1726-50 döneminde adada yoğun bir boşanma seyri gözlenirken, incelediğimiz dönemde önceki dönemlere kıyasla kaydedilen çok az sayıda boşanma kaydı vardır. Bunun sebebine dair sicillerde her hangi bir kayıt yoktur.

Osmanlı medeni hukuk uygulamaları eşlerin karşılıklı anlaşarak veyahut da tek taraflı boşanabilmelerine referans vermektedir. Bu durumda birkaç türlü boşanma şekli ortaya çıkmış ve tarafların durumuna göre de tatbik edilmiştir. Eşlerin boşandıktan sonraki hayatlarında mağdur olmamaları usulü daima gözetilmiştir. Bu durum sadece erkeğin değil kadının da hayatını güvence altına alma endişesinden doğmuştur. Bunun için nafaka bedelinin ödenmesi güvence altına alınmıştır. Sicil kayıtlarında sık sık karşılaşılan zevc-i menkuh-ı metrukı veya metrukesi tabirine de açıklık getirmek gerekmektedir. Nikahından terk edilme hali normal bir boşanma işlemini değil, eşin ölümü sebebiyle ortaya çıkan boşanmayı ifade etmektedir.

1839-1856 öncesinde görülen boşanma olayları bu dönemde aynı sıklıkla görülmez. Çiçek ve Çevikel ve Özkul tarafından ortaya konulan rakamlar bizim dönemimizde görülmemektedir. Özellikle Özkul'un ortaya koyduğu 26 yıllık dönemde gerçekleşen 278 adet boşanma olayının[26] 1726-1750 yılları arasında gerçekleştiği ve bir sonraki dönem 1750-1800[27] periyodunda görülen 12 adet olaydan daha düşük bir sayıya tekabül etmesi göreceli olarak zamanla bir düşüşün yaşandığını işaret etmektedir.

1839-1856 döneminde Kıbrıs'ta mahkemeye yansıyan ender boşanma olaylarından birisi Şerife'nin kocası Hacı Mehmed'den boşanmasına dairdir. Söz konusu dava, esasında adada en yaygın görülen, karşılıklı anlaşma şeklindeki boşanmaya da örnek teşkil etmektedir. Boşanma sebebi olarak *"beynimizde adem-i*

[25] Halil Cin, *Eski Hukumuzda Boşanma*, Konya 1988, s.122; Özkul, *a.g.t.*, s.82.
[26] Özkul, agt, s.82.
[27] Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti*, s 188.

hüsn-ü mu'âşeretden nâşi" gösterilmiştir. Boşanma şekli muhâlaa-i sahihe-i şer'iyedir. Yani boşanma kadının isteğiyle gerçekleşmiştir. kadın kocasından alacağı olan 151 kuruş mehr-i müeccel hakkından boşanma karşılığında vaz geçmiştir. Öte yandan boşanma sırasında yaşı henüz küçük olduğundan kendi himayesine aldığı oğulları İbrahim'in geçiminin karşılanması da babasına bırakılmıştır. Bu şekilde Hacı Mehmed, her ay 10 kuruş olmak üzere, çocuk reşit oluncaya kadar gereken 6 sene boyunca toplam 720 kuruş nafaka-i mefruza[28] ile kendisine ödemesi gereken nafaka-i iddet[29] ve me'ûnet-i sükna[30] bedeli 130 kuruş ile toplam 850 kuruşu peşinen almıştır. Dava lefkoşa Naibi Mehmed Emin huzurunda 29 Eylül 1840 tarihinde görülmüştür[31]
.

Evliliklerin sona ermesiyle sonuçlanan boşanma davalarında çok defa boşanmaya esas sebep teşkil eden unsurlardan bahsedilmediği bilinmektedir. Bu gibi durumlarda *"beynimizde adem-i hüsn-ü mu'âşeretden nâşi"* şeklinde genel bir formül mahkemede gerkçe olarak kaydedilmektedir. İncelediğimiz dönemde tesbit eddilen az sayda boşanma kaydından birisi boşanmanın gerçek sebebibini kaydetmesi açısından ayrıca önem taşımaktadır.

Lefkoşa Aya Sofya Mahallesi sakinlerinden Ebubekir Ağa ile karısı Şerife Kadın 21 Mayıs 1841 tarihinde evlilik bağlarını mahkeme önünde sona erdirmişlerdir[32]. Ebubekir Ağa'nın mahkeme önünde itiraf ettiği ve boşanma kararında etkili olan mesele, sahip olduğu konak ve bir zenci köle üzerindeki iyet kavgasıdır. Şerife Kadın kocası tarafından daha önceden sahip olduğu konağın müştemilatından ve sokak üzerinde yapılmış bir adetfevkâni mabeyn odası ile zenci asıllı kölesinin kendi mülkünde olduğunu iddia etmiştir. Mülkiyete sebep olarak da bu malları evlendikleri sırasında kocasının kendisine *zevce-i medhûl bahası* olarak vermeyi vaad ettiğini ifade eder. Hal böyle olunca aralarında kavga çıkmış ve neticede Ebubekir Ağa bütün bunları kabul etmişse de *"beynimizde münafaka-i*

---

[28] Kazâ veya rızâ ile taktir ve tayin olunan nafaka anlamındadır. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1988, s. 952.
[29] Kadınlara boşanmadan sonra geçirmek zorunda oldukları bekleme süresi boyunca kocaları tarafından ödenen para anlamındadır.
[30] Yiyecek, içecek ve barınma masrafları.
[31] *KŞS*, 38/132-1.
[32] *KŞS*, 39/20-1.

kesîre hâsıl ve bundan böyle hüsn-i mu'aşret olmıyacğı melhuz olmakdan nâşi" Şerife Kadının muhalaa teklifi ile evlilik bitirilmiştir[33].

Evliliklerin sona ermesinden sonra, özellikle erkeğin kadını boşaması şeklinde gerçekleşen talak ile boşanma olaylarından sonra, çocuklu ailelerin yeniden mahkeme huzuruna çıktıkları olmaktadır. Özellikle çocuklu ailelerde görülen bu durum, velayeti üzerine bırakılan annenin çocuğu adına kocasından nafaka talep etmesiyle ilgilidir. Kadınlar boşanma esnasında çocuklarına nafaka taktir edilmediği durumlarda, sonradan mahkemeye giderek nafaka-i ekliye ve kisve baha talep edip almaktadırlar.

Hıristiyan bir kadının kendi isteği ile ve kocasından ayrı olarak İslamiyete geçmesi ile evliliğinin hukuken bittiği bilinmektedir[34]. Öte yandan kilisenin de cemaati içinde boşanma olaylarına sıcak bakmadığı bilinmektedir. Bu durumda bir şekilde boşanmak isteyen Gayrimüslimlerin kadı huzurunda gerçekleştirdikleri ihtida ile bunu zorladıkları ileri sürülmektedir. Kıbrıs adası sicilleri üzerinde daha önceden farklı zaman aralıkları gözetilerek yapılan çalışmalarda, en azından mahkemeye o dönemlerde yansıyan boşanma olaylarını biliyoruz. Bu bilgidiklerimizi esas alarak, yukarıda ileri sürülen görüşün, Kıbrıs örneğinde sınırlı kalmak kaydıyla sıhhatini test etme imkanımız vardır. Şöyle ki, bu dönemlerde gerçekleşen zımmi boşanmalarının tamamının veya sadece muhalaa şeklinde gerçekleşenlerin sayısının, bu dönemde ihtida eden zımmi erkek ve kadın sayısıyla anlamlı bir benzerliğinin olması beklenebilir.

1726-1750 döneminde gerçekleşen toplam 278 boşanma olaylarının 9 tanesi muhalaa, 16 tanesi talak ve 4 tanesi de müslüman erkekle evlilik yapan zımmi kadınlardan kaynaklanmıştır[35]. Bu dönemde ihtida eden toplam zımmi sayısı 40 erkek, 11 kadın ve17 çocuk ile birlikte toplam 68 kişidir[36]. Bu durumda, ihtidayı zımmi kadınlardan kaynaklanan boşanma sayısı ile anlamlı bir ilşkisi olduğu görülmektedir. Yani söz konusu dönemde zımmi kadınlar ihtidayı boşanmak için kullanmış olabilirler.

---

[33] *KŞS*, 39/20-1.
[34] Vergi Bedevi, "Kıbrıs Şer'iye Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar"*, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971, s.142.
[35] Ali Efdal Özkul, *a.g.t*, s.82.
[36] Ali Efdal Özkul, *a.g.t*, s.149.

Bazen kocası ölen kadınların, kocalarından almaları gereken mehr-i müeccelleri üzerinden alış veriş yaptıları da görülmektedir. Örneğin, Karpas Kazası'na bağlı Galatya Köyü'nden Meryem, kocası Hacı Emin vefat etmeden önce sahip olduğu bir adet kargir değirmene, vefatından sonra, mihr-i müecceli olan 4.000 kuruşun 2.500 kuruşuna karşılık el koymuştur[37].

Çalışma dönemimiz içerisinde zımmiler arasında kaydedilmiş bir boşanma olayına rastlayamadık. Ancak tereke defterlerinden bazı zımmiler arasında da boşanmışlık durumunun fiilen devam ettiği anlaşılmaktadır 16 Nisan 1841 tarihli tereke kaydında, Kızılbaş Köyü'nden Aci Hıristofi'nin bir eşinden boşandıktan sonra diğeri ile evlendiği anlaşılmaktadır[38].

C- KADIN

Osmanlı toplumsal yapısı hakkında kaleme alınan çalışmalarda kadın kimliğine özel bir yer verildiği görülmektedir[39]. Hatta kadınlar müstakil çalışmalarda da ele alınıp incelenmektedir[40]. Ancak bu çalışmalarda kadın kimliği ele alınırken genellikle bir nevi hak verme yahut da kadınların sahip oldukları haklar noktasından yaklaşıldığı görülmektedir[41]. Yani kadın geçmişteki kötü halinden kurtarılmış, yeni haklarla donatılmıştır.

Öte yandan bazı çalışmalarda Tanzimat devrinde kadınlara getirilen yeni hukuki hakların cariyeliğin ortadan kaldırılması ile birlikte zikredilmesinin de ciddi anlamda yanlış bir bakış açısından kaynaklandığını düşünmekteyiz[42]. Zira bilindiği gibi birey olark Osmanlı kadını farklı bir kişilk ve kimliği ifade ederken cariyelik ve cariyelerin bu gibi kadınlarla ve kadın kimliği ile bir alakası yoktur.

Kadının toplumsal hayatın her yerinde aktif olarak yer aldığının özellikle vurgulandığı bu çalışmalarda adeta bir yanlışı düzeltme eğilimi hissedilmektedir. Bu da meseleye tepkisel bir yaklaşım kazandırmaktadır ki biz buna katılmıyoruz.

---

[37] *KŞS*, 42/238-1. (6 Mart 1853).
[38] *KŞS*, 182-2.
[39] Gül Akyılmaz, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler*, C. 10, s. 365.
[40] Aryeh Shmuelevitz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüsü XIX. Yüzyılın Başlarında Yafa Kadınlarının Durumu", *Türkler*, C. 14, s.25-27.
[41] Bu konuda birkaç örnek çalışma için bkz. Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını* (1839-1923), İstanbul 1997; Gülay Arıkan, "Osmanlılarda, Tanzimat Döneminde Kadınlarla ilgili Gelişmeler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989, s.323-330.

Özellikle Osmanlı kadın kimliğinin toplumda pasif bir unsur halinde olduğu, kadının sahip olduğu sosyal ve siyasi hakların günümüz toplumunun marifeti olduğu tezinden hareketle ortaya atılan görüşlerin hiçbir bilimsel tarafı yoktur. Zira bu tür anlatımlar genellikle ideolojik referanslara dayandırılmaktadır.

Her ne kadar Osmanlı kadını, konuyu çalışan kişilerin dini, ideolojik ve cinsiyet durumlarına göre farklılıklar gösterse de meselenin aydınlatılması gerekmektedir. bu sebeple Tanzimat devrinde yapılan düzenlemelerin kadınlarle ilgili olanları burada ortaya konulmalıdır. Bu bir nevi kadınların Tanzimat devrindeki hukuki ve toplumsal durumunun çereçecvesini oluşturacaktır.

Kadınların toplum içerisindeki yerlerinin en belirgin takip edilebildiği belgeler şüphesiz miras davalarıdır. Klasik dönem boyunca, Osmanlı arazi hukuku uygulamalarında kız evlada miri arazinin intikal etmediği bilinmektedir. Ancak Tanzimat devri düzenlemeleri içerisinde 1858 arazi kanunnamesi ile, kız evlada da miri arazinin intikal edeceği hukuki düzenlemeler yapılmıştır[43].

Her şeyden önce Tanzimat öncesi ve sonrasında mirasa konu olan ve kadının pay alamadığı iddia edilen toprak, toprak değil, miri arazidir. Bunun özellikle vurgulanması gerekir.

Diğer taraftan, Tanzimat devri miras hukuku uygulamaları içerisinde incelediğimiz çok sayıda miras davası ve tereke defterleri, kadınların ve kızların mirastan farklı oranlarda pay aldıklarını göstermektedir. Burada bu durumun ayırt edilmesi gereklidir. Zira zevce olan kadın ile kız çocuk farklıdır ve mirastan aldıkları pay buna göre değişmektedir. Miras taksiminde kız kardeş oğlan kardeşe düşen payın ½'sini, zevc ise yaklaşık olarak 1/3'ünü almaktadır. Bu durum hemen hemen bütün tereke kayıtlarında görülmektedir.

Konunun esas kaynağı olan şer'iye sicilleri bahsedildiği gibi bunun tamamıyla tersi istikamette bilgi ve belgeler sunmaktadır. Burada bu tür bilimsel referanslardan yoksun tezlere cevap verme endişesi içinde olmadan, kadın kimliğinin toplum içerisindeki yeri ve rolü hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır.

---

[42] Bkz, Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s. 57.

[43] Ömer Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980, s. 358.

İmparatorluğun genelinde kadın kimliği ve bunun toplumsal rollerinde belirgin farklılıkların olduğu düşünülemez.

Gerçekten de şer'iye sicillerine yansıyan dava ve vaka kayıtlarında kadınların bugünkü genel yaklaşımdan çok öte bir yerde olduklarının tespit edilmiştir. Ancak tarihe bakıştaki toplumsal gayri ilmi endişelerin özellikle bu konu üzerinde de etkisini halen sürdürmekte olduğu gözlenmektedir. Bunun sebebi ise akademik tarih çalışmalarının henüz toplum katmanlarında yeterli etkiyi oluşturmaktan uzak olmasıdır.

Devlet tarafından doğrudan yapılmayan hizmetlerin vakıflar aracılığı ile sürdürüldüğü bilinmektedir. Bu yüzden Osmanlı devri boyunca adada zengin bir vakıf hayatı gözlenmektedir. Vakıf kuran kişiler arasında kadınlar da tespit edilmiştir. Kıbrıs sicilleri üzerinde daha önceden yapılmış çalışmalar bu konuda ayrıntılı bilgi ve belgeler sunmaktadır. Bizim incelediğimiz dönemde de kadınların vakıf kurdukları görülmüştür. Bu durum, Kıbrıs toplumu içerisinde kadın kimliğinin rolünün tespiti açısından bizim için son derece kıymetli ip uçları vermektedir. Zira menkul veya gayrimenkul bir malın vakfedilebilesi için bunun hukuken özel olması gerekmektedir. Vakfa söz konusu olan malın özel iyete dair olması gerekliliği de kadının özel edinme ve bunu istediği biçimde tasarruf edebilme hakkına sahip olduğunu işaret etmektedir.

Vakıf yoluyla toplumsal hayata katılan Kıbrıs kadını ticari hayatta da yerini almıştır. Ancak bunun geleneksel toplum ticaret ve ekonomi hayatı dikkate alınarak değerlendirilmesinde fayda vardır. Elbette ki günümüz sosyo ekonomik şartları içerisindeki yoğunluğu burada aramak yersiz olacaktır. Adada ticari işlerde faaliyet gösteren kişilerin tamamının tespit edilmesi neticesinde kadın oranının tespiti mümkün olacaktır ki elimizdeki defter kayıtları buna imkan vermemektedir. Ancak bu durum adada çalışma dönemimiz öncesi ve çalışma dönemimiz boyunca kadınların ticari hayatta yer aldıkları gerçeğinin önemini azaltmaz.

Kıbrıs'ta yaşayan kadınların alacak verecek meselelerinde de aktif rol üstlendikleri görülmektedir. Bununla ilgili ilginç kayıtlara rastlanmıştır. Örneğin bir kadının tereke defterinden kocasına yüklü miktarda borç para verdiği anlaşılmaktadır. Kadınlar gayrimenkul ve menkul mal sahibi olabilmektedirler. Tereke kayıtları bu konuda oldukça fazla sayıda örnek içermektedir. Bu mülkler

arasında nakit para, mücevherat, ev, bağ, bahçe, zeytin ağacı, küçük ve büyükbaş hayvan sayılabilir. Bütün bunlar göz önüne alındığı zaman adada yaşayan Osmanlı kadınının aktif olarak sosyo ekonomik hayatta yer aldığını söylemek mümkündür. Bu konuda Müslim ve gayri Müslim farkı görülmemektedir.

Adada tatbik edilen hukuk nizamı içerisinde kadınların her türlü hukuki haklarının güvence altına alındığı görülmektedir. Özellikle miras paylaşımı konusunda getirilen, kız çocuklara mirastan erkek kardeşin yarısı kadar hisse verilmesi gerçeği aynı dönemde cari olan diğer hukuk sitemleri içerisinde oldukça insani görünmektedir. Zira Yahudi şeriatı Halakhah'da babanın ölümünden sonra kız çocuğa miras hissesi verilmemektedir. Zimmet statüsündeki bir Yahudi kadın için miras davasını Osmanlı mahkemesinde çözmek bu açıdan bakıldığı zaman son derece avantajlı görülmüştür. Zira kendisine mirastan pay düşecektir. Bu sebeple geçmişte cari şartları görmezden gelerek günümüz medeni hukuku açısından meseleye bakarak kadının erkek yanında ikinci dereceden önem atfedilen varlık olarak izahı eksik ve yanlış olacaktır[44].

Kıbrıs şer'iyye sicillerinde kaydedilen bir tereke defterinde, kocası ölen hamile kadının çocuğuna da miras hissesi düşmüştür. Burada ilginç olan doğmamış çocuğa erkek çocuk hissesinin tahakkuk ettirilmiş olmasıdır. Böylelikle kocası ölmüş olan kadın, doğacak çocuğunun erkek olacağı varsayımıyla daha fazla hisse alması sağlanmıştır. Bu kayıt bile, Osmanlı Kıbrısı'nda tatbik edilen hukukun kadını mağdur etmekten öte koruduğu şeklinde yorumlamak doğru bir yaklaşım olacaktır.

1- Müslüman Kadın

Osmanı devri kadını üzerinde en fazla spekülasyon yapılan konulardan biridir. Konu istismara açık olması sebebiyle çok sayıda yerli ve yabancı yazarın ilgisini çekmiştir. Ancak ana kaynaklara inilerek yapılmış çalışmaların sayısı oldukça azdır[45].

Osmanlı dönemi aile hukuku, bugünkü anlamıyla mal ayrılığı prensibine dayanmaktadır. Aile içerisinde mal ayrılığı prensibinin hukuken mevcut olmasının

---

[44] Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zımmilerin Yargı Tercihi", *Pax Otomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001, s.43.

[45] Bkz. Abdurrahman Kurt, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000, s.636-651.

sonucu olarak kadın, evlilikten sonra da malları üzerinde tasarruf hakkına sahip olmuştur. Bu malları kendi isteğine bağlı olark bizzat kendisi veya vekili aracılığı ile idare edebilir[46]. Kocasına vekalet verme zorunluluğu yoktur. Buna göre, kadın kocasından ayrı mal sahibi olabilmektedir. Hatta bu sebeple aile içerisinde mal satışları olabildiği gibi borç alacak olayları da gerçekleşmektedir.

Öte yandan bazı aileler içerisinde kadınlar, sahip oldukları hayvanlarını sattırmak üzere kocalarına emanet etmekte, onlar da sattıktan sonra elde ettikleri parayı eşlerine teslimden kaçınmaktadırlar. Böyle durumlarda kadınlar, vekilleri aracılığıyla kocalarını dava etmekte ve haklarını hakim kararı ile almaktadırlar. Bununla ilgili bir örneğimiz Lefkoşa Ayasofya mahallesinde yaşanmıştır. Lefkoşa Ayasofya mahallesi dakinlerinden Şerife Kadın, Lefkevî Hüseyin Efendi'yi kendisine vekil tayin ederek kocası Bekir Ağa'yı kendisine ait olduğu halde 5 baş devesinin ücreti olan 3.000 kuruşu ödemediği için dava eder[47].

Kadınlar davalarını kendileri bizzat veya vekilleri aracılığıyla takip edebilmektedirler. Girne Kazası'na bağlı Yorgoz Köyü'nde Nübüvvetkâr, kocası Mustafa'nın mutasarrıfı olduğu Yorgoz Köyü sınırları içindeki 7 dönüm tarlayı aynı köyde yaşayan Haci Petro'nun fuzuli zabet ettiği gerekçesiyle vekili aracılığıyla dava açmıştır[48].

Kadınlar toplumsal hayatın her yerinde varlıklarını göstermişlerdir. Toplum hayatının dışında kalmayıp aktif bir fert olarak medeni ilişkilerde bulunmuşlar, alacak verecek ilişkileri kurup mal edinmiş ve bunun alım satımını yapmışlardır. Ev de dahil olmak üzere yaptıkları alışverişlerde bazen vekilleri aracılığı ile işlerini sürdürmüşlerdir. Mesela Müslüman kadınların kocalarıyla da ev alış verişi yaptıkları görülmektedir. Lefkoşa Ömeriye mahallesi sakinlerinden Şerife, aynı mahallede kocası Musa'nın evini 500 kuruşa satın almıştır[49]

Lefkoşa İbrahim Paşa Mahallesi'nden Ayşe Hanım, aynı mahallede bulunan bir adet evini müştemilatı ile birlikte Aya Sofya Mahallesi'nden Saidi Hanım'a 4.000 kuruş karşılığında satmıştır[50].

---

[46] Dilâver Cebeci, *a.g.e.*, s.120.
[47] *KŞS*, 37/181-2. (9 Mart 1843)
[48] *KŞS*, 43/14-3.
[49] *KŞS*, 41/47-1.
[50] *KŞS*, 44/91-1. (15 Ekim 1856).

Kadınlar bazen çocukluk dönemlerinde aile fertlerinden birisinin, kendi rızalarını almadan yapmış oldukları hukuki ve ticari işlemlere sonradan reşit oldukları zamanlarda itiraz etmekte ve haklarını mahkemede arayabilmektedirler. Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi sakinlerinden Nazife Hatun, yine Lefkoşa Aya Adoni Mahallesi'nde olup da babası Ali Efendi'nin vefatıyla aile fertlerine miras kalan evini, diğer kardeşi Nidai Efendi'nin Dimitri ve Mihail'e satmıştır. Reşit olduğu zaman ise satışın bozulmasını ve hakkı olan hisselerin teslimini ister[51].

Kıbrıslı Müslüman kadınlar gündelik hayatlarının bir parçası olarak para ilişkilerine de girmişlerdir. Mesela Lefkoşa Ebukavuk mahallesi sakinelerinden Fatma isimli kadının, Tuzla Kasabası sakinlerinden Kör Tahir isimli kişiye 600 kuruş borcu vardır[52].

Müslüman kadınların, özel iyetlerind ebulunan gayrimenkul varlıkları ile nakit paralarını vakıflar kurmak suretiyle de toplumsal hayat içerisinde yer aldıkları sicillerde görülen kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nitekim 1839-1856 yılları arasında kurulan 25 vakıftan 7 tanesi kadınlar tarafından oluşturulmuştur ve içlerinde para vakıfları da bulunmaktadır.

Borçlanmaya sebep olan şeyin ne olduğu hakkında belgede bir ip ucu yoktur. Ancak zikredilen kadının Lefkoşa'da ve borçlandığı kişinin Tuzla da yaşaması kayda değer görülmektedir. Lefkoşa ahalisinden Şerife Kadın sahip olduğu yorgancı dükkanını 6.500 kuruş gibi devrinde bile oldukça yüksek görülen bir fiyatla Yorgancıbaşı Hacı Mustafa'ya satmıştır[53].

Müslim kadınlar, müştereken iyete sahip olabilirler. Bu bazen bir ev hissesi de olabilir. Bazı durumlarda kadınların kendi iyetlerinde olup aile fertleriyle müştereken kullandıkları evlerini, vekilleri aracılığı ile satabilmektedirler. Mesela Lefkoşa Yenicami Mahallesi sakinlerinden Fatıma Hatun, babası ile müşterek mülkleri olan Ayasofya Mahallesi'nde havlu içinde bir adet evini babasına vekalet vererek Bakkal Ebu Ali El-Mısrî 'ye 750 kuruşa satılmasını sağlamıştır[54].

---

[51] *KŞS*, 44/113-1. (4 Nisan 1857).
[52] *KŞS*, 41/105-2.
[53] *KŞS*, 42/64-2.
[54] *KŞS*, 42/275-2.

2- Gayrimüslim Kadın

Kıbrıs toplumu içerisinde sayıcı çoğunluk tşkil eden zımmi nüfusun önemli bir unsuru elbette kadınlardır. Bunların gündelik hayatlarında gerçekleştirdikleri sosyo-ekonomik ilişkiler ve kanun önündeki durumlarının ortaya konulması gerekmektedir. çalışma dönemimizde zımmi kadınların bu şekildeki durumlarını aydınlatmaya yarayacak çok sayıda örnek vardır.

Hemen şunu kaydetmek gerekir ki, Kıbrıs adasında yaşayan zımmı kadınlar, hemcinsleri müslüman kadınlar gibi ailelerinin temelini oluşturmaktadırlar. Aile içi rolleri elbette ki kayıtlara yansımamıştır. Ancak medeni hukuk çerçevesine giren miras, alım satım ve edinme, vakıf kurma gibi olaylarda zımmi kadınları da görmekteyiz. Bunun yanında çok defa bizzat kendileri veya vekilleri aracılığı ile mahkeme önünde haklarını aradıkları görülmektedir.

İslâm hukukuna göre Müslüman bir erkeğin gayrimüslim bir kadınla evlenebilmesine karşılık bunun tersi yasaktı; böyle evliliklerden doğan çocuklar Müslüman olurlardı. Bu durumdan özellikle sınır bölgelerinde ya da gayrimüslim nüfusun yoğun olduğu yerlerde çok yararlanılırdı. Ne şeriatın gerekli görmesine, ne de bu konuda bir irade bulunmasına karşın, bazen Ortodoks Hıristiyanlar (en azından Moradakiler) evliliklerine kadı sicillerine kaydettirdikleri bilinmektedir. Bu davranışın nedeni konusunda ancak varsayımlar ileri sürülebilmektedir[55].

Zımmi statüsündeki kadınların evlenme ve boşanmalarının tescili kiliseye tanınan yetkiler içerisinde sayılmıştır. Gerçi çalışma dönemimizde zaten göreceli olarak önceki dönemlerden çok az sayıda evlenme ve boşanma kaydı vardır. Zımmilere ait doğrudan böyle bir kayıt ise yoktur. Ancak bir tek tereke kaydında müslüman bir erkeğin ikinci eşinin nasraniye olduğu, toplumsal ilişkiler içerisinde evlenme bahsinde verilmiştir.

Zımmi kadınlar, kocaları öldüğünde yetim kalan çocuklarına vesayet etmekte, onlara intkal eden miras mallar üzerinde tasarruf hakkını kullanabilmektedir. Özel mülkiyete sahip olmaları hasebiyle borç-alacak ilişkilerine girdikleri de görülmektedir.

Mahkemeye dava olarak gelen meseleler yanıda özellikle tereke kayıtları kadınların toplumsal rollerinin aydınlatılmasında oldukça zengin malzemeler

[55] Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997, s.116.

sunmaktadır. Ancak kadınların tereke kayıtlarına yansıyan bu tür ilişkilerinin ortaya konulması çalışmamızın sınırlarını hayli zorlayacağından burada sadece durum tespiti yapılmakla yetinilecektir.

Kıbrıs'ta yaşayan zımmi kadınlar, Müslüman hemcinslerinin sahip oldukları hukuki haklara aynen sahip olmuşlardır. Menkul ve gayrimenkul mal sahibi oldukları gibi bunlar üzerinde alım satım gibi ticari tasarruflarda da bulunmuşlardır. Zımmi kadınların sahip oldukları mülkleri içerisinde akarsu kullanma hakkı da bulunmaktadır. Bu hakları kocalarından kendilerine miras yoluyla intikal ettiği gibi, alım satımını da yapmışlardır. Mesela Esterdilo köyünde Tağodosiya adındaki kadın, kocası Yasef 'in sağlığında mülkü olup kendisine miras kalan, 16 gün 16 gecede 8 gün 8 gece kullanma hakkı bulunan tatlı suyu 4.000 kuruş karşılığında Aci Yorgi'ye satmıştır[56].

Zımmi kadınlar, bazen babalarından miras yoluyla kendilerine de intikal etmesi gereken maların takibini istemektedirler[57]. Kıbrıs'ta yaşayan zımmi kadınların mali ilişkilerde de rol aldıkları bilinmektedir[58]. Gayrimüslim kadınların kendi tasarruflarında mali güçleri olabilmekte, buna dayanarak iyet sahibi de olabilmektedirler. Mesela Lefkoşa Ayakasaniya mahallesinde yaşayan Hace Dunoliye adlı kadın, aynı mahallede bulunan evi 1.500 kuruş ödeyerek kocası Komçi Haci Anastas'dan satın almıştır[59].

Zımmi kadınların satın aldıkları mülkler içerisinde bazen müstakil ev hisseleri de olabilmektedir. Mesela Lefkoşa Ayandoni Mahallesi sakinlerinden Markaro Yibino, aynı mahallede bulunan ve havlu içinde bir odalı evin yarım hissesini, vekili Yorgi aracılığı ile Yibino'dan 200 kuruş bedelini ödeyerek satın almıştır[60].

D- ÇOCUK

Osmanlı toplum yapısına dair yapılan çalışmalarda çocuk konusu genellikle diğer konular arasında geçiştirilmektedir. Burada maksadımız Osmanlı ailesinin bir örneği olmak üzere Kıbrıs ailesi içerisinde yer alan çocuğun özel hukuk ve toplum içerisindeki yerinin tespit edilmesidir. Elimizdeki kayıtların ve mevcut çalışmaların

[56] *KŞS*, 38/211-1. (30 Temmuz 1841).
[57] *KŞS*, 39/102-1.
[58] *KŞS*, 42/252-1.
[59] *KŞS*, 42/261-1.
[60] *KŞS*, 42/261-2.

ışığı altında ada toplumunun resminin sağlıklı yansıtılabilmesi için buna ihtiyaç vardır.

Osmanlı hukukunun aileyi koruyucu vasıfta olduğu bilinmektedir. ailenin temel unsurlarından olan çocuk da bu koruma içerisinde yerini almıştır. Sicillerde çocuklarla ilgili kayıtlar, tereke defterlerinde ve özellikle de nafaka davalarında görülmektedir. Kız ve erkek çocuklar için reşit olma yaşı farklılık arz etmektedir. Reşit olmayan çocukların miras hisselerinin sevk ve idaresi için mahkemede vasî tayin edilmektedir. Vasîler bu durumda çocuk reşit oluncaya kadar malları üzerinde tasarruf hakkına sahiptirler. Ancak reşit olduğunu mahmekede ıspatlayan çocuklara miras kalan malları iade edilmektedir. Bu şekilde çocukların mal varlıkarı koruma ve güvence altına alınmıştır. Ailelerin boşanması halinde velayetin verildiği eşe çocuk adına nafaka bağlanmaktaydı.

Terekelerde ailelerin çocuk sayıları tespit edilmektedir. Bu yolla adada Rum ve Türk ailelerin çocuk sayıları, bunların ortalamalarını tespit etmek mümkün olmaktadır. Tanzimat devri sicillerinin önceki devirlere oranla çok sayıda tereke kaydı içermesi bu konuda yapılacak istatistiki çalışmanın güvenirlirliğini ve geçerliliğini arttıracaktır.

1-Vasî Tayini

Osmanlı devri kıbrıs toplumunda aile hukukunu düzenleyen müesseselerden birisi de vasîliktir. Henüz reşit olmayan çocukların hayatlarının devamını sağlamak ve toplum içerisinde sağlıklı bir şekilde yetiştirilmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Anne babasından biri veya ikisi vefat eden çocuklara, reşit oluncaya kadar miras haklarının korunması için vasî tayin edilir. Vasî tayini Lefkoşa mahkemesinde yapılmaktadır.

Çocuklar reşit olduklarında ebeveynlerinden miras kalan malların idaresini vasîlerinden talep edip almaktadırlar. Bunlarla ilgili pek çok örnek vardır.

Doğrudan vasî tayiniyle ilgili mahkeme kararlarının yanında miras davalarında çok sayıda vasî örneği görmek mümkündür. Miras kalan malların paylaşılmasında sorunlar çıktığında şayet çocuklar reşit değiller ise mahkeme onlar adına vasî tayin etmektedir. bu tür tayinler genellikle aile içinden olmaktadır. Doğrudan tayinler

meselenin ortaya konmasını örnekleyecek malzeme içerdiğinden bu tür vasî tayinleri üzerinde ayrıca durmaya gerek yoktur.

Vesayet şayet miras kalan malların idaresi için verilecekse *"...müntakil mal-ı mevrûsını ahz ve kabza hadd-i bulûği ve vakt-i rüşdi sadedine değin tasviye-i umurına"* mahkeme tarafından vasî tayin edilmektedir. Bunlarla ilgili çok fazla örnek vardır. Mesela Tuzla Kazası Anafodile Köyü'nde vefat eden İbrahim'in küçük oğlu Salih'e aynı köyden Hüseyin bin Mehmed vasî tayin edilmiştir[61].

Müslüman toplum içerisinde aile büyüklerinin ikisini de kaybden çocuklara yakın akrabalar arasından da vasi tayin edilebilmektedir. Öte yandan vasînin isteği üzerine çocukların bakım masrafları miras mal üzerinden karşılanmaktadır. Mesela Dağ nahiyesine bağlı Paleometokhi Köyü'nden Mustafa vefat edince küçük oğlu Ahmed'in vesayetini büyükannesi Şerife almıştır[62]. Lefkoşa'da babası vefat eden Ayşe'ye amcası Osman vasî tayin edilmiştir[63].

Babaları vefat ettikten sonra anneleri ikinci defa evlilik yapan çocuklara üvey babalarının vasî tayin edildiği görülmektedir. Mesela Lefkoşalı Şerife'nin ölmesi üzerine ilk eşinden olan çocukları İbrahim ve Emine'ye üvey babaları Hacı Hasan vasî tayin edilmiştir[64].

Kimsesiz çocukların vesayetini üzerine alan kişilerin bazı durumlarda bu iş için ücret talep ettikleri olmaktadır. İskele Kasabası'nda vefat eden Yorgancı Hüseyin Ağa'nın yetim kalan çocukları Ahmed, Aliye, Rakibe, Emine ve Zekiye'ye Hüdâverdi-zâde Yusuf Ağa aylık 200 kuruş ücretle vasî tayin edilir[65].

Vasî olacak kişilerde aranan özelliklerden birisi de *"istikâmeti ile ma'rûf ve diyânetiyle mevsûf"* ve *umûr-ı vesâyetin uhdesinden gelür* olmaktır. Bu şekilde Hırsofi Kazasına bağlı Poli köyünden vefat eden Hacı Mehmed Asânî'den küçük oğlu Salih'e miras kalan malların idaresi için Lefkoşa mahkemesi 11 Aralık 1855 tarihinde Yusuf Hacı'yı vasî tayin etmiştir. Ağa vesayeti gereği miras mal üzerinden karşılanmak üzere nafaka ve kisve bahası olarak her ay 50 kuruş harcayacaktır[66].

---

[61] *KŞS*, 38/121-1.
[62] *KŞS*, 42/244-2.
[63] *KŞS*, 42/249-1. (22 Mayıs 1851).
[64] *KŞS*, 42/249-3
[65] *KŞS*, 43/10-1.
[66] *KŞS*, 44/62-2

Kız ve erkek çocuklara verilen nafaka ve kisve baha bazı zamanlarda farklılıklar gösterebilmekteir. Lefkoşa Haydar Paşa Mahallesi sakinlerinden Hatice'nin çocukları Mustafa Şevki ve Kamer'e Basmacı-zâde Mehmed vasî tayin edilir. Vasîlerinin talebiyle her ay ödenmek şartıyla Mustafa'ya 43, Kamer'e 26 kuruş nafaka ve kisve baha ödenmesine karar verilir[67].

Aile içerisinde terekeye sonradan ilave edilen mallar ortaya çıktığı zaman, bunlardan çocukların hissesine düşen kısımlar da mahkeme önünde çocuklar adına idare edilmek üzere vasîlerine teslim edilmektedir. Yukarıdaki örneğimizde vefat eden Hatice'ye, daha önceden babası Mahmud'dan intikal eden miras hissesinden çocuklara isabet 6.622 kuruş 38 para vasîye devredilmiştir[68].

Ailelerini kaybeden çocuklara mahalli idarelerde görev yapan kişilerin vasi tayin edildiği de görülmektedir. Mesela Girne'de vefat eden Mustafa'nın yetim çocukları Mehmed Ali, Ahmed Şakir ve Ümmügülsüm'e Girne Kaza Meclisi azalarından İbrahim Ağa vasi tayin edilmiştir[69].

Kimsesiz kalan çocukların bakımı için vasîlerine verilen nafaka ve kisve baha ücretleri, çocukların yanında bulunan cariyeler için de taktir edilebilmektedir. Lefkoşa Ayasofya mahallesinde vefat eden Müfti Ahmed Hulusi Efendi'nin küçük kızı Naile Hanım ve hizmetinde bulunan cariyesine bu şekilde aylık 300 kuruş nafaka ve kisve baha taktir edilmiştir[70].

Büluğ çağına geldiklerinde çocuklar, vasîlerine bırakılan haklarının idaresini mahkemeye gitmek suretiyle üzerlerine alabilmektedirler. Bunun için reşit olduklarını şahitlerle ispatlamaları gerekir. Zira, vasîler, çocukların mallarını idare ettiklerini kabul etmekle, reşit olduklarını inkâr etmek suretiyle bunun ispatını talep edebilmektedirler. Mesela Lefkoşa Arab Ahmet Paşa mahallesinden Abdurrahman, mahkemeye giderek, âkil ve bâliğ olduğunu gerekçesiyle üzerinde olan vesayetinin kaldırılmasını ve 27.956 kuruş tutarındaki miras malının kenidisine teslimini talep etmiştir[71].

---

[67] *KŞS*, 44/104-4.
[68] *KŞS*, 44/105-1.
[69] *KŞS*, 44/125-1. (25 Nisan 1857).
[70] *KŞS*, 44/140-1.
[71] *KŞS*, 44/252-2. (15 Mayıs 1853).

Vasî tayin edilen kişilerin bu görevlerinden ayrıldıkları ve yerlerine başka birisinin tayin edildiği görülmektedir. Bu şekilde, çocuklara miras kalan malların idaresinde ve çocuğun bakımında belirsizlik oluşması önlenmiştir. Mesela 1846'da Tuzlalı Yorgancı Hüseyin Ağa'nın çocukları Ahmed, Rakibe ve Emetullah'a miras kalan mallarının idaresi Hüdaverdizâde Yusuf Ağa vasî tayin edilmiş, ancak bu görevinden istifa etmiştir. Bu durumda çocuklara mahkeme tarafından anneleri Meryem vasî tayin edilmiştir[72].

Zımmi aileler içerisinde, velisi ölen çocuklara vasî tayin edilen kişilerin, vesayetleri konusunda kusurları görüldüğü zaman, yine mahkeme tarafından azledilip yerlerine başka birisi tayin edilmektedir. Mesela Mesarya Kazası Tiremetuşa Köyü'nden Cirkako, babası Haci Nikola'yı kaybettiği zaman kendisine aynı köyde yaşayan Luka vasî tayin edilmiştir[73].

Ebeveyninden birini kaybden çocuklara her zaman ana veya babaları vasî tayin edilmeyip dışarıdan kişiler de vasî tayin edilebilmektedir. Çocuklara intikal eden mallar vasîleri tarafından idare edilirken, bazan babaları bu mallardan ödünç alabilmekte ve çocukları adına vasîye borçlanabilmektedirler. Bu işlemler mahkemede tescil ettirilmektedir. Mesela Lefkoşa Aya Yanni Mahallesi'nden Anceli'ye annesi Ozufisya'dan intikâl eden mallarına Hıristofaçi adlı birisi vasî tayin edilir[74].

Lefkoşa mahkemesinde görülen davalardan bazılarında da vasîlik uygulamasının ilginç bir hukuki boyutu görülmektedir. Miras paylaşımından önce, hisseler taksim edilirken henüz çocuk yaşta olan, ancak daha sonradan reşit olup söz konusu miras kalan malların tasarrufuna itiraz ettikleri görülmektedir. Burada gerekçelerei, ağabey, anne veya bir başkasının kendilerine vasî olmadığı halde vasî imiş gibi hisseleri üzerinde işlem yapmaktadırlar[75].

Bu şekilde görülen bir işlemden, çocukların annesinin aile içinde olsa bile çocuklarına bırakılan mallar üzerinde vasîye rağmen bir tasarruf hakkının olmadığını söylemek mümkündür. Her ne kadar anneleri de olsa çocukların mallarını ancak

[72] *KŞS*, 44/52-1.
[73] *KŞS*, 44/62-3. (31 Aralık 1855).
[74] *KŞS*, 44/107-3. (31 Ocak 1857).
[75] *KŞS*, 44/81-4. (8 Temmuz 1856).

borçlanmak suretiyle alıp kullanabilmektedirler. Bu durumda mahkeme gözetiminde çocukların her türlü maddi istismarının önlenmeye çalışıldığı görülmektedir.

2-Nafaka

Ailesiz kalan çocukların bakımı için aileden kalan miras üzerinden kendilerine nafaka bağlanmaktadır. Nafaka bazı durumlarda, anne babasının vefatı halinde, vasî tarafında tereke üzerinden karşılanmaktadır. Mesela Poli Köyü'nden vefat eden Hacı Mehmed Asânî küçük oğlu Salih'e miras malından karşılanmak üzere vasîsi tarafından her ay için 50 kuruş nafaka taktir edilmiştir[76].

Anne babalarının boşanması halinde çocukların bakım masraflarının karşılanması mahkeme gözetiminde karara bağlanmaktadır. Bu şekilde, reşit oluncaya kadar annelerine bırakılan erkek çocuklara her ay ödenmek üzere belli miktar para babaları tarafından karşılanmaktadır. Mesela Şerife adlı kadın kocası Hacı Mehmed'den boşandığında, yaşı henüz küçük olduğundan kendi himayesine aldığı oğulları İbrahim'in geçiminin karşılanması babasına bırakılmıştır. Bu şekilde Hacı Mehmed, her ay 10 kuruş olmak üzere, çocuk reşit oluncaya kadar gereken 6 sene boyunca toplam 720 kuruş nafaka-i mefruza[77] ödemesi mahkemece karara bağlanmış ve dava günü 29 Eylül 1840 tarihinde ödemiştir.

Babası ölen çocukların vesayetleri annelerine bırakılmaktadır. Anneleri bazı durumlarda, babalarından miras kalan malların nemasından karşılanmak üzere çocuklarına nafaka bağlanmasını istemekte ve mahkemeden bu yönde karar çıkarttırmaktadırlar. Mesela Lefkoşa Cami'i Cedid Mahallesi'nde yaşayan Yusuf'a annesi Fatıma, babasından kendilerine intikal eden malların nemasından karşılanmak üzere aylık 22,5 kuruş nafaka ve kisve baha ve diğer zaruri ihtiyaçlarının karşılanması için tayin ettirmiştir[78].

Aile büyüklerinden birisini cinayet sonucunda kaybeden küçük çocuklara, şayet aile katili diyet ile affetmişse diyet miktarından hisse ödenmektedir. Bu durumda çocukların hissesine düşen diyet miktarı, reşit olacakları zamana kadar mahkeme tarafında görevlendirilen bir kayyuma devredilmektedir. Bu şekilde ana

---

[76] *KŞS*, 44/62-2.
[77] Kazâ veya rızâ ile taktir ve tayin oluna nafaka. Bkz. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 1988, s. 952.
[78] *KŞS*, 42/244-3. (4 Nisan 1853).

veya babasını kaybetmiş çocukların eline geçecek miktarın aile tarafından geri alınmasının önlenmeye çalışıldığı düşünülebilir. Mesela Omorfa Kazası Nicidia Köyü'nde babaları Sava cinayete uğradığı zaman Mihaili ve Mariyo isimli küçük çocuklarına mahkeme tarafından Kıbrıs Mal Müdüri Ya'kub Faik Efendi vasî ve kayyum tayin edilmiştir. Bu iki çocuğa katil tarafından toplam 7.083 dirhem şer'i gümüş diyet ödenmiştir[79].

E- AİLELERİN REFAH SEVİYELERİ

1- Müslüman Ailelerin Refah Seviyesi

Tereke defterleri ölenlerin sosyal konumuna, medeni haline ve aile yapılarına ait bilgiler yanında, hayattaki tasarruflarındaki her türlü menkul-gayrimenkul mallarının dökümünü içerir. Bu gibi bilgiler kaydedilirken, ölenin mallarının tahmini veya satışları konusunda gerçekleşen fiyatları da verilmektedir[80].

Kıbrıs şer'iye sicillerinde kayıtlı bulunan tereke defterleri adada bir arada yaşayan iki toplumun birbirlerine kıyasla maddi refah, zenginlik seviyelerinin ve oranlarının tespitine yarayacak malzemeler içermektedir. Ölen kişilerin mal varlıklarının nakit cinsinden dökümünü içeren bu kayıtlardan elde edilen verilerin ayrı tasnifleri yapılarak önce ortalama bir ailenin refah seviyesi tespit edilecektir. Ardından da aynı veriler üzerinden ortalama Rum ve Türk aile refah seviyeleri ortaya konulacaktır.

Mal varlığı hesaplamalarına kişilerin para cinsinden nakitleri ve her türlü menkul gayri menkul malları ve alacakları dahil edilecektir. Aşağıda tabloda görülecek olan tereke değerleri kuruş cinsinden yazılmış olup mirasa konu olan malların toplam değerlerini vermektedir. Bu değerlerden mahkeme harcı düşülmemiştir.

Müslim ve gayrimüslim ailelerin refah seviyeleri ve çocuk ayıları ayrı başlıklar altında ve ayrı tablolarda gösterilip değerlendirilecektir. Miras davaları bu konuda bilgi içerse de burada sadece tereke defterleri esas alınacaktır. Zira üzerinde çalıştığımız siciller toplam 1.006 adet gibi oldukça fazla sayıda tereke kaydı

---

[79] *KŞS*, 44/142-2.
[80] Alpay Bizbirlik, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret Ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak: "Tereke Defterleri" Ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme", *Türkler*, S. 10, s 731.

içermektedir. Ailelerin çocuk sayıları ve sahip oldukları mal varlıkları tereke defterlerinde ayrıntılı bir şekilde görülmektedir.

Aşağıdaki tablo 1839-1856 yılları arasında gerçekleşen ölümler dolayısı ile Müslüman ailelerin erkek ve kız çocuk sayıları ile kuruş cinsinden mal varlıklarını göstermektedir.

SIRA NO:	**KAZA**	**TEREKE SAHİBİ**	**EŞ**	**ÇOCUK**		**TEREKE MİKTARI**	**KAYNAK (sicil ve sayfa numarası)**
				E	**K**		
1	Lefkoşa	Hüseyin	2	9	7	269759	**38**/1-1
2	“	Ahmed	2	1	2	4164	11-1
3	“	İbrahim	1	-	1	6424	9-1
4	“	Zeliha	1	1	3	19961	15-1
5	“	Fatıma	1	-	1	1488	19-1
6	“	Osman	1	1	1	1338	20-1
7	“	Emete	1	1	1	892	33-1
8	“	İbrahim	1	1	4	40414	39-1
9	“	Mehmed	1	1	-	823	41-1
10	“	Yusuf	1	-	-	12.815	47-2
11	“	Fatıma	1	-	-	1593	51-2.
12	“	Ayşe	1	2	1	3766	55-1
13	“	Ahmed	1	3	6	8664	56
14	“	Hüseyin	1	2	-	18182	63
15	“	Tuti	1	1	3	8553	64
16	“	Mustafa	-	-	-	1886	65
17	“	Fatıma	1	-	1	4066	72
18	“	Derviş	2	1	2	13541	73
19	“	Hüseyin	1	1	1	7997	74-2
20	“	Ayşe	1	1	2	3427	75
21	“	Havva	1	1	1	4133	77
22	“	Şerif	1	1	3	1197	78
23	“	Süleyman	-	-	-	1001	88
24	“	Abdülkadir	1	-	-	1785	89
25	“	Abdurrahman	-	-	-	2286	92
26	“	Hatice	-	-	-	3082	93
27	“	Mustafa	1	2	1	3561	95
28	Karpas	Osman	2	4	2	4743	97
29	Lefkoşa	Emine	1	-	-	1683	98

30	“	Emine	1	3	1	350	99
31	“	Hüseyin	1	2	-	1213	106
32	“	Yusuf	1	1	3	696	109
33	Baf	Mehmed	-	-	-	2973	120
34	Lefkoşa	Hüseyin	2	1	1	2301	121
35	“	Mustafa	1	1	-	4248	122
36	Omorfa	Karahasan	1	2	2	2243	122-2
37	Lefkoşa	Mesud	1	-	1	15266	123
38	Karpas	Süleyman	1	4	1	5130	129
39	Lefkoşa	Selim	-	-	-	1721	133
40	“	Ali	1	1	-	939	135
41	“	İbrahim	1	1	-	2223	136
42	“	İsmail	1	-	4	22307	137
43	“	Hüseyin	2	2	1	1796	144-2
44	Lefkoşa	Recep	1	-	2	643	148-2
45	“	Hüseyin	1	1	1	808	149-2
46	“	Saime	1	-	3	1553	151
47	“	Ali	-	-	-	1114	152
48	“	Fatıma	1	-	1	182	153
49	“	Ali	1	2	2	1222	154
49	“	Havva	1	-	1	5793	158
50	“	Ali	1	2	2	700	161-3
51	“	Osman	1	-	3	1050	162
52	“	Mümine	-	-	-	14317	163
53	“	Mustafa	1	-	2	3767	167
54	“	İsmail	1	3	2	13000	165
55	“	Mustafa	1	1	-	2480	171
56	“	Ali	1	2	-	750	172
57	“	Talib	1	2	2	651	174
58	“	Yusuf	2	5	3	15244	176
59	“	Hanife	1	3	-	220	181
60	“	Teslime	1	1	-	987	183
61	Vadili	Hasan	1	1	3	6423	184
62	Lefkoşa	Mehmet	1	2	-	1192	188
63	“	Emetullah	1	-	1	2209	193
64	“	Ümmügülsüm	1	1	-	5681	200-2
65	“	Zehra	1	1	2	10482	202
66	“	Emine	1	-	2	1082	206

67	Kaymaklı	Halil	1	-	1	700	210-3
68	Lefkoşa	Hüseyin	1	-	1	4228	212-2
69	Mesarya	Mehmed	1	4	5	80	217
70	Lefkoşa	Hatice	1	-	-	3019	224
71	“	Salih	1	4	1	15956	226
72	“	Hatice	1	-	-	45162	227
73	“	Osman	2	4	2	170313	231
74	“	Hasan	1	-	2	1705	235
75	Mesarya	Penbe	1	1	1	1076	197-3
76	Lefkoşa	Mehmed	1	2	1	7471	**39**/1-1
77	“	Ömer	1	1	1	1999	2
78	“	Mustafa	1	1	-	3553	3-2
79	“	Ali	1	-	2	621	13-2
80	“	Ali	1	-	-	4106	11
81	“	Hasan	1	2	1	2442	10
82	“	Hüseyin	1	1	1	279	15
83	“	Atike	1	-	1	2169	18-4
84	“	Emetullah	1	-	-	5045	21
85	Mesarya	Mustafa	1	3	-	7391	23
85	“	Mehmet	1	1	-	1959	31
86	Omorfa	İbrahim	1	2	1	1351	32
87	“	Ali	1	3	-	2298	38
88	“	Hasan	1	1	4	3711	38-2
89	Lefkoşa	Ayşe	1	1	2	3156	37
90	“	Ayşe	1	3	1	4000	75
91	Omorfa	Yusuf	1	-	1	17619	40-2
92	Lefkoşa	Ayşe	1	-	1	1696	42
93	“	Ali	1	1	1	5924	43
94	“	Meryem	1	1	1	862	45-2
95	“	Eşref	-	-	-	1894	49
96	“	İsmail	1	4	2	3951	49-2
97	“	İsmail	1	-	-	10000	50
98	“	Ali	1	1	3	2180	50-2
99	Magosa	Hüseyin	1	1	-	4300	55-3
100	Lefkoşa	Halil	1	-	3	18930	58
101	“	Ayşe	1	3	1	3331	59
102	“	Mehmet	1	5	4	222076	61
103	Lefkoşa	Ahmed	1	2	-	26812	**39**/122-1

104	“	Süleyman	1	1	1	1820	29
105	“	Ayşe	1	1	1	20450	34
106	Tuzla	Feyzullah	1	2	1	1575	180
107	Lefkoşa	Derya	1	3	-	865	87
108	“	Mehmed	-	-	-	947	105
109	“	Ayşe	1	1	1	1862	107
110	“	Mehmed	-	-	-	198	106
111	Değirmenlik	Mehmed	1	2	5	5600	104
112	Tuzla	Mehmed	1	-	1	8004	100
113	Lefkoşa	Hasan	1	1	-	7528	103
114	“	Fatıma	1	3	-	1357	98
115	“	Osman	1	1	-	1230	94
116	“	Penbe	1	3	-	2866	93
117	Değirmenlik	Mehmed	1	1	1	900	86-2
118	Magosa	Ömer	1	1	1	4270	84
119	Lefke	Habibe	1	-	1	5136	83
120	Lefkoşa	Hasan	1	2	-	17971	79-2
121	“	Hasan	-	-	-	2943	72
122	“	Hasan	1	1	3	7417	69
123	Değirmenlik	Hüseyin	1	1	1	12334	173
124	Lefkoşa	Mustafa	1	3	3	14161	167
125	“	Ayşe	1	3	1	4291	169
126	Girine	Hasan	1	2	-	2095	170
127	“	Mehmed	1	-	-	235	171
128	Lefkoşa	Abdullah	1	1	-	12594	172
129	Hırsofi	Süleyman	2	2	1	2567	175-2
130	Lefkoşa	Hüseyin	1	1	2	3491	119
131	“	Akile	1	1	-	2639	130
132	“	Ayşe	1	-	5	4152	132-2
133	“	Süleyman	1	2	2	9573	146
134	“	Mehmed	1	-	2	4135	147
135	“	Hasan	1	-	4	598	148
136	“	Ali	1	1	1	808	149
137	“	Osman	1	-	1	2202	150
138	“	Hüseyin	1	-	1	2794	153
139	“	Abdullah	1	1	1	549	160
140	“	Ali	1	1	4	4968	162
141	“	Hatice	1	1	1	1082	165

142	Hırsofi	Osman	1	1	3	2832	177
143	Limasol	Havva	1	-	3	5803	156
144	Lefkoşa	Şerife	1	-	-	14052	154
145	Tuzla	Ali	1	2	1	16016	**40**/117
146	Lefkoşa	Ayşe	1	-	1	526	114
147	Omorfa	Şerife	1	1	-	705	110
148	Lefkoşa	Hüseyin	1	3	-	1098	107
149	“	Havva	1	-	3	2397	9/3
150	Mesarya	Mehmed	1	2	2	7395	108
151	Lefkoşa	Akile	1	-	1	5771	40
152	“	Şerife	1	-	-	17750	1
153	Kaymaklı	Penbe	1	4	2	660	3-2
154	Lefkoşa	Ahmed	1	-	-	341	4
155	“	Ahmed	1	1	1	4063	4-2
156	İskele	Ömer	-	-	-	25000	6
157	Tuzla	Osman	1	4	1	2960	6-2
158	Lefkoşa	Ahmed	-	-	-	30	9-2
159	Mesarya	Hüseyin	1	-	-	5680	18
160	Lefkoşa	Salih	1	3	-	758	106
161	Tuzla	İbrahim	-	-	-	7664	99
162	Hıtsofi	Hüseyin	1	2	1	4104	95
163	Lefkoşa	Havva	1	-	1	682	94
164	Omorfa	Hüseyin	1	2	2	3495	92
165	Lefkoşa	Atike	1	1	-	2175	91-2
166	Girine	Mehmed	1	2	-	961	91
167	Lefkoşa	Ayşe	1	-	-	4880	89-2
168	“	Fatıma	1	-	-	486	88
169	Evdim	Osman	1	8	2	20656	87
170	Lefkoşa	Bekir	-	-	-	545	82
171	“	Şerife	1	-	1	10670	81
172	“	Hatice	1	4	1	2668	80
173	“	Kâzım	1	-	1	100	159
174	“	Hüseyin	1	2	1	760	152-2
175	“	Ali	1	3	1	17768	144
176	“	Mehmed	-	-	-	29	149
177	“	Ayşe	1	1	-	9302	141
178	Baf	Mehmed	1	2	1	7893	179
179	Lefkoşa	Ayşe	1	1	-	3179	182

180	Kukla	Abdi	1	1	2	12157	175
181	Lefkoşa	Ayşe	1	2	1	4542	177
182	Kukla	Arife	1	1	1	13268	174-2
183	Magosa	Hüseyin	1	4	1	29589	169-2
184	Limasol	Ömer	1	-	4	216224	171
185	Lefkoşa	Hüseyin	1	-	1	1995	132
186	Baf	Mehmed	1	2	-	11394	133
187	Limasol	Ali	1	2	1	19061	131
188	Lefkoşa	Hüseyin	1	-	-	1123	130
189	Tuzla	Ali	1	3	3	15886	123
190	Lefkoşa	Selim	1	3	-	240	120
191	Limasol	Mustafa	1	1	1	18881	155
192	Evdim	Recep	1	1	3	22930	158-2
193	Baf	Veli	1	1	1	1013	162
194	Omorfa	Mustafa	1	3	1	1335	163
195	Gilan	Ayşe	1	1	1	8006	163-2
196	Girne	İbrahim	1	2	1	2406	165
197	Tuzla	Mustafa	1	2	1	1080	29
198	Değirmenlik	Mustafa	1	3	2	3432	28-3
199	“	Hasan	1	5	-	3010	37-3
200	Lefkoşa	Ayşe	1	-	-	12240	35
201	Tuzla	Abdi	-	-	-	24039	32
202	Hırsofi	Hasan	1	3	1	1173	43
203	Dağ	Hasan	1	1	1	4336	59
204	“	Yusuf	2	1	4	15600	54
205	Lefkoşa	Fatıma	1	1	-	15600	52-2
206	“	Mustafa	1	3	-	376	51-2
207	“	İbrahim	1	1	-	11296	51
208	Labta	İbrahim	1	1	4	7429	**41**/143-2
209	Lefkoşa	Yusuf	1	4	4	8492	135
210	Omorfa	Hasan	1	1	2	526	134
211	Lefkoşa	Mustafa	-	-	-	4235	120
212	“	Ali	1	2	2	4538	118
213	Kukla	Hüseyin	1	-	-	4056	110
214	Omorfa	Ali	1	-	-	7400	111
215	Lefkoşa	Hasan	1	3	-	452	112
216	“	Arslan	1	1	3	8463	112-2
217	Baf	Mustafa	1	-	-	9300	114

218	Girne	Mustafa	1	4	3	2872	115-2
219	Lefkoşa	Meryem	1	3	1	2480	107
220	“	Mehmet	1	1	-	408	106-2
221	“	Fatıma	1	2	4	700	105
222	“	Penbe	1	-	1	3254	104
223	“	Hatice	-	-	-	1596	103-2
224	“	İbrahim	1	-	3	8387	99
225	Karpas	Mehmed	1	2	-	14489	101
226	Lefkoşa	Ömer	1	-	-	2516	141-2
227	Dağ	Şerife	1	3	-	760	142
228	Hırsofi	Fatıma	1	3	2	10700	141-2
229	Lefkoşa	Hasan	1	-	-	2642	146
230	Piskobi	Hasan	1	2	-	8361	145
231	Lefkoşa	Hasan	1	-	-	33264	133
232	Karpas	Ahmed	1	2	6	15308	131-2
233	Lefkoşa	Mehmed	1	-	1	294	131
234	“	Mehmed	1	-	1	740	124
235	Hırsofi	Mehmed	-	-	-	1336	212
236	Lefkoşa	Mehmed	1	2	2	20523	211-2
237	Lefkoşa	Hatice	1	-	1	5449	41/207-1
238	Evdim	Abdüllatif	1	-	1	8000	199
239	Lefkoşa	Mustafa	1	-	6	22080	194
240	“	İbrahim	1	2	-	4416	191
241	“	Ramazan	1	-	-	1413	189
242	“	Osman	1	3	-	12950	188
243	“	Fatıma	1	1	1	2379	187
244	“	Fatıma	1	1	-	757	186
245	“	Hüseyin	1	3	-	95952	182
246	“	Hüseyin	1	3	2	1678	181
247	“	Mustafa	1	3	3	48360	173
248	“	Halil	1	-	1	6887	172-2
249	“	Fatıma	1	-	-	609	167
250	“	Mehmed	-	-	-	2464	165
251	“	Mehmed	1	1	-	22344	164
252	“	Emine	1	-	2	1724	162-4
253	“	Mesrur	1	3	1	103	161-2
254	“	Mehmed	1	4	-	103	160-2
255	“	Hamid	1	-	-	122	160

256	Omorfa	Fatıma	1	-	1	7070	45-3
257	Lefkoşa	Ayşe	1	-	-	776	43
258	“	Mehmed	2	-	1	3786	42
259	Tuzla	Hasan	1	4	3	263833	1
260	Lefkoşa	Ayşe	1	1	-	2388	10
261	“	Abdülkerim	1	1	1	1905	11
262	“	Hüseyin	-	-	-	1120	9
263	“	Hasan	1	-	-	1350	40
264	Değirmenlik	Durmuş	1	3	3	25367	39
265	Omorfa	Ali	1	2	1	9017	38
266	Lefkoşa	Ayşe	1	-	-	1257	31
267	“	Mehmed	2	-	2	11740	32
268	“	Hüseyin	1	5	1	3992	30-2
269	“	Abdülgani	-	-	-	8131	30
270	“	Hüseyin	1	-	-	2662	23
271	Labta	Yusuf	1	2	2	9756	21-2
272	“	Mustafa	2	2	-	1077	21
273	Lefkoşa	Hüseyin	1	4	-	29882	25
274	Lefkoşa	Fatıma	1	-	1	7448	41/13-1
275	Hırsofi	Hatice	1	3	-	16062	12
276	Lefke	Hüseyin	1	2	1	60061	93
277	Lefkoşa	Ali	2	1	2	3790	90
278	“	Süleyman	1	-	-	1648	87
279	“	Ayşe	1	2	1	4923	84
280	“	Hüseyin	1	1	3	27417	83
281	“	Arife	1	-	-	851	80
282	Mesarya	Mustafa	1	1	-	1500	79-3
283	Değirmenlik	Mustafa	1	-	2	1435	79
284	Lefkoşa	Ali	2	2	-	4820	78
285	“	Bekir	1	-	-	21852	77
286	“	Meryem	1	-	-	2230	76-2
287	Dağ	Yusuf	1	2	2	850	75
288	Minareliköy	Emetullah	1	-	2	3740	74
289	Kukla	Şerif	1	-	-	18293	73
290	Tuzla	Mehmed	1	2	2	61727	67
291	Gönyeli	Hasan	1	2	-	509	61-2
292	Lefkoşa	Hatice	1	3	3	7776	60
293	Lefkoşa	Mehmed	1	2	1	24590	58

294	“	Emine	1	2	-	3736	55
295	“	Ahmed	1	1	3	1180	56
296	Değirmenlik	Fatıma	1	-	1	651	66
297	Lefkoşa	Hüseyin	1	2	-	490	**42**/1-2
298	“	Mustafa	1	-	-	1731	2-2
299	“	Fatıma	-	-	-	95	3
300	“	Salih	1	-	-	16705	4
301	“	Mustafa	1	1	2	1141	4-2
302	“	Hüseyin	1	2	5	1675	7-2
303	İskele	Osman	1	3	1	270986	11
304	Lefkoşa	İbrahim	-	-	-	4065	14
305	“	Osman	-	-	-	821	15
306	“	Hasan	1	1	3	5297	15-2
307	“	Osman	1	2	-	1223	18
308	“	Penbe	1	-	-	173	20-2
309	Değirmenlik	Mustafa	1	4	3	27550	22
310	Hırsofi	Osman	1	1	1	56109	25
311	Lefkoşa	Rabia	1	1	1	797	27-1
312	“	Meryem	1	-	-	10174	30
313	“	Ahmed	-	-	-	2455	32
314	“	Mustafa	1	1	-	3422	32-2
315	“	İbrahim	-	-	-	518	33
316	“	Emine	1	1	1	8452	34
317	“	Nazife	1	-	-	2208	37
318	“	Salih	1	2	-	3652	40-2
319	“	Ziba	1	-	-	3753	41-2
320	“	Hanife	1	4	1	11399	45
321	Dağ	Mustafa	1	2	2	770	46
322	Lefkoşa	Mehmed	1	1	1	1254	51-2
323	“	İsmail	1	2	1	4176	53
324	“	Hüseyin	1	4	-	4186	53-2
325	“	Hasan	1	1	2	2637	54-2
326	“	Ahmed	1	-	-	2606	55
327	Tuzla	Hasan	1	-	1	26634	57
328	“	Hüseyin	1	2	1	4007	56-2
329	Lefkoşa	Şemsi	1	-	1	2612	60
330	“	Mehmed	-	-	-	10025	62
331	Mesarya	Mehmed	1	1	1	1840	63-3

332	Lefke	Hasan	1	1	3	12946	65
333	Lefkoşa	Ahmed	1	1	-	8636	66
334	“	Hasan	2	2	1	2126	76
335	“	Ahmed	1	2	2	951	76-2
336	Değirmenlik	Emetullah	1	-	2	4682	77
337	“	Derviş	1	-	-	451	78
338	Lefkoşa	Emine	-	-	-	1701	80
339	Dağ	Emine	1	1	1	1518	81
340	Lefkoşa	Ahmed	1	2	4	1981	83
341	“	Osman	1	1	1	696	84
342	“	Mustafa	1	2	2	1128	84-3
343	“	Ayşe	1	3	1	1798	85
344	Girne	Abdullah	-	-	-	1487	85-2
345	Lefkoşa	Mehmed	-	-	-	361	86
346	“	Ayşe	1	-	3	4418	86-2
347	“	Abdullah	-	-	-	609	87
348	Değirmenlik	Ayşe	1	1	1	12460	88
349	Lefkoşa	Ayşe	1	1	2	10173	90
350	“	Hüseyin	1	3	-	10597	95
351	Tuzla	Emin	-	-	-	947	96
352	Lefkoşa	Ahmed	1	5	-	5565	99
353	“	Hüseyin	-	-	-	9783	101
354	“	Ayşe	1	-	3	5759	103
355	“	Ahmed	2	2	-	9345	102
356	“	Hasan	1	-	1	1754	104
357	“	Hasan	1	1	1	5937	105
358	“	Yusuf	1	-	1	396	106
359	“	Fatıma	1	1	-	1114	107
360	“	Saliha	1	-	2	756	108
361	“	Emine	1	-	-	38320	109
362	Omorfa	Mehmed	2	1	6	4571	111
363	Lefkoşa	Şerife	1	2	-	7419	113
364	“	Penbe	1	1	-	3282	114
365	“	Ömer	1	-	-	8492	117
366	Lefkoşa	Ayşe	1	1	-	1922	118
367	“	Hasan	1	3	5	9835	119
368	“	Havva	1	1	2	24467	120
369	“	Ayşe	1	1	-	3657	121-2

370	“	Ali	1	1	-	749	122-2
371	“	Halil	1	-	-	7345	124
372	“	Hüseyin	1	2	1	3590	124-2
373	“	Abdülmecid	2	2	5	185211	125
374	“	Emine	1	-	-	19776	130
375	Girne	Şakire	1	-	-	1364	130-2
376	Lefkoşa	Mehmed	-	-	-	263	133
377	“	Ahmed	1	-	-	1474	133-2
378	Mesarya	Hasan	1	-	-	7031	134
379	Lefkoşa	İsmail	1	-	-	13033	135
380	“	Mehmed	1	2	2	33345	138
381	“	Ahmed	1	2	-	65989	140
382	Tuzla	Emin	1	1	6	6830	145
383	Lefkoşa	Hüseyin	1	-	2	10670	145-2
384	“	Havva	1	3	-	2380	147
385	Lefkoşa	Mehmed	1	1	1	3663	151
386	“	Mehmed	1	2	2	2084	160
387	“	Osman	1	6	6	23978	167
388	Dağ	Ali	1	1	-	1514	170
389	“	Mehmed	1	1	1	2424	170-2
390	Giriniye	Mahmud	1	1	-	1075	172
391	Omorfa	Hüseyin	1	2	5	6575	174
392	İskele	Hasan	1	3	1	299723	175
393	Giriniye	Mustafa	1	-	-	6298	177
394	“	Şerife	-	-	-	1836	180
395	“	Ömer	-	-	-	2148	181
396	Lefkoşa	Hatice	-	-	-	270	182
397	“	Ayşe	-	-	-	226	182-2
398	“	Raziye	1	-	-	475	183
399	“	Ali	2	1	2	19811	183-2
400	Değirmenlik	Mustafa	1	1	-	4595	188-2
401	Lefkoşa	Osman	1	-	3	41244	190
402	Lefke	Hüseyin	1	1	1	26156	192-2
403	Lefkoşa	Habibe	-	-	-	483	197-2
404	“	Fatıma	-	-	-	1193	202-2
405	“	Abdullah	-	-	-	253	206
406	“	Hasan	1	2	4	72677	209
407	“	Emine	1	-	1	3462	212-2

408	“	Emine	1	-	2	373	213
409	“	Mümine	1	1	1	1994	213-2
410	“	Raşit	1	-	1	2512	214-2
411	Değirmenlik	Ahmed	1	1	-	5355	223-2
412	Lefkoşa	Hüseyin	1	3	2	7551	226
413	“	Abdurrahman	1	2	3	9368	227
414	“	Mustafa	2	2	2	13555	131
415	“	İbrahim	1	-	-	22425	239-1
416	Dağ	Mustafa	1	1	-	6780	241-2
417	Lefkoşa	Şerife	1	3	1	7761	246
418	“	Mehmed	1	1	1	1240	248-2
419	“	İbrahim	-	-	-	1025	139
420	“	Ali	1	-	1	9928	256
421	“	Hasan	1	-	1	728	258
422	Dağ	Fatıma	1	1	2	840	260
423	“	Ali	1	1	-	1562	262-2
424	Lefkoşa	Hüseyin	1	-	-	11334	263
425	“	Halime	1	-	-	8323	269
426	“	Şerife	1	1	-	1016	271
427	Dağ	Mehmed	1	1	3	25537	274
428	Lefkoşa	Mahmud	1	-	-	86754	277
429	“	Gülizar	1	-	1	645	279-2
430	“	Mehmed	2	-	-	1071	280
431	“	Ahmed	1	-	1	19264	281
432	Giriniye	Mustafa	1	-	-	10000	284
433	Lefkoşa	Hüseyin	-	-	-	38	284
434	Magosa	İsmail	-	-	-	49	246
435	Lefkoşa	Şerife	1	-	1	1016	232-2
436	Lefkoşa	Ömer	1	-	-	6707	**43**/1-1
437	İskele	Hüseyin	1	1	4	246528	7
438	Lefkoşa	Rabia	1	2	-	5267	11-2
439	“	Ruşen	1	-	-	480	13-2
440	Mesarya	İsmail	1	1	4	3554	16-2
441	Dağ	Mehmed	1	-	1	3240	17-3
442	Tuzla	Mehmed	1	1	1	54594	19-2, 21-1-2-3
443	Mesarya	Ahmed	1	2	4	13968	20
444	Lefkoşa	Mustafa	1	2	1	7772	24
445	“	Mustafa	1	1	1	2750	26

446	“	Mustafa	1	1	1	1229	27-2
447	Mesarya	Ahmed	1	3	3	13968	28
448	Lefkoşa	Havva	1	1	1	214	29
449	“	Selim	1	1	2	14894	30
450	“	Hasan	2	-	3	968	33-2
451	“	Ümmühan	1	-	2	2200	34
452	“	Emine	1	-	-	886	37-2
453	“	Meryem	1	-	1	619	38
454	“	Hasan	1	-	-	1279	39
455	Limasol	Hasan	1	4	2	197355	46
456	Lefkoşa	Ahmed	1	-	1	39704	56
457	Hırsofi	Mehmed	-	-	-	1737	57
458	Lefkoşa	Zeliha	-	-	-	306	44/3-1
459	Lefkoşa	Ayşe	1	-	3	308	17
460	“	Necibe	1	3	-	5690	20
461	“	Fatıma	1	1	4	14424	41
462	“	Rahime	1	-	-	178	48
463	“	Ayşe	1	2	1	2690	58
464	“	Ayşe	1	-	-	1986	75
465	“	Rabia	1	1	-	1742	79-3
466	“	Ayşe	1	1	-	124848	86
467	Piskobu	Ali	1	1	1	26830	93
468	Dağ	Fatıma	-	-	-	2768	97
469	Lefke	Emine	1	1	1	4050	98
470	Lefkoşa	Ayşe	-	-	-	2076	100
471	“	Hatice	1	1	1	8111	102
472	“	Şerife	-	-	-	2923	111-2
473	“	Fatıma	-	-	-	2719	120
474	“	Akile	1	-	-	15020	147
475	“	Ayşe	1	2	-	5013	148
476	Omorfa	İbrahim	1	-	2	4650	149-2
477	Lefkoşa	Hatice	1	1	-	2653	150
478	“	Hatice	1	-	-	1101	160-3
479	“	Fatıma	-	-	-	499	166-2
480	“	Selim	1	1	-	1300	167
481	“	Fatıma	-	-	-	15510	167-2
482	“	Hatice	1	1	-	705	172-2
483	“	Hüsna	1	-	1	109476	174

484	Lefkoşa	Mehmed	1	3	2	41868	8-2
485	“	Hüseyin	1	1	1	19687	11
486	“	Yusuf	1	1	1	65255	14
487	“	Mehmed	1	-	1	1460	15
488	“	Hüseyin	1	5	-	12820	23
489	“	Ömer	-	-	-	267464	24
490	Dağ	İbrahim	1	2	1	7336	26
491	Lefkoşa	Ahmed	1	-	-	1354	27-2
492	“	İbrahim	-	-	-	457	30-2
493	“	Ahmed	-	-	-	2591	33
494	“	Ali	1	2	3	11484	34
495	Mesarya	Şemseddin	1	1	2	4368	35
496	Lefkoşa	Mehmed	1	1	1	2138	36
497	“	Abdülmecid	-	-	-	10663	38-2
498	“	Hasan	1	1	1	1664	40
499	“	Hüseyin	1	-	1	1399	46
500	Lefkoşa	Yusuf	1	3	4	4887	55
501	Girne	Emine	1	1	4	3362	55-3
502	Dağ	Hüseyin	1	2	3	42795	56
503	Tuzla	Hüseyin	1	1	4	190474	57
504	Dağ	Ahmed	1	4	1	12759	58-3
505	Hırsofi	Mehmed	1	1	-	80428	60-2
506	Lefkoşa	Süleyman	-	-	-	4646	64-2
507	“	Mehmed	1	3	1	40192	69
508	“	Ahmed	1	2	1	259521	72
509	Tuzla	Ali	1	2	1	3225	74-3
510	Lefkoşa	Mehmed	1	1	1	3745	76
511	Omorfa	Ahmed	1	1	2	16030	77
512	Dağ	İsmail	1	2	2	27729	84
513	Girne	Mustafa	1	3	1	2131	85-2
514	Limasol	Hasan	1	4	2	130422	87-2
515	Lefkoşa	Mehmed	1	3	3	61635	88-2
516	“	Mehmed	1	-	-	1973	92-2
517	“	Ali	-	-	-	2875	95
518	“	Mehmed	1	1	1	8410	96
519	Omorfa	Ali	1	5	2	89453	96-2
520	Değirmenlik	Mahmud	1	2	-	8561	98-2
521	Lefkoşa	Mehmed	1	1	1	7690	98-3

522	“	Abdullah	1	5	1	227293	100-3
523	Girne	Mustafa	1	2	2	96497	114
524	Lefkoşa	Süleyman	1	1	-	824	116-3
525	“	Mehmet	-	-	-	583	118-2
526	“	Hasan	-	-	-	936	119-3
527	“	Ramazan	1	5	1	1417	124
528	“	İsmail	1	2	3	39561	126
529	Giriniye	Hüseyin	1	-	-	178428	131
530	Lefkoşa	Ahmed	1	-	2	486467	137
531	Piskobu	Ali	-	-	-	607	145-2
532	Değirmenlik	Mehmed	1	3	1	1980	145-3
533	Lefkoşa	Hüseyin	1	2	2	145411	154
534	Değirmenlik	Halil	1	5	2	5335	158
535	Lefkoşa	Hüseyin	1	2	2	9395	158-2
536	Giriniye	Hüseyin	1	-	-	183085	162
537	Lefkoşa	İbrahim	1	-	-	38296	169
538	“	Mahmud	1	1	1	42810	171
539	“	Mehmed	1	4	-	23152	173-2
TOPLAM	**539**	-	-	**637**	**586**	**11.088.358**	

Tablo 4: 1839-1856 yılları arasında tereke kaydı tutulan Müslümanlar, bağlı oldukları kazaları, isimleri, eş sayıları, erkek ve kız olmak üzere çocuk sayıları ile vefat ettikleri anda sahip oldukları mal varlıklarının kuruş cinsinden dökümü.

Tabloda görüldüğü gibi, 1839-1856 yılları arasında mahkemece tespit edilip kaydedilmiş toplam 539 ölüm olayı ve tereke kaydı vardır. Ölen kişilerden 381’i erkek (%59.81), geri kalan 256 kişi kadındır (%40.18).

Müslim ailelerin 637 erkek ve 586 kız olmak üzere toplam 1.223 çocukları vardır. Her bir aileye düşen çocuk sayısı aşağıda ayrıca ele alınacaktır.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 539 ailenin sahip olduğu toplam mal varlığı 10.794.474 kuruştur. Bu durumda her bir aileye ortalama 17.407 kuruş düşmektedir. Müslüman aileler en düşük mal varlığı olan 80 kuruş ile 1.000 kuruş arasında bir gruplandırmaya tabi tutuldukları zaman bu grup içerisinde 99 aile görülmektedir. toplumun en alt gelir grubunu temsil eden bu aileler bütün aileler içerisinde % 18.36’lık bir orana sahiptirler. Müslüman topluma ait gelir grupları içerisinde en fazla kişi 1.000-5.000 kuruş aralığında görülmektedir. burada toplam

215 kişi görülmektedir ki bütün aileler içerisinde 39.8'lik bir oranı karşılamaktadır. Tereke kayıtlarındaki veriler esas alınmak kaydıyla müslüman toplumun % 58.16'sının 80 ila 5.000 kuruş arasında bir gelir grubu oluşturduğu ileri sürülebilir.

Bu ortalama verilerin üzerindeki gelir gruplarını ayrıca zikretmeye gerek yoktur. Ancak 100.000 kuruş üzerinde mal varlığına sahip 21 müslim aile olduğu kaydedilmelidir.

2- Gayri Müslim Ailelerin Refah Seviyesi

Aile kurumunun oluşmasında din merkezli tanımlama gayrimüslim Osmanlı vatandaşları için de geçerli olmuştur. Her ne kadar Hıristiyan ve Musevi ailelerin özel hukuklarına ilişkin meseleleri kendi din hukukları içerisinde düzenlenmiş olsa da İslam hukukunun zimmet statüsünde bunları tanıması Osmanlı ailesini ortak bir gelenek ve hukuk zeminine oturtmuştur.

1839-1856 yılları arasında ölen Gayrimüslimlerin isimleri, eş ve çocuk sayıları, toplam tereke miktarları sicillerde kaydedildikleri sayfa numaraları ile birlikte aşağıdaki tabloda görülmektedir. Tabloda görülen tereke miktarları kuruş cinsinden verilmiştir.

SIRA NO:	**KAZA**	**TEREKE SAHİBİ**	**EŞ**	**ÇOCUK**		**TEREKE MİKTARI**	**KAYIT (sicil ve sayfa numarası)**
				E	K		
1	Lefkoşa	cirkako	1	2	3	9571	38/32-1
2	"	Hıristallo	1	1	1	637	55-2
3	"	Andoliko	-	-	-	1382	71
4	"	Eleni	1	1	-	431	91
5	"	Oğakim	-	-	-	2911	100
6	"	Saro	1	-	1	3650	119
7	"	Haralanbo	-	-	-	4059	122
8	Dağ	Cirkaku	1	1	1	2432	148
9	Vavatsiniya	Bavli	2	2	1	840	149
10	Omorfa	Hıristoğlı	1	1	1	1014	154-2
11	Lefkoşa	Kirkor	-	-	-	3844	160
12	Dağ	Mihail	1	1	1	700	170
13	Omorfa	Yorgi	1	1	2	610	17-2
14	Dağ	Nikola	1	1	1	800	173
15	"	Lefteri	1	3	-	1000	173

16	Lefkoşa	Sima	1	1	-	154	174-2
17	“	Nikola	-	-	-	755	174-3
18	“	Hina	-	-	-	2156	175-2
19	“	Efram	1	4	1	9172	178
20	Omorfa	Luyi	1	-	1	569	179-2
21	Kızılbaş	Hıristofi	2	3	1	1534	182-2
22	Girne	Mihail	1	3	4	2568	183-2
23	Lefkoşa	Hıristallu	1	1	2	2877	185
24	“	Leno	1	1	-	180	186
25	“	Hıristino	1	-	-	3104	191-2
26	Değirmenlik	Mihail	1	-	1	180	194
27	Lefkoşa	Corci	1	-	-	2533	165
28	“	Argiru	1	3	2	160	195-2
29	Omorfa	Bafoli	1	1	1	385	197
30	Dağ	Vasili	1	4	2	1220	204-3
31	Değirmenlik	Bedro	1	5	2	16339	205-2
32	Lefkoşa	Cirkako	1	-	1	120	207
33	“	Nikodos	1	5	2	6000	209
34	“	Leno	1	1	1	638	209-2
35	Dağ	Luizi	1	-	4	416	209-3
36	“	Sava	1	-	2	600	210
37	Lefkoşa	Anzo	1	1	-	215	210-2
38	Dağ	Hıristofi	1	5	2	8541	213-2
39	Omorfa	Mariyo	1	-	1	1404	220
40	Dağ	Yanni	1	-	4	1000	221
41	“	Sava	1	1	4	4580	13
42	Lefkoşa	Sava	1	1	1	720	12
43	Dağ	Dimitri	1	3	3	3110	16-2
44	Omorfa	Mihail	1	2	2	5388	20-2
45	Lefkoşa	Cirkako	1	1	2	9219	23-2
46	Omorfa	Luizi	1	2	-	5152	24
47	Değirmenlik	Mihail	1	5	1	2794	24-5
48	Lefkoşa	İlya	1	2	2	495	29-2
49	“	Hıristallu	1	1	-	1800	30
50	“	Hıristu	1	1	2	1268	30-3
51	Dağ	Arkiro	1	6	2	13201	47
52	Lefke	Mario	1	-	5	1000	51
53	Dağ	Luizi	1	5	-	820	51-2

54	Lefke	Banabodi	1	-	1	16661	56
55	“	Luizi	1	2	-	7600	56-2
56	Kaymaklı	Mihail	1	3	3	1638	40/5-1
57	Lefkoşa	Dimitri	1	1	3	3398	4-4
58	“	Beraşoka	1	3	1	374	4-3
59	Dağ	Kiryako	1	1	2	3074	6
60	Omorfa	Ohtari	1	3	1	4715	9
61	Lefkoşa	Logori	1	2	1	6429	53
62	Dağ	Mihail	1	4	1	2390	55
63	Lefkoşa	Hıristovlu	1	3	1	1716	88
64	“	Mariya	1	1	2	665	103
65	“	Yanni	1	4	-	7872	104-2
66	Omorfa	Solomo	1	-	4	2469	116
67	“	Mihail	1	1	-	1007	107-2
68	“	Kiryako	1	3	5	2252	106-2
69	“	Makro	1	-	-	2481	97
70	Değirmenlik	Lazari	1	2	1	1580	94
71	Lefkoşa	İstavrino	1	-	5	15100	92
72	“	Vasili	1	2	-	2414	91-3
73	Dağ	Makro	1	4	3	1080	91-2
74	Lefkoşa	İstavrino	1	2	1	2000	88-3
75	Giriniye	İbrini	1	-	1	2113	86
76	Magosa	Andoni	1	4	2	28174	85
77	Lefke	Leno	1	3	-	3408	70-2
78	Kaymaklı	Nikola	1	3	3	4512	131
79	Limasol	Asdor	-	-	-	1962	134
80	Lefkoşa	Anita	1	-	-	21	165-2
81	Dağ	Bavli	1	1	2	943	174-2
82	Omorfa	Astasi	1	3	3	16696	181
83	“	Haralimbo	1	3	2	3733	121
84	Lefkoşa	Nikolaki	-	-	-	1668	126-2
85	“	Cirkako	1	2	2	2423	132
86	“	Yanni	1	2	2	1475	135
87	“	Lefteri	1	4	1	200	136
88	Dağ	Anton	1	1	-	13588	136-2
89	“	Firanza	1	2	1	5448	137
90	Lefkoşa	Petraki	1	2	1	1718	138
91	“	İstavrino	1	-	-	9145	138-3

92	Girine	Kumi	1	1	2	7750	145
93	Dağ	Mina	1	6	1	4800	148-2
94	Lefkoşa	Mihail	1	1	1	756	159-2
95	Dağ	Dimitri	1	1	3	1276	174
96	Lefkoşa	Yorgi	1	3	1	5357	175
97	“	Petrus	1	1	-	638	176
98	Omorfa	Tallu	1	1	1	1691	178-3
99	Değirmenlik	Antoni	1	2	3	552	180-2
100	Dağ	Akluri	1	3	2	1450	135-2
101	Lefkoşa	Dimitri	1	4	-	1113	169
102	Dağ	Luizi	1	-	1	890	122
103	Lefkoşa	Sara	1	3	-	2039	122
104	Girne	Zorzi	1	-	2	7223	122
105	Lefkoşa	Yanni	1	1	3	3156	120-2
106	“	Dimitri	1	-	1	932	129-2
107	“	İstavri	1	3	3	7916	128
108	Mesarya	Andoni	1	3	2	3623	124
109	Dağ	Yorgi	1	3	-	1015	137
110	Lefkoşa	Elisavita	1	1	1	22514	138
111	Dağ	Haralanbo	1	1	2	557	118
112	Lefke	Hıristavli	1	3	3	44613	115
113	Dağ	Vasili	1	1	1	940	143
114	Omorfa	Yanni	1	3	1	970	143-2
115	Dağ	Toma	1	1	2	1259	142-2
116	“	Hıristina	1	-	3	2710	151
117	“	Beraşoka	1	1	-	1539	152
118	“	Sallo	1	4	1	3080	151-2
119	Gilan	İstahora	1	-	2	3553	77
120	Omorfa	Hıristofi	1	-	2	2028	76
121	Lefkoşa	Ebgiri	1	1	-	2455	69-2
122	Dağ	Haralanbo	1	-	3	940	65
123	Değirmenlik	Hıristovlu	1	1	-	1050	61-2
124	Baf	Makro	1	1	2	9482	58
125	Değirmenlik	Mariyo	1	1	1	760	57
126	Dağ	Luizi	1	1	3	625	55
127	Omorfa	Giryako	1	2	-	1200	42
128	Lefkoşa	Hıristallu	1	1	1	1616	29-2
129	Omorfa	Betri	1	2	2	1155	22

130	Karpas	Anastas	1	1	-	2780	89
131	Dağ	Mihail	1	-	3	1061	90
132	Girne	Sava	1	5	-	3351	96-2
133	Omorfa	Anzoli	1	4	-	1253	96
134	“	Vasili	1	3	3	2655	103
135	“	Hıristofi	1	3	3	1885	104
136	Hırsofi	Hıristovli	1	1	4	4002	21-2
137	Hırsofi	Filibo	1	-	1	1200	21
138	Değirmenlik	İstavrino	1	5	3	745	20-2
139	Lefkoşa	Nikola	1	-	1	9382	20
140	“	Cirkako	1	3	-	616	15
141	Omorfa	Mariya	1	2	1	414	17-2
142	“	Mariya	1	5	2	815	16
143	“	Benabota	1	-	1	1038	16-2
144	Dağ	Cirkaci	1	1	1	1286	10
145	Tuzla	Mihail	1	4	1	58856	7
146	İskele	Andriya	1	3	2	16879	5
147	Dağ	Yorgi	1	1	-	496	8-2
148	Limasol	Vasili	1	1	1	18060	38
149	Lefkoşa	Eleni	1	3	2	8409	42
150	Hırsofi	Haralanbo	-	-	-	1818	19-2
151	Değirmenlik	Filibo	1	1	3	2604	19
152	Omorfa	Hıristina	1	-	1	827	15-2
153	Omorfa	Toşro	1	2	-	465	17
154	Tuzla	Mihail	1	1	1	92679	160-2
155	“	Anastas	1	1	6	37214	161
156	Değirmenlik	Yorgi	1	3	-	1104	166
157	Omorfa	Mariya	1	-	2	411	166-2
158	“	Eleni	1	-	1	478	167
159	Girine	Mihaili	1	-	-	3223	**41**/100-1
160	Omorfa	Erkiri	1	4	2	1158	98-2
161	“	Baveli	1	5	2	3130	98
162	“	Maryo	1	2	3	4071	140
163	Değirmenlik	Kostanti	1	3	2	21186	122
164	Omorfa	Filibo	1	2	2	7160	121
165	Değirmenlik	Andoni	1	1	2	3774	119
166	“	Andoni	1	-	1	1098	109
167	Dağ	Tekofani	1	1	1	1740	109-2

168	“	Kostanti	1	-	1	2520	108-2
169	Değirmenlik	Save	1	2	-	2699	108
170	Omorfa	Filibo	1	2	2	2078	106
171	Tuzla	Askolos	1	3	2	35090	158
172	Gilan	Nikola	1	4	1	2400	157-3
173	Haralanbo	1	1	1	1	800	157-2
174	Değirmenlik	Nikola	1	1	2	440	157
175	Omorfa	Solomon	1	3	3	2335	149-2
176	Omorfa	Lefteri	1	3	-	1120	143
177	Dağ	Dimitri	1	1	-	840	141
178	Omorfa	Erkiri	1	3	2	2720	140-2
179	Değirmenlik	Yanni	1	3	3	530	147-3
180	“	Luka	1	-	1	770	147-2
181	“	Cirkako	1	4	-	710	146-2
182	Dağ	Yorgi	1	2	3	806	130-2
183	Değirmenlik	Haralanbo	1	3	2	1190	130
184	Larnaka	Yakomi	1	-	1	3945	129
185	Omorfa	Hıristofi	1	1	2	1303	128-2
186	“	Yorgi	1	3	2	252	128
187	“	Yorgi	1	2	1	5288	127
188	Dağ	Hıristoğlı	1	2	3	700	126-2
189	Omorfa	Baveli	1	2	1	754	126
190	Lefkoşa	Yorgi	1	1	1	2100	124-2
191	Değirmenlik	Save	1	2	2	294	123
192	Lefkoşa	Balato	-	-	-	811	210-2
193	Omorfa	Maryo	1	2	-	1970	41/210
194	Lefkoşa	Artin	-	-	-	8061	208
195	Dağ	Anzo	1	-	2	1280	199
196	Lefkoşa	Anzoli	1	-	1	1116	198-2
197	“	Yorgi	1	2	4	790	198
198	“	Mariyana	1	1	4	410	197-2
199	Mesarya	Andoni	1	1	4	3130	197
200	Lefkoşa	Limson	1	1	-	61161	193
201	Labta	Hıristoğlı	1	-	4	37874	192-2
202	Değirmenlik	hıristoğlı	1	-	1	3335	192
203	Omorfa	Yorgi	1	2	1	740	189-2
204	Dağ	Dimitri	1	2	2	2199	179
205	“	Mihail	1	2	2	5299	178

206	“	Domazo	1	2	1	1571	171-2
207	Omorfa	Luizi	1	1	-	1791	171
208	“	Haralanbo	1	1	4	2437	170-3
209	Limasol	Yanako	1	-	2	5173	166
210	Değirmenlik	Yakamo	1	2	3	736	162-3
211	Baf	Solomo	1	-	3	15528	161
212	“	Nikola	1	2	4	6336	14-2
213	Girine	Sava	1	1	2	5065	17
214	“	Mariya	1	1	3	14779	62-2
215	Dağ	Luizi	1	1	-	2596	20
216	Değirmenlik	Hıristofi	1	3	2	1060	20-2
217	“	Yakomi	1	-	4	991	24
218	“	Ebkeri	1	2	1	1575	22
219	“	Lefteri	1	-	5	468	34
220	“	Yorgi	1	-	1	800	34-2
221	Dağ	Hıristofi	1	1	1	1912	35-2
222	Lefke	Yanako	1	-	2	15840	36-2
223	Lefkoşa	Ebkeri	1	2	3	2208	37
224	Dağ	Yanni	1	5	2	825	36
225	Dağ	Mihail	1	2	1	5166	41/40-2
226	Kukla	Cirkako	1	2	-	3110	42-2
227	Lefkoşa	İlya	1	1	1	1894	43-2
228	Değirmenlik	Perlemo	1	4	2	1010	44
229	“	Hıristoğlı	1	1	1	1940	45
230	“	Yorgi	1	3	2	830	41/45-2
231	Lefkoşa	Beyaveryo	1	3	-	1631	28
232	Omorfa	Lefteri	1	-	1	3675	47-3
233	“	Yorgo	1	1	-	903	47-2
234	Lefkoşa	Mihail	1	4	2	1224	54-2
235	Baf	Avram	1	-	2	4226	54
236	“	Tekofide	1	4	1	7891	53
237	“	Banabod	1	1	1	2897	95
238	Lefkoşa	Nikola	1	-	2	391	91
239	Değirmenlik	Mihail	1	-	4	6610	88
240	Dağ	Mihail	1	1	4	665	86
241	Girine	Mihail	1	-	-	3500	85
242	“	Cirkako	1	3	-	760	79-2
243	“	Luizi	1	1	-	1094	76

244	Omorfa	Yorgi	1	1	1	1258	75-3
245	“	Luizi	1	1	3	2625	75-2
246	Lefkoşa	Mihail	1	-	1	2361	74
247	Lefkoşa	Maryo	1	1	-	2165	69
248	Omorfa	Toko	1	-	2	1008	65-2
249	“	Tekofano	1	3	1	3791	65
250	“	Andoni	1	2	3	8417	64
251	“	Panabot	1	2	-	240	61
252	Lefkoşa	Yanni	1	3	3	810	59-2
253	Değirmenlik	Andoni	1	1	2	1200	59-2
254	“	Hıristoğlı	1	4	2	485	59
255	Lefkoşa	Simon	1	1	-	4004	57
256	Omorfa	Mihail	1	2	3	620	56-2
257	Değirmenlik	Filibo	1	4	-	984	**42**/2-2
258	Dağ	Mihail	1	1	2	310	3-2
259	Lefkoşa	Yanni	1	-	2	2139	3-3
260	Dağ	Kostanti	1	3	3	1370	5
261	“	Hıristovlı	1	2	-	1320	6-2
262	Omorfa	Benabota	1	1	-	3000	7
263	Dağ	Yorgi	1	1	1	2000	10
264	Lefkoşa	Mihail	1	3	-	200	10-4
265	Dağ	Haralanbo	1	2	2	2470	11-2
266	“	Yanni	1	1	2	1750	11-3
267	Omorfa	Nikola	1	1	-	1070	12-2
268	“	Gavriyel	1	2	-	4231	19
269	Mesarya	Nikola	1	1	-	5910	20
270	Omorfa	Mihail	1	1	1	2117	24
271	Lefkoşa	Mariya	1	1	4	1200	27-2
272	Girne	Petri	1	3	3	970	31
273	Lefkoşa	Mihail	1	3	1	450	31-2
274	“	Ebkeri	1	-	-	1694	36
275	“	Yorgi	1	-	2	2344	38
276	“	Haralanbo	1	1	5	2066	41
277	Değirmenlik	Kalpu	1	6	1	3279	42
278	Dağ	Haralanbo	1	-	1	2399	49
279	“	Dimitri	-	-	-	6532	50
280	“	Yanni	1	3	1	8695	50-2
281	Omorfa	Yanni	1	-	1	520	54

282	Lefkoşa	Mihail	1	-	-	2283	56
283	Dağ	Filibo	1	-	1	2460	58
284	Lefkoşa	Mono	1	-	5	35688	59
285	Lefke	Mariyo	1	-	1	10623	61
286	“	Hıristallu	1	2	3	3142	61-2
287	Lefkoşa	Daniyel	1	-	-	46695	63
288	Omorfa	Nikola	1	-	3	610	63-2
289	Dağ	Altasi	1	3	1	590	67-1
290	Omorfa	Bavli	1	2	1	2047	68
291	Dağ	Benai	1	2	5	1250	68-2
292	Omorfa	Linu	1	1	-	1807	69
293	Lefkoşa	Petri	1	2	3	8412	70
294	“	Petri	1	1	4	14409	71
295	“	Marko	1	1	2	2990	73
296	“	Yorgaki	1	2	2	1407	82
297	Omorfa	Yakomi	1	2	3	9901	89
298	Dağ	Yorgi	1	3	2	3020	94
299	“	Haralanbo	1	1	4	5370	97-2
300	Limasol	Anastas	1	-	2	819	98
301	Lefkoşa	Elena	1	1	1	4173	100
302	“	Varvariya	1	-	3	6600	112
303	Dağ	Dimitri	1	2	4	962	110
304	Lefkoşa	Andoni	1	5	1	848	115
305	“	Marotiya	1	-	1	1551	155-2
306	Lefkoşa	Yanaki	1	3	5	5863	116
307	Değirmenlik	Benetta	1	1	2	2239	118-2
308	Lefkoşa	Dimitri	1	2	2	1830	118-2
309	Değirmenlik	Cirkako	1	2	1	800	122
310	“	Cirkako	1	4	2	3113	122-3
311	Lefkoşa	Yorgaki	1	-	-	7829	143
312	“	Mihail	1	4	1	13840	149
313	Değirmenlik	Yorgi	1	1	-	1000	149-2
314	Dağ	Benai	1	2	4	252	152
315	Değirmenlik	Arkir	1	1	7	1083	153
316	“	Ahtori	1	1	2	771	153-2
317	Lefkoşa	Kastiyano	1	2	-	23886	154
318	“	Andriya	1	-	-	1808	153-3
319	Dağ	Hıristofi	1	3	1	755	156-2

320	“	Haralanbo	1	1	2	1175	157
321	Lefkoşa	Mihail	1	2	-	4771	160-2
322	Dağ	Mihail	1	3	-	1260	161
323	Lefkoşa	Katerina	1	-	1	1940	161-2
324	“	Anasdu	1	1	1	732	162
325	Dağ	Yakomi	1	4	1	1928	164
326	Değirmenlik	Yorgi	1	1	-	1306	164-2
327	Lefkoşa	Nikola	1	-	4	68133	165
328	“	Zonoto	1	1	2	1200	168-2
329	“	Cenku	1	4	1	2015	169-2
330	Magosa	Yorgi	1	2	-	5430	171
331	Değirmenlik	Bavli	1	-	1	744	171-2
332	Dağ	İstavrino	1	2	2	3124	173
333	Omorfa	Hıristovlı	1	3	3	2815	173-2
334	“	Petro	1	2	4	3430	173-3
335	“	Lui	1	4	2	440	174-2
336	Dağ	Nakri	1	2	4	2600	175-2
337	Lefkoşa	Elena	1	2	-	5200	176
338	Değirmenlik	Maryo	1	2	1	800	176-2
339	Lefkoşa	David	1	3	1	420	185
340	Omorfa	Yerumi	1	2	-	1987	185-2
341	“	Yorgi	1	2	2	8290	188
342	Dağ	Mihail	1	2	-	2000	189
343	“	Yorgi	1	1	1	3853	189-2
344	Lefkoşa	Artin	1	-	-	1080	189-3
345	Omorfa	Hıristo	1	1	3	3845	194
346	Lefkoşa	Mariyo	1	3	1	1800	197
347	“	Zuici	1	-	-	13435	198
348	Omorfa	Yanni	1	2	2	6083	199
349	Dağ	Dimitri	1	2	2	3245	199-2
350	Lefkoşa	İsokiye	-	-	-	1000	199-3
351	“	Espero	1	1	2	3979	200
352	“	Save	-	-	-	7772	203
353	Dağ	Erkiro	1	2	1	2875	205-2
354	Lefkoşa	Markarona	1	4	-	4264	211
355	“	Mihail	1	1	2	320	211-2
356	“	Milya	1	-	2	2908	215-2
357	Değirmenlik	Kostanti	1	1	3	1842	217

358	“	Marutiya	1	-	1	152	219
359	“	Yorgi	1	1	1	1940	222-2
360	Omorfa	Filibo	1	2	1	3815	223
361	Lefkoşa	Milya	1	2	2	1000	224-2
362	Omorfa	Benai	1	-	3	810	225
363	Lefkoşa	İlya	1	1	-	14082	228-2
364	“	Berkobi	1	-	-	4548	229
365	Omorfa	Yanni	1	5	1	3600	229-2
366	Lefkoşa	Banabota	1	1	-	1655	233
367	“	Milya	1	3	1	440	235-2
368	“	Hıristallo	1	2	-	4270	236
369	“	Zendil	1	3	-	3385	236-2
370	Dağ	Hıritoğlı	1	2	3	2530	237
371	“	Desbinu	1	2	1	4000	237-2
372	“	Haralanbo	1	4	1	1253	240
373	Dağ	Haralanbo	1	1	-	2265	241
374	Lefkoşa	Sava	1	4	2	3901	247-2
375	Değirmenlik	Cirkako	1	2	1	1320	251
376	Lefkoşa	Eleni	1	1	3	3020	230
377	Değirmenlik	Farsire	1	5	-	3365	251-2
378	Dağ	Tomas	1	3	-	3760	253-2
379	“	Andoni	1	2	2	3000	254
380	“	Andon	1	3	1	1700	254-2
381	“	Hıristofi	1	4	2	3100	265
382	Lefkoşa	Mariyo	1	4	1	2032	264-2
383	“	Yanni	-	-	-	5504	266
384	“	Kalyoba	1	-	1	2350	271-2
385	“	Markaro	1	1	1	3370	273
386	Omorfa	Mihail	1	5	1	4015	276
387	Lefkoşa	Nikola	1	1	1	18204	**43**/4-1
388	“	Katerina	1	-	-	22693	12
389	Dağ	Makro	1	2	2	6419	13
390	Lefkoşa	Luka	1	2	1	9533	14
391	Dağ	Zandi	1	2	1	14670	16
392	Değirmenlik	Mihail	1	3	2	2620	17-2
393	“	Yorgi	1	3	1	3010	18
394	“	Yorgi	-	-	-	1035	18-2
395	Dağ	Vasili	1	2	3	1280	19

396	“	Nikola	1	1	1	1458	23
397	Değirmenlik	Kumi	1	3	-	1625	25-2
398	Lefkoşa	Uktiya	1	2	1	7540	27
399	Dağ	Mihail	1	-	-	2020	29-3
400	Lefkoşa	Luizi	1	1	2	1879	32
401	“	Yanni	1	1	2	2299	33
402	Değirmenlik	Andoni	1	5	1	2220	35
403	“	Beryano	1	2	2	3720	37
404	Lefkoşa	Yorgi	1	2	4	3640	38-2
405	“	Yorgi	1	1	-	3452	40
406	Değirmenlik	Anastasi	1	2	1	2670	42-2
407	“	Yunaci	1	3	2	4130	51
408	Dağ	Erkiri	1	-	1	255	52
409	Lefkoşa	Gavriyel	1	-	1	1290	52-2
410	“	Yasif	1	2	-	3585	53
411	Dağ	Yorgi	1	3	3	1480	58-2
412	Lefkoşa	Eleni	1	-	1	2550	**44**/17-2
413	“	Maryo	1	1	1	4022	48-2
414	“	Ano	1	2	-	1568	15
415	Lefkoşa	Mihail	1	1	1	9744	51-2
416	Değirmenlik	Kiryako	1	5	1	3884	52-2
417	“	Maryo	1	4	3	11854	53
418	Lefkoşa	Kilorici	1	-	2	4686	71
419	Dağ	Maryo	1	2	2	3220	93-2
420	Lefkoşa	Ovdokiya	1	1	-	5718	107
421	“	Risno	1	1	1	3527	110
422	“	Eleni	1	3	2	3345	117
423	“	Cirkaku	1	1	-	3030	149
424	Dağ	Hıristallu	1	-	1	1735	168-2
425	Lefkoşa	Mariyo	1	-	1	4948	175-2
426	Dağ	Nikola	-	-	-	4350	2-2
427	Lefkoşa	Yorgi	1	1	1	34301	3-2
428	Değirmenlik	Vasili	1	2	5	4700	11-2
429	Lefkoşa	Kirkor	1	1	3	52227	12
430	Değirmenlik	Petri	1	2	3	7161	44-2
431	“	Filibo	1	5	1	1325	45
432	Tuzla	Yorgi	-	-	-	41186	54
433	Magosa	Paskal	1	2	1	41114	76-2

434	Omorfa	Yanni	1	1	1	1850	77-2
435	“	Yorgi	1	1	-	1000	78
436	Dağ	Nikola	1	1	2	1890	78-2
437	Lefkoşa	İlya	1	-	2	5160	79
438	Dağ	Hıristofi	1	-	1	1800	78-3
439	“	Toğli	1	1	-	2200	79-2
440	“	Cirkako	1	2	2	1430	80
441	“	İsteroti	1	2	2	5039	80-3
442	“	Nikola	1	-	4	4530	81
443	Omorfa	Gavriyel	1	-	2	840	81-2
444	“	Cirkako	1	2	1	1690	82
445	Hırsofi	Eksarko	-	-	-	84186	82-4
446	Değirmenlik	Nikola	1	3	5	79070	83
447	Lefkoşa	Eleni	1	1	-	5348	85
448	Değirmenlik	Yorgi	1	1	1	1855	87
449	“	Markaro	1	1	1	1440	91-2
450	Dağ	Fıranceko	1	2	-	52928	91-3, 92-1
451	Lefkoşa	Yorgaci	1	2	1	28362	94
452	Dağ	Kumi	1	3	1	3750	94-3
453	Lefkoşa	Afyano	1	2	-	23765	95-4
454	Dağ	Perkoli	1	2	2	4985	99
455	Lefkoşa	Aksarko	-	-	-	66963	99-3
456	Değirmenlik	Andoni	1	1	3	5170	115
457	“	Mihail	1	2	1	8500	116
458	Dağ	Luizi	1	2	-	9920	117-2
459	“	Kostanti	1	1	1	6120	118
460	Değirmenlik	Tallu	1	1	-	827	119
461	Tuzla	Mihail	1	3	1	207430	121
462	Lefkoşa	Nikola	1	2	-	69999	127
463	Tuzla	Nikola	1	2	-	20950	130
464	Lefkoşa	Ciryano	1	3	3	42655	153-3
465	“	Cirkako	1	1	4	34889	157
466	Dağ	Yorgi	1	1	1	5375	175
467	“	Cirkako	1	2	2	10075	179
TOPLAM	**467**	-	-	**759**	**710**	**2.901.780**	

Tablo 5: 1839-1856 yılları arasında tereke kaydı tutulan Gayrimüslimler, bağlı oldukları kazaları, isimleri, eş sayıları, erkek ve kız olmak üzere çocuk sayıları ile vefat ettikleri anda sahip oldukları mal varlıklarının kuruş cinsinden dökümü.

Tablodan da görüldüğü üzere 1839-1856 yılları arasında tereke kaydı tutulan 467 gayrimüslim ailenin toplam mal varlıkları 2.901.780 kuruştur. Bu durumda her bir gayrimüslim aileye ortalama olarak 6.213,6 kuruş düşmektedir.

Gayrimüslim aileler en düşük görülen 21 kuruş ile 1.000 kuruş arasında gelir grubuna bölündüğü zaman 105 ailenin bu gruba girdiği görülmektedir. Toplam gayrimüslim aileler içerisinde bu sayı % 22'lik bir orana denk gelmektedir. Öte yandan 1.000-5.000 kuruş arasında gelire sahip olan ailelerin sayısı 245 olarak görülmektedir ki bu sayı % 52'lik bir orana denk gelmektedir. Bu tereke kayıtlarına yansıyan bu veriler göz önüne alınarak 1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslim ailelerin % 74'ünün ortalama olarak 21-5.000 kuruş arasında bir mal varlığına sahip oldukları söylenebilir.

Bir karşılaştırma yapılabilmesi açısından, 314 müslüman aile en düşük değer ile 5.000 kuruş arasında mal varlığı aralığında görülürken bu sayı gayrimüslim ailelerde 350 olarak görülmektedir. Müslüman ailelerde en düşük mal varlığı ile 5.000 kuruşluk dilim içerisinde yer alma oranı % 58.16'dır. Tereke verileriyle sınırlı kalmak kaydıyla Müslüman toplumun gayrimüslimlerden varlıklı oldukları anlaşılmaktadır.

3- Müslim Ailelerin Çocuk Sayıları

Kıbrıs adasında yaşayan Müslüman ve gayrimüslim ailelerin çocuk sayılarının ve çocuk sahibi olma oranlarının tespiti son derece faydalı sonuçlar verecektir. Her şeyden önce adada yaşayan toplumların nüfus artış oranlarının bu yolla tespiti mümkündür. Ayrıca aile büyüklükleri ve maddi refah seviyeleri de bu yolla tespit edilebilecektir. Öte yandan elimizdeki malzemenin sayıca çokluğu da özellikle Tanzimat devri Kıbrıs ailesinin hane halkı sayısı konusunda sağlıklı bir sonuç elde edilmesi açısından son derece faydalıdır.

Aşağıdaki tabloda, 1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta yaşayan Müslim ailelerin kız ve erkek çocuk sayıları görülmektedir.

TOPLAM MÜSLİM AİLE SAYISI	ERKEK ÇOCUK	KIZ ÇOCUK
539	637	586
TOPLAM	1223	

Tablo 6: 1839-1856 yılları arasında Müslüman ailelerin sahip oldukları erkek ve kız çocuk sayıları.

Tabloda görüldüğü gibi, 539 müslim aileye karşılık 1223 çocuk vardır. Çocukların 637 tanesi erkek ve 586 tanesi kızdır. Her aileye ortalama 2.26 çocuk isabet etmektedir. Öte yandan her müslim aileye ortalama 1.18 erkek çocuk düşerken bu oran kız çocuklarda 1.08 olarak görülmektedir.

Burada tespit edilen çocuk sayıları oldukça önemlidir. Her şeyden önce 539 adet aile üzerinden bu tespitin yapılması, elde edilen sayının güvenilirliğini göreceli olarak arttırmaktadır. 1839-1856 döneminde Kıbrıs nüfusunun tespitinde bu değerler kullanılarak her bir müslim ailenin ortalama 4.26 kişiden oluştuğu ileri sürülebilir.

4- Gayrimüslim Ailelerin Çocuk Sayıları

Miras davaları ve tereke kayıtları ailelerin çocuk sayılarının tespitinde son derece zengin ve kesin bilgiler vermektedir. Zira ölen kişinin ardından miras dağılımı yapılırken öncelikle ailede geriye kalan eş ve çocuklarına pay verilmekte, daha sonra anne baba, kardeş ve diğer yakın akrabalara sıra gelmektedir.

Gayrimüslim ailelerin çocuk sayılarının tespiti, toplumsal yapının tam anlamıyla ortaya konulmasında gerekli görülmektedir. Zira çocuk sayıları ile her bir ailenin ortalama kaç kişinden oluştuğu konusunda fikir ileri sürmek kolaylaşacaktır. Burada tespit edilen değerler, nüfus bahsinde değerlendirilmiştir.

1389-1856 yılları arasında sicil defterlerine kaydedilmiş tereke defterlerine dayalı olarak gayrimüslim ailelerin kız ve erkek olmak üzere toplam çocuk sayıları görülmektedir.

TOPLAM GAYRİMÜSLİM AİLE SAYISI	ERKEK ÇOCUK	KIZ ÇOCUK
467	759	710

TOPLAM	1469

Tablo 7: 1839-1856 yılları arasında gayrimüslim ailelerin sahip oldukları erkek ve kız çocuk sayıları.

Tabloda tereke kayıtları mahkemece tutulmuş toplam 467 gayrimüslim ailenin 1469 çocuğu olduğu görülmektedir. Erkek çocuklar 759, kız çocuklar ise 710 kişidir. Her bir aileye ortalama 3.14 çocuk düşerken, bunun 1.62'si erkek 1.52'si de kız çocuk olarak görülüyor. Bu sayılar ele alınarak, çalışma dönemimizde Kıbrıs'ta yaşayan gayrimüslim bir ailenin ortalama 5.14 kişiden oluştuğu ileri sürülebilir.

F- KÖLE VE CARİYELER

İslam hukukunun tandığı bir müessese olarak kölelik Osmanlı uygulamasında da var olmuştur. Kendileri batı toplumlarından farklı olarak belirli hukuki çerçeveler içinde yaşatılmışlardır. Bir nevi özgürlüğüne kavuşmak anlamına gelen azad müessesesi İslam hukuku tarafından da tavsiye edilmiştir. Bu şekilde köle sahibi olan zengin kişilerin bunları azad ederek özgürlüklerine kavuşturdukları bilinmektedir[81].

Üzerinde en fazla spekülasyon yapılan alanlardan olan kölelerin ev işlerinde kullanımıyla ilgili çok fazla ön yargıya dayanan bilgiler vardır. Konumuz açısından bizi ilgilendiren, Tanzimat devri ailesi içinde de yer alan kadın kölelerin cinsellik içerikli kullanımıyla ilgili yanlış bir tespittir. İstifraş hukuku ile ilgili verilen bilgilerin referans kaynaklarının sakatlığından kaynaklanan bu görüşe göre, evinde kadın köle bulunduran her bir Müslüman erkek kölesini istifraş edebilmekte, yani onunla cinsel ilişkiye girebilmektedir[82]. Bu tam anlamıyla yanlış bir yorumdur. Zira istifraş hakkı her Müslüman erkeğe değil, sadece devlet başkanı olan kişiye tanınmış bir haktır.

Öte yandan sicillerde köleler hakkında tespit edilen kayıtlar değişik şekillerde görülmektedir. Bazen bir ceza davasında görülürken çok defa da ölen kişinin geride bıraktığı mirasa tabi malları arasında kölelere rastlanmaktadır. Bu şekildeki kayıtlarda kölenin erkek veya kadın olduğu, rayiç bedeli ile birlikte kaydedilmiştir. Burada özellikle, devrin ve Osmanlı toplumunun meseleye bakış tarzı hakkında ip

[81] Bu konuda bir çalışma için bkz. Ehud R. Toledano, *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, İstanbul 1994.

ucu verebileceği düşüncesi ile zikredilmesi faydalı görülen durum, kölelerin tereke kayıtları içerisinde kıymet sıralamasına tabi tutulmadıklarıdır. Kişinin malları sıra ile yazılırken her hangi bir eşya veya hayvandan sonra köle yazılmaktadır.

Erkek köleler gulam veya köle-i siyah şeklinde geçerken kadın köleler cariye ismiyle kaydedilmişlerdir. Mesela Dağ Kazası Anolyanda Köyü'nden çoban Mustafa'nın Hüseyin ve Said isimlerinde iki gulamı vardır. Bunlardan Said henüz reşit yaşta değildir[83].

Kıbrıs'ta kullanılan kölelerin menşeleri genellikle Kafkasya ve Kuzey Afrika ülkeleri olarak tespit edilmiştir. Zımmiler de toplumda köle sahibi olmaktadırlar. Limasol Kazası Ağrotor Köyü'nden İlya'nın terekesi arasında 1.800 kuruşluk bir siyahî Arab köle kaydedilmiştir[84]. 21 Aralık 1843 tarihli bir belgede Eleni, Sersimlu Petraki, Mardorose Tomik, Yorgaki ve Aci Sihar isimli kişilerin borçlarına karşılık rehin verdikleri mallar içerisinde bir de siyah cariye görülmektedir[85].

Lefkoşa Abdi Çavuş Mahallesi'nden Boyacı Hacı Yusuf Ağa'nın terekesinde bir adet zenci cariye 1.450 kuruşa kaydedilmişken diğer zenci köle 1.000 kuruş olarak kıymet biçilmiştir[86].

Kıbrıs şer'iye sicilleri üzerine çalışan akademisyenlerden Jennings, Çiçek ve onlara istinaden Çevikel, Kıbrıs'ta yaşayan Gayrimüslimlerin, köle edinme haklarının olmadığını ifade etmektedirler. Hatta Çiçek[87] bu durumu İslam Hukuku'nun Hanefi fıkhına bağlamaktadır[88]. Öte yandan 17. ve 18. yüzyıllar için ileri sürülen ve hukuki dayanağı ile izah edilen Gayrimüslimlerin köle edinememeleri durumu en azından incelediğimiz dönemde farklı bir boyut kazandığını ileri sürebiliriz. Zira yukarıda adı geçen Aci Yorgi'nin terekesinde görülen köle kaydı bu düşüncemizi doğrulamaktadır. Buradan hukuken yasaklanmış bir kurumun uygulamada görüldüğünü, bundan da devlette liberal sayılabilecek açılımların artık başladığı sonucuna varılabilir.

---

[82] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi 81839-1876)*, Bursa 1988.
[83] *KŞS*, 44/110-2.
[84] *KŞS*, 42/235-1.
[85] *KŞS*, 39/124-1.
[86] *KŞS*, 38/47-2.
[87] Kemal Çiçek, "Zimmis (Non-muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 111/39 A.H./1698-1726 A.D.", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of Birmingham, Birmingham:
[88] Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyâleti*, s. 209.

Cariyelik hukuku içinde yaşayan bu insanların özel statüleri içerisinde her türlü insani haklarının teminine azami dikkat edildiği görülmektedir. Elimizde bunu gösteren ilginç begeleriden birisi, hür müslüman baba ile cariye anneden doğan bir çocuğa mahkeme tarafından miras hissesinin verilmiş olmasıdır. Mesela Lefkoşa'da Korkud Efendi Mahallesi sakinlerinden Ayşe'nin mirası, annesi bir cariye olan torununa kalmıştır[89].

Maddi olarak varlıklı kabul edilebilecek ailelerin birden fazla köleye sahip oldukları görülmektedir. Hatta bazen çocuk yaşta kız ve erkek kölelerin varlığına şahit olunmaktadır. Mesela Hırsofi Kazası'na bağlı Terminitsa Köyü'nde görülen bir davada, ailenin Halime, Kamile isimli iki tane çocuk cariyeleri ve Bereket isimli erkek sağir kölesi vardır. Aynı ailenin terekesi içinde Selim isimli bir de Arap köle bulunmaktadır[90].

Kölelerin toplum içerisinde haklarının korunmasına azami gayret gösterilmekte, aşağılanmalarına müsaade edilmemektedir. Mesela Lefkoşa'da yaşayan Yakub ve Hasan, Arif isimli bir kişinin İbrahim isimli zenci bir çocuğa, hırsızlık yaptığı gerkçesiyle küfrettiğini mahkemeye şikayet ederler. Her ne kadar küfür tüm toplum fertleri nazarında suç sayılsa da burada görülen zenci çocuğun kişiliğine de aynı saygının gösterildiği anlaşılıyor. Nitekim suçu sabit görülen Arif habsedilmiştir[91].

Osmanlı devri Kıbrıs'ında müslüman ve gayrimüslim ailelerin sahip oldukları köle ve cariyeleri hakkında devrin hukukunun tam anlamıyla uygulandığı görülmektedir. Özellikle cariyelerin aile içinde, kız çocukların hizmetkârlığını yaptığı görülmektedir.

Öte yandan, aile içerisinde hizmetkârlık yapan cariyeler, aile reisinin vefatıyla ortada bırakılmayıp ailenin sahip olduğu çucuklarla birlikte bir vasîye emanet edilmektedir. Bu durumda olan cariyelere diğer çocuk gibi, sahibinin mirasından karşılanmak üzere nafaka ve kisve baha taktir edilmiştir[92].

---

[89] *KŞS*, 39/8-2.
[90] *KŞS*, 40/86-1.
[91] *KŞS*, 41/94-1.
[92] *KŞS*, 44/140-1. (2 Kasım 1847).

SONUÇ

1839-1856 yılları arasında Kıbrıs toplumunun çoğunluğunu oluşturan Rumlar ile Türkler arasında dil, din ve etnik kökenlerine dayalı her hangi bir gerginlik yaşandığına şahit olunmamıştır. Tam tersine iki toplum ve diğer unsurlar Maruniler, Ermeniler ve az sayıda Museviler barış düzeni içerisinde gündelik hayatlarını devam ettirmişlerdir. Osmanlı Millet sisteminin adada tatbik edilmesi neticesinde genel anlamı ile Osmanlı barışının adada yaşadığı görülmüştür.

Özellikle kilise merkezli tarih tezlerinde iddia edildiği gibi, adalılar Osmanlı idaresi altında ezilmemişler, her hangi bir hürriyetlerinin kısıtlanması söz konusu olmamıştır. Millet sistemi dairesinde ehl-i zimmet reaya tam anlamı ile altın çağını yaşamıştır. Tanzimat reformlarının tatbik edilmesinde de adada her hangi bir olumsuz toplumsal refleks görülmemiştir. Gayrimüslimler, millet sistemi içerisinde, kendilerine tanınan toplumsal kompartıman içinde mahkeme önünde ve idari birimler karşısında eşit statüde muamele görmüşlerdir. Şer'iyye Mahkemeleri adalet dağıtan müesseseler olmuştur.

Bu haliyle çalışmamız, Kıbrıs üzerinde önceki dönemlerde yapılan çalışmalarla ortaya konulan barış düzenini desteklemektedir. İmpartorlukların parçalanma sürecini yaşadıkları, etnisiteye dayalı milliyetçi eğilimlerin yoğun olarak yaşanmaya başladığı dönemlerin hemen arefesinde Kıbrıs toplumunun klasik Osmanlı Eyaletlerine paralel bir yapı sergilediği görülmüştür. Ada ve adalılar üzerinde, yabancıların müdaheleleri henüz derin etkiler yapmaya başlamamıştır.

Osmanlı Eyaletlerinde içerisinde gayrimüslim barındıran yerlerde ihtida olaylarına rastlanmaktadır. Ancak Kıbrıs gibi, etrafı denizlerle çevrili bir kara parçasında, son derece yaygın ihtida örneklerine rastlanması, burada tatbik edilen Osmanlı idaresinin gerçek anlamda esnek ve insani olduğunu göstermektedir. Zira üzerlerinde hiçbir maddi ve manevi baskı olmaksızn insanların asli dinlerini değiştirmeleri pek kolay bir sosyal davranış değildir. Bu şekilde görülen ihtida kayıtları, adada gayrimüslimlerin Osmanlı idareleri tarafından baskıya maruz kaldıkları iddialarını da temelden çürütmektedir. Zira Osmanlı idaresinin sistematik bir baskısı söz konusu olması halinde yaklaşık 3 asırlık idare boyunca yalnızca 400 kişinin ihtidası değil, adada yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğunun

Türkleştirilmeleri söz konusu olurdu. Bugünkü nüfus aritmatikleri de bu görüşümüzü desteklemektedir.

Öte yandan Kıbrıslı Rumların ve diğer Gayrimüslimlerin, ceza davaları dışında kalan davalarını kendi cemaat mahkemelerine götürme ve orada sorunlarına çözüm arama özgürlükleri varken; şer'iyye mahkemesine gidip, İslâm Hukuku dairesinde sorunlarına çözüm aramayı tercih etmeleri özellikle kaydedilmesi gereken bir durumdur. Zira bu vaziyet, gayrimüslimlerin kendi cemaat mahkemeleri ve temsilcilerinden pek de hoşnut olmadıklarını da işaret etmektedir.

Gayrimüslim ve müslim toplumlar arasında vasîyet, vekalet, kefalet ve mahkeme önünde şahitlik gibi azami derecede güven gerektiren toplumsal ilişkilerin varlığı toplumların iç içe kaynaştıklarını göstermektedir. Öte yandan az sayıda da olsa toplumlararası evlilik örneklerine rastlanması, Müslim toplum tarafından teşekkül ettirilmiş vakıfların işletilmek üzere gayrimüslim kişilere de kiralanması iki toplum arasında gerçekleşen uyum ve karşılıklı güveni tartışmaya yer bırakmayacak derecede açık bir şekilde ispatlamaktadır.

Adada bir arada yaşayan Müslim ve gayrimüslim halkın aralarında din ve etnik köken farklılıklarına dayanan her hangi bir şiddet olayına rastlanmamıştır. Öte yandan XIX. yüzyıl ortalarında adayı ziyaret eden seyyahların iki toplum arasında adeta sert hatlardan meydana gelmiş bir ayrımın olduğu ifadelerinin de çok defa duygusal değerlendirmelerden kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira iki toplum arasında birinin diğerinin evine misafir edilmesi ve hatta yemek için sofra hazırlanması gibi son derece insani davranışların yaşandığını mahkeme kayıtlarından takip etmek mümkün olmuştur.

Ada'nın Osmanlı idaresinde bulunduğu çağların son halkaları yaşanırken burada bazı İngiliz tarihçilerin iddia ettikleri gibi tam bir çöküntü ve durgunluk[93] yani bir nevi karanlık devir izine rastlanmamıştır.

[93] Taçgey Debeş, "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Ekonomisinden Bir Kesit", *Journal for Cyprus Studies,* 4/4, GaziMagosa 1998, s.367 vd.

BİBLİYOGRAFYA

A-ARŞİV VESİKALARI

1- K.K.T.C. Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi (Girne)

Kıbrıs Şer'iye Sicillerinden:

38 Numaralı defter (1254-1257/1838-1841), 235 s.

39 Numaralı defter (1257-1260/1841-1844), 182 s.

40 Numaralı defter (1260-1262/1844-1845), 183 s.

43 Numaralı defter (1269-1270/1852-1853), 58 s.

44 Numaralı defter (1270-1274/1853-1857), 179 s.

2- K.K.T.C. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (Lefkoşa)

41 Numaralı defter (1262-1265/1845-1848), 230 s.

42 Numaralı defter (1265-1269/1848-1852), 285 s.

Sicillat-ı Atika Fihristi, C: 5-6.

3- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

0958 Numaralı Tapu Tahrir Defteri, 70 s.

B-BİBLİYOGRAFYA ve KATALOGLAR

CUNBUR, Müjgân-
KAYA, Dursun, — *Türkiye Basmaları Toplu Katalogu Arap Harfli Türkçe Eserler (1729-1928)*, c.I, 1. Bl., Ankara 1990.

ÇAKIR, Coşkun, — "Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Tezler Bibliyografyası", *Dîvân İlmî Araştırmalar*, Yıl:4, Sayı:7, İstanbul 1999, s.251-379.

DUMAN, Hasan, — *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Katalogu (1828-1928)*, İstanbul 1986.

ERZİ Adnan S., — *Belleten Dizini-I (Cilt I-XXV, Sayı 1-100)*, Ankara 1988.

_____; — *Belleten Dizini-II (Cilt XXVI-XXXV, Sayı 101-140)*, Ankara 1988.

KORALTÜRK, Murat; — *Osmanlı Ekonomik ve Toplumsal Tarihine İlişkin Türkçe Makaleler Bibliyografyası Denemesi (1910-1997)*, İstanbul 1998.

KORAY, Enver, — *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası (1729-1955)*, c.I, İstanbul

1959.

_____; *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası (1968-1977)*, c.III, İstanbul 1985.

_____; *Türkiye Tarih Yayınları Bibliyografyası (1978-1984)*, c.IV, İstanbul 1987.

MERÇİL, Erdoğan, *Belleten Dizini-III (Cilt XXXVI-LI, Sayı 141-200)*, Ankara 1994.

TUNCER, Ferit Ragıp, *Milli Eğitim Yayınları Bibliyografyası (1923-1985)*, c.II, İstanbul 1989.

C-YAYINLANMIŞ BELGELER

AKBAL, Fazıla, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, c.XV, Sayı:60, Ankara 1951, s.617-628.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûki Tahlilleri*, c.V, İstanbul 1992.

COBHAM, D. Claude, *Excerpta Cypria: Materials For A History of Cyprus*, Cambridge 1908.

GÜRAN, Tevfik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi:Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, Ankara 1989.

KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat,* Ankara 1991.

TUNCER, Hadiye, *Osmanlı İmparatorlunda Toprak Hukuku, Arazi Kanunları ve Kanun Açıklamaları*, Ankara 1962.

D-ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ABACI, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Ankara 2001.

ABADAN, Yavuz, "Tanzimat Fermanının Tahlili", *Tanzimat I*, İstanbul 1940.

Abdurrahman Şeref Efendi, *Tarih Musahabeleri*, sad. Enver Koray, Ankara 1985.

ACAR, İsmail, "Osmanlılarda Zina Suçu ve Cezası", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

ADIYEKE, Nuri, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Dönemi Evlilikleri", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001.

ADIYEKE, A. Nükhet, "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001.

_____; "XVII. Yüzyıl Girit (Resmo) Kadı Sicillerinde Zımmi Davaları", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* Ankara 2001.

AKGÖR, OLCAY, *Kıbrıs'ın 18 Numaralı Şer'iye Sicili (Transkripsiyon ve Değerlendirme, H.1252-1262 M.1836-1845),* Gazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Te*zi*, Ankara 1994.

AKGÜNDÜZ, "Ahmet, İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'iye Mahkemeleri Ve Şer'iye Sicilleri", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Osmanlı Hukukunda Vakıflar, Hükümleri Ve Çeşitleri", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Bir Aile Ve Hizmet Müessesesi Olarak Osmanlı'da Harem", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; *Şer'iye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler*, I, İstanbul 1988.

_____; "İslâm Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: şer'iye Mahkemeleri ve Şer'iye Sicilleri", *Türkler*, X, Ankara 2002.

_____; *Şer'iye Sicilleri: Mahiyeti, Toplu Kataloğu ve Seçme Hükümler, I,* İstanbul 1988.

AKSIN, Ahmet, *19. Yüzyılda Harput*, Elazığ 1999.

AKYILDIZ, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993.

AKYILMAZ, Gül, "Osmanlı Aile Hukukunda Kadın", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Tanzimattan Önce ve Sonra Osmanlı Devlet'inde Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü", *Yeni Türkiye*, Sayı 38, Ankara 2001.

ALAGÖZ, C. Arif, "Kıbrıs Tarihine Coğrafi Giriş", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

ALASYA, H, Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Ankara 1988.

_____; *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Ankara 1977.

_____; "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

ALTAN, Mustafa H., *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Lefkoşa 2000.

_____; *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi*, Cilt 1-2, Kıbrıs 1986.

ALTUN, Kudret, "Hala Sultan ve Kıbrıs Seferi", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

AN, Ahmet, "Kıbrıs'ta Kadın ve Hukuk", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 195, İstanbul 2000.

AN, Ahmet, "Kıbrıs Ermenileri", *Tarih ve Toplum*, C. XXXIV, Sayı 202, İstanbul 2000. *Osmanlı Araştırmaları; The Journal of Ottoman Studies*, XXI, İstanbul 2001.

ANAGNOSTOPULU, Athanasia, "Tanzimat Ve Rum Milletinin Kuramsal Çerçevesi", *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler*, Ed. Pinelopi Stathis, İstanbul1999.

ANDIZ, Sevinç, *Kıbrıs'ta Vakıf Eserler*, Lefkoşa 1990.

ARIKAN, Gülay, "Osmanlılarda, Tanzimat Döneminde Kadınlarla ilgili Gelişmeler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

ARIKAN, Zeki, "Tanzimat Döneminde Egin Ve Çevresinden İstanbul'a Yönelik Göçler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

ATUN, Ata, "Venedik Kayıtlarından Magosa Kalesi Kuşatması 1571", *Toplumsal Tarih*, Sayı 103, İstanbul 2002.

AVCI, Mustafa, "Osmanlı Hukukunda Para Cezaları", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

AYDIN, M. Akif "Osmanlılarda Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi I*, İstanbul 1994.

_____; "Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı Ve İşleyişi", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Omanlılarda Aile hukukunun Tarihi Tekamülü", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992.

_____; "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I,* İstanbul 1994.

BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler Kapitülasyonlar – Beratlı Tüccarlar Avrupa Ve Hayriye Tüccarları (1750-1839)*, Ankara 1983.

BARKAN, Ö. Lütfi, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1*, İstanbul 1980.

_____; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İktisat Fakültesi Mecmuası,* XI, İstanbul 1949-50.

_____; *Türkiye'de Toprak Meselesi (Toplu Eserler I*), İstanbul 1980.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara 2000.

BAYINDIR, Abdulaziz, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

BAYSUN, M. Cavid, "Mustafa Reşit Paşa", *Tanzîmât I***,** İstanbul 1940.

BEDEVİ, Vergi, "Kıbrıs Şer'iye Mahkeme Sicilleri Üzerine Araştırmalar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971.

BEDEVİ, Vergi, *Kıbrıs Tarihi*, Lefkoşa 1966.

BELGESAY, Mustafa Reşit, "Tanzîmât ve Adliye Teşkilatı", *Tanzîmât I*, İstanbul 1940.

BERATLI, Nazım, *Kıbrıslı Türklerin Tarihi, I. Kitap,* Lefkoşa 1997.

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978.

BEŞİRLİ, Mehmet, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Samsun'da Evlilik Kurumu Üzerine Bazı Bilgiler ve Uygulamalar", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç,* Ankara 2001.

BİNGÖL, Sedat, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 31, Ankara 2000.

BİRSEL, Cemil, "Tanzimat'ın Harici Siyaseti", *Tanzimat I*, İstanbul. 1940.

BİZBİRLİK, Alpay, "Osmanlı Devleti'nde Ticaret Ve Üretime Dair Değerlendirilebilir Bir Kaynak: 'Tereke Defterleri' ve Edirne Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

BOSTAN, İdris, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Sefer Güzergahı", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi,* İstanbul 2001.

BOZKURT, Gülnihal, "Tananzimat ve Hukuk", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

_____; *Alman-İngiliz Belgelerinin Ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, Ankara 1989.

CEBECİ, Dilaver, *Tanzimat ve Türk ailesi, Sosyal Değişme Açısından Tanzimat İstanbulunda Türk Ailesi Üzerine Bir İnceleme,* İstanbul 1993.

CİN, Halil, "Tanzîmât Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usûlleri", *150.Yılında Tanzîmât*, Ankara 1992.

_____; *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme,* Konya 1988.

_____; *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Boşanma*, Konya 1988.

CİN, Halil, AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, I-II, İstanbul 1990.

COBHAM, C. Delaval, *The Sieges of Nicosia and Famagusta with A Sketch Of The Earlier History of Cyprus,* London 1899.

CÖHÇE, Salim, "İçel Sancağı Ermenak Kazasından Kıbrıs'a Göçürülen Aileler", *Üçüncü Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1988,* II, GaziMagosa 1999.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,* Ankara 1991.

_____; "Tanzimatın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856), *Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler*, Ankara1987.

_____; "Tanzimat'ın Uygulanmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

ÇAKIR, Coşkun, "Bir Reform Hareketi Olarak Tanzimat: Hazırlanması, İlanı, Tepkiler ve Uygulanması, *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

ÇELİK, Şenol, "Kıbrıs Seferi Sonrasında Kıbrıs Adası İle İçel Kıyılarının

Korunmasına Yönelik Çalışmalar ve Hristiyan Korsanların Buralara Saldırıları", *Journal for Cyprus Studies,* 4/3, GaziMagosa, 1998.

_____; "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker Ve Zahire Naklinde İçel Sancağı'nın Rolü", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II, GaziMagosa 1999.

ÇETİN, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları (1472-1909),* Ankara 1994.

ÇEVİKEL, Nuri, "Osmanlı İdaresi Altında Kıbrıs'ın Siyasi, Sosyal ve İktisadî Tarihi (1571-1878)", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,* Ankara 1994.

_____; *Kıbrıs Eyâleti Yönetim, Kilise, Ayan Ve Halk (1750-1800) Bir Değişim Döneminin Anatomisi*, GaziMagosa 2000.

_____; "Osmanlı'da Ayânlık Ve Kıbrıs Eyâleti (XVIII. Yüzyıl)", *Türkler,* C.13, Ankara 2002.

_____; "Changing Positions of the Ottoman Empire, the Church, the Administration in the Province of Cyprus and the Muslim and Non-Muslim Reayas in the Second Half of the 18. Century", *Second İnternational Congress For Cyprus Studies 24-27 November,* I, GaziMagosa 1999.

_____; "Kıbrıs Eyaletinde Müslim-Gayrimüslim İlişkileri", *Osmanlı*, IV, Ankara 1999.

_____; "Kıbrıs Fetihnâmeleri Hakkında Yeni Bir Gelişme: Avusturya Millî Kütüphanesi (Viyana) Fetihnâmesi", *Üçüncü Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 13-17 Kasım 2000*, GaziMagosa 2000.

_____; "KKTC Milli Arşivi Şer'iye Sicilleri", *Toplumasl Tarih*, XIII/78, İstanbul 2000.

_____; "1570-1571 Türk Fethi İle Kıbrıs'ta Meydana Gelen Toplumsal Değişim Hakkında Bir Tahlil Denemesi", *Journal for Cprus Studies*, 3/4, GaziMagosa 1997.

_____; "18. Yüzyıl Osmanlı Kıbrısı'nda Ermenilerin Durumunda Dair Bazı Tesbitler", *Yeni Türkiye*, Sayı 38, Ankara 2001.

ÇİÇEK, Kemal, "Hoşgörü'nün İflas Ettiği Ada: Kıbrıs", *Yeni Türkiye,* S.16, Ankara 1997.

_____; *Zimmis (Non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court, 1110/39 A.H./1698-1726 A.D.,* University of Birmingham, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Birmingham 1992.

_____; "Lefkoşa Kadı Sicilleri" *Tarih ve Toplum*, XVII/98, İstanbul 1992.

_____; "Osmanlılar ve Zımmiler: Papa Pavlos'un İslam' Hakareti Yada Renklere İsyanı", *Toplumsal Tarih*, V/25, İstanbul 1996.

_____; "Osmanlı Devletinde Yabancı Konsolosluk Tercümanları", *Tarih ve Toplum*, sayı 146, İstanbul 1996.

_____; "Osmanlı Adliye Teşkilatında Mahkeme Tercümanları", *Toplumsal Tarih*, V/30, İstanbul 1996.

_____; "Osmanlılar Zamanında Kıbrıs'ta Türk Adaleti ve Rumlar", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998.

_____; "Osmanlı Devletinde Asayiş ve Emniyet Hizmetleri: Kıbrıs Örneği", *Kıbrıs'tan Kafkasya'ya Osmanlı Dünyasında Siyaset, Adalet ve Raiyyet*, Trabzon 1998.

_____; "Lefkoşe: İki Dilli, İki Dinli, İki Toplumlu Bir Osmanlı Şehrinin Portresi", *İkinci Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998*, GaziMagosa 1999.

_____; "İki Toplumlu Bir Şehirde Adalet Arayışları: Lefkoşa Mahkemesinde Rumlar ve Türkler (1698-1726)", *Osmanlı,*IV, Ankara 1999.

_____; "Kıbrıs'ta Su Problemi. Suyun Kullanımı, Paylaşımı ve Sosyal İlişkilerdeki Rolü", *Üçüncü Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000,* II, GaziMagosa 2000.

_____; "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Gayrimüslimlerin Yargı Tercihi", *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001.

_____; "Diplomat Banker ve Tücar: 18. Yüzyıl Başlarında Larnaka'da Para Ticareti ve Yabancı Sermaye", *Osmanlı Araştırmaları; The Journal of Ottoman Studies*, XXI, İstanbul 2001.

_____; "Kıbrıs'ta Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu", *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara 2000.

ÇORUH, Haydar, "Kıbrıs'taki Osmanlı Emlâki (Emlâk-ı Hümayun)", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

_____; "1833 Kıbrıs İsyanı, İsyanda Yabancı Konsolosların Rolü ve Adada Tanzimatın Uygulanması", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000.

DAĞLI, Yücel, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Kıbrıs", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

DARKOT, Besim, "Kıbrıs", *İA*, C. 6, İstanbul 1965.

DAWKINS, R. M., *The Chronicle of Makhairas Dawkins*, Vol I-II, Oxford 1932.

DEBEŞ, Taçgey "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs Ekonomisinden Bir Kesit", *Journal for Cyprus Studies,* 4/4, GaziMagosa 1998.

_____; "Sir George Hill Kıbrıs Tarihi'ninYazarı", *Journal for Cprus Studies*, 2/3, GaziMagosa 1996.

_____; "Akdeniz Ülkeleri Uzmanı Ünlü Fransız Tarihçi Louis De Mas Latrie Ve Kıbrıs Tarihi, *Journal for Cprus Studies*, 3/4, GaziMagosa 1997.

_____; "Sir Harry Charles Joseph Luke-Bir Kıbrıs Tutkunu Ve Eserleri", *Journal for Cprus Studies*, 4/3, GaziMagosa 1998.

DEMİRYÜREK, Mehmet, *Hasan Bulliler'in Suç Faaliyetleri*, Lefkoşa 2001.

_____; "Belgeler Ve Sözlü Tarih Çalışmaları Işığında Fetihten Günümüze Kıbrıs'ta Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, Sayı 103, İstanbul 2002.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1988.

DİZDAR, M. Kemal, "Kıbrıs Evkafı", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

DURMUŞ, M. Ali, *Hicri 1120-21 Tarihli Lefkoşa'nın 7 Numaralı Şer'iye Sicili*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1997.

DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya 1998.

_____; "Kıbrıs'ın Fethi ve İskânı", *Osmanlı*, IV., Ankara 1999.

_____; "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın 1017-1018 (1609-1610) Yılı Bütçesi", *Üçüncü Uluslar arası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000,* II, GaziMagosa 2000.

_____; "Kıbrıs'ın Fethi", *Türkler*, IX, Ankara 2002.

_____; "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın 1017-1018 (1609-1610) Yılı Bütçesi", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000.

EKİNCİ, Ekrem, Buğra, "Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri", *Türkler,* C.13, Ankara 2002.

EKİNCİKLİ, Mustafa, "Kıbrıs'ın Türk Hakimiyetine Geçişini Hazırlayan Siyasî, Askerî ve Sosyal Şartlar", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

EMCEN, Feridun M., "Kıbrıs'ta İlk Osmanlı İdarî Yapılanması", *Dünden Bugüne Kıbrıs Meselesi,* İstanbul 2001.

Engelhart, *Tanzimat*, çev. Ayla Düz, İstanbul 1976.

ERDEMİR, Hatice P. "Roma Devleti İdaresinde Kıbrıs (M.Ö. 88-M.Ö. 25)", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000.

ERDOĞRU, M. Akif, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskan Teşebbüsü (1570-1571), *Kıbrıs'ın Dünü Bugünü Uluslararası Sempozyumu (28 Ekim-2 Kasım 1991) Tebliğleri*, Ankara 1993.

_____; "Osmanlılar İdaresinden Önce Kıbrıs ve Kıbrıslılar", *Tarih ve Toplum*, XX/117, İstanbul 1993.

_____; "Kıbrıs Ticaret Tarihi Üzerine Ek Bilgiler Muhtesiblik", *Kıbrıs*

Mektubu, IX/7, Ankara 1996.

_____; "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülmüş Aileler", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XI, İzmir 1996.

_____; "Kıbrıs Adası'nın 1831 Tarihli Bir Osmanlı Nüfus Sayımı", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı XII, İzmir 1997.

_____; "Onsekizinci Yüzyıl Sonunda Kıbrıs'ta Avrupalı Konsoloslar ve Terümanları", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II, GaziMagosa 1999.

_____; "Osmanlı Kıbrıs'ında İhtida Meselesi (1580-1640)", *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı*, İzmir 1999.

_____; "Osmanlı Kıbrısı'nda Kahve Ve Kahvehâneler (1594-1640)", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Osmanlı Kıbrıs'ında Kadınlar (1580-1640)", *Tarih Boyunca Türklerde Ev ve Aile Semineri 25-26 Mayıs 1998*, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, İstanbul 2000.

_____; "Osmanlı Hakimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, GaziMagosa 2000.

_____; "Osmanlı Kıbrıs'ında Kahve ve Kahvehâneler (1594-1640" *Türkler*, X, Ankara 2002.

_____; "Kıbrır Yeniçerileri Üzerine Notlar (1593-1640), *Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara 2001.

_____; "The Judicial Court In Ottoman Cyprus (1580-1640), *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, Sayı 16, İzmir 2001.

_____; "Osmanlı Hakimiyetinin İlk Yıllarında Kıbrıs Adası'nda Temel İhtiyaç Maddelerinin Fiyatları Üzerine", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I, GaziMagosa 2000.

ERDÖNMEZ, Celâl, "Âyânlıktan Kaza Müdürlüğü'ne Abdülcebbarzâdeler Ve Yolsuzlukları", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 140, İstanbul 2002.

_____; "Tanzimat Devrinde Aşiretlerin İskân Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 4, Isparta 1999.

_____; "Tanzimat Sürecinde Taşr'daki Adlî ve İdarî Boşlukların İstismarı: Milli Halil Bey Olayı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 136, İstanbul 2002.

EREN, Ahmet Cevat, "Tanzimat", *İ.A*., C.XI, İstanbul 1979.

ERLER, M. Yavuz, "XIX. Yüzyıldaki Bazı Doğal Afetler Ve Osmanlı Yönetimi", *Türkler,* C.13, Ankara 2002.

ERYILMAZ, Bilâl, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme,* İstanbul 1992.

FAROQHI, Suraiya, *Osmanlı Kültürü Ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci* Yüzyıla, İstanbul 1997

FENDOĞLU, Tahsin, "Tanzimat Sonrası Hukuki Dzenlemeler Ve Hukuk Dualizmi", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

GAZİOĞLU, Ahmet C. *Yavruvatan Kıbrıs*, Lefkoşa 1960.

_____; *The Turks In Cyprus*, London 1990.

_____; *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Lefkoşa 1994.

GERÇEL, Alim, "Kıbrıs Tarihinde Göçler", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

GÖĞEBAKAN, Göknur, "Kıbrıs Tarihi Bibliyografyası-Arşiv Vesikaları Yazmalar, Tezler, Müracaat Eserler ve Kitaplar", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000.

GÖKBİLGİN, M. Tayip, "Konsolos", *İA*, VI. İstanbul 1979.

_____; "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilâtına Etkileri", *Belleten*, XXXI/121, Ankara 1967.

GÖKÇE, Turan, "1572 yılında İç-İl Sancağından Sürülüp Kıbrıs'ta İskan Edilen Aileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı II, İzmir 1997.

_____; "1572-73 Yıllarında Kıbrıs'ta İskan Edilmek Üzere Karaman ve rum vilayetlerinden sürülen Aileler", *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı III, İzmir 1999.

GÖYÜNÇ, Nejat, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeniler", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Türk Hizmetine Giren Bazı Kıbrıs Müdafileri", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

GÜLER, İbrahim, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

GÜLSOY, Ufuk, "Cizye'den Vatandaşlığa: Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

GÜRSOY, Cevat, "Coğrafya Bakımından Kıbrıs ve Türkiye", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

GÜRSOY, Cevdet R., "Kıbrıs'ın Coğrafi Durumu", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964.

HACKET, J., *A History of The Orthodoks Church Of Cyprus*, New York 1901.

HAKERİ, B. Hakkı *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara 1993.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Şer'iye Sicillerinin toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, Sayı 30, İstanbul 1976.

_____; *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi,* Ankara 1991.

_____; "Osmanlı Döneminde Kıbrıs'ta İskân Politikası", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara1993.

Heyet, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963.

Hill, Sir George, *A History of Cyprus, Vol I-IV,* Cambridge 1952.

İLGÜREL, Mücteba, "Şer'iye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru", *Tarih Dergisi*, Sayı 28-29, İstanbul 1975.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, İstanbul 1992.

_____; *Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı,* İstanbul

_____; "Kıbrıs'ın Fethinin Tarihi Manası", *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964.

_____; "Kıbrıs'ta Türk İdaresi Altında Nüfus, *Kıbrıs ve Türkler*, Ankara 1964.

_____; "Ottoman Policy and Administration In Cyprus After The Conquest", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

_____; "Mahkeme", *İA*, VII, İstanbul 1988.

_____; "The Recent History of Cyprus", *Proceedings of the First International Congress on Cypriot Studies,* 20-23 November 1996, GaziMagosa 1997.

_____; "A Note On The Population of Cyprus", *Journal for Cprus Studies*, 3/1, GaziMagosa 1997.

_____; "Sened-i İttifak Ve Gülhane Hatt-i Hümâyûnu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993.

_____; "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993.

KABASAKAL, Hüseyin, *Kıbrıs'ın Fethi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara 1986.

KARAL, Enver Ziya "Gülhane Hatt-ı Hümâyûnunda Batı'nın Etkisi", *Belleten*, XXVII/112, Ankara 1964.

KARPAT, H. Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik Ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakcı, İstanbul 2003.

KAYALI, Kurtuluş, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri ve Ordu", *Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul 1985.

KAYNAR Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzîmât***,** Ankara 1985.

KILIÇ, Orhan, "Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Kıtlıklar", *Türkler,* C.10,

Ankara 2002.

KODAMAN, Bayram, *Cumhuriyet'in Tarihî-Fikrî Temelleri Ve Atatürk*, Isparta 1999.

_____; "1876-1920 Osmanlı Siyasi Tarihi", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C.12, İstanbul 1993.

KODAMAN, Bayram–ALKAN, A. Turan, "Tanzîmât'ın Öncüsü Mustafa Reşit Paşa", *150. Yılında Tanzîmât*, Ankara.1992.

KORAY, Enver, Türkiye'nin Çağdaşlaşma Sürecinde Tanzîmât, İstanbul 1991.

KURAN, Ercümend, "Reşid Paşa" *İ.A.,* C.IX, İstanbul 1988.

KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)*, Bursa 1998.

KURT, Abdurrahman, "Osmanlı'da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000.

KÜÇÜK, Cevdet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda "Millet Sistemi" ve Tanzimat", *Mustafa Reşid Paşa Ve Dönemi Semineri Bildiriler*, Ankara1987.

_____; *Tanzimat Devrinde Erzurum*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1975.

KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, "Kıbrıs Tekke ve Zâviyeleri", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

LEWIS, Bernard, Modern Türkiye'nine Doğuşu, Ankara 1996.

ONGUNSU, A. H., "Tanzîmât ve Amillerine Umûmi Bir Bakış", *Tanzîmât I*, İSTANBUL 1940.

ORHONLU, Cengiz, "Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570-1580)", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

ORTAYLI, İlber, "Tanzimat", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.VI, Ankara 1985.

_____; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Osmanlı Ermenileri", *Yeni Türkiye*, Sayı 38, Ankara 2001.

_____; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul 2001.

_____; "Tanzimat Döneminde Tenassur Ve Din Değiştirme Olayları", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

_____; *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul 1985.

_____; *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul 2000.

_____; *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, Ankara 2000.

ÖĞÜN, Gülay, "Kıbrıs'ta İslâm Hâkimiyeti ve Selçuklular", *Kıbrıs'ın Dünü-bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara 1993.

Ömer Hilmi Efendi, *Ahkâmü'l-Evkaf*, Yay. Haz. Habib Derzinevesi; Mustafa Kemal Kasapoğlu, Lefkoşa 2003.

ÖZÇELİK, Selahattin, XIX. Yüzyılda Kıbrıs'ta İktisadî Hayat", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I, GaziMagosa 2000.

ÖZDEMİR, Bülent, "Mevcut Literatür Ve Bakış Açıları Üzerine Bazı Düşünceler: XIX. Yüzyıl Osmanlı reformlarını Nasıl İncelemeliyiz?", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

ÖZDEMİR, Rifat, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998.

ÖZERGİN, M. Kemal, "Rumeli Kadılıkları'nda 1078 Düzenlemesi", *Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara 1988.

ÖZKUL, A. Efdal, *Lefkoşa'nın 17 Numaralı Şer'i Mahkeme Sicili (H. 1157-1161/M. 1744-1748))*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 1998.

_____; *Kıbrıs Adasının Sosyo-Ekonomik Tarihi (1726-1750)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

_____; "Kıbrıs Başpiskoposlarından Yovakim'e Verilen Tayin Beratı", *Adım Dergisi*, IV/1, Lefkoşa 1999.

ÖZORAN, B. Remzi, "Kıbrıs'ta Türk Kültürü ve Tanzimat", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969)*, Ankara 1971.

_____; "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, Sayı 16, Ankara 1982.

ÖZTÜRK, Nazif, "Osmanlı Döneminde Vakıflar", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

ÖZTÜRK, Necdet, "Osmanlı'nın Gayrimüslimlere Bakışı", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı 131, İstanbul 2001.

ÖZTÜRK, Osman, "Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukukî Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkâm- Adliyye", *Yeni Türkiye*, Sayı: 31, Ankara 2000.

ÖZTÜRK, Said, "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

_____; "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", *Osmanlı,* V, Ankara 1999.

_____; "Osmanlı Toplumunda Çok Evliliğin Yeri", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000.

ÖZVEREN, Eyüp, "Marsilya Ticaret Odası Belgelerinde Ondokuzuncu Yüzyıl Öncesi Kıbrıs", *Journal for Cprus Studies*, 3/1, GaziMagosa 1997.

PAMİR, Hamit N., "Güney Anadolu Dağları İle Kıbrıs Adasının Münasebeti", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri,* Ankara 1971.

PANZAC, Daniel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*, İstanbul 1997.

SAHİLLİOĞLU, Halil, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7/8, Ankara 1967.

SARIYILDIZ, Gülden, *Hicaz Karantina Teşkilâtı (1865-1914)*, Ankara 1996.

SAYDAM, Abdullah, "Tanzimat'ın Memurları", *Türkler,* C.13, Ankara 2002.

SCHCHT, Joseph, *İslâm Hukukuna Giriş (An Introduction to Islamic Law)*, Çev. Mehmed Dağ, Abdülkadir Şener, Ankara 1986.

SEYİTDANLIOĞLU, M., *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, Ankara 1994.

SHAW, Stanford, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti", *Yeni Türkiye*, Sayı: 32, Ankara 2000.

SHMUELEVITZ, Aryeh, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadınların Sosyo-Ekonomik Statüsü: XIX. Yüzyılın başlarında Yafa Kadınlarının Durumu", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat, "Tanzîmât'ın Fransız Efkâr-ı Umumiyesinde Uyandırdığı Akisler", *Tanzîmât I*, İstanbul 1940.

SONYEL, Salahi, R, "Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

SPYRIDAKIS, C., *A Brief History of Cyprus*, Nicosia 1963.

SÜRGEVİL, Sabri, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudiler", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

ŞENEL, Şennur, "Osmanlılarda Ticaret Anlayışı Ve Ticaret Teşkilatında Yeni Bir Yapılanma: Hayriye Tüccarı", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

ŞENER, Abdüllatif, "Tanzîmât Dönemi Vergi Reformları" *150. Yılında Tanzîmât*, Ankara 1992.

TAHİROĞLU, Bülent, "Tanzîmât'tan Sonra Kânunlaştırma Hareketleri" *Tanzîmât'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul 1983.

TANER, Tahir, "Tanzîmât Devrinde Ceza Hukuku", *Tanzîmât I*, İstanbul 1940.

TOLEDANO, Ehud R., *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*, İstanbul 1994.

TÜRKÖNE, Mümtazer, "Tanzimat Ne zaman Başladı", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

UĞURCAN, Sema, "Tanzimat Devrinde Kadının Statüsü", *150. Yılında Tanzimat*, Yay.haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1992.

VELİDEDEOĞLU, H. Veldet, "Kânunlaştırma Hareketleri ve Tanzîmât" *Tanzîmât I*, İstanbul 1940.

YALÇINKAYA, M. Alaaddin, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yüzyıl Başlarında Kıbrıs: Witman ve Leake'nine İzlenimleri", *İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi Bildirileri (24-27 Kasım 1998),* II*,* GaziMagosa 1999.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf Istılahları Lugatçesi", *Vakıflar Dergisi*, Cilt 17, Ankara 1983.

YETİŞ, Kazım, "Tanzimat Karşısındaki Tavırların Tasnifi Konusunda Bir Deneme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu 31 Ekim-3Kasım 1989*, Ankara 1989.

YILMAZÇELİK, İbrahim, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dersim Sancağı (İdarî, İktisadi ve Sosyal Yapı*, Elazığ 1998.

YORULMAZ, Şerife, "Osmanlı Liman Şehirlerinde Yabancı Tüccar Ve Levantenler", *Türkler,* C.14, Ankara 2002.

YUVALI, Abdülkadir, "Selçuklular Döneminde Kıbrıs'ın Anadolu İle Siyasi ve Ticari İlişkileri", *Kıbrıs'ın Dünü-bugünü Uluslar arası Sempozyumu*, Ankara 1993.

YÜKSEL, Hasan, "Türk Toplumunda Vakıf Aile İlişkisi", *Türkler,* C.10, Ankara 2002.

YÜKSEL, Hasan, "Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992.

ZEİLİNCER, Johannes, "The Frankish-Armenian Raid on Cyprus in 1156)", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi (13-17 Kasım 2000),* I*,* GaziMagosa 2000.

ZUHAYLî, Vehbe, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, İstanbul 1994.